

Рік VIII.

Р. 1899 кн. IV.

30
Т. XXX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

VIII Jahrgang.

1899, IV B.

B. XXX.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

ЗМІСТ XXX ТОМУ.

1. Україна після 1654 р., історичний начерк Л. Ч. (конець) с. 14—67
2. Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів, подав Іван Верхратський (конець) с. 201—276
3. До історії „руського обряду“ в давній Польщі, лист до Редакції дра Антонія Прохаски з примітками Михайла Грушевського с. 1—8
4. Miscellanea: Г. Сковорода, проба бібліографії, подав Л. Ч. с. 1—4
5. Наукова Хроніка: Огляд часописей за 1898 р. — Часописи видавані на російській Україні с. 1—24
6. Бібліографія (рецензії й справоздання, зміст на с. 37) с. 1—38
7. З Товариства с. 1—4

Inhalt des XXX Bandes.

1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67
2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Iwan Werchratskýj (Schluss) 201—276
3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ im Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hrušewskýj 1—8
4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skoworoda von L. Č. 1—4
5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24
6. Bibliographie 1—38
7. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899) 1—4

Inhalt voriger Bände siehe letzte Seiten des Buches.

Рік VIII.

Р. 1899 кн. VI.

Т. XXX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

VIII Jahrgang.

1899, IV B.

B. XXX.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Україна після 1654 року.

Історичний начерк **Л. Ч.**

[Ковець].

II.

Поруч бажання увільнити цілу Україну від Польщі, було в Українців иньше кардинальне бажання — задержати у себе в краю свої місцеві порядки. Підданство Москві розумілось тоді як признание зверхніх прав над собою московського царя, а не як злучення в одно з московською державою. Було се виказано зовсім ясно в переговорах 1654 року. В усіх проєктах умови, що дійшли до нас і що заступають нам справжню умову, котрої не маємо, визначений принцип є на лице.

„Спочатку зволь, твоє царське величество, — читаємо в петиції Хмельницького до царя Олексія — затвердити права і вільности військові, як воно від віку було в війську запорожському, що своїми правами судило ся і вольности свої мало, щоб в маєтностях і судах ані воєвода, ані боярин, ані стольник не вступались в військові суди, нехай так товариство буде суджено: „де три чоловіка козаків, тоді двоє третього мають судити“.

Далі в другій статі мова іде про тих шляхтичів, що держали землю в Черниговщині і підчас попереднього козацького повстання були по стороні Хмельницького і козаків; про їх, сих шляхтичів гетьман прохав: „щоб вони при своїх шляхетських вільностях пробували і з поміж себе старших на судові уряди вибирали, і добра свої і вільності мали, як за королів польських було, щоб і иньші, бачучи таку щирість твого царського величества, хилили ся під державу і міцну та високу руку твого царського величества зо всім миром християнським. Суди земські та місцеві тими урядниками, яких вони сами собі самохіть оберуть, мають собі правити ся, як і поперед сего було“. Далі йшла мова про відносини царських урядників до старшини по містах з маїдебургським правом (тим правом користались тоді

з українських міст Чернигов, Ніжин, Переяслав, Стародуб, Козелець, Остер, Почеп, Погар, Мглин, придбавши його за польського пановання¹⁾. В четвертій статі умови про відносини московських урядників до мійської старшини читаємо: „В містах урядників з наших людей щоб вибрано було на те здатних, які повинні будуть підданими твого царського величества правити і дохід належний справедливо до скарбу твого царського величества віддавати“. З поводу сеї статі замітка: „а бути урядникам, війтам, бурмістрам, райцям, лавникам і доходи грошеві і хлібні та усякі на царя збирати і віддавати до царського скарбу тим людям, що цар для того загального скарбу пришле, за тими зборщиками доглядати, щоб чинили правду“.

Про вибиранне гетьмана йшла мова у шестій статі, там про се казано: „борони Боже смерти на пана гетьмана (бо всяка людина смертна, без чого не можна бути) щоб військо запорожське само з поміж себе гетьмана вибирало і його царському величеству давало про се звістку, щоб то його царському величеству не було прикро, а щоб ми звіщали його царську величність про те, що діятиметь ся“.

Нарешті бажанне затримати свої давні права від чужого натиску було висловлено і в статі 16-ій петиції гетьмана: „Мають післанці наші, — сказано там, — умовляти ся, щоб новий воєвода не мав права ломати і постанови які небудь чинити, бо се-б було з превеликою досадою, бо люде до иньшого права не можуть відразу навикнути і тягарі такі не можуть носити; а коли з тутешніх людей буде старшина, тоді по правам і постановам тутешнім справлятиметь ся“.

Рєєстрових козаків гетьман виказав на 60000, і на се цар згодив ся, як і на иньші прохання гетьмана.

Судові порядки на Україні, тоді як прилучалась вона до Москви, хоч і змінились, одначе не через сторонній вплив, а по бажанням самих козаків.

За польського пановання по всій Україні були суди міські, гродські, земські, підкоморські, найвишим же судом був у цивільних справах люблінський трибунал. Судові компетенції були в значній мірі відділені від адміністративних. За Хмельниччини попередні судові порядки значно змінили ся, бо найперше значінне тоді стало мати військо козацьке та його інсти-

¹⁾ Кистяковский А. О. Очеркъ историч. свѣдѣній о сводѣ законовъ, дѣйствовавшихъ въ Малороссіи, 1879 стор. 4.

тудїї. Деякі попередні суди лишили ся тільки задля невеличкої частини шляхти та міщан, головне-ж значінне здобули військові суди. Зміна ся, як вже завважено, зроблена була самими козаками, властиво силою самої переміни в політичних і суспільних відношеннях.

Починаючи від часів прилучення до Москви аж до року 1763¹⁾ судовий устрій на Україні був такий: найвисшу судову інстанцію маємо в військовій генеральній канцелярії, далі йшли — суд військовий генеральний і третейський суд при управі гетманській, а в полках: канцелярії полкові і суди полкові, в сотнях — сотенні, а в містах упривілегованих, себ то таких, що користались маґдебургським правом, — маґістратські, а в непривілегованих — міські ратуші, а в селах сільські суди.

В сих судових урядах судьями були: в військовій генеральній канцелярії — гетьман та при йому кілька людей з генеральної старшини; в другій інстанції, в суді військовім генеральнім — генеральні судії і генеральна старшина (починаючи від часів Мазепи — і бунчукові товариші, знавці в правах), в третейському ж суді — „персони ріжних чинів, совістні та в правах умілі“; в полкових канцеляриях — полковники і кількох з полкової старшини, а в полкових судах — судії й иньша полкова старшина (а далі, від часів Мазепи — і значкові товариші); в судах маґістратських — виборні урядники, по маґдебургському праву; в сотенних судах — сотник, атаман, писар, війт і бурмістр; нарешті в сільських судах — атаман, війт та кількох козаків досполитих.

Апеляція на рішення низшої інстанції подавалась у висшу інстанцію, при тім процеси козаків минали ратушний і маґістратський суди. Ратушний і маґістратський суди мали за висшу інстанцію для себе полковий суд або полкову канцелярию. На суд генеральної військової канцелярії апеляція йшла до царя²⁾.

Судили в сих судах, як і ранійше, по Литовському статуту та Саксонському Зерцалу, що вживалось у всіх містах, де тільки існувало маґдебургське право; нарешті немало користувались

¹⁾ Кистяковскій А. Θ. Очеркъ истор. свѣдѣній о сводѣ. законовъ, дѣйствовавшихъ в Малоросіи. Кіевъ 1879.

²⁾ Права, по котрымъ судился малорос. народъ Гл. VII, арт. I, пункти 2, 3, 4, 5, и 6, а також арт. XXIII, вид. Кистяковського.

тоді „натуральним правом“¹⁾. Що саме з сих трьох елементів складалось тодішнє українське право, сьому маємо доказ перше за все в значному числі рукописних перекладів Литовського статуту, що зроблені були з польських видань його XVII віку, а також в перекладах або витягах „Speculum Saxonum“, на рещті в складі „Права, яким судив ся український нарід“, кодекс, що, як побачимо, лагодив ся за Петра II, Анни Іоановни і був закінчений за Єлисавети Петровни, та тільки що не був затверджений російським урядом.

На початках після прилучення України до Москви найповажнішим пунктом в питаню про автономію був пункт про царських урядників на Україні. Згоджуючись насамперед, щоб їх присилано на Україну, Хмельницький не гадав, що присилати муть сюди значних урядників — воевод. Гетьман умовив ся тільки про те, щоб царський воевода жив собі у Києві і розумів по своєму ціль, задля котрої він жити ме у сьому місті. Пізнійше в розмові з царськими посланцями він висловляв ся: „з боярином Бутурліном ми умовляли ся, щоб бути воеводі лишень в Києві, щоб усі держави, що оточують Україну, знали про наше підданство, що в стародавній столиці великих князів руських є царський воевода“²⁾.

Запороже маючи свою спеціальну старшину — кошового і куренних атаманів, очевидночки, бажало і на далі лишити ся при своїй організації. Воно зовсім не згодило ся присягти Москві в купі з иньшими козаками. Московські бояре про се завважили посланцям Хмельницького, що „гетьман і полковники і значного чину люде присягнули цареві, але запорожські козаки, що живуть у самому Запорожі, не присягнули, і треба, щоб гетьман наказав і сим козакам дати цареві присягу“. Післанці-ж Хмельницького, що гаразд знали запорожські звичаї, відповіли боярам, що на Запорожу живуть козаки „люде малі“ і те все з війська перемінні і їх числити нема чого. Та чи справді так думали самі післанці, та й сам Хмельницький, се ще велике питанне.

З сього всього ясно, що бажання автономії існувало і на Україні і на Запорожу. Та у московських урядників не було охоти підтримувати такі бажання у своїх підвласних і хоч ба-

1) Кистяковский А. О. Очеркъ истор. свѣдѣній о сводѣ законовъ. дѣйствовавшихъ въ Малороссіи, стр. 4.

2) Костомарова Богданъ Хмельницкій, Т. III, стор. 263.

жанне зберегти в своїй країні власні порядки було не тільки у старшини, що zarazом хотіла і автономії, і шляхетних кріпацьких порядків, але і у простих козаків, що дуже тісно були звязані з поспільством та ворожо дивили ся на усяке кріпацтво, — на се бажання Українців московський уряд не звертав уваги від самого початку прилучення України до Москви. І тут нерідко московське правительство робило шкоду і своїм власним інтересам і інтересам нових своїх підданих так само, як і в справі визволення українських земель з під власти Польщі.

Нищення автономії України зі сторони московського уряду почалось zaraz після смерти Хмельницького; але за царя Олексія, Федора та царевни Софії порушування переяславської умови не були дуже примітні і тільки з Петра I царський уряд почав отверто давити в Україні усяку думку про її осібність, тільки тоді було рішено чисто скасувати старий порядок, що піддержував ся переяславською умовою. Час Петра I був важким часом і задля Запорожа: до Петра воно ще було міцне і досить самостійне, після-ж Петра по одній біді друга.

Ріжниця політичних принципів України і Москви виявилась вже за першого гетьмана після Богдана Хмельницького — за Івана Виговського (1657 — 1659). Сей гетьман не згожував ся на те, щоб московські воеводи та московські залоги осідали по містах України, не міг те-ж погодитись і з тим, щоб киевський митрополіт був під властю московського патріарха. Тоді казали його закликати задля умови до Москви. Виговський до Москви не поїхав, почувуючи, що там йому буде важче не уступати, аніж пробуваючи на Україні. Коли-ж, через упертість Москви, на новій переяславській раді накинено воевод у п'яти містах, тоді Виговський почав дуже хилитись до відновлення державних звязків з Польщею і ворожо повстав проти Москви. Успіху, як відомо, він не мав, бо проти нього було поспільство, що думки не мало про польське підданство; воно-ж бо ще й ранійше повстало проти Виговського під проводом полтавського полковника Пушкаря, що сам бажав стати гетьманом. Про те Виговський досить міцно стояв, дякуючи підмозі Польщі і Татар, і московський уряд через се усе змагав ся його прихилити до себе, поступаючись йому в різних справах. Саме тоді, як по гадячській умові Виговський думав завернути Україну до Річи Посполитої та забезпечити Україні повну автономію, прийшло ся Москві давати Виговському на приману такі обіцянки, як то, що заіменує його воеводою у Києві, що не буде московської за-

логи у Києві, що всіх родичів Виговського вона нагородить і т. и. Тільки ж Виговський не піддавав ся сим приманам, а після того самі козаки його скинули та вибрали собі гетьманом Юрася Хмельницького.

В умові з Юрасем Хмельницьким (1659 — 1660) і в умовах з дальшими гетьманами досить виразно знати прямування Москви до знищення автономії України і влади гетьмана. На першій пляні стоїть і тут питання, в яких містах мають бути царські воєводи та залоги. Вже в умові з Юрасем Хмельницьким у Переяславі року 1659 воєводам і залогам московським визначено бути у Києві, Переяславі, Ніжині, Чернигові, Брацлаві і Умані. Але найбільше українських міст було занято московськими залогами за гетьмана Брюховецького (1663 — 1669), що сам запропонував завести їх на Україні (1665), сподіваючись сим придбати для себе ласку московського уряду. Навіть на Запороже задумав Брюховецький вислати московську залогу. Такий вчинок Брюховецького був тим небезпечніший, що він сам зрік ся тієї практики, що забезпечувала давню адміністративну та фінансову управу на Україні: те і друге він передав воєводам. І се все було не на словах тільки. Року 1666 гетьман передав воєводам усї полкові міста, дозволяючи їм збирати податки з мешканців. Воєводи заходились тоді переписувати поспільство, наклали на нього різні податки і т. и. Довго сего Українці терпіти не могли, почало ся повстанне, а закінчили вони тим, що воєвод вигнали. Сам Брюховецький, побачивши що його запобігання ласки у Москви ні до чого не доводить, почав сам виганяти воєвод, гадаючи піддати ся з Україною турецькому султанови. Але се не виратувало Брюховецького; незабаром його вбили самі козаки (1668). Гетьманом правобережної і лівобережної України міг би стати тепер Дорошенко, що був саме тоді на лівобережю, але він був примушений вернутись на правобереже для родинних справ, а Многогрішний, котрого він лишив замість себе на лівобережю супроти находу московського воєводи Ромодановського, що рушив на Україну і заняв Ніжин, замість того щоб бити ся з ним, покоровив ся цареви, сподіваючись, що його за се встановлять за гетьмана, і він не помилив ся (1669 — 1672). В Глухові вела ся з ним умова і в результаті воєводську управу і власть обмежено в порівнанню з часами Брюховецького. В сій глуховській умові сказано: „воєводам та воєнним людям задля оборони від ворогів бути тільки у Києві, Переяславі, Ніжині, Чернигові і Острі з тим, щоби вони не втручали ся в українські справи; доходи збирати

до скарбу Українцям, як і було за Богдана Хмельницького. Те-ж саме від слова до слова переказано і в умові після вибору Мазепи (1687). За Скоропадського починаєть ся вже згаданий нами новий період у відносинах московського уряду до України, петровський.

Окрім справи воевод, ще перед Петром зазначились иньші обмеження української автономії. Так московський уряд мішав ся у вибір гетьмана. Тільки вибір Виговського та Юрася Хмельницького пройшли без втручання московського уряду. Всіх же иньших лівобережних гетьманів не тільки затверджувано у Москві, але навіть часом вказувано кандидатів з Москви. Брюховецького підтримувала Москва проти Самка, що не був в згоді з московськими воеводами, а Многогрішний та Самойлович, що були один по однім гетьманами після Брюховецького, були дуже незначними противниками для правобічного гетьмана Дорошенка, що дōбивав ся булави і на лівому березі; тільки неохота московського уряду, щоб гетьманом була така талановита незалежна людина, як Петро Дорошенко, і зробила те, що вибрали згаданих людей, бо при всіх сих виборах було дуже ясно, чю руку тягла Москва. Року 1687 теж було вибрано Мазепу в гетьмани дякуючи, як відомо, бажанням улюбленця царевни Софії, В. В. Галіцина.

При тім не шановано і гетьманської власти. Так московський уряд згожувавсь дати під гетьмана слободські полки: сумський, рибинський, ахтирський, харковський і увесь так-званий „білогородський разряд“. Мешканці їх були переважно переселенці з правобережя, що кинули рідну країну в важкі часи — чи після повстання Острина та Гуні, чи після невдач Хмельницького або і за часів руїни, за його наступників. Зіставлено під безпосередню управою московських правительств і ся практика була дуже небезпечною і для гетьманщини. За Самойловича, наприклад, була суперечка між гетьманом і стародубським полковником Рославцем про втікачів, що знов прийшли з правобережя. Рославець, якого навчав ворог Самойловича протопоп Адамович, почав прохати у Москви, щоб і стародубський полк було взято під безпосередню власть царя. Проханне се не задовольнено, але могло би бути і задовольнено, раз вже були українські осади в такім становищу. Тільки дякуючи тому, що в той час ще Самойлович мав царську ласку, діло скінчило ся Сибірю задля його ворогів — самого Рославця і Адамовича. Знаючи добре, яке значіння мав „білогородський разряд“, Самойлович після Бахчисарайського перемиря (1681) прохав, щоби всім Українцям,

що живуть під білогородським разрядом, звелено було царем бути під його гетьманською властю і булавою, в заміну західної сторони Дніпра, що відійшла до Турків, але дарма.

Дуже пильно додивлялись з Москви до зносин гетьманів з чужоземними державами; Многогрішному, наприклад, зносини сї було просто заборонено, так само як і Мазепі.

Московський уряд уживав иньших способів, аби зблизити Україну до Москви так чи инакше. Так в умовах з старшиною перед виборами Мазепи з московського боку була внесена статя, щоб гетьман та старшина обовязані зближати український народ з московським і через шлюби і иньшими способами, для того аби ніхто не казав, що український „нарід гетьманського реґіменту“ і щоб усї одностайно признавали Українців за один нарід з Великоросами.

Козацькі автономісти завсїди пильно домагались, щоб нікому з Українців не вільно було мати зносини з Москвою по за гетьманом. Але московський уряд ще за Юрася Хмельницького відмовив сього: „Право безпосередніх зносин з Москвою, каже Костомаров, давало змогу ворогам гетьмана і старшині засилати доноси просто в московські прикази, а московський уряд через те міг мати потайний догляд за справами України“¹⁾.

Зменьшено і число реєстрових козаків, замість 60000 в Глуховській умові з Многогрішним (1669) зведено на 30000, після вибору Самойловича воно доведене було до 20000 (умова в Переяславі 1672 р.), а в коломацьких статях 1687 року, що уложено було з Мазепою (1687 — 1708), знов з'являють ся 30000. Правда, се зменьшення на половину числа реєстрових залежало не тільки від політичних мотивів, а і від Андрусовської умови (1667), коли майже половина України відійшла до Польщі.

Що доторкаєть ся Запорожа, то й на нїм не могли не відізнати ся заходи московського уряду коло вкорочення української автономії. Але становище Запорожа, що не присягло 1654 року, було иньше, анїж останньої України, і кошовий його Сірко, як ми знаємо, думав, що він може усе робити, як йому гадаєть ся, не дивлячи ся на те, які указки йдуть від Москви. Після смерти Сірка (1682) в Січ поїхав царський посланець Бердяєв, перекопувати Запорожців, щоб вони „не робили таких супротивних діл,

¹⁾ Костомаровъ. Русская исторія въ жизнеописаніяхъ. Вып. V., стор. 295.

які робили за Сірка, та щоб заприсягли на вірність його царському величеству“. Але Запорожці, бачучи, що сукна їм з Москви прислано тоді було мало, що гроші московські йдуть тільки одній старшині, виріклись присяги; завзяте одначе не завше було таке велике: підкупства та подарунки нарешті перетягнули їх на бік Москви. Подарунки звабляли Запорожців і пізнійше. В XVIII віці почав московський уряд свою колонізацію в границях запорожських і се дуже сердило Запорожців, тільки нові та нові подарунки і робили запорожську старшину більше податливою.

Дуже острі зміни в політиці московського уряду як на Україні, так само і на Запорожжі починають ся за Петра I, почавши від союзу Мазени з Шведами. Як тільки скоїв ся сей союз, Петро I зараз бере за підставу своїх відносин до України не попередні умови, а свою особисту волю. Вибрати нового гетьмана при йому було дозволено осібною царською грамотою, що начеб то підтвержувала вільности Українців. Обрано тоді за гетьмана Скоропадського (1708 — 1722), та не тому, що до його були прихильні виборці, а задля того, що було наказано конче вибрати його. Чернігівський полковник Полуботок більше був вартий такої чести, та цар Петро уважав, що Полуботок дуже хитрий і може коли небудь піти за прикладом Мазени. Скоропадського ж, як людину дуже звичайну, не страшно було мати гетьманом.

В дальших замірах Петра I що до України йде річ вже не про кількох воєвод та невеличкі великоруські залоги в українських містах, а про найострійшу контролю всіх розпоряджень гетьмана. Трохи згодом колегіяльна управа заступила гетьманську власть, Великороси почали займати полковничі уряди і українські землі роздаватись Великоросіянам, козацькі сили уживались на будову каналів та кріпостей в найдальших сторонах держави. Положені тоді основи нового порядку показали ся дуже тривалими, так що не уважаючи на инакшу політику найближчих наступників Петра, вибраний ним плян лишив ся в цілости аж до Катерини II і вона могла почати з того, на чім зупинив ся Петро I.

Скоро після вибору Скоропадський став почувати неясність в своєму становищі. Слова Мазени: „що мені за втіха, коли я живу, ніколи не маючи певної надії, що я буду цілий і ждучи все, як віл обуха“, — сі слова, напевно, могли вирватись не один раз і у Скоропадського. Не диво через се, що, коли цар був в Рішетилівці, гетьман підніс йому 17 червця 1709 р. ряд статей, де йшла річ про задержанне за Україною прав, що

належали їй по умовам з царями Олексієм та Феодором. В меморіалі гетьмана були вичислені усі кривди з боку царських воєвод, з боку солдатів, що стояли на Україні і таке иньше. Всі сі прохання цар признавав справедливими, одначе зараз після того, як пообіцяв задержати в силі умови козаків з царями московськими, Петро приставив до Скоропадського стольника Ізмайлова, щоби він, як було написано в грамоті, перебував при гетьмані задля упорядкування за спільною порадою справ звязаних із бунтом в Україні і бунтом Запорозжців (себ то в справі Мазепінців). В інструкції ж Ізмайлову і навіть в інструкції явній — бо була ще й тайна — річ ішла не тільки про побунтованих; зустрічаємо ми там і иньші накази, як наприклад: 1) чужеземних післанців приймати разом з гетьманом, відсилати до царя усі листи, які сі післанці привозять; 2) робити перепони на те, щоб не приймано Поляків та иньших чужоземців; 3) пильновати, щоби гетьман нікого не карав на смерть без дозволу царя; 4) виправити від гетьмана і полковників деталічні відомости про військові доходи, й иньше¹⁾. Та окрім явної, була ще, як вже сказано, і тайна інструкція і в сій останній поручало ся Ізмайлову мати невсипущий догляд за вчинками гетьмана, старшини і полковників, робити їм перепони в зноснах з Турками, Татарами, Поляками, Шведами і зрадниками з поміж козаків; на випадок чиєї небудь зради мав він жадати собі підмоги від київського воєводи і від иньших сусідних, а для найскоршого заспокоєня усяких рухів уживати великоросійські полки, що дано йому в команду і що ранійше перебували при Мазепі; поручало ся йому довідатись потайки, кілька ранійше збирано доходів і кілька нині збирають для гетьмана, генеральної старшини, полковників і иньших урядників; та дізнатися, хто з старшини і козаків більше вірний до царя і якого уряду сей вірний вартий²⁾.

З сего часу власть гетьмана усе стає слабійшою. За Ізмайловим обовязок пильнувати гетьмана перейшов на думного дяка Вініуса і стольника Протасова, і сей останній дуже пильно доносив на Скоропадського, коли він иноді виступав з визначених йому рамок. Але слідом прийшла реформа ще важнійша: „щоб знищити в судах та війську українським усякі непорядки“, приділено 1722 року гетьманови бригадіра Веляминова та шістьох штаб-офіцерів з українських залог, поставлених у містах по умовам

1) Бант. Кам. Ист. Млрос. Т. III. стор. 131 — 132.

2) Бант. Кам. И. М. Рос. Т. III. стор. 133.

з попередніми гетьманами. І сей наказ був переведений, хоч сі покликуння при тім на попередню умову було обчислено хіба на мовчанне переляканих людей. Але-ж мало сего: бригадір Велямінов за два тижні стає презесом нової управи — Малоросійської колеїї (1722), на обовязку котрої було контролювати всю управу краєм, так що і гетьман і старшина і полковники були ще більше обмежені в своїй власті¹⁾. Богато разів Скоропадський прохав царя не порушувати старих українських вільностей, але прохання сі ні до чого не доводили: цар поводив ся з Скоропадським привітно, та робив проти його волі. На скаргу Скоропадського, що пункти Хмельницького новим царевим розпорядженєм знищено, Петро відповів йому, написавши рукою власною: „замість того, як було постановлено Хмельницьким, щоб бути висшій апелляції до воевод великоруських, отся колеїя заведена, і так воно не буде ніякого порушования пунктів з Хмельницьким. Думати сего не треба і усе буде так, як в пунктах написано“.

Що гетьманству вже за часів Петра I наближував ся кінець — се легко було бачити після смерти Скоропадського (1722). На прохання старшини, щоб цар звелів вибрати гетьмана вільними голосами, Петро відповів указом в червні 1723 року: „всім відомо, що від часів першого гетьмана Богдана Хмельницького аж до Скоропадського усі гетьмани були зрадники, і яку біду витримали від того наша держава, а особливо Україна, ще сьвіжа пам'ять про Мазепу, через се треба пришукати на гетьмана дуже вірного і відомого чоловіка, про се ми старасмоь безустанно, а поки такий чоловік знайдесть ся, задля користи ва-

¹⁾ Обовязки нової колеїї були означені такі: 1) пильновати, щоб справи вели ся скоро, без сторонничости у всіх урядах та щоб по закону кожного задовольняно. 2) Мати вірну відомість про збори хлібні, грошеві і инші та збирати їх від українських урядників і війтів. 3) Видавати з сих грошей платню, за порадою з гетьманом, сердюкам та компанейцям та вести книги доходам і видаткам і щороку представляти їх прокурору в Сенат. 4) За порадою з гетьманом не давати генеральним старшинам і полковникам обтяжати роботами козаків та посполитих людей. 5) Додивлятись, щоби удрагунам давались квартири однаково без виїмків, навіть в гетьманських маєтностях, окрім того двора де він сам живе, а також і окрім дворів старшини і духовенства. 6) Розглядати заразом з полковими командірами скарги від низших чинів та Українців. 7) Дивитись, щоби ті укази, що засилають ся до гетьмана від царя або сената, були записані в генеральній канцелярії, та щоб в свій час засиладись рапорти, також недозволяти писарям гетьманським підписувати замість гетьмана універсали і відсилати їх з колеїї.

шого краю, визначимо уряд, що має наказ усе робити по інструкції, і так до вибору гетьмана не буде в справах ніякої перепони, і тому про се вибір гетьмана докучати не треба¹⁾.

Уряд, про котрий говорить Петро, був зложений з наказного гетьмана (таким іменовано було черниговського полковника Полуботка) і з генеральних старшин, але „у всіх справах, радах та посилянню універсалів вони повинні були мати зносини з бригадіром Веляміновим“. Велямінов же став поводитись безмірно грубо навіть з наказним гетьманом. Так, один раз, як свідчить старшина, Велямінов з великим гнівом відповів наказному гетьманови: „що твоя служба в порівнянню з моєю? Ажте ти бачиш, що я бригадір і президент, а ти передо мною ніщо“. Потім, обертаючись до старшини додав: „зігну я вас так, що й інші тріснуть. Вже ваші давнини скасувати звелено, а з вами по новому робите“²⁾. Дуже важко було на Україні від нових порядків і Полуботок з кількома старшинами поїхав прохати царя, щоб знов вернув давні порядки. Довго вони не мали відповіді, бо їх петицію було віддано в колегію заграничних справ. Полуботок, представляючись цареві, мав промову, де обставав за тим, що на його погляд безпотрібно забувати переяславську умову. Ся промова розгнівала Петра і Полуботка зараз же звелено покарати смертю; одначе сего не зробили, і наказний гетьман вмер в петропавловській кріпости. Товариші Полуботка також були покарані за його петицію³⁾.

Проти змагань Українців до заховання своєї окремішности, хоч би й не зрушуючи звязку з Російською державою, Петро брав ся й на інші способи. Коли Скоропадський задумав видати заміж дочку свою, то цар зажадав, щоб гетьман „задля ознаки вірности і за прикладом попередних гетьманів“ видав дочку за одного з великоросійських урядників⁴⁾. Тому Скоропадський видав доньку за царського улюбленця, Петра Толстого, що слідом „за вірне старанне на службі тестя“ дістав полк ніженський.

Надумавши іменовати в козацькі полки Великоросіян, Петро пояснював таку свою волю тим, що начеб то самі козаки прохали, аби іменовано полковників великоросійських, хоч таке проханне було подано тільки стародубським полком, де полковник

1) Соловьевъ Ист. Рос. Т. XVIII стор. 228 — 229.

2) Бант. Кам. Ист. Мал. Р. Т. III увага 204.

3) Маркевичъ Истор. Малор. Т. II. стор. 579, 580. Лазаревскій А. М. Павелъ Полуботокъ Рус. Архивъ, 1879.

4) Соловьевъ Ист. Рос. Т. XVIII. стор. 225.

Журавський, правлючи полком, дуже кривдив людей. Так почались великоросійські полковники на Україні, а з легкої руки Меншікова почали плодитись і великоруські дідичі¹⁾. Першим великоруським дідичом на Україні був власне сам Меншіков. Він заволодів містечком Почепом та Ямполем, а далі потяглись його бажання і на сотні Мглинську, Бакланівську, а також і на частину Стародубської сотні, — та тут вже спинив його Скоропадський, що був сим дуже розгніваний. При Петрі-ж почали гняти козацькі полки будувати канали і далекі кріпости, з страшною тратою людей²⁾. Нарешті замість невеличких залог почали на Україні держати цілі драгунські полки, а при тім Велямінову і малоросійській колегії, як згадувано, наказано було пильновати, щоб драгунам давались квартири „без виїмків навіть в гетьманських маєтках, окрім двора, де він, гетьман, сам живе, а також окрім дворів духовенства“. Байдуже, що спочатку Скоропадський, а потім Полуботок з старшиною прохали, аби увільнено Україну від сеї напасти; з тих прохань нічого не вийшло.

Зрада Мазепа мала великий вплив на долю Запорозжців. Їм давно вже була противна підлеглість Москві, противні були їм і всякі великоросійські осадни на запорожських землях, а вже що вони були дуже не раді великоросійським кріпостям, які будувались коло їх земель — про се нема вже що і казати. Через се то Запорозжці з кошовим своїм Константином Гордїєнком, як Мазепа перейшов до Шведів, почали чинити в союзі з гетьманом, а потім, не діставши в свій час підмоги, перейшли в підданство до кримського хана. Розлючений їх союзом з Шведами Петро наказав російському полковнику Петру Яковлеву разом з чигиринським полковником Галаганом зруйнувати Січ, саме тоді як Запорозжців не було дома. Прийшлося після сего Гордїєнку з кошем оселитись біля Алешек і там осадити нсву Січ. Двацять чотири роки тягло ся се пробування Запорозжців під власттю хана, і сі часи, по словах пісні, міцно дали ся їм в знаки, бо стали вони раями Порти і доводилось їм служити під комендою ханських сераскірів. Через се то вже від 1716 року прохаютъ Запорозжці московський уряд дозволити їм повернути ся на старі їх селища, але довго не могли вони допрохатись³⁾.

Після смерти Петра I і до Катерини II страх Українців, що автономні права їх будуть знищені, повинен був зменьшатись.

¹⁾ Бант. Кам. Ист. Мал. Рос. Т. III., стор. 133.

²⁾ Див. про се розвідку д. О. Радакової в XII кн. Записок. Ред.

³⁾ Скальковський. Ист. Новой Сѣчи Т. II. стор 18—29.

Ні одно правительство від сего часу, окрім хіба Анни Іоановни, не мало заміру українські давнини змінити і „чинити по новому“. Одначе не уважаючи на все се головне з заведених Петром нових порядків всеж держало ся, і на ділі „старі давнини“ були скасовані.

Бажання не йти дорогою до знесення української автономії, яку визначив Петро I, дуже помітним стало при Петрі II (1727—1730), ще за пановання Меншикова. Тоді було дозволено Українцям вибрати собі гетьмана, а малоросійська колегія була знищена. Але в генеральному суді, що заступив знову колегію, всеж повинно було бути три члени з Великоросіян, себ то половина всього числа судів і в сему не можна не бачити доказу, що слід, який зістав ся від Петра I, не зовсім загубив ся, як і в тому, що при гетьмані зіставлено задля нарад і участі в гетьманській управі тайного радника Наумова. Саме обрання гетьмана повинно було бути поведено в дусі Петра I. В тайній інструкції Наумову, що дана була йому при від'їзді на обрання гетьмана, сказано: „хоч у грамоті його величества, що з ім послано до українського народа, і в даній йому інструкції написано, що його величество звелів на Україні гетьмана обирати по стародавньому звичаю, одначе такий вибір написаний тільки для форми, а в дійсности його величество бажає, аби був гетьманом миргородський полковник Данило Апостол, бо треба сподіватись, що від народа не иньший хто, але він, Апостол, і по старости літ і по заслугам і по довірю до його буде вибраний. Прибувши в Глухов треба слідити і розвідувати, чи його, Данила Апостола, будуть обирати в гетьмани, і колиб дехто з народа кого иньшого мав обирати, в такому разі запобігти і дорогу до того уладити, щоб конче був вибраний Данило Апостол, а ніхто иньший. А як приїде до Глухова Данило Апостол, то і йому переказати секретно, що його величество наказав його, а не кого иньшого обрати гетьманом і щоб він служив вірно і нехибно. Коли-ж, чого ще бути не може, старшина і народ український схотять вибрати кого иньшого по своїй волі, то йому, Наумову, того не допускати, і той вибір під яким небудь претекстом зупинити“ і написати в Петербург. І Наумов всю сю інструкцію сповнив до кінця¹⁾. По проханню вибраного тсді гетьмана були знесені збори, які були визначені старою українською колегією і був відновлений „військовий скарб“, але і тут петровські традиції

¹⁾ Соловьевъ Ист. Рос. Т. X.X., стор. 192 — 193.

вийшли на верх: збору доходів повинні були пильновати головню два підскарбія і один з їх повинен бути Великороснянин. Так само мито з чужеземних товарів (індукта) йшла не до військового скарбу, а до державного, як і при Петрі I. Великоросійські дідичі далі мали право володіти землями в Україні і тепер тільки повинні були платити уставлені податки і не мали права переводити селян з України в Великоросію і навпаки. А що до великоросійських військ, то їх не виведено, а тільки наказано розквартирувати не силоміць, а за порозуміннем головного командира і гетьмана, і від постою не увільнялись і ті з Великоросіян, що жили в краю. Змінено і становище України в державі, бо тепер справи її знову йшлив колегію заграничних справ, а не в сенат, як за Петра I. Сим за Україною признавалось осібність від решти держави. Задля упорядкування судівництва в краю за Петра II наказано було: „ті права, по яким судиться український народ, перекласти на великоросійську мову і визначити кілько осіб здасть ся потрібним, вмілих та ознаємлених задля зводу тих трьох прав (литовського статута, саксонського зерцала та звичаєвого) в одно“, а потім звід сей задля апробації прислати до двора його величества“¹⁾.

Соловьев визначив ті мотиви, які уряд Петра II повели по иньшій дорозі, ніж ішов Петро I. Такими мотивами, каже вона могли бути: 1) Загальна реакція, що виявила ся після Петра I, до попередніх форм управи одиночної, не колегіальної, бо він потребує менше грошей і людей; 2) безнастанна гроза турецької війни, в котрій Україна повинна була грати важну роль, і через те правительство хотіло, щоб Українці були задоволені і привязані до Москви (ще за Катерини I на початку 1726 р. в Верховній тайній раді було постановлено: перед війною з Турками треба придобрити Українців, позволивши їм вибрати з поміж себе гетьмана, податки, що йдуть з їх, скасувати, а з зборами на платню та удержанне війська чинити так, як було ранійше за гетьманів; суд та розправу чинити їм самим і тільки самі апеляційні справи вносити в малоросійську колегію); нарешті 3) вертатись до старих порядків примушувало ще і те, що багато скарг було на членів малоросійської колегії та її президента Велямінова²⁾.

1) Кистяковський. Очеркъ Истор. свѣдѣній о сводѣ законовъ, дѣйств. въ Малорос. стор. 9.

2) Соловьевъ. Ист. Рос. Т. XIX., стор. 130.

За Анни Іоановни (1730 — 1740) ще яснійше виявилась вище зазначена неохота до повного відновлення давніх передпетровських порядків в Україні. Після смерти Апостола (1734) новий гетьман не був вибраний, і заведено натомість колегіяльну інструкцію — малоросійське правління. В сему правленію були три великоруські члени і три українські. При тім в інструкції генерал-лейтенанту князю Шаховському, що заступив при Апостолі Наумова, було наказано: „а що в ранійше виданій нами грамоті писано, що правління гетьманського уряду визначено до будучих виборів гетьмана, то се написано задля того, щоб нарид тепер, при сій заяві, не мав би в тому непевности і не робив би ніяких противних виводів“¹⁾. Така інструкція пояснюється змаганнями українських старшин взяти в свої руки управу краєм. Старшині в тім відмовлено. Зрештою „статі“²⁾, які були видані Апостолу, повинні були кермувати і діяльністю правління. Доходи, що збирались за гетьмана велено було збирати, не тратячи з них нічого без найвищого наказу. Малоросійське правління підлягало знов сенату, а не колегії заграничних справ³⁾. Старший великоросійський член правління потроху зайняв становище намісника України. Генерал-губернаторами такими за Анни Іоановни були: князь Шаховский, генерал Барятинский, А. Румянцев, генерал Кейт, генерал Лентев, що старався придбати для великоросійських членів більших прав в правленні, нарешті Неплюєв.

Таким робом, хоч московський уряд не хотів круто ломити українські давнини і бажав не тиснути Українців, політика його всеж змагала до знищення автономії. Таке знищення ще прискорилось ріжними надужитками з боку тих Великоросіян і Німців, що з'являлись тепер в краю як агенти московського уряду.

Дуже велику увагу звертає уряд Анни Іоановни на задуману ще за Петра II кодифікацію прав для України. Завжди йдуть з Петербурга жадання, аби редагованне збірника прав ішло не гаючись⁴⁾. Але поки право кодифікувалось, великоруські генерали поводились з українськими судами занадто вже вільно. В „дєнних записках“ генерального підскарбія Якова Марковича читаємо межі иньшим про дуже острє поступованє фельдмаршала

¹⁾ Соловьєвъ. Ист. Рос. Т. XIX., стор. 314.

²⁾ Соловьєвъ. Ист. Рос. Т. XX., стор. 316.

³⁾ Соловьєвъ. Ист. Рос. Т. XX., стор. 316.

⁴⁾ Кистяковський ор. с., стор. 7 — 20.

Мінїха, що мав в генеральному судї процес з батьком Марковича. „Фельдмаршал, пише підскарбїй, кричав на судїїв генерального суду за те, що було рішено його процес з моїм батьком: „таких, мовляв, судїїв повісити, або побивши добре батогами, заслати на Сибір“, а про права наших говорив: „шельма писав, а каналія судив“, і не прощаючись з судьями через то, що „вони йому неприятелї“, привитав одного князя Щербатова і так собі відїхав“¹⁾).

Дуже старав ся уряд Анни Іоановни зближати Українців з Великоросіянами через шлюби. Про се мав старати ся Шаховський. В одному найсекретнійшому наказї до його було написано: „Довідали ся ми, що смоленська шляхта з українськими мешканцями своячить ся, з обох сторїн синів женять і дочок видають. Се одначе здасть противним нашому інтересу, а годилось би і користнійше булоб, щоб український наїд був охочий своячити ся з нашим великоросійським народом і велимо вам, щоб ви, яко люде вмілі, секретно під рукою особливо старали ся перешкоджувати Українцям своячитись зі Смольнянами“²⁾).

Запорожцям за Анни Іоановни дозволено було повернутись в російське підданство. Стало ся се 1734 року. Російському уряду треба було мати запомогу в боротьбі з прихильниками Станїслава Лещинського і з Туреччиною та крім того, по проєкту генерала Вейсбаха, рішено було протягти українську лінію від гирли Самари до Сїверського Донця, зміцнюючи тутешні кріпости воєнними осадами; до сього теж треба було Запорожців³⁾). Але після того як Запорожці вернули ся в російське підданство та принесли формальну присягу⁴⁾), вони не вернули собі попередніх прав, хоч граф Вейсбах заявив в імени самої цариці, начеб то військо лишаєть ся при них, аби тільки вірно свою службу як і ранїйше сповняло⁵⁾). А вже року 1735 генерал Леонтев, що заступив генерала Вейсбаха і не мав прихильности його до Запорожців, начеб то на підмогу кошу, виправив туди московського офіцера з баталїоном війск, що й був 1735 рік в походї з Запорожцями, а вернувшись з ними на зиму, він вже й лишив ся на Запорожу. 1736 року російський полковник або иньший штаб-офіцер вже постійно перебував у Сїчи, командуючи гарнізоном новопобудо-

1) Марковича Дневн. Записки. Т. II. стор. 55.

2) Соловьевъ. Ист. Рос. Т. XX, стор. 317.

3) Скальковский. Ист. Н. Сѣчн. Т. II, стор. 45.

4) Ibidem Т. II., стор. 66.

5) Ibidem Т. III., стор. 67.

ваної в коші кріпости, названої новосіченським ретраншементом. Такі-ж воєнні залоги поставлені були і в старій Січи, в Богородицькому і Биркутському форпостах і в Переволочній, так що уся лінія Дніпра від границі полків або устя Орелі аж до центра Запорожя була безпосередно під власттю київського генерал-губернатора. Як бачимо, для ослаблення місцевого життя і окремішности України урядом Анни Іоановни було зроблено чимало.

Політика полекшень для України зазначила ся яснійше за Єлисавети Петровни (1741 — 1761). При ній знов дозволено було вибирати гетьмана вільними голосами. Наказ про се появил ся 2 травня 1747 року. Одначе й тепер вибір повинен був упасти тільки на звісного цариці і любого їй — графа Кирила Григоровича Разумовського, чоловіка занадто молодого, але освіченого, європейського. Вибори з великою парадю випали 22 березня 1750 року. Секретаром при новому гетьмані був Григорій Теплов, але сей Теплов, як зауважає Соловйов, один був вартий чотирох великоросійських членів давнійшої української колегії¹⁾. Україну звільнено від військових постоїв на кілька літ задля неврожаю, що був в Україні, а правити краєм мав сам гетьман Разумовський самостійно, і українські справи знов відійшли від сенату до колегії заграничних справ, і тільки потім, як гетьман посварив ся з канцлером Бестужевим, що правив колегією заграничних справ, по проханню самого Разумовського знов Україну повернено під сенатську зверхність²⁾. Індуктний збір, себто мито з чужоземних товарів, віддано гетьману; тодіж були знищені митні комори на межі між Великоросією та Малоросією³⁾. Сам Разумовський богато звертав уваги на розвій краю з економічного боку, пеклував ся про культуру овець, тютюну й иньше.

Важним ділом також був дозвіл Київу знов вибирати собі вїйта, і таким був вибраний з Іренадерів лейб-компанії майор Сичевський.

Ще перед Разумовським за Єлисавети Петровни була скінчена поручена Петром II робота — кодифікація українських прав; її довершено 1743 року. Кодекс передано до перегляду в сенат і до гетьмана, але урядово кодекс сей ніколи не був санкціонований; його навіть начеб то навмисно забули⁴⁾. Сього між инь-

¹⁾ Соловьевъ. Истор. Рос. Т. XXIII., стор. 49.

²⁾ Ibidem Т. XXIV., стор. 105.

³⁾ Бант. Каменскій. Истор. Малорос. Т. III., стор. 203.

⁴⁾ Кистяковский. Очеркъ Ист. свѣдѣній о сводѣ законовъ, дѣйствовавшихъ в Малороссіи. Стор. 26.

шим добивав ся секретар гетьмана Григорій Теплов, що в меморіалі „о непорядкахъ в Малоросіи“ навмисне дискредитовав українські закони. Він писав: „право малоросійське треба вважати за головний непорядок на Україні“, і далі ще виразнійше: „головний непорядок тепер се їх малоросійське право, себ то литовський статут, котрий дано литовському князівству від короля Стефана в 1576 році“ (sic). Теплов уважав шкідним, що 1654 року Хмельницькому „підтверджено польські, себ то литовські (sic) закони, бо, як видно по історії, тодішній народ, як по більшій часті неписьменний, правив ся наче по натуральному праву: „два третього судили“. „Те справедливо і певно, пише він далі, по уважнім студійованню малоросійських справ можна сказати, що польське право лишило ся у їх тільки бажаннем одних письменних старшин, а простий народ тоді ним зовсім не журив ся і навіть ніякого знання не мав“¹⁾.

Очевидячки і в сїм погляді Теплового, як і в усіх заходах його, говорила його централістична тенденція.

Року 1763, вже за Катерини II Разумовський відділив на Україні судівництво від воєнної управи, хоч і не зовсім. Судові справи повинні були рішати ся в судах земських, іродських і підкоморських, що відповідали старим судам Річи посполитої. Гетьман перевів сю реформу, поділивши усю Україну на двацять повітів, з яких в Київському полку були Козелецький і Остерський, в Чернігівському — Чернігівський і Менський, в Стародубському — Стародубський і Погарський, в Ніженському — Глуховський, Батуринський і Ніженський, в Переяславському — Переяславський і Золотоношський, в Прилуцькому — Прилуцький і Іваницький, в Лубенському — Лубенський і Роменський, в Гадяцькому — Гадяцький і Зінківський, в Миргородському — Миргородський і Остаповський і в Полтавському — Полтавський²⁾. В кожному з повітів був заведений земський суд задля цивільних справ, що розбирались в трьох щорічних сесиях. Судя, підсудок і земський писар вибирали ся вільними голосами з шляхетства того повіта, де робились вибори, і їх не змінювали. Апеляція на їх ішла в генеральний суд. Задля земельних, межових справ були суди підкоморські — під-

1) Записки о непорядкахъ въ Малороссіи, Гр. Теплового, див. Записки о южной Руси П. А. Куліша. Стор. 175.

2) Бантиш-Камєнський Истор. Малороссіи. Т. III. стор. 208, прим. 258.

коморіїв і коморників, їх товаришів. Задля карних справ в кожному полку був уставлений іродський суд, але презесом його лишено було полковника, так що зроблений поділ судівництва і адміністрації не можна уважати повним¹⁾.

Доля Запорожа за Єлисавети змінилась в тім, що воно відійшло з під начальства київського генерал-губернатора під власть гетьмана (указом 19 листопада 1750 року)²⁾. Піднято було питання про межування земель запорожських від українських і від Польщі. Урядови—запорожські козаки чинили все клопоти, бо брали участь в гайдамацькому руху, що неперестанно тягнув ся в Річи посполитій, та і тим, що частенько приймали до себе утікачів посполитих з України і навіть з Великоросії³⁾. Тільки викрути талановитого кошового Лантуха та прохання за низове товариство гетьмана Разумовського й відвертали від запорожського товариства на який час неминучу згубу.

Кінець сьому періоду більше менше прихильних відносин до історичних прав України прийшов з панованнем Катерини II. Вона заявила себе щирою прихильницею і провідницею політики Петра I. В інструкції до генерал-прокурора князя Вяземского між иньшим вона писала: „Мала Русь, Ліфляндия та Фінляндия се провінції, що правлять ся конфірмованими привілеїями: скасувати їх всі разом будоб дуже не гарно, одначе і звати їх чужоземними та поводитись з ними як з такими, се більше, аніж помилка, а можна се назвати справді дурощами. Сі провінції, також Смоленську, треба найлекшими способами привести до того, щоб вони стали більше рускими та пересталиб дивитись, як вовки в ліс. До сего дуже легко наблизитись, коли розумні люде будуть вибрані за начальників для тих провінцій; коли ж в Україні гетьмана не буде, то треба піклуватись, щоб і вік гетьманів і їх назва счезли“⁴⁾.

Визначивши таким робом дорогу своїй діяльності, Катерина II нпр. дуже легко брала скарги Українців на вербунки „в пікінери“, які роблено звичайно по шинках (напоювали намічених вербовцями людей та запевняли, що пікінер висше за козака,

1) Бантиш-Каменський Т. III., стор. 208 — 209.

2) Скальковській. Ист. Новой Сѣчи, Т. II., стор. 166.

3) Ibidem Т. II. стор. 173.

4) Соловьевъ. Ист. Рос. Т. XXVI., стор. 37.

бо він начальства не боїть ся і ні перед ким не зди́має шапки)¹⁾. З під начальства Разумовського взято Київ і віддано київському генерал-губернатору, хоч гетьману се було неприємно. Нарешті коли київський генерал-губернатор Воейков і архимандрит київо-печерської Лаври Зосим Валькевич дали цариці знати, що де хто з української старшини хочуть мати дідичне гетьманство в фамілії Разумовського, Катерина II зістаючись вірною своєму принципу, через Паніна змусила Разумовського просити одставки, і він подав ся, почувавчи, що імператриця дуже неприхильна до його, заборонила йому являти ся до двору та вислала на Україну три нові полки; він чув, що будуть йому не переливки, як він почне сперечатись з нею. Після димісії гетьмана 10 грудня 1764 року було видано сенатови іменний наказ, щоб заведена була малоросійська колегія замість гетьманства. Українських членів в сю нову колегію визначила колегія заграничних справ, великоросійських цариця визначила сама, іменовавши президентом графа П. А. Румянцева. Про значінне його говорило ся в наказі: „сему визначеному нами головному українському командирови бути в такій силі, як генерал-губернатору і президентови української колегії, де він в судових справах має президентський голос, а в иньших, себ то що до удержання в народі доброго порядку, загальної безпечности та виконування закону має він власть губернатора, себ то як наш особливий довіренний.“²⁾ В сих словах почувасть ся вже близькість устави в краю намістництва, що стало ся пізнійше в році 1781; після ж засновання намістництва Україна входила в Російську державу, як край зовсім однаковий з великоросійськими провінціями.

При організації в 1765 році української колегії Румянцову дано було інструкцію; при кінци її говорить ся таке: „лишило ся згадати про один пункт, що спеціально вартий політичної уваги при установі нового правління. Сей пункт — скрита ненависть тамошнього народу против тутешнього, що видко теж звик бути ворожим до Українців. А що уся ненависть особливо замітна в тамошніх старшинах, що боячись коли небудь побачити кінець своєму беззаконному і користному своєвольству, все більш та більш переносять її в простий нарід, страхаючи його з початку незначною, а згодом значною втратою прав їх і вільностей, то

1) Маркевичъ. Истор. Малороссіи. Т. II., стор. 653.

2) Соловьевъ. Истор. Рос. Т. XXVI., стор. 45.

нема непевности, що вони при теперішній зміні їх правління, подвоять потай свої підступства, бо як будуть закінчені попередні безладя і як уставлять кращі установи, то все се не буде відповідати їх бажанням і власній користи. Уважаючи на се ви не залишите доглядати пильно за тамошніми старшинами, особливож за тими, що хоч мало себе покажуть підозрливими, аби задумане зло у свій час відомо було і йому можна було запобігти¹⁾.

Не трудно бачити з того, що бажання автономії було живе в українських людях, і то не у одних тільки старшин, а і в народі, коли можна було його „страхати“ гадкою про утрату прав і вольностей його. Гадки такі прорвали ся на свѣт божий: наприклад в році 1767 при виборі послів в комісію уложенія²⁾ та і при виборі в Київі війта на місто Сичевського, що увійшов в суперечки з магістратом; при сих виборах Кияне рішили були не мати війтом Великоросіянина, але се було скасовано, і генерал-губернатор Воейков обставав, щоб війтом вибрали прокурора кївської губернської канцелярії Великороса Пивоварова. Надії на красшу будучність, поверненне автономії, не кидали одначе Українців зовсім навіть і потім, хоч заміри Катерини II повинні бути ясеними з „руйновання Січи“ і багато иншого. Зруйнованне Січи зробилось, коротко кажучи, так: 5 червця 1775 року Січ була атакована генералом Текелієм, а 5 серпня того ж року Катерина видала маніфест, повідомляючи людей про те, що Січ занято військами, а кіш і навіть імя війська запорожського низового знищено.

В темній українській масі одначе не втратили довіря люде, що переводили реформи Катерини II, і не будили особливого недовіря; довіре до російського правительства пропало не у всіх, хоч ми і знаходимо відтак його утрати в народніх піснях.

III.

Се довіре можна констатовати на Україні не вважаючи навіть на те, що після злучення її з московською державою ся остання дозволила знов повстати кріпацтву, а спекатись його було найширшим бажанням українського люду. Усякі невигоди, яким підпадала Україна після злучення її з Москвою через занедбанне російським правительством инших народніх бажань — її політичної цілости та автономії українсько-руських земель, звичайно

¹⁾ Соловьєвъ. Ист. Рос. Т. XXVI. стор. 47 — 48.

²⁾ Ibidem Т. XXVII., стор. 52 — 56.

уважано до певної міри викупленими тим, що Москва начеб то завжди встоювала за інтереси мас. На ділі ж з масами московсько-петербурзький уряд лучився і їх піддержував тільки тоді, як треба було знищити політичні бажання старшини. Нарід підіймався в таких випадках, страхаючись кріпацьких аспірацій старшини, уряд же московський при тім пильнував тільки своїх власних інтересів, інтересів своєї держави, бо для неї володіння Україною було дуже наручне. І ся байдужість московського уряду до інтересів народніх мас особливо визначила ся в тому, що він попустив відновитись в краю кріпацтву. Проти утиску народу уряд виступав тільки тоді, коли в тім утиску були винні українські патріоти-старшини, а не тоді, коло кривди народовичинили великоросійські воеводи і генерали, або московські заушники з старшини. Тільки побоювання, щоб старшина, більше прихильна до автономних ідей, ніж пригнетений бідами простий нарід, не дуже багатила і не росла в своїй впливовості, тільки се побоювання викликало так званий державний демократизм, обставання за народніми інтересами проти старшини. Тепер відома річ, що в повстанню знов на Україні кріпацтва не може не падати значна частина вини на московський уряд, бо гетьман і старшина від кінця XVII віка робили і могли робити на Україні тільки те, проти чого не виступав московський уряд; вони вже тоді були люде підвласні, рідко хто виступав вільним діячем, більшість же плила по течії, зовсім не повишаючись над стихійними еґоїстичними бажаннями. Не на їх, не на людей в такому стані може падати одвічальність за ті чи інші порядки, які виявлялись в краю. Одвічальними повинні бути інші і саме ті, що давали тон життю.

Звертаючись до фактів, треба наперед завважити, що саме тоді як Україна злучилась з Московією, земля на Україні уся майже стала військовою, попередні властителі її — шляхтичі — за часи козацького повстання усеї були прогнані з краю, виключаючи дуже мале число. „Коли з Божою помочою, казали козаки, Українці з гетьманом Богданом Зиновієм Хмельницьким увільнили Малу Русь від ярма лядського і від держави польських королів... в ту пору на обох сторонах Дніпра уся земля була Українцям спільна поти, поки вони ранійше під полки, а в полках під сотні, а в сотнях під містечка, села і селища... не осягли і позаймали“¹⁾. Пустої землі були безконечні простори

¹⁾ Акти новгород-сівер. спаського монастиря, їх цітує д. Лазаревський в книжці „Малор. поспол. крестьяне“, стор. 26.

і через се, чи та чи ся козацька сотня займала в широких границях землі, що діставались на долю полку, стілько землі, скілько уважали потрібним для господарства, а поодинокі люди з сотні займали в загальній землі стілько, скілько собі бажали. Не ставляли тоді між межевими участками межевих знаків, не окопували землі, бо особистої власности на землю не було, а загальної землі не треба було огорожувати¹⁾, при тім сей звичай мав охорону в саксонськїм зерцалї, що разом із литовським статутом, тоді було дійстним законом на Україні. В „правахъ, по которымъ судился малоросійській народъ“, наведений сей закон Зерцала так: „Колиб хто — читаємо там, — загальну землю з'орав, скопав або огородив, і тоб на його доведено, то такий стратить свою працю, повинен шкоду заплатити, а землю повинен вернути на громаду“²⁾. І таке володінне, без переділів участків, було дуже живучим. Проф. Лучицький в згаданій тільки що статї своїй „Слѣды общиннаго землевладѣнія въ лѣвобережной Украинѣ въ XVIII вѣкѣ“ наводить цілу низку фактів, що підтвержують се. Як на дуже характерну прояву загального і спільного володіння землею в дуже пізню добу він вказує на порядок в 1766 році в селі Буромці Горошинської сотні Лубенського п. В Румянцовській описи про се село сказано: „при селі Буромці орне поле, там же заразом з сим і сінокосне вживають ся по стародавньому тамошньому звичаю „сполно“ всіми мешканцями, козаками і посполитими, раніовими пана полковника лубенського, скілько кому до ораня і сінокоса потреба покаже, і де хто собі займе, там він і оре або косить, а свого власного поля ніякого не має“³⁾. Особливо часто стрічало ся спільне володінне на південь від р. Сули, в місцях, що заселені були на ново і ще не мали традицій земельної власности і шляхетського володіння, як у Сіверщині, бо в сій останній частина шляхти заціліла і після повстання Хмельницького навіть користала з земельних надань гетьманів і російського уряду. Алеж не завжди й ті що захопили собі землі, уважали себе за справжніх властителів землі, бо право розпоряжатись землею, що після перевороту Хмельницького уважалась власністю всього війська, було у гетьмана, як зверхника козаків. На сій підставі гетьмани роздають землю

¹⁾ Лучицький И. В. Слѣды общ. землевлад. въ лѣвобережной Украинѣ XVII в. Отеч. Зап. 1882, стор. 109, 111.

²⁾ Права, по которымъ судился малорос. народъ Гл. XVII, арт. 17, § 4, стор. 511. вид. О. Кистяковського.

³⁾ Лучицький ор. с. с. 100, 101.

військовій старшині і рядовому товариству, що стають дійстними фактичними властителями.

При тім ані старшина, ані рядові козаки не обов'язувалися за се нести які небудь иньші повинности, окрім військової. Усі иньші повинности несло поспільство, що обробляло землю, себ то люде не записані в козацькі реєстри, в „компути“ і тільки тим відмінні від тогочасних козаків, бо в війні за волю з Річею Посполитою за Богдана Хмельницького поспільство теж безпосередно брало участь не жалуючи життя свого так само, як і козаки. Земські повинности приходилось платити і посполитим в тім тільки разі, коли вони займали загальним звичаєм ґрунти в долі військової, для оброблення, не на власність; повинности сі були доволі значні¹⁾. Часто поселялись посполиті на землях, що не були ще ніким зайняті, а часто і на таких, що вже давненько були роздані гетьманами козакам, або захоплені ними. Ось наприклад коротка історія села Сваркова, що належало в XVIII віці Марковичам. „Старшина мого села Сваркова Володька та Гладкий, читаємо в щоденних записках генерального підскарбія Якова Марковича, були у мене і переказали мені, що село Сварков було шляхотське перед гетьманом Хмельницьким, а осажав його якийсь шляхтич Пісочинський і річну дань з них збирав по копі грошей, по півню і частину коноплі, після-ж Богдана Хмельницького сим селом володів

¹⁾ Щоб знати, якого роду повинности спадали на посполитих, наведемо назви різних зборів, які визначені були малоросійською колегією, заведеною при Петрі I, і назви зборів, що визначені за гетьмана Апостола верховною тайною радою.

Визначені колегією:
 Торгові ковшики
 Вагове } окрім старшин і знач-
 Ведерне } них
 Стація з ратушних сіл
 Ярмаркове, окрім старшин і
 значних
 Покуховне
 Показанщина
 Тютюнна десятина з посполитих
 Пчільна десятина
 На слуг військових збірні гроші

Визначені верховною тайною
 радою:
 Покуховне
 Скатне
 З продажі вина „в отвоз“
 Дегтеве
 Показанщина
 Пчільна десятина, окрім козаків
 Тютюнна десятина
 Ярмаркове
 З мостів і перевозів
 З ратушних сіл річна плата і за
 натуралії

Марковича Дневн. Записки Т. I, стор. 314 — 320. Се все мали бути збори часів Богдана Хмельницького (Маркович Дневн. Записки Т. I, стор. 239 — 290).

козак значний Пілипча аж по смерть свою, а після його смерти за його сина Демяна воно відійшло від його підданства і було вільне під присудом сотенним Глуховським аж до часу, поки воно 1718 році мені дісталось¹⁾.

Право роздавати маєтности, як вже ми казали, належало перш усього гетьманам. Користаючись сим правом своїм, іноді гетьмани в універсалах своїх не визначали часу, на який вони дають маєтність в користаннє, іноді ж сей час відзначали терміном „до ласки військової“, що мало значити — „поки на те буде воля українського війська“²⁾. Але окрім гетьманів, роздавали маєтности ще царі.

Російський уряд заходить ся з часом зменшити право гетьманів розпоряжатись землею, а далі вже і зовсім се право лишає за собою. Вже в інструкції Ізмайлову, що був приставлений до гетьмана Скоропадського, було сказано, що гетьман на дальше не повинен ані маєностей не роздавати, ані відбирати без царського наказу, а за пильну службу повинен він визначати землі за згодою усіх генеральних старшин і потім представляти се на затвердження цареві³⁾. Одначе Апостол уважав своїм правом наділяти маєностями як давнійше, так що після його смерти (1734) до тодішнього правителя Шаховського було прислано розпорядженне: „села, що роздав Апостол противно указам, вернути назад, а при селах та деревні, які здатні для роздачі, роздивитись князеві Шаховському разом з генеральною старшиною, полковниками і иньшими, також чи нема і таких сел, що ними володіють неналежно, щоб їх далі віддавати тільки заслуженим, і про се повідомити, висловивши і свій погляд“⁴⁾. Румянцев в записці своїй „о усмотрѣнныхъ въ Малой Россіи недостаткахъ и неурядствахъ, о исправленіи которыхъ Малороссійской коллегіи трактовать должно“ просто веде мову „о селахъ и деревняхъ Малороссіи, коронѣ принадлежащихъ“. В розділі XIX він пише: на Україні всі майже села і селища, що належать короні, роздані в приватне володінне як вільні. А по гетьманським статям гетьманам та старшинам за їх службу робити нагороду дозволено, даючи їм млини та селища, одначе наказано просити, бючи чолом, у царя грамот на підтвердження,

1) Маркович. Дневн. Зап. Т. I. стор. 325.

2) Ibidem Т. II. стор. 37.

3) Бантиш-Каменський. Истор. Малорос. Т. III. стор. 182.

4) Марковича Дневныя Зап. Т. I. стор. 432.

і тільки ті землі, на які є такі грамоти, уважати такими, що їх відняти не можна¹⁾.

Що до церковних земель, то за Апостола зроблено було урядом таке розпоряджене, з нагоди непевностей уряду — чи має духовенство право володіти землею та кріпаками: „духовенству українському ніхто не повинен продавати, закладати чи як небудь інакше віддавати землю; коли-ж, не уважаючи на сю заборону, духовні придбають монастирям які маєтності то у таким разі можна відібрати сі маєтності без грошей і повернути їх до давньої приналежності; монастирям і церквам дозволено робити вкладки грошима; ті-ж землі, що належать монастирям та церквам, повинні бути під судом малоросійським²⁾“. Після смерти Апостола духовенство подало Анні Іоановні петицію, щоб вона знесла заборону Петра II купувати і жертвувати землі монастирям і церквам. Цариця з сеї нагоди наказала кн. Шаховському поганьбити архієреїв „пристрастним образом“, аби „вони наперед в свої прохання грубих та ганебних слів не заводили“. Окрім сего кн. Шаховському поручалося „дбати найсекретнішим способом, аби генеральна старшина, полковники й інші урядники прислали прохання, аби не закріпляти земель та світських людей за монастирями і духовними особами, і на сі прохання вони дістануть прихильну резолюцію“. З актів видно, що архієреї, що подавали ту нещасливу петицію, зараз же покаялись, заявили, що „написали своє прохання з простоти, більше не писатимуть і просять пробачення³⁾“. За петицію ж мирян яких-небудь, аби не давати духовенству земель, ми нічого не знаємо; мабуть її не було подано. За Катерини II, коли в Росії забирали монастирські маєтності, Румянцев в згаданій „записці“ своїй вказав також на небажані наслідки того, що монастирі й церкви володіють землями⁴⁾. Таким робом питання про виключення монастирів і церков від володіння землею підняв на Україні російський уряд доволі рано, однак його розв'язано аж у 1786 році, коли і там відібрано церковні землі так само, як і в Росії, де се переведено 22 роки раніше.

1) Записка Румянцева в книжці В. Т. Авсієнка Малороссія въ 1767 г. стор. 150 — 151.

2) Бантин-Каменський. — Ист. Малор. Т. III. стор. 175.

3) Соловьев. — Ист. Рос. Т. XX. стор. 320.

4) Авсієнко. — Малороссія в 1767 р. стор. 144.

Раз був в селі власник чи державця, як тоді казали, посполиті за те, що користались землею, окрім державних повинностей, обов'язані були віддавати ще і державці звісну частину своєї праці. Така залежність посполитих людей від державців зазначалась в універсалах гетьманів, коли вони кого небудь наділяли маєтностями. Спервоначалу універсали зазначали її трохи нерішучо, потім значно сміливіше. В універсалах, наприклад, Богдана Хмельницького і Виговського¹⁾ ми не знаходимо згадки про те, що селяне, які живуть на землях наданих козацьким старшинам, повинні в чімсь залежати від нових державців: очевидно, що на гадку обох названих гетьманів, установленне певних відносин між державцями і посполитими повинно було статись вільним договором. Але в універсалах дальших гетьманів — Многогрішного, Самойловича, Мазепи²⁾ кожний раз, коли кому небудь дають ся землі, згадується, що і вийти і селяне повинні бути „в належнім послушенстві“ у нового дідича і нести на його користь „звиклу повинність“. Не диво, що при таких умовах новий устрій життя став дуже похожим на старий польський. Се було й дійсно як у відносинах до землі державця і посполитих, так і що до характеру повинностей посполитих на користь державця.

Що до прав державця на землю, то ми знаємо, що після того як на певну маєтність, на якій вже були посполиті, видавав ся універсал гетьмана, земля більше не уважалась землею посполитих, вони могли нею користатись тільки за згодою державця. Колиж вони переходили на инше місце, то після сього на давню землю в їх не лишалось жадних прав, бо читаємо в одній грамоті Мазепи з р. 1708: усюди такий звичай є, що ґрунти „по одейшлих на инші мейсця“ для життя підданих переходять на їх державців, а вони тратять „свою сукцесию“. В українській кодифікації литовського статута се висловлено так: колиб якогось „владѣльца“ піддані і вільні люде схотіли куди небудь з землі пійти по своїй волі, то сї люде землю свою з усею будівлею і з усім нерухомим і з засіяним хлібом повинні лишити³⁾. Окрім того в сій кодифікації є і така статя: „у підданих ніхто землі ані наймати під управу, ані зовсім купу-

1) Лазеревський А. М. Малорос. поспол. крестьяне ст. 16.

2) Ibidem ст. 17 — 19.

3) Права, по котрымъ судился Малорос. народъ. Гл IV, арт. 8, П. 2, ст. 52.

вати, без відомости і згоди його пана, не повинен, а колиб хто у чужого підданого землю, без волі пана її, купив або найняв на поручинну, через чії руки він гроші давав, на ніщо претендовати не повинен, бо він те зробив противно сему праву¹⁾. З таким порядком ніяк не могли помиритись посполиті: заняту їх предками землю вони уважали своєю і иноді дуже реально се вказували. Так селяне з Чемери, що належали з давна „на чин писарства полкового київського“ без відомости писаря запродали свої ґрунти бунчуковому товаришу Власу Климовичу Будлинському. Писар; по імені Борсук, подав тоді на Будлинського донос гетьманови Разумовському і в доносі виноватив Будлинського, що він забрав собі підданих його, Борсука, з їх землями. Визначені гетьманом на слідство особи признали скаргу писаря справедливою, але Будлинський не признав сего рішення і заявив, що він тих підданих не віддасть, а прохати-ме, щоб його ясновельможність вернув би йому гроші, що він затратив на купно у тих підданих ґрунтів. Піддані-ж заявили, що вони в підданстві писаря Борсука бути не хочуть і під володінне його не пійдуть і при тім чинили „ґалас, шум і усякі противности“. Гетьман на проханне Будлинського не звернув уваги і звелів по наведеній висше статі статута віддати писарю, без звороту грошей, ґрунти чемерських посполитих, хоч вони не хотіли його слухати, а також укарати і тих урядників, що поробили купчі „противно малоросійським правилам“²⁾. З сего бачимо, які були українські правила, і як розуміли своє право на землю посполиті.

Не краще стояла справа з усяким послушенством посполитих.

З початку обовязків посполитих до державця всего тільки і було, як каже д. Лазаревський, що гатити греблі, збирати сїно, возити дрова. Тільки ж се трималось не довгий час. Дякуючи тому, що по більшій часті державці самі були членами військової адміністрації, вони легко переходили границі не відзначеного докладно послушенства і ставали панамі над посполитими, яких вже почали звати „підданими“. Потім адміністрація задумала визначити послушенство двома днями „издѣлія“, себ то панщини, на тиждень, але при тім і всі иньші повинности всеж таки лишились до волі державців, і сим останнім робом „з під-

1) Ibidem Гл. IV., арт. 9, II. 1., стор. 53.

2) Андриєвскій А. А. Ист. матер. изъ арх. кiev. губ. правл. Вып. II. ст. 136 — 142.

даних“ видушувало ся чимало користі; брали з них і осенщину і певну частину худоби, і куничні гроші (за шлюби) і бжоляну десятину, і десятину тютюнну і иньше. В щоденних записках генерального підскарбія Марковича знаходимо про се такі два „прикази“ яро посполитих його села Сваркова; „7 жовтня 1724 р. дав наказ війтови сварковському вибирати сегорічню осенщину, а саме так: від посполитих, що мають одну чи дві сохи — по 3 чверти жита, а від тих, що мають три або чотири сохи — по четверині брати“¹⁾. 29 ж жовтня тогож року до його „приходили Сварковці, піддані, прохати полекшення в осенщині; відкинута їм від сохи, додає Маркович, по чверти жита, а звелено давати по чверти—вівса“²⁾. Грошева дань Марковича не була велика, він був, порівнюючи з другими, доволі людяний чоловік і до здирщиків його прилучити не можна³⁾.

Економічна підлеглість не могла не потягнути за собою иньших надужить у відносинах до посполитих, тим більше, що по литовському статуту (що тоді мав силу) права державця над посполитим були широкі, а підданого дуже вузькі⁴⁾. Так, по статуту — „кождому державцю піддані його належне послушення і повинности віддавати завжди повинні, і через те ніхто не має права зменшувати власти державця над підданими його, і ніхто не має права звільняти підданого від належного йому послушення, навпаки, як тільки де, під яким би воно вимом не було, піддані не слухались державця, або показали яку противність, тоді кождому державцю свого підданого карати вільно, розглядаючи добре його вину, а як що він винен в карних учинках, треба таких підданих засилати в належні суди“⁵⁾. І ся статя дуже часто уживалась в житю. В щоденних записках Марковича записано, що в 1741 року з маєтности їх автора з Сваркова повиходили деякі селяне в маєтности адмірала графа Головіна, в Іванівську волость. Маркович спитав про їх в листі до сварковського старости, „з якої причини така від них чинить

¹⁾ Марковича Дневн. Записки Т. I. ст. 47.

²⁾ Ibidem Т. I. ст. 49.

³⁾ Дивись передмову до „Дневн. Записокъ“ Маркевича ст. X—XI.

⁴⁾ Се саме, що литовський статут, в своїх останніх редакциях наскрізь перенятий шляхотськими тенденціями, здобув значінне правного кодекса на Україні, було теж узурпацією старшини, о скільки сьвідомою — се иньше питання. *Ред.*

⁵⁾ Права, по которимъ судился Малорос. нароѣд. Гл. IV., арт. 8, II. I, ст. 52. Изд. А. О. Кистяковського.

ся „огурність“, і як що се за ґрунти, та хай би ті ґрунти він відібрав на нас, а першого привідця сюди б (Глухов) прислав“. За кілька тижнів ті, що втікли з Сваркова, були знайдені і автор записок згадує: „втікачі сварковські знайдені, я звелів їх покарати“. Батько ж автора записок, коли 1728 року селяне його стали неслухняні, „був у пана гетьмана і прохав його респекту на те, що піддані неслухняні, одначе ніякої резолюції не одержав“.

З поводу, що державці кривдили і били посиолитих, виникали процеси в полкових судах, і коли селянські скарги признавались оправданими в суді, то їм видавався судовий декрет, що обов'язував державця-кривдника задовольнити селян за їх материяльні страти; одначе діло кінчилось звичайно тим, що ніяких декретів не сповняно, се для близької подібности до польських порядків.

Се на вдивовижу, що при таких умовах майже не було селянських розрухів. Тільки за Мазепи підняв був поспільство Петрик, та після смерти Скоропадського воно зворухнулось. Особливо замітний був перший з сих рухів — повстання Петрика, нешлюбного сина Мазепи, що служив з початку канцеляристом при генеральному писарю Мазепи, Кочубеї, і з його небогою був жонатий. До Петрика хилились в немалому числі Запорожці і Мазепі писав кошовий їх Гусак: „за Хмельницького на загальній раді було таке рішення, щоб ніяких утисків на Україні не було, а нині бачимо, що бідним людям в полках чинять ся великі утиски. Ваша вельможність правду пишете, що за Ляхів великі утиски військовим вільностям були, за те Богдан Хмельницький і війну против них підняв, щоб увільнитись з підданства їх. Тоді ми думали, що на віки віків нарід християнський не буде в підданстві, а тепер бачимо, що бідним людям гірше, ніж було за Ляхів, бо кому і не слід держати підданих, і той держить, щоб йому сіно та дрова возили, в печі палили, стайні чистили. Правда, коли хто по милости військовій пробуває в генеральній старшині, тому можна і підданих мати, нікому се не досадно, — так само було і за небіжчика Хмельницького, а як чуємо про таких, що і батьки їх підданих не держали, а вони держать і не знають, що з бідними підданими робити, таким людям підданих держати не слід, хай і вони, як батьки їх, зароблений хліб їдять“¹⁾. В иньшій же листі до Мазепи

¹⁾ Соловьевъ — Ист. Рос. Т. XIV., ст. 180.

той же кошовий зовсім справедливо пояснював і причину, через що повстав Петрик: „в Лубенському полку не хочать оранди і бунтують ся, з Петриком хочать іти; Гадячане і Полтавці говорять: багато гетьман старостів по містах і селах настановив, і теж бунтують, Петрика дожидають“¹⁾.

Сам Петрик ще з більшою енергією нападав на старшину і разом на Москву, на яку він ішов з кримським ханом: „Позволено, скаржив ся Петрик, теперішньому гетьманови роздавати старшині маєтности, а старшина, порозділявши нашу братию поміж себе, позаписувала собі і своїм дітям на вічність, і тільки що в плуги не запрягають, а вже як хочать, так і крутять, наче невільникими своїми.—Москва для того се дозволила робити нашим старшим, щоб наші люде від такого тяжкого підданства оплошили і не були їм противні в їх замислах: коли наші люде від такої шляхти змужичіють, тоді Москва і Дніпро і Самару осадить своїми городами“²⁾.

Всі промови Петрика всюди чи майже що всюди в Україні знаходили відклик. „Приїхав в Москву, читаємо у Соловьова, п'ятисотенний стрілецького полка, що був при гетьмані і переказував, що на Україні між черню багато стидких річей можна почути через всяку дрібницю; явно говорять: коли прийде Петрик з запорожським військом, то ми пристанемо до нього, побемо старшину, орендарів і зробимо по старому, щоб усе було козацтво, а щоб панів не було“³⁾. Завзятість усіх сих річей, примусила і уряд, і старшину подумати і про оренди і про щедро роздавані маєтности. На рік монополь продажі горілки був знесений. Мазепа почав відбирати де у кого маєтности, та тільки сї де хто були його особисті вороги, між котрими був і черниговський полковник Полуботок. Що ж до самого Петрика, що йшов на Україну з 40000 Татар, то проти його рушилися получені сили Мазепи і царського воеводи — і бунт скоро зник.

Ті рухи, що повстали після смерти Скоропадського, були ще коротшими. Розрухи втихомирив Полуботок, наказавши, щоб „посполиті віддавали як ранійше послушенство“, а тих, що неслухались, звелів „до везеня брати“ та змушував до послушенства карами⁴⁾.

¹⁾ Соловьевъ — Ист. Р. Т. XIV., ст. 181.

²⁾ Соловьевъ — Ист. Р. Т. XIV., ст. 182.

³⁾ Ibidem Т. XIV, стор. 155.

⁴⁾ Лазаревський А. М. Малорос. поспол. крестьяне ст. 68.

З незносною залежності посполиті силковали ся виходити повстаннями¹⁾ й иньшими дорогами, більш наївними, коли вже ужити такого виразу. Декотрі з їх силкували ся переходити з поспільства в козаки, та далеко не завжди се було можна: тільки підкупом полковників, що вели компути, осягалась така ціль²⁾. Тіж що, не надіяли ся попасти в козаки, брали ся на иньші способи: користаючи ся правом кидати ґрунти свої, вони йшли жити в чужих хатах як підсусідки і в таким разі платили за хату грішми або своєю працею. Більшість сих підсусідків жила при селянах, одначе бували підсусідки і, у державців. В таким разі жите підсусідка було мало чим краще ніж жите підданого: спервсначалу підсусідство увільняло його від квартирної та иньших земських повинностей, але сі пільги були знесені наказом князя Шаховского 1734 року і його ствердила Анна Іоановна 18/VIII 1834 р., а державці стали пильнувати, щоб такі повинности були сповнені. Через се тільки і було користи жити підсусідкам у селян, бо від зборщиків усяких селяне їх покривали. Нарешті був у посполитих і третій

1) З такими селянськими повстаннями знайомить розвідка д. Єфименкової, подана в XIX т. Р. Историчної бібліотеки і статя Лазаревського в XI т. київських Чтеній. *Ред.*

2) Дуже замітна в Україні в XVIII віці була і друга проява — перехід козаків в поспільство. Бувало се раз від того, що люде не хотіли відбувати військову службу. Козаки, що володіли землею як власники з правом продавати її, нерідко продавали ґрунти свої старшині, а сами лишали ся на їх жити як піддані того державця, що купив землю. Се звало ся „підійти під пана“ (Максимовича Сочиненія т. I, ст. 553). Окрім бажання не йти в ту чи иньшу війну, до сього тягло се бажанне скинути ся ще від иньших обовязків, до яких притягали козаків з поводу їх військової служби полковники, сотники й иньші. Друга причина — економічний гнет державців примушував козаків лізти до їх в повну залежність, що звісна під назвою підданства. Нерідко козаки позичали у державців гроші і не можучи віддати, мусіли відступити їм землю свою за довг. Таких випадків нпр. не мало випало на користь Лизогубам, що склали при кінці XVIII віку своє велике земельне богатство в Чернигівщині. У Лазаревського в його праці „Люди старой Малоросіи“ находимо скаргу козака с. Погребків, Григорія Шкуренка, з котрої коли навіть взяти частину красок, що надають сій справі, може бути, надто драстичний характер, всеж таки вістанеть ся страшна правда. З скарги видно, що Григорій Шкуренко винен був Лизогубови 50 золотих (10 рублів); Лизогуб переказав йому: „дай мені в арешт ґрунти свої, а я буду чекати позики, поки ти спроможеш ся з грішми“. Шкуренко йому і віддав свою землю, тільки додає він, не володіти, а в застав; а як настав час платити, став я просити Лизогуба відодати, поки продам свою худобу, що навмисно виготував на продаж. Але Ли-

спосіб визволити ся від гнету державців — се мандрівка на слободи ¹⁾).

Часто якийсь державець заявляв гетьману охоту за кликати слободу на якийсь далекий ґрунт. Гетьман звичайно давав дозвіл, бо головний контингент осадників брав ся з правобічної України. Але в куші з виходнями з Польщі селили ся на слободах часто і лівоберіжні посполиті, котрим не ставало терпця лишати ся на своїх давних землях під утисками державців. Слобода одначе тільки на якийсь час захищала від панських утисків: вільний час дійсно більш чи менш обороняв саму особу, як і працю селян-слобожан від утиску; але з кінцем волі для їх наставали иноді гірші обставини, ніж ті, що примушували їх кидати рідні оселі. Через сеж то мандрівкою на слободи діло не кінчило ся — селяне, що шукали кращого, переходили від одного державця до другого, а не то і зовсім забирали ся у новоросійські степи, саратовські, оренбурські, або

зогуб задержав мене в своїому дворі і держав два тижні, вимагаючи позики. З слізми прохав я Лизогуба пустити мене до дому, бо жінка моя в той саме час лежала на смертній постелі, обіцяв йому і позичку скоро вернути. Тількиж Лизогуб тоді разом з своїм господарем оточив ґрунтик і силоміць післав мене до конотопського соборного попа, кажучи: „іди до попа, і як він буде писати — будь при тому“. Під написав купчу, без свідків з мого боку і не подаючи купчої до ратуші. Тоді Лизогуб пустив мене до дому, а слідом прислав і слугу свого, щоб я виходив з свого дому. Так пан Лизогуб і заволодів моім ґрунтом, хоч я йому і гроші потім приносив (Київ. Старина 1882, I, ст. 111). На економічні причини переходу козаків на підданих є правдиві вказівки і у Тєплова в його записці О непорядкахъ въ Малороссіи. „Поміщик, читаємо в сій записці, стілько у себе вицїжує вина, що завжди не може вишинкувати в своїх маєтностях, і от він роздає певну частину його вишинкувати в своїй селі козаку, і шукає до такого діла таких козаків, щоб вони найлекше у його могли замотати ся; на останку, коли стілько козаку віддасть, що вже козак не буде мати спроможности усе вино вишинкуване виплатити поміщику того-ж села, то поміщик, вимучивши у його облик, себто по правному звичаю квіток, бе чолом на козака і просить, щоб його примушили виплатити довг. Козак, не маючи спроможности заплатити по квітку, себто по облику, судить ся по Литовському статуту, розд. 4, арт. 28, пункт 1, в котрому має „задоволати нерухожим майном по оцінці“ (Записки о Южной Руси, т. II, Куліша, ст. 194). Низше ми побачимо одначе, що Тєплов число козаків, обернених в посполство, значно побільшав проти того числа, яке було їх дійсно.

¹⁾ Усі відомости про оподаткування підсусідків дивись в дод. до Дневныхъ записокъ Марковича, т. I, ст. 502—508. По представленню старшини обкладу не однаковому піддані були підсусідки, що дістали для обробку ґрунту від своїх хозяїв, і підсудки, що ґрунтів не

на правий берег Дніпра, в границі Річи Посполитої. Не міг їм перешкодити в сему і Литовський статут, де сказано: „коли-б вільний чоловік прийшов на слободу до якого небудь державця, а сидів би по умові з сим державцем до якогось часу вільним від роботи і иньших повинностей, а проживши так вільно до речинця, або ще ранійш захотів би знов геть відійти, тоді наперед повинен він відслужити тому державцю стілько, скілько вільно жив, а відслуживши, має право відійти геть від нього; а коли-б не схотів відслужити, то повинен грішми заплатити за родину, за кожний тиждень волі, по дванадцять копійок; а коли-б і платити не схотів, то усе, що нажив він на слободі у того державця, повинен лишити йому¹).

Звістно, видаляти з краю робочих людей не було бажанням державців, і для менш заможних з них дуже важкими були сї переходи селян від одного пана до другого, бо більш ішло від бідних до заможних, ніж навпаки. Страти дрібних хозяїнів від переходу людей вказані Тепловим в його незавсїди правдивій записці „О неприядахъ въ Малоросіи“²); зазначивши оден бік сеї справи, він неначе забув ся, що неоселі селяне, так звані лезні (від польського слова *luźny* перехожий, свобідний), були дуже користними самим державцям, і бідним, не тільки богатим, бо вони заселяли ними слободи і часто воліли їх, як своїх тяглих селян, що вже обжились і стали більш самостійними; деякі з державців навіть старали ся більшим „драпежством“ зігнати з ґрунтів тяглих, знаючи, що їх заступлять більш податливі лезні³). Через се зрозуміло, що зменьшення числа лезних і бідні і богаті державці не хотіли. Вихода-ж за кордон цілих має народу не могли вони бажати тим більше та против сего брались до ріжних способів.

Московський уряд, поки сила обставин затримувала цілим переяславський договір, не мішав ся в мало зрозумілі і навіть

дістали; старшина уважала також дуже потрібним деяких зовсім ослобонити від платежів та повинностей: вона між иньшим каже тамже: „котрі-ж в панських хуторах назвні платні люде живуть, себто скотарі, овчарі, пасічники, винники, мірошники, свинарі та шинкарі, які в панських, козаких шинках живуть, з тих, як з людей платних нічого не треба брати. Марковичъ, т. I, ст. 505.

¹) Права, по котрымъ судился Малорос. народъ, гл. IV, арт. II, п. 1, ст. 55.

²) В Записках о Ю. Р. П. Куліша, т. II, ст. 194—196.

³) Лазаревський А. М. Малор. поспол. крестьяне, ст.

мало відомі йому земельні і суспільні справи України. Московські царі тільки користали ся своїм правом роздавати маєтності, і роздавали землі, забрані у прогнаній козаками шляхти, а також і землі, що ніколи ніким зайняті не були, тільки козацькими старшинами; з Великоросиян перший дістав землі на Україні Меньшіков в 1709 р. Окрім того, коли вже говоримо про мішання Москви в суспільно-економічні відносини на Україні, згадаємо, що правительство здержувало своїх служилих і торгових людей, аби не захоплювали собі в холопи дітей козаків і посполитих, що нерідко трапляло ся вже за часів Хмельницького: дітей сих Великороси крали і завозили з рідної країни до себе в Росию. Взагалі суспільно-економічна еволюція на Україні могла розвивати ся свобідно. Гетьманам Москва не забороняла піддержувати і зміцняти всяке послушенство посполитим державцям і навіть помагала їм в сьому. Так при виборі в гетьмани Многогрішного уряд затвердив утворенне так званого компанейського полка, числом в 1000 чоловіка, обовязком котрого було картати посполитих, що бажали перейти в козаки або користати з тих привилеій, які мали сї останні. Перед вибором Мазепи державці маєтностей здобули собі через старшину право самим судити своїх підданих, примушувати їх давати собі певні припаси, возити сіно й дрова.

Від Петра I починають ся нові прояви опіки російського уряду що до соціальних відносин на Україні, і як в питаннях політичних, так і в питаннях соціально-економічних починаєть ся нова червона нитка, що він вилів в відносини Росії до України. З нього починають ся заборони обертати козаків на посполитих, до чого, як ми бачили, хоча була старшина і шляхта. Після Мазепи, що заходив ся коло утворення української шляхти, уставивши осібну козацьку групу — бунчукових товаришів, Петро, що не боронив йому проводити в жите такі заміри, в 1723 році звелів великоросійським офіцерам зробити перепись в Україні, щоб знати число козаків і посполитих, і наказав повернути у козаки тих, кого старшина неслучно перевела в посполиті¹⁾. Анна Іоановна ствердила 1738 року указ Петра I, і все її царюванне та і після, справа, щоб за козаками зіставали ся козацькі права, не сходить з дневного порядку. Сюди треба зачислити і той начеб то демократичний голос Григория Теплова. Нападаючи в записці своїй на Литовський статут і увесь

¹⁾ Максимовича Сочин. т. I, ст. 549.

устрій українського життя, Теплов, сей „коварник“, як назвав його Ломоносов, нарікає, що число козаків і навіть посполитих на Україні зменшило ся, хоч се зменшення він дуже значно побільшує і виноватить в сім кріпацькі заходи малоруської старшини¹⁾. Явну тенденційність Теплового виявив Максимович в письмі до Куліша з поводу виданої ним сеї записки Теплового. Порівнюючи числові дати переписи 1723 року з числовими датами переписи 1764 року, Максимович доказав, що і число козаків, і число посполитих збільшило ся на Україні за 40 літ дуже значно: козаків стало в 1764 році замість тих, 66.415 чоловіка, що числили ся по ревізії 1723 року, 363.887, а посполитих замість 136.316—585.909 чоловіка. Ясно, що не всі козаки і посполиті стали підсусідками, а що начеб то компутових або реєстрових козаків поменшало на 15 тисяч, як каже Теплов, то про се нема і мови²⁾. Дуже густі краски він наложив і взагалі на злочини української старшини, особливо коли зважити, що він промовчав злочини дідичів-Великоросіян і свої власні, зовсім такі, як і старшини, бо і він забирав у козаків ґрунти і примушував їх до необовязкової для їх роботи — возити цеглу в тепловську економію³⁾.

Поруч заходів коло того, щоб не обертали козаків в посполиті, російський уряд XVIII віку і по давньому пильнував, щоб Великоросіяне не обертали українських селян в холопство. Анна Іоановна в 1740 році про се видала два укази⁴⁾. А намноження підсусідків повело до того, як сказано, що і їх в 1734 році обложено повинностями; розмір слх повинностей повинен був бути різний (сього жадала старшина), уважаючи по тому, скільки землі панської, козацької або селянської вони мали, а на тих, що жили як наємні люде і ґрунтами не користали ся, і після указу не накладено податків⁵⁾. Нарешті дуже звичайною проявою в роботі уряду на Україні в XVIII віці було переловлюванне українських селян, що тікали за Дніпро в „Польшу“. Ся хапанина робила ся за помочию військових команд, що без усякої церемонії висилали ся в середину Річи Посполитої і там оголошували всякі обіцянки, котрі обіцйовані втікачам в осібних

1) Записки о Южной Руси, т. II, ст. 177.

2) Максимович, т. I, ст. 549.

3) Ibidem, ст. 560.

4) Марковича Дневн. записки, додатки до I т. ст. 502—508.

5) Марковичъ Дневн. записки. Дод. до I т. ст. 502—508.

указах, що записували ся в іродські книги ріжних міст Річі Посполитої¹⁾.

Тому що через селянські переходи терпіли шкоду державці, українська старшина вже в 1739 р. задумала притримати селян коло землі на великоруський лад, заборонивши їм переходи; одначе се перше закріплення не було піддержано урядом, і Єлисавета Петровна 1742 року знов дозволила селянам переходити²⁾. За теж зносини з Польщею про вертанне утікачів тяглись і тепер, як ранійш.

Катерина II теж піклувала ся про вертанне з-за границі українських утікачів, але окрім того вона рішила ся дуже енергічно вмішати ся і в справу переходів селян від пана до пана, уважаючи разом з Тепловим, що від-непорядків сих поносить шкоди „державна користь“. З початку задумано тільки унормувати переходи; вимагати від перехожих, щоб вони мали письменні відпустки від їх державців, і ось такий указ був виданий 10/XII 1763 року³⁾. Але потім правительство з огляду на побільшення переходів постановило зовсім заборонити їх. Тоді й був виданий указ 3 мая 1783 року, де читаємо: „за для правильного побирання державних доходів в намістництвах: ківському, чернігівському, новгород-сіверському і за для заборони усяких утеч, прикрих для поміщиків і тим обивателям, які зістають ся в селах, наказуємо кожному з селян зіставатись в своїму місці і званю, де він в останній ревізії написаний, окрім тих, що пішли до нашого указу, з тими ж, що тікати муть після сего указу, поступати по загальним державним постановам⁴⁾“.

Кріпацтво таким робом прицбало за Катерини II повну юридичну санкцію в лівобічній Україні. Регулюючи відносини державців до посполитих, цариця стала по стороні державців. Ослабла тоді на якийсь час, судячи по пісням, віра посполства в її попередні мрії і надії, одначе не згинула зовсім.

1) Кіев. Стар. 1882, статя д. Каманна: Изъ исторіи междунароудн. отношеній Польши и Россіи.

2) Соловьевъ Ист. Рос. т. XXII, ст. 42; Кіев. Стар. 1883 VI: Прошеніе старшинъ малорос. о возстан. разл. правъ, ст. 342.

3) П. Собр. законовъ т. XVI, ч. 11987.

4) Полн. Собр. Свода законовъ т. XXI, ч. 15724.

IV.

Бажанням українського народу не відповідали і ті порядки, які складали ся під новими впливами в церковно-релігійній сфері. Одначе і ся невідповідність не зменшувала прихильности до російської політичної мани, яка обгортала Українців. Тут знов виявляв ся згаданий раніш факт народньої психології і щоденного життя взагалі — що „очи і уха не бувають свідками того, що дієть ся“. Іншими словами: діла російського уряду були самі по собі, а прихильність до руського цїсарства сама по собі. Фантазія домальовувала те, чого не давала дійсність у людей, що не мають звичая докладно аналізувати те, чого свідками вони бувають.

Ми казали вже, що однакова віра з московською державою була одним з дуже рішучих факторів, що вплинули на Хмельницького, коли він рішав питання, чи прилучити Україну до московського царства, чи ні. Під впливом сього фактора почасти, хоч тільки почасти, питання і було рішено в сторону прилучення до Москви. Одначе не треба спускати з очей, що українська народня громада була досить різнородна що до свого складу і розвитку своїх людей. І нарід, і сам навіть Хмельницький уважали зовсім можливим піддатись московському патріярхови, як уважав можливим піддатись московському урядови в політичних відносинах, одначе инакше дивила ся на се діло тогочасна церковна ерархія. Народу і Хмельницькому, що розбираючи релігійне питання, не зважали на московські деталі здавало ся, що в поглядах на такі питання не може бути великої незгоди межи православними ерархами — між українським митрополітом з одного боку і московським патріярхом з другого, але инакше повинні були думати ті з українського духовенства, що були ближше знайомі з церковними порядками в Москві.

Українське духовенство не міг не лякати насамперед устрій усього московського царства XVII віку. Особливо вражав він тих, що були з роду шляхтичами і мали значнійшу освіту. Такі нпр. ерархи як Петро Могіла (1633—1647), що, як син молдавського господаря, був сам шляхтич, не могли не бути по стороні привилеїв польської держави супроти безправного, авторитарного московського устрою, а такі письменники, як Мелетій Смотрицький або Касіян Сакович і в писаннях своїх пере-

казували, що в московській державі живуть раби, і що там навіть найбільших панів б'ють батогами і карають „торговою карою“. Важкими могли здавати ся такому Петрови Могилі порядки Москви ще більш супроти його наукових і просвітних бажань: дуже вже був звисний перестрах Москви і її охота виводити усякі ереси з великого многознання, а тим більш з многознання латинського заходу. Організаторови київо-могилянської колегії, що запозичала свій устрій від єзуїтських шкіл, не міг не здавати ся сей перестрах запереченням усякої осьвіти. Бажання його через те були відмінні навіть від бажань козаків і інших Українців, а не тільки лиш від змагань самої Москви.

Тим же духом що Петро Могила був натхнений і Сильвестер Косів, що був при йому ректором київо-могилянської колегії, а після його смерти (1647) заняв місце митрополіта в Київі. Відносини його до латинської осьвіти і до Москви відрізняли його від пересічної маси Українців, як і Могилу. Обороняючи колегію, Косів ще як ректор писав у своїм меморіялі, так пояснюючи відносини Киян до колегії: „як тільки ми з його милостию Петром Могилою, київським митрополитом, досягли до тебе, Київ приснопамятний, і оборонені сьвятими стражами, себто твоею непорушною оградою, відразу взяли ся за діло, показуючи *primum Minervae tantum*, тож про нас почали гомоніти поміж народом, що начеб то ми не православні. Які перуни, які громи і блискавки насунули ся тоді на нас, сего зовсім не можна навіть описати чорнилом! Був такий час, що ми, посповідавшись, тільки і ждали, що ось почнуть нами начиняти жолудки дніпрових осетрів, або того мечем, того огнем відправлять нас на той сьвіт¹⁾! З сих слів ясно, які ріжниці істновали в поглядах різних українських верств тоді, отже не диво, що козаки могли уважати добрим і бажаним здуку з Москвою і з релігійного боку, а духовні верстви сього бояли ся.

Одначе українські єрархи, хоч і не були дуже прихильні до загального устрою московської держави і дуже бажали зістатись при шляхетській волі річи посполитої, зовсім не обставали за польським панованнем. Переслідовання від Поляків-католиків безпосередно дотикались духовних, і вони були по стороні Хмельницького і козаків, що ішли проти унії та добивались політичних

¹⁾ Архивъ Ю. З. Рос. часть I, т. V, передмова С. Ф. Терновского, ст. 31.

прав задля київського митрополіта, котрого Поляки не хотіли пускати до сойму. З побід козаків духовні не могли не радіти, бо сі побіди давали їм спроможність користатись в боротьбі з католицизмом тими-ж правами, які давались загально устроєм річи посполитої. Коли ж Хмельницький рішив злучитись з московським царством, завдяки вказаним поглядам українських ерархів на прикмети московського устрою ерархи сі, не виказуючи явного непослуху Хмельницькому на перших кроках показали себе неохочими до тієї політичної переміни, що зробилась на їх очах. А що до ерархічного питання, чи підлягати українським ерархам власти московського патріярха, а не константинопольського, то воно довго навіть і не підіймало ся з боку українських ерархів.

От так то поводивсь що до Москви в момент самого прилучення України митрополіт Сильвестер Косів (1637 — 1656). Правда, приводячи Киян до присяги, митрополіт навіть сказав привітну промову бояринови Бутурліну, але ж по словам самовидця, православного съвященника, Косів виголошуючи свою привітну промову, „от жалю обумірав“, а все присутне з ним духовенство „од сліз съвіта не бачило“¹⁾. Коли ж дійшло діло до присяги шляхти, що була у митрополіта на услугах, то митрополіт не згодивсь на бажання Бутурліна, аби шляхта ся заприсягла, як і всі. Довго Косів не хотів провадити до сього шляхти, хоч Бутурлін докоряв йому не тільки за се, але навіть і за те, що він, Косів, не заслав до Москви, як Хмельницький, послів прохати, щоб цар прийняв Україну під свою високу руку. Відмовляючи Бутурліну в його бажанню, Косів покликувавсь на те, що за присягу шляхтичів, котрі були в його на послугах, духовенство православне в краях, що не були в руках козаків, може піднасти ріжним переслідуванням від Поляків. Тільки страх гетьманської неласки примусили його уступити Бутурліну, і він заприсягнув шляхтичів. Одначе скоро потім митрополіт показав не менше виразну неприхильність до Москви, коли московські воеводи задумали ставити укріплення на землях, що належали київським монастирям. Косів грозивсь тоді, що битиметь ся з Москвою²⁾, тільки ж до сего не дійшло.

Що в сім випадку у Косова проривав ся загальний настрій духовенства, се ясно між иньшим і з того, що не в нім однім

¹⁾ Костомаровъ — Моногр. Т. XI., ст. 137.

²⁾ Арх. Ю. З. Рос. ч. I, Т. V, статья Терковского — Подчинение московскому патриаршеству ст. 42.

проявляв ся такий настрій. Дуже замітна з сього погляду промова черкаського протопопа Теодора Гурського, уважаного за великого богослова і проповідника. Промову сю Гурський сказав ще перед сполученням України з Москвою на раді, що зібрав Хмельницький з поводу приїзду посольств від Москви, Турції і Польщі. Вказуючи на дари, що загорнуті були в рогожу і принесені московськими посланцями, на дари, загорнуті в килим і принесені Польщею, і на дари загорнуті в шовкові матерії і принесені посланцями з Турції, він сказав: „від трьох царів або волхвів піднесені були дитині Христу Спасителеви дари золото, ливан і смирно; дари сі предзнаменували панованне, стражданне і поворот на небо; золото пророкувало царюванне, ладан — похованне, смирна божественність. Так само і сі дари, піднесені трьома царями молодому народови, означають уділ його: чим покриті або одягнені дари сі, тим покрийть ся і нарід, що їх забере собі. Дари польські покриті килимом, то і нарід з Поляками буде мати килими; дари турецькі покриті шовком, то і нарід одягнеть ся в шовк; дари московські покриті рогожами, то і нарід, що злучить ся з Москалями, одягнеть ся в рогожі і під рогожі. І сі пророкування найпевніші і найкрасні від усіх оракулів на сьвітї“¹⁾. Промова ся зробила великий вплив, так що Хмельницький, що встоював за інші погляди, трохи не підупав під дуже важкі неприємности на раді.

Але ж після злучення з Москвою промова Гурського була вже ділом минулим, дії ж Косова блискучим теперішнім. Прийшлось Хмельницькому відписуватись до Москви, боронючи митрополіта. 25 мая 1654 року гетьман писав царю Олексію: „За віщо ти прогнівав ся твоє царське величество на преосвященного пастиря нашого? Що він начеб то руйнував діло боже і не хотів прийняти злучення православія сьвятого? А між тим не віриш йому, скільки за віру і православіє сьвяте він пострадав. Не знаєш і того, скільки він радіє смиренію і миру всего мира, і як він завжди молить ся за здорове твоєї царської милости. А що кріпость на монастирській землі почало будоватись, то він зараз же нас звістив і скоро знов від нас його звіщено, що він не перешкажав городовому ділу, але наче ще благословив, бо відомо, що твоє царське величество на замін тих місць монастирських віддасть красше місце преосвященному пастиреві нашому. І що він не поспішив ся заслати до тебе післанців своїх—

¹⁾ Ibidem ст. 39 — 40. (Звістка про сю проповідь вимагає критичної перевірки). *Ред.*

сего не приймай за зле, твоє царське величство, бо він ждав, поки наші післанці від твого царського величства вернуть ся“.

Шукаючи *modus vivendi* з Москвою, Косів не міг в кінці не покоритись на тій статі Переяславської умови, де значилось: „залишити права духовні і мирські без усякого порушення, митрополіту київському, а також иньшим духовним Малої Росії бути під благословенством святійшого патріарха московського, а в права духовні патріарх не має втручатись“. Але прямуючи до оборони старини, Косів разом з духовенством 13 цвітня 1657 року писав в Москву петицію: „щоб з під послушенства съвятійшого патріарха константинопольського, до котрого правом божим і по правилахъ съвятихъ отецъ належимо, не були відділені“. Титул Косова до кінця життя його був такий: „православний архієпископ, митрополіт київський, галицький і всеї Малої Росії, екзарх святого апостольського трону константинопольського“.

Не відрізняв ся від Косова і Могили по своїм переконанням і наступник Косова Діонисий Балабан (1657—1663). Зустрівши такий же настрій в „гетьмані на той час“ Виговському, він згожував ся на те, щоб його посвятив Никон, московський патріарх, тільки за дозволом константинопольського патріарха. Але потім Балабан пішов дальше, протестуючи проти Москви: він не хвалив Пушкаря за те, що він сперечав ся з Виговським, і нарешті разом з Виговським повернув в підданство Річи Посполитій. Після сього жити Балабанови у Києві було не можливо, і Україна навіть в єрархічних відносинах поділена була на двое. Митрополіти до вісімдесятих років XVII віку були тільки в правобічній Україні. Там після смерті Діонисія Балабана „ихъ черкаскимъ тоя стороны обычаемъ избранъ бысть на митрополію кіевскую епископъ могилевскій Іосифъ Нелюбовичъ Тукальскій (1663 — 1676) и той живе въ градѣ Каневѣ и умре тамо“. Митрополит сей довго був в політичних справах спільником Петра Дорошенка, тільки перед смертю він розійшовсь з ним та радив йому думати про союз з Москвою¹⁾. Лівий берег став признавати Тукальського за митрополіта тільки після того, як патріарх константинопольський дав йому титул екзарха. Наступником Тукальського на правім березі був Антоній Винницький (від 1679), вірний Польщі і піддержаний Тетерею, але він, лишившись православним, мав дуже небезпечного конкурента

¹⁾ Арх. Ю. З. Р. ч. I., т. V., ст. 35.

в єпископі луцькому Йосифі Шумлянським, з початку потайнім, а потім явним уніяті; ще перед своїм явним переходом на унію Шумлянський добув собі титул адміністратора київської митрополії і архимандрита київо-печерської лаври. Ні Винницький, ні Шумлянський не жили в Києві.

В Києві після від'їзду відтіля Балабана московський уряд волів мати до часу тільки „блюстителя“ митрополічного престоло, бо питання про підлеглість київського митрополіта московському патріархови було не рішено. І от такими блюстителями один по другім були Методий, з початку ніженський протопоп (ім'я його було Максим Філімонович), а потім єпископ метиславський і оршанський; далі архієпископ чернігівський Лазар Баранович і нарешті ніженський протопоп Симеон Адамович. Всі ці особи для особистих користей були прихильниками Москви і їм через се не дуже сприяло духовенство. Одначе, коли московський уряд по проханню гетьмана Брюховецького надумав прислати в Київ митрополіта з Москви, згожуючись з Брюховецьким, що се треба для того, щоб „духовный чинъ на митрополитовъ, подъ рукою королевскою будучихъ, оглядываючись, въ шатости войску вредительный не былъ“, тоді Методий з'єднав ся з духовенством, добиваючись, щоби на Україну не присилано московського митрополіта; він від духовенства заявив такий протест київському воєводі Шереметеву: „Коли буде на те воля великого государя, сказав Методий, щоби відобрати у нас вільности і права і бути у нас митрополіту з Москви, а не по нашому вибору, то хай великий государ зведит всіх нас скарати, а ми на се не згожуємось. Коли приїде до нас московський митрополіт, то ми запремось в монастирях і хіба нас з монастирів за шию та за ноги виволочуть, тоді тільки московський митрополіт буде. В Смоленську тепер Філарет від духовного чина права і вільности всі відняв, духовний чин, шляхту і міщан всіх кличе чужевірцями. А коли в Києві буде далі митрополіт з Москви, то він і нас усіх Українців стане кликати чужевірцями, тоді тут в вірі розкол і розрух буде чи малий, і нам краще вмерти, аніж митрополіта з Москви прийняти“. Сей же самий Методий по троху і в иньших справах став ворожо заявляти себе до Москви. Він перший став лякати Українців тим, що приїде Ордин-Нащокін за для того, „аби спопілити всі городи українського народу“. Під впливом Методія в кінці Брюховецький повстав проти накликаних їм самим воєвод і пішов на згоду з Дорошенком. Лазар Баранович і Симеон Адамович хоч були

більше слухняні перед московськими воеводами, одначе при їх московській уряд, з огляду на духовенство, що з ними стояло, не відважав ся знов виступити з проєктом прийняти московського митрополіта, тим більше, що недавній осуд над Никоном в Москві викликав в Україні усякі поголоски ворожі Москві. А самі блюстителі головно пильнували про свої особисті інтереси і для них пускались на всякі подітичні інтриги, се треба сказати по Методію і про Адамовича; Многогрішний дуже не терпів його; нераз він кричав на протопопа: „ти за одно з Москалями мною торгуєш“. Не в ладах жив з ім і Самойлович, і нелади сі скінчилися задля Адамовича Сибірю.

За гетьманства Самойловича вже стало очевидним, що українській церковній автономії наступає кінець. З одного боку в митрополії за управи тих блюстителів, стали з'являтися дуже замітні непорядки, з другого боку старав ся захопити київську митрополію Іосиф Шумлянський, що титулював ся адміністратором київської митрополії і архимандритом київо-печерської лаври. Уважаючи на його прихильність до польського уряду і дуже явний нахил до унії, дуже натурально було відняти у його всяку гадку про київську митрополію. Для сего треба було митрополіта, що відповідав би вимаганням московського уряду і московського патріярха (патріярхом був в Москві тоді Іоаким), і се ясно розуміли в Москві, як видно з листів патріярха до Самойловича¹⁾. Найшов ся тоді й відповідний кандидат, щоби зайняти митрополичий престол. Се був Гедеон Святополк князь Четвертинський, єпископ луцький і острожеський, що втік з річи посполитої на Україну до Бутурліна, від утпеків православія, бо король дав йому знати, що коли він не прийме унії, то попаде в Марієнбургську кріпость. Самойлович нагадав висватати дочку свою за його свояка, а Гедеон згоден був, діставши митрополію, признати над собою верховну власть московського патріярха, тому сей Гедеон відразу всіми був признаний першим кандидатом на київського митрополіта. На Україну Гедеон прибув в осени 1684 року, а на початку другого року Самойлович дістав наказ з Москви: „радити з духовними всіх українських міст, з генеральною старшиною військовою і з усіми полковниками про те, кому бути митрополітом, хто є муж, вмільй в божественному писанію, тихий і розумний з тамошніх природних мешканців, а не з приїзжих, як тому митрополітови поводитись і яке по-

¹⁾ Арх. Ю. З. Р. Т. V., ст. 39 — 40, 42.

слушенство виявляти святійшому кир Іоакиму, патріярху московському і всеї Руси і його наступникам, обсуди́ти, з яких причин і трудностей вла́сть ко́нстантинопольського патріярха скинути, в які́м поважаню гетьмана, старшину і усе військо запо́рожське мати і про всякі церковні справи писати до св. патріярха московського, а до св. патріярха ко́нстантинопольського ні про що не писати і не поси́лати, поважанн́я ніякого до його не мати, під послухом у його не бути, і з його зверхности за́ддя дале́кості до Ко́нстантино́поля зо́всім ви́йти, бо те, що було ра́нїше — відлученне і благословенство ко́нстантинопольське, при́несено було за́дрїстю і захо́дом воро́жим, особливо в тепері́шні ча́си, від боговї́дступника уні́ята еписко́на львівського Йо́сифа Шу́млянського і иньших, подібних йому, на розпу́сту церкви бо́жої, від чо́го зросло чи мало розко́лів і упа́док церкви в Черво́ній Руси і на Во́лини і в дру́гих місцях, і як ки́ївському митропо́літу мати у себе під вла́стю ве́х духо́вних украї́нських горо́дів“¹⁾.

Со́бор ви́брав ся, на йому́ було́ чимало́ лю́дей, безпосе́редно зале́жних від гетьмана, і натурально́, бажа́ного гетьманом Ге́деона (1685—1690) ви́брано. Ко́ли його́ опові́щено про се, то він за́раз же зго́див ся бу́ти посвя́ченим моско́вським патріярхом, „не вважа́ючи на те, зазнача́є Бантиш-Ка́менський, що він дав кля́тву бу́ти в усе́му в послу́шності у гре́цького патріярха, ко́ли бу́в ви́браний ще́ еписко́пом“.

Одна́че украї́нське духо́венство не ле́гко при́няло се відступленне від ко́нстантинопольського патріярха. Зло́жив ся новий со́бор май́же з одних духо́вних і на йому́ ви́роблено́ мемо́риал до Са́мойловича. В ні́м наперед до́ведено́ було́, що треба́ спитати ко́нстантинопольського патріярха, чи зго́ден він на відлученне від його́ ки́ївської митропо́лії; да́лі вказа́но, який по́ганий вплив може́ мати се́й відді́л на право́бічних Украї́нців, що мо́жуть че́рез бра́к ера́рхічних зв'язків зо́всім підпа́сти уні́ї; на́решті́ оста́вали за́ тим, що митропо́літи моско́вські, з якими́ патріярхи моско́вські му́сять зрівня́ти митропо́літа ки́ївського, ма́ють да́леко ме́ншу вла́сть, ані́ж ки́ївський, що митропо́літи моско́вські ті́ ж еписко́пи, то́ді як ки́ївському́ бу́ли підвла́стні еписко́пи; особли́вий на́тиск по́ложено́ на те, що моско́вські поро́ядки мо́жуть пере́шкажа́ти шкільни́цтву і кни́жності на Украї́ні. Дя́ сих оста́нніх стра́хів у духо́венства украї́нського бу́ли дово́лі значні́ причи́ни. В Моско́ві да́леко трудні́ше бу́ло пи́сати і ви́давати кни́жки, ані́ж у Ки́їві. Оди́нока

¹⁾ Соловьевъ — Ист. Рос. Т. XVI., ст. 29 — 30.

друкарня була в безпосередній власті патріарха, що боязько додивлявся за тим, як би не виникли які єреси. На Україні ж боротьба з унією могла йти успішно тільки дякуючи друкарням; було через се дуже небезпечно втратити їх. Лазар Баранович, що поїхав в Москву задля друкування своїх книг „Трубы словесь“, „Лири Аполона“, гірко нарікав, що в Москві „труби не швидко трублять“, а „Апольон не грає“. Теж саме могло стати ся і в Києві. На школи українські в Москві також дивились скося, уважаючи їх затроєними латинською отрутою, і коли Брюховецький ще в імені духовенства просив дозволити завести школу, то получив відповідь, що краще їх не заводити¹⁾. Коли ж зважити ще, що в Москві не вірили чистоті українського православ'я, бо сам патріарх Іоаким не вірив се́му, хоч він і вчив ся колись у Києві, то натурально можна було від підвладности київського митрополіта московському патріархови ждати немилих наслідків для української науки. Щоб пояснити московські відносини до українських богословів, можна навести хоч би запитання патріарха Іоакима Барановичу і Четвертинському про те, що таке флорентийський собор і як вони про нього думають; патріарх бажав його поставити так, щоб він не здав ся образливим: „Хочемо добути звістку від ваших книжок, бо ви скорше як ми маєте рукописні і друковані книжки“, сказав він. Коли ж Баранович відповів на запитання, зовсім по православному признаючи собор не важним, і коли Четвертинський відповів так же, тоді Іоаким похвалив їх за їх правовірність і завів мову про флорентийські погляди такі дрібні, що чути було, що говорить се чоловік, спеціально знайомий з ділом.

Стривши протести від українського духовенства, московський уряд повинен був піти на уступки. Насамперед було прийнято, що треба від грецького патріарха добитись згоди на те, щоб київська митрополія вийшла з складу царгородського патріархата і задля сеї мети був посланий в Константинополь від царя дяк Никита Алексеев і від Самойловича Іван Лисиця. Страх, щоб не піднасти патріаршій анатемі, примусив Самойловича потурбуватись в сій справі. Посланим удалось досягнути бажане тільки після довгих клопотів, коли в сій справі взяв участь сам султан.

Тодіж дано згоду в Москві і на те, щоб київський митрополіт мав попередню владу. Гедеон заховав право мати на митрі стоячий хрест, як се мали здавна київські митрополіти, а не мали

¹⁾ Соловьевъ — Ист. Рос. Т. XI, ст. 213.

московські митрополіти; дозволено йому в усіх виходах і виїздах по епархії мати поперед себе чоловіка з хрестом, служити на килимі навіть і в Москві, в присутности самого патріярха і т. и.

Задля обачного правління Гедеона митрополією навіть правобічна Україна почала тягти до Київа. На се впливала згода константинопольського патріярха, се перше, а друге згода з Польщею, уложена 1686 року. В девятій статі сього трактата польський уряд обіцяв, що всі православні єпископи, котрих було п'ять (луцький, галицький, перемишльський, львівський і полоцький) будуть заховані при своїх правах та вільностях: православні, що живуть в сих єпископіях, не будуть змушувані до унії, а висше духовенство сих єпископій буде приймаєть посьвяту від київського митрополіта. Таким робом навіть головний ворог Четвертинського Йосиф Шумлянський повинен був йому покоритись¹⁾.

Але біда спіткала Самойловича після нещасливих кримських походів, і з його упадком стратив вагу і митрополіт Гедеон. Тоді відібрали у нього власть над архимандрією київо-печерської лаври, над братським монастирем і чернігівською єпископією. Тоді ж заборонено йому титулюватись екзархом і митрополітом всеї Руси²⁾.

Добившись головного, себ то залежности київської митрополії від московського патріярхата, завести усе иньше на новий московський лад було не важко. Більше важне лишилось тільки — завести цензуру, знищити соборне вибранне духовенством і мирянами духовних властей. За се і взялись телер.

Року 1690 вмер Гедеон, і на його місце вибрано все ще „черкаським звичаєм“ архимандрита київо-печерської лаври Варлаама Ясінського (1690—1707). Посвячено його в Москві. За його часів, хоч він був в добрих відносинах з патріярхом Адрианом, ішли з Москви безнастанні закиди київським книгарям за самовільне, без патріяршого дозволу, видаванне книжок. Особливо сильно нападали на тодішнього архимандрита київо-печерської лаври, Вояхевича, бувшого судю запорожського війська. Ще патріярх Іоаким, що усе бояв ся ересей, просто жадав, аби книжки прислали до його на цензуру. „Усе совітом робити наказує Паремійник; хтож робить без совіту, падає яко листе, спасеніє ж буває во многих совітах“ — так починаєть ся оден з його листів, де в кінці читаємо: „а далі вам усякі книжки, чи малі чи великі, ново

¹⁾ Арх. Ю. З. Рос. ч. I, Т. V, передм. ст. 149.

²⁾ Бантш.-Кам. Ист. Малор. Т. II. ст. 221.

зложені, як прийдець ся друковати, ранійш нам, сьвятійшому патріярхови, об'явіть і написавши пришліть, і ми роздивившись, благословенне подамо на відповідне, а не об'явивши і до нас ранійш не заславши, не слід вам важити ся такі книжки друковати, щоб не підпасти вам якій карі церковній, забороні, як непослушним¹⁾. Одначе сего указу архимандрит Вояхевич, як видно з листа його до патріярха Адрияна, не знав і через те дозволив видати деякі книжки без осібногo патріяршого дозволу. Приносячи патріярхови усякі перепросини, Вояхевич одначе німі не зауважити: „се всім було відомо, що досі дозволяло ся без перепони усякі книжки по українському звичаю друковати; тепер ми дуже турбуємо ся, бо нас настрашив патріярший милостивий батьківський указ, що ніякої малої книжочки не можна друковати без архипастирського його милостивого указу. Не заперечаємо сего, але з радістю приймаємо милостивий архипастирський наказ і на превисоку, благородозумну розвагу, милостивий розсуд вашого архипастирства приносимо сю нашу болючу потребу: коли нам, богомольцям нашим, на усяку і меншу книжку по благословенне засилати до вас, нашого премилосердного отця і архипастиря, то всякому монастирю, всякому по рядку монастирському буде чимала перешкода. І не тільки що порядку — і без хліба будемо: мастностей сьвятий монастир має дуже мало, і що є — то як би нема. Увесь прожиток задля братії і служебників, і пожива, і одежа і усяке будованне монастирське — то все з друку книжок та від милостині милосердних богомольців, більше-ж ніяких доходів не має“. Лист кінчить ся проханням: „звели своїм милостивим архипастирським отечеським благословенством друковати в сьвятому монастирю нашому книжки, по нашому звичаю“²⁾. Одначе згоди на се в Москві не було.

Після Ясінського митрополітом у Києві був Іоасаф Кроковський (1708—1718). Се був останній митрополіт, що був вибраний „черкаським обичаєм“. Дуже загадкова смерть Іоасафа, що приключила ся 1718 р. в Твері. Казали, начеб то він був у зносінах з царевичом Олексієм і вмер від отрути³⁾. Після Іоасафа чотири роки нікого не вибирали митрополітом, але коли уніятські підступи примусили згадати про порожню катедру, то цар 1721 року зведів вибрати в Києві, за відомом гетьмана

1) Арх. Ю. З. Р. т. I, ч. V, ст. 294.

2) Арх. Ю. З. Р. ч. I, т. V, N. CXIV, ст. 362—363.

3) Бантиш-Каменського Ист. Мал. Рос. т. III, ст. 257—258.

Скоропадського, митрополітом когось „доброго, розумного і „шкільного“ чоловіка з архимандритів, ігуменів чи еромонахів“. Вибрали тоді межигорського архимандрита Іродіона Жураковського, але по наказу з Петербурга він замість київської дістав чернігівську єпархію. Архієпископом же київським іменовано за згодою Петра і синода Варлаама Ванатовича, архимандрита новгородського тихвинського монастиря (1722—1730). Від того часу — каже Бантиш Каменський, пропав давний звичай вибирати вільними голосами митрополітів¹⁾.

Ванатовича в додатку титуловано тільки архієпископом, а не митрополітом, і за Петра I ні сам Ванатович, ні підвласні йому духовні не обзивалися за тим, щоб йому повернули старий титул. Тільки за Петра II Ванатович, під натиском духовенства, рішився на се. Він написав до царя про недогідности від пониження в титулі київського єрарха. „Коли я, читаємо в листі Ванатовича, смиренний богомолець вашого царського величества 1722 року був посвячений архієпископом київським, аби бути на сім престолі, тоді митрополічий титул відібрано від того київського престолу, і тепер єпископи уніятські титулюються митрополітами київськими і повагу київського престолу собі присвоюють. Та і монастирі благочестиві і нарід благочестивий, що живе в польській державі, через се відібране митрополітанської чести чимало заклопотані, а вороги зраділи і тих, що хитаються в вірі, легкодухих в благочестію, знов почали до своєї віри намовлювати і силоміць тягти до себе. Всемилоствійший царю! Заразом зо всім духовенством моєї пастви прошу вашого імператорського величества, щоб ви звеліли милостивим своїм указом бути митрополії при київському престолі, не мене ради, але ради слави божої і слави вашого всеавгустійшого величества і чести, і ради поваги сьвятого міста, де ранійш, ніж де, благодать божя і віра сьвята возсіяла“ і т. и. Проханне Ванатовича зісталося одначе без усьпіха, і до Єлисавети Петровни у Києві митрополітів не було, Єлисавета ж Петровна, після нових прохань з Києва і ще через те, що „певного указу про те, щоб київській митрополії не бути, ніде в синоді не знайшлось“, звеліла, з огляду на се, аби в місті Києві була митрополія по стародавньому звичаю²⁾.

¹⁾ Бантиш-Каменський Ист. Малорос. т. III; ст. 260.

²⁾ Очеркъ изъ исторіи кiev. єпархіи въ XVIII в. Ф. А. Терновского (Чтенія въ историч. общ. Нестора лѣтописца, книга первая 1873—77 ст. 188—193).

Се стало ся 1743 року, коли Ванатовича давно вже не було архієпископом. Тяжка доля випала йому. Ворогував він з київським війтом, Дмитром Полоцьким, за для монастирських земель і підданих. Ся справа пішла в колегію заграничних справ, і війт, бажаючи доконати суперечника, доніс на його, що начебто він одного високоторжественного (цісарського) дня не правив молебня. Ванатовичу зведено було прибути до Москви, віддали там його суду тайної канцелярії і суд порішив „відняти у його сан“. Тільки за Єлисавети Петровни долю його полекшено, випущено з вязниці і сан його повернено йому¹⁾.”

Страчений 1722 року „черкаський звичай“ вільними голосами духовних і мірських людей вибирати єпископів, архієреїв, архимандритів, був дуже рідним українському народови і при вибираню низшого духовенства він дуже довго зіставав ся і потім; з висших же єрархів по старому звичаю вибирали до кінця XVIII віку тільки архимандритів київо-печерської лаври²⁾. Що до сільських виборів можемо навести слова проф. Лучицького з нагоди поданих ним кількох документів з Полтавського полку. „При тім значіню, каже він, яке надавали церкві і при праві громади — порядковати всі справи, що її дотикають ся, було натурально, що і сьвященник, що був частиною церкви, її служителем, підлягав зверхности громади. Як адміністративна одиниця громада вибирала отамана або війта; таким же правом користала ся вона і для вибора сьвященника: як і отаман, і війт се була особа вибрана громадою. Громади сел Козлова, Леякова і Студенків, як то можна бачити з документів, просто заявляють, що вони „приймуть“ сьвященника Гаврила Леонтевича „за духовного попа і богомольця“ свого. Мешканці з Самовиці право вибору означають докладнійш. З акта або „контракта“, уложеного громадянами сего села з сьвященником, ясно можна бачити, що яка небудь особа, чи вже присьвячена, чи ні, чи була духовна чи сьвітська; могла бути поставлена сьвященником, аби була вибрана громадою. Звичайно особа, що схотіла бути сьвященником, зверталась до якої-небудь громади, просячи у неї вибору, і коли громада уважала її відповідним для себе, то вибирала її. Коли вибрана особа не була ще посьвячена, громада заявляла, що прийме його своїм сьвященником,

¹⁾ Бантиш-Каменський Ист. Малорос. т. III, ст. 261, увага 311.

²⁾ Прошеніє малорос. старшинъ о правахъ, Кіев Стар. 1883, VI, ст. 329.

коли вона таким саном від його преосвященства буде ублаго-словлена. Що не самі духовні особи, вже посьвячені, але і свѣтські були вибрані свѣщениками, видно з того, що нпр. в селі Самовиці, хотів стати свѣщеником канцелярист переяславської консисторії Максимович, в с. Каратулї був свѣщеником бувший військовий товариш, і нерідко свѣщениками ставали прості козаки. Завдяки розповсюдженню письменности, в ті часи в кожному селі, як се видно з „описи“, з козаких компутів і т. и, існувала школа, так що кожному легко було стати свѣщеником¹⁾. Документи, на підставі котрих зроблені сї виводи, сягають навіть шестидесятих років минулого віку.

Про вибір духовенства ми находимо вказівки і в кодексі „прав, котрими судив ся український нарід“, в ч. VI, арт. 3, п. 1. „По сему пункту, читаємо в розвідці проф. Кистяковського, коли опсрощить ся посада свѣщеника в місті, місточку, або селі, старшина, фундатори і парафіяне, а в панських селах пан і парафіяне обовязані до чотирох місяців вибрати гідного чоловіка і представити його на потвердження архієрея. „Архієрей же, сказано в своді, без такого вибора і посьвідчення нікого не вибраного до тої церкви посьвячувати силоміць не має“. Колиж парафіяне і ин. в визначений час не виберуть гідного чоловіка на свѣщеника, і се станеть ся через їх недбалість, то епархіяльне начальство тоді має право визначити від себе свого кандидата. Такеж праве має воно і тоді, коли вибраний не має потрібних прикмет, і коли парафіяне в визначений час не виберуть на ново відповідного чоловіка²⁾.

Не охоче відставали від таких порядків на Україні. Навіть висша верства, старшини, шляхетство, почувала всю силу понесеної втрати. В петиції до Катерини II про те, щоб повернути їм їх давні права, вони між иньшим таке писали і про свѣщеників: „Вільний вибір духовних вже і після утворення свѣтїйшого синоду, за гетьмана Скоропадського був у нас, але кілька літ тому його знесено і окрім одної київо-печерської лаври, що й досі ще задержала се право, вільного вибору не буває, а іменують ся архієреем звичайно представлені від свѣтїйшого синоду, дуже часто навіть і з таких людей, що на

¹⁾ И. В. Лучицкій — Малорос. сельск. община и сельск. духовенство в XVIII в. Київ, 1883, ст. 8—9.

²⁾ Кистяковскій Очеркъ истор. свѣдѣній о дѣйствовавшихъ въ Малороссіи законахъ, ст. 108.

Україні і не постригали ся, ніяких заслуг тут не показали і звичаїв тутешніх не знають“. Петиція кінчить ся бажаннями, щоб давні вибори духовних вернули ся знову¹).

Тільки висші єрархи помирили ся з новими порядками, що зруйновали старі відносини духовенства і селян на Україні. Займаючи завдяки своїй освіті висші духовні посади в цілій Росії, сі єрархи з Українців почали переймати ся інтересами всеросійської церкви. Стефан Яворський, блжуститель патріяршого престола і митрополіт рязанський, Теофан Прокопович, архієпископ новгородський, Теодосій Яновський, віце-президент синода і архієпископ новгородський, св. Дмитро Ростовський (Туптало), Тимофій Щербацький, митрополіт — з початку кивівський, потім московський, Арсеній Мацієвич, єпископ ростовський, Геннадій, архієпископ углицький — се все були Українці, але всі вони, бувши визначними діячами, турбовали ся не про українські діла. Сили свої вони віддавали. почасти на те, щоб вернути назад старий патріярший престіл, почасти на оборону прав монастирів володіти землею і селянами. Катерині II їх опозиція була дуже не мила, союз із духовенством був би їй дуже користний, бо воно могло-б піддержати її яко оборонницю віри: вона скасувала на самім початку свого царювання, зараз після перевороту, котрим воно почало ся, указ Петра III про ікони, про домові церкви і навіть про монастирські добра. Далі силою фактів змушена і сама відбирати маєтности від монастирів (з початку се переведене було тільки в Великоросії), цариця ставала на доволі небезпечну дорогу, коли і чимало єрархів почало виступати з протестами. Справа Арсенія Мацієвича і готовість Катерини на найкрайніші способи, показує як немилі були їй всі протести духовенства. Через се можна зрозуміти і роздратований тон у відзивах її про українське духовенство, з котрого виходило багато тих протестантів. „Треба вам, писала Катерина в інструкції Румянцеву, іменуючи його президентом малоросійської колегії, пильно придивляти ся і за архієреями і їх підвластними, щоби вони не виступали з меж свого сана з ріжними звичайними у їх хитростями, підіймаючи иноді свою духовну власть над сьвітською, або сіючи в народі простім, готовім вірити бі-зна чому, різні клевети, користні їх замірам, а загальному покою не наручні; до того-ж відомо, що обучені богословію і призначені тут до духовних урядів, вони в за-

¹) Прошеніє старшинъ Кієв. Стар. 83, N. 6, ст. 339—330.

кордонних польських і українських школах затроюють ся, по негідним правилам римського духовенства, многими принципами ненажерливої властолюбности, що своїми шкодними наслідками наповнили минувшість європейської історії. От через теж то повинні ви дізнати ся добре про власть тамошнього духовенства по всіх жилах, куди вона проника, а також про його маєтности і доходи. Через се потрібно, щоби в архієреї та архимандрити посьвячувано таких людей, від яких по смиренію і кріпости духовній, можна-б було ждати резонабельних сантіментів, тому не погано було-б, коли-б ви заздалегідь таких спостерегали і в свій час на важні архієрейські і архимандричі міста просто від себе їх кандидатами представляли, описуючи при тім їх знате, їх погляди і їх жите¹⁾.

Після злучення України з Росією менш всего, здавало ся, можна було ждати, що український нарід не знайде бажаного в церковно-єрархічних сферах. Одновірність Москви, здавалось, запевняла неможливість конфліктів з нею по сим питанням. Але на ділі вийшло инакше. Україні і в питаннях єрархічним і духовно-освітнім прийшло ся пережити чималу перемену:

1) Соловьевъ Ист. Рос. т. XXVI, ст. 46.

ЗНАДОБИ ДЛЯ ПЗНАНЯ УГОРСКО-РУСКИХ ГОВОРІВ.

Подав Іван Верхратский.

[Конець].

В. С Л О В А Р Е Ц Ь .

а. áдде. átде Бі. = гал. отде hier, ebenhier (in der Nähe zeigend).

аж МЛ. wenn, коли. аж одва́ — гово́римо „ластувка“ — аж є мно́го „ластувки“. — sobald. аж по́вече́ріє, при́йду О. sobald die Abenddämmerung eintritt, werde ich kommen.

аж -- аж О. = то — то bald, bald. вівця́ буває аж біла, аж чо́рна, аж голу́ба, аж тырка́та.

ай Д. aber, але, но.

айбо Стр. aber, doch. та, але. мо́же є, ай́бо я не ви́дйі́ то́го.

айно І. Бч. ja! so ist es! айно oder айло Лв. ja wohl.

амбрéла Д. Regenschirm. it. ombrella.

анакса́м, накса́м НД. Taglohn; cf. magy. napszán Tagewerk. napsámos Tagelöhner.

áнде Лв. отде. áнде ня чека́йте, я за́раз при́йду. — по́тя, што (шо) она́джитъ в зими́; сини́ йому́ крýла; áнде сáде, áнде по́де. (áнде — áнде = hier — dort).

анто́го ро́чнйй НД. vom vorigen Jahre.

á-як О. ja.

б. бабе́ц МЛ. Kaulkopf, Cottus. кýрті бабцы́.

ба́бин-во́вк Д. K. Bärenraupe, eruca Arctiae.

ба́бин-пес О. Стр. ВШ. ба́бин-пес або ба́бин-воу́к Бі. Bärenraupe.

ба́бин-пес Л. Wolfsmilchraupe, eruca Deilephilae euphorbiae.

ба́бин-псик Ім. Bärenraupe.

ба́бино або дьі́дино льі́то ВС. fliegender Sommer, Altweibersommer; die im Herbste massenhaft auftretenden, langfädigen Gespinnste gewisser Spinnen [namentlich aus den Gattungen Thomisus (Сияк), Lycosa (Вовчуга) und Theridium (Снович)].

бабо́ны І. забобони Aberglauben psl. **вѣроуни** superstitio.

бабра́чка Гр. бабранина. вели́ка бабра́чка eine Arbeit, bei der man beschmutzt wird. бабра́ти ся sich beschmutzen. забабра́ў ся er hat sich beschmutzt.

багри́ти Вл. ба́гра (багрó Radfelge) скла́дати. керекя́ртѡв го́лесá багри́ть = багра скла́дує.

байбара́к Я. короткий сýра́к.

байбара́к мужчи́нский Oberkleid für Männer. байба́ра́к челедо́чий Oberkleid

- für Weiber (челєдіна = Weib, Frau, жена).
- баледжанік Д. Rosskäfer, Mistkäfer, Geotrupes stercorarius.
- балега Я. Mist, Dreck. корóва балега зовє ся звичайно гівнєк. — балега уд кур Ім. Hühnerkoth.
- балежанка Ві. Mistkäfer, Geotrupes stercorarius.
- балта З. май малá сокыра. — сокыра З. або фєйса бóлша. — топóр З. з доўгим і широкым вóстром.
- балтына Вл. мала балта.
- бандурка Вл. Gr. Ephemera, Eintagsfliege. plur. бандуркы.
- барнястыЙ НД. dunkelrothbraun. барнá rothbraunes Pferd; rothbrauner Ochs. cf. magy. barna braun; barnas bräunlich.
- баршун Я. Barchent материя стяжкова до капелюхив. кресанє з баршунóм Я. Hut mit einer Barchentbinde.
- баня. желызна баня Ві. Eisenhütte. баня с plur. банясы робóтник в бани. magy. bányász — сóльна баня Им. Salzwerk. жупа cf. баня 1) Badeanstalt; Bad. 2) Bergwerk 3) Kuppel. psl. баня balneum magy. bánya = Bergwerk.
- барабер Кв. Bahnarbeiter. ты барабер послыдныЙ, ты заволоко! — бараб Ян.
- барáбский хлопец Ян. = хлопец бараба, не тутєйский, зашлиЙ (cf. бараб, бараба, барабер).
- барáн зельзныЙ Я. Rammblock, желызна баба.
- бараньчик Л. Gallinago gallinula, kleine Bekassine.
- бараньчúк НД. Lanius, Würger.
- батóжнік І. Cichorium intybus, Wegwarte, Cichorie.
- бáюр Кв. перевязка, що держит на вий руку, коли пряде кудєлу.
- бєвкати Ир. ВР. blöcken. вóвця бєвчйть. бєвкауць вóвцы die Schafe blöcken.
- бєгарцы О. палочки до цимбалив. nom. sing. бєгарець.
- бєздыла! Мар. unwirksam, vergebens! vergebliche Mühe! es wird kein Resultat erzielt!
- бєкерники Я. кутася у байбарáка. nom. sing. бєкерник.
- бєндюг Л. Magen magy. bendó — cf. ukr. збєндюжити = сильно угнивати.
- берв О. Baumstrunk, Baumstamm. Спивають: Лежєли берви бервинкóвийй.
- бервенó Я. ein Baumstamm, an welchem die Aeste abgehackt wurden.
- бервинок Лв. pervinca, Singrün, dem. бервиночок.
- берєгулиця ВС. Ир. Uferschwalbe, Cotyle riparia; auch weisse Bachstelze, Motacilla alba. — берєгулицы кáпкают у вóду. — psl. бєрєгоруца ist entschieden Cotyle riparia und nicht хóрус, alauda, wie bei slav. Philologen, zum Beispiel bei Miklosich, angegeben wird.
- бєрдо Мар. скалиста гора; скала.
- берєвóвка НД. Buchfink, Fringilla coelebs. в берєзы соби гнєздó ўловать, в душли.
- берів Я... (бирів, бирів) вийт, magy. biró; соўта-берів magy. szolga-biró Stuhlrichter.
- берівныЙ З. reich, богатий. берівни лóде.
- бетєгати Кв. слабувати, бетєгáє = слабує. бетєжныЙ magy. beteg krank.
- бетюг або слáбость МЛ.
- бєчка або мицька МЛ. plur. бєчки або мицькы Kätzchen der Bäume.
- бйвныЙ Gr. ergiebig, reich. бйвна земля. magy. hó locuples.

быль І. билина, Staude. На горі
зелена была. An der Höhe
wächst eine grüne Staude.

биндз'арь Р. Tabanus bovinus,
Viehbremse.

біти І. на пр. з насіння прощон-
цьвіту бють олаї aus den Früch-
ten (wörtlich „Samen“) der
Sonnenblume wird Oel gepresst.

бігалка Д. Taumelkäfer, Gy-
rinus. бігалкы бігають по воді;
світліють ся до сонця зр. гу-
пульск. гоніцьи.

біганка plur. біганкы. Бі. Tau-
melkäfer, Gyrinus.

біг'арник ВС. лайдак magy.
bigaros.

бід'у городіти ВС. або бід'у
чиніти Böses thun.

б'ожерево О. Feldbeifuss Ar-
temisia campestris.

білі листкы Д. Tussilago far-
fara, Huflatlich. кедь поріже
перст, кедь бо што, приклад'ють
білі листкы до раны.

білі печ'юнкы ВП. білі пе-
чункы (печункы) Лв. Lungen.
чорні печункы Лв. Leber.

білогр'удець Ян. Wasser-
schwätzer, Cinclus aquaticus.

білог'урка ВР. Stadtschwalbe,
Fensterschwalbe Chelidon ur-
bica.

біл'оклень НД. біл'окле-
нина Д. Feldahorn, Weisse-
bern, Acer campestre.

біль Лв. gen. masc. Splint, albur-
num. на д'ереві біль утеше гет.

біле Я. Wäsche.

біс. збіс Стр. Tollwuth, Was-
serscheu. од бісу = від ска-
женниці, від шальги.

благый О. Ду. ВР. in der Be-
deutung: zahm, milde, sanft;
ruhig; gut. благый конь ВР.
піст'ує ся в'овп'е, аб'и бл'ага була
О. — глуха жаліва не к'усать,
май бл'ага ВС. psl. бл'агъ ἀγαθός,
bonus.

благод'ать Лв. Wohlwollen;
Liebesgabe; Gnade. з благо-
д'атьоу, з ласкоу, на д'оброє
дыло.

бл'ехлик (блешник) Пу. бляшана
мірка. д'уркну пять бл'ехлик'ов
у Чміля та заб'уду за вш'ытку
бід'у.

бл'ижіти Р. nahen. мині п'еТЬ-
десеть годів бл'ижіть без три
ich habe beinahe 47 Jahre.

бл'изець (коло Унгару) Zwilling.

бл'ыскавка Лв. Blitz.

бл'ыскать, оп'алать на хв'ілю
НД. гал. мовні грають на по-
году „за тот'о, гей бы з огня
бл'ысне, гей коли тремт'ить“
fulgurat, es wetterleuchtet.

бл'ях'увка МЛ. blechernes
Gefäss.

блюдо З. Schüssel. гл'убокоє
блюдо. — плиткоє: тар'іл З.
(тар'іл) два тарелы zwei Teller.

блюдц'е. блюд'я genit блю-
д'яти. блюд'ятко genit. блю-
д'ятка Бі. kleine Schüssel.

бл'ювати ВС. speien. бл'ює вадь
р'ыгать.

б'овгар О. пастух, що пасе воли.
бо'йт О. З.... Gewölbe magy. bolt.

бовч'ь І. бо'учь, бовч, „де вода
ся гам'ує, калаб'аня“ Tiefstelle
im Fluss, wo das Wasser im
schnellen Fliessen gehindert
wird.

б'овчик Д. plur. бовчики Lache
„што вода поумыв'ать“ (поумы-
вати = повимивати ausspülen).

Бог бы вас д'агде д'зі'у Стр.
(проклон) etwa: Gott möge
euch wegschaffen! möget ihr
verschwinden.

бог'иня О. Labmagen, aboma-
sum.

Б'огонько (в верьховини) пе-
щено, примильно: Бог.

б'ог'ар Я. ВС. plur. бо'ары magy.
bogár хрущ, Käfer.

- богріда Лв. magy. bokréta, Blumenstrauss.
- бодькати О. stechen. бодькає er sticht. бодькавий stachelig. — веприна бодькавий корч Ribes grossularia ist ein stacheliger Strauch.
- божа коровичька Лв. Marienkäfer, Coccinella septempunctata. леті божа коровичька, леті там, де я ся оддам! (пригов. діти).
- божа коровка З. Marienkäfer черлена, має по собі пяточкы. діти григоворюють: „божа коровка! леті на сінього дуба!“
- божа оленка Г. Вл. Им. Д. ВР. ВС. Marienkäfer. діти беруть того хрущика на руку, дають му лігти а відтак злетіти, причім приговорюють: „Оленко, божа оленко! іди до Бoga небесного, там ти отиць і мати, дасть Бог тобі богачик. Оленко, поведи мене там, де я ся уддам!“
- божа ружа Г. Д. Paeonia officinalis, Pfingstrose. божі ружі цвітут на русалях Г. русаля Pfingsten psl. роусални пвентехостѣ).
- божа хыжа Лв. Gotteshaus, Kirche. пушоў до цёрквы — дятко лем даколи каже: до божой хыжи.
- божий волик Г. ВС. Hirschkäfer, Lucanus cervus. божа коровка Г. Weibchen des Hirschkäfers.
- божити Я. beiden. цёрковник божений до цёрквы; присягаў, абі сокотіў цёрков тай служіў приёмно“ der Kirchendiener ist beeidet, dass er die Kirche bewache und willig seinen Dienst versehe. не былі божены Лв. sie waren nicht beeidet.
- божі чоботкы Г. Rittersporn, Delphinium.
- болень Лв. НД. Aspius garax, Rappe. Имій два болены.
- болячвник Г. „зело на болячкы берут; цвитє жоўто“.
- бойтаре Г. Hirtenknabe magy. bojtár.
- бомбак. бумбак Г. Лв. Стр. Käfer, хрущ; Melolontha vulgaris, Maikäfer. — конський бомбак Geotrupes stercorarius, Rosskäfer. — бомбачок світлий Г. Leuchtkäfer, Lampyris noctiluca. „бомбакы (Maikäfer) з хробакөв (тут хробак = борозняк, Engerling); із того пак онадыє, обмінить ся Стр. бомбак гнөйный Стр. Rosskäfer.
- бомборышкы З. бомборішкы Бі. nom. sing. бомборішка kleine Körper von kugeliger Gestalt. бомборышкы на вольсы; суть упят на дубі круглі бомборышкы (die Galläpfel der Eiche).
- бомбулькы на вольсы НД. die Fruchtkätzchen (Zapfen) der Erle.
- боня ВС. Lache, Pfütze. (cf. кала-боня, кала-бана). по дожджеві іме ся чоловікови на ногу павиця, як заїде в боню.
- боркы (борки) Лв. Ир. Backenbart. лишій собі боркы. бритвать собі боркы. magy. barkó = der Backenbart.
- бороздä ВР. Ackerfurche; Furche. в Гал. декуды пр. в Тернопільщині: борозна. psl. бразда ет браздана аѣлаѣ, sulcus.
- боросквā Им. Pflirsich, Persica vulgaris.
- борощāник Лв. Hedera helix, Epheu, прочитан magy. borostyán.
- борт МЛ. Baumhöhle. жунва сидіт в борты der Specht (Grün specht) wohnt in Baumhöhlen.
- борта О. Baumhöhle „що в середины має дыру, вігниє, а край

- здорові". борта́ве дерево О. МЛ. = дуплаве дерево, hohler Baum.
- босорка́ня Г. Л. Г. НД. 1) Нехе 2) Nachtfalter, phalaena. [3] in Gal. hie und da auch: Kröte, bufo magy. boszorkány=Нехе].
- босорка́ня мохна́та Д. Nachtfalter, phalaena.
- бо́та О. Geschwür.
- бо́чайістый. О. mit anders gefärbten Seiten. коро́ва тотá ма́е о́чи бо́чайісты (= доко́ла очий біла).
- бо́чыти ся Лв. zürnen; meiden. ле́гні на ме́не ся бо́чать.
- бо́яти ся в о́д (уд) ко́го Ир. sich vor jmd fürchten. бо́йть ся уд но́го.
- бри́ндак І. Ду. Вл. Д. ВС. Mai-käfer, Melolontha vulgaris; — Käfer überhaupt; бри́ндак кінськый К. Rosskäfer; су́ть і бри́ндакы ба́лédжані, што ма́ржну́ ба́легу ро́вйїдуу́ть = Copris lunaris, Mondhornkäfer: — в З. бри́ндак ба́лédжаный Copris lunaris et Geotrupes stercorarius; — в Ду. бри́ндак ба́лédжений Geotrupes stercorarius.
- бри́твати ся НД. (бритвати ся) sich rasieren. бри́твають його́ sie rasieren ihn.
- бри́ч Я. Rasiermesser бритва, обриту́ти ся sich rasieren. psl. бри́чь et бри́тка ξυρὸν povacula. бри́ти ξυρᾶν tondere.
- бру́ст Г. genit. бру́сту junge Triebe der Bäume namentl. der Buche. мно́го бру́сту (в гал. бру́сть genit. бру́сти et бру́ст, genit. бру́сту).
- бры́анчик ВШ. Hummel.
- бру́х ВШ. Bauch. в Г. Magen, жолудок.
- бу́валячкa Вл. пасу́ля гру́ба grossamige Abart der Phisole (Phaseolus) cf. бу́вол, бу́вал.
- бу́га МЛ. Bubo maximus, Uhu, grosse Obreule. бугу́р é за МЛ. бу́га ме́нча. бу́га гу́тит, бугу́реаа ку́вкаа.
- бугу́ре́ц Р. Waldohreule.
- буду́ла́йка О. бо́чечка, су́дника.
- бу́кати З. brüllen psl. бо́учати mugire. водя́ный бі́ка бу́кать в бо́лоты́ der Moorochse (Botaurus stellaris) brüllt im Sumpfe.
- бука́тка ВР. в значеню: ва́реное́ мя́со. мно́го бу́каты́ (в Гал. бу́ката хлы́ба = ски́бка хлы́ба).
- бу́кса Ду. Büchse, пу́шка, ска́рбона.
- бу́ля Л. plur. бу́лы Kartoffel. у бу́лы на́ть. — бо́мбовкы́ (бі́мбовки) я́годы бу́лы Beeren der Kartoffelpflanze. (жа́ртовлива́ примовка: бу́лы — бу́лы, так бы в ты́а о́чи, як цыбу́лы!).
- бу́мба́ня Г. Phaseolus multiflorus дуже велика пасу́ля с черле́ним цвѣ́том.
- бу́нка НД. Coccinella (septempunctata), Marienkäfer, Sonnenkälbchen; приговору́ють: бу́нко — оле́нко! по́леть до не́ба!
- бу́ркúш О. magy. burkus значить Прусак; Ма́дяре в сво́й націо́нальній нетерпимости на́дали згі́рдно те і́мя на кличку пса́а а від Ма́дяр чере́няли не́сьвідо́мо́ тую́ назву́ і рускі́ се́ляне.
- бу́рян Г. Unkraut.
- бура́чѣнка Я. н. борщ бура́чевий.
- бу́рова́ны І. НД. nom. sing. бу́рова́ня круглі́ сли́ви, вели́кі, чо́рні; є́ і бі́лі бу́рова́ні.
- бу́те́й ове́ц МЛ. двана́дцять сто́ ове́ц.
- бу́тні́к Г. або лу́де́рна Г. Medicago sativa, Luzerne, ewiger Klee, Schneckenklee, равельник.

бу́тыти Д. brüllen; ein Getöse verursachen. чу́ме, коли́ бутіть в но́чі водя́ный бі́ка (Botaaurus stellaris).

бы́ Вi. dass, damit. по́дбородник держа́ть клеба́н, бы́ ві́тер не зня́у з голо́вы. — бы́х Р. О. то́бых не ма́ли Р. ко́бых найшо́у, то́бых озми́у.

бы́дзень Гр. К. ВР. Rinderbieflye, Hypoderma bovis. „бы́дзень кі́рать маржи́ну“ Гр. „му́ха што кі́рать ма́ргу“ К. „бидзень сплудити ма́ргу“ К.

бы́зканка Д. Hypoderma bovis, Rinderbieflye.

бы́зкати́ ся Д. полошити́ ся від бивканки. — бы́зкати́ ся коро́ва.

бы́ло бы́ ти пога́ное Стр. проклон: Unheil über dich!

бы́ляниця Лаг. по́ле, на котро́м зобра́но кіндири́цю (самі́ бі́ла стирча́ть).

бы́стры́й Ду. schnell; hurtig; feurig; scharfsinnig. бы́стра вода́. бы́стрый ко́нь. бы́стрый чолові́к. рсл. бѣ́стрыъ таху́бъ, citus.

в. ва́вкати́ МЛ. miauen, нявкати. коты́ ва́вкають, ко́т ня́вкає.

ва́дь. ва́ть Стр. oder. magy. vagy, vady — ва́дь Я. entweder oder.

ва́дйти́ ся Стр. Лв. сварити́ ся, ва́дять ся с сусы́дом sie zanken mit ihrem Nachbar. ва́дьба Zänkerei, Zank.

ва́жнити́ свойи́м жити́м Пу. sein eigenes Leben auf's Spiel setzen.

ва́лкы́й сны́г НД. grosser Schneefall, што увалы́ть сны́г вели́кы́й.

ва́лу́в ВС. (валов) Trog. genit. валова́.

ва́лу́шны́й Стр. zuständig, wohnhaft, зводкы́ валу́шны? або де бы́вають?

ва́лу́шны́й. ва́ловшы́й НД. спосо́бный, здатны́й; при́датный,

коро́стны́й. Не ва́лу́шны́й. magy. való wahr, wirklich.

ва́па Лв. де вода́ сто́ить, што (що) не го́дна істе́чи; грузке́ місто, грядило́, ож за́тане маржи́на, не го́дна у́йти з ва́пы Sumpf, Morast, Lache, Tümpel, Pfütze, рсл. ва́па λήνη, stagnum.

ва́ра́ Стр. Gärberei. до ва́ри́ ко́жу у́правити́ або у́варжити́ (у́варжити). ко́жу уваржи́у = ски́ру вигарбо́вав.

ва́ра́рь МЛ. Gärbere. ва́ра́ри ва́рґують шку́ру. magy. varga = Schuster, Gerber.

ва́ро́вати́ Я. gärben, ва́ро́вана шкі́ра = гарбо́вана ски́ра.

ва́рмедь сто́лиця. на ва́рмеді́ Земпи́льско́й — ва́рмедьскы́й = ца́рський, сто́личный. ва́рмедьска́ шко́ла. — кра́йньска́ шко́ла = шк. уде́ржува́на гро́мадою.

ва́ртува́ти verb. trans НД. пи́льовати́, ча́товати́. ма́чыка мы́шь (мо́ш) ва́ртує die Katze lauert auf die Maus.

ва́ру́ка НД. innerhalb. во́нка НД. auszen, ausserhalb.

ва́рува́ти Ду. behüten. ня́й Буг ва́рує! Gott behüte.!

ва́рча́ти Г. knurren, miauen. ва́рчы́ть ма́цур der Kater knurrt.

ва́тру накла́сти О. Feuer schüren.

ва́жеребі́ти ся Ян. Junges bekommen (von der Stute). же́ребня́ ко́била.

ва́дя́чно. ва́дя́чны́й Ир. Ду. Höflichkeitsformel etwa: ich bedanke mich, ich bin sehr verbunden.

ва́лика́ жа́ліва́ НД, Urtica dioica, grosse Brennnessel.

ва́ндлі́лька Г. „скопе́ць, што до́йти“ = ск., до котрого́ до́йти. cf. magy. vendel Butterfass.

ва́пе́рь Я. хара́шений, що ма́є ві́дрі́вані́ му́ды.

вербованія Ир. Д. вербобка
Д. *Balsamina hortensis*, *Balsamina* (листе подібне до вербового).

версть Гр. поколіне. версть теперь слаба die jetzige Generation ist schwach psl. **врѣсть** et **врѣста** ἡλικία, aetas.

верстний кум. верстна кумá Стр. що власне держить дитину до хресту; богач бере 12—15 кумів до хресту.

верховинський Р. з верховини. по верховински nach der Weise der Gebirgsbewohner.

веселівка О. Regenbogen, iris. веселіти Лв. веселым стати heiter werden, sich erheitern. — веселый дуже Вл. sehr heiter; sehr fröhlich.

вечуркы, вечуркы Лв. Abendunterhaltungen, вечерниці. на вечерках. по вечурках.

вечірнійця Лв. Стр. Abendstern. сперед зор сходить зорниця=Morgenstern. — вечірниця Г. зоря вечірня, Abendröthe.

вібачний О. nachsichtig. будьте вібачні wollen Sie entschuldigen.

вїдко слїду або вїдко, слїда куды іде Стр. man sieht die Fährte.

вїдра О. Fischotter, *Lutra vulgaris*. psl. **вмдра**.

вїзор Гр. ВС. genit. вїзора вѣзор З. Fenster. рамна до вїзора Fensterrahmen. смєркова рамна. — фўтро, де вїзор стоїть = гал. футрина Verkleidung. вѣчко Fenster-scheibe.

вїв'явити ся Рос. уявити ся, виявити ся an's Tageslicht kommen.

вїйде в гадки Р. es kommt aus dem Sinne, man vergisst.

вїшя Л. Euter.

вїнниця Им. 1) Weinstock, Weinrebe, *Vitis vinifera* 2) НД. Weingarten.

вїслонь Lehnstuhl cf. psl. **слонити** **сж** acclinari. гал. ослин Bank.

вїти пр. пєс хвостом вє der Hund wedelt mit dem Schwanze.

вїшне Я. cerasus, Weichsel вїган ВП. або сукман cf. magy. viganó = Frauenkleid.

вїдбїти від цицьки дїтину О. = відлучити.

вїдбѣжджник Ир. Regenschirm.

вїдма МЛ. in der Bedeutung: Nachfalter, phalaena.

вїдсохтувати се Кв. О. sich abgewöhnen, entwöhnen, відвикнути. вїдсохтуваў се від житнього хлїба — Кв. шо вїдсохтуваў се свѣго язїка — то лайдак! О.

вїдтак (вїттак) Р. sodann. вїдчїхрати воўну О. відчесати. вїйко (вїко) Я. Augenlid, palpebra.

вїзнака Р. Kennzeichen (вї=вн). вїнцильїрка НД. Weinschildlaus, *Lecanium vitis*.

вїрь О. Hengst genit. вїрє. купїу одноґо вїрє er kaufte einen Hengst. genit. воря ВР. psl. **орь** čech. oř Ross.

вїрник Л. парохїянин. моїи вїрники meine Pfarrkinder. psl. **вкрьникъ** πιστός, fidelis.

вїровати Лв. вїрувати Л. glauben. не вїрую тому = гал. не вїрю тому. вїруйте = вїрте.

вїсохтувати О. навчити (вї=вн).

вїтерниця Г. Лв. НД. „вїхор, што в карїку обєрне“ НД. Wirbelwind. Sturmwind. Ge-stöber.

вѣчко Л. вѣчко на вѣзорї (вїзорї) Fensterscheibe.

вїщівник Гр. Wahrsager. пошю до вїщівника čech. věstec.

в і х о д и т и Кв. verb. trans. злічити, виділити. доктор виходіть хлібця (ві=вы).

в о в к і Я. Ononis hircina, Hauhechel. Як сухе, то беруть на постельне під маржину.

в о в к у н і Бч. Hungerzwetschen nom. sing. вовкун. воўкуні О. Brombeeren.

в о д і ц я б е р е з о в а Ир. або сѡк березовый гал. сок березовий Birkenensaft.

в о д і ч к а МЛ. dem. v. водіця Wasser. хоть водічки ся напита.

в о д о в а я щ у р к а Г. Triton, Wassermolch.

в о д о м і я з в и ч. plur. в о д о м і й і Коп. „што вода ўмые“ vom Wasser ausgespülte Stelle. твёрдо великі водоміі.

в о д я н а х в о р о б а НД. Wassersucht.

в о д я н ы й б і к а Стр. Botaurus stellaris, Rohrdommel, Moorochse, букало, гупало, букач, гук. в. б. задыне пісок у воду і буркать як біка die Rohrdommel taucht ihren Schnabel ins Wasser und brüllt, wie ein Stier (nach der Aussage des Volkes).

в о д я н к а Вл. Wassersucht.

в о з д у х І. Лв. Р... Luft psl. **вЪздoухъ** *ἀήρ; αἰθήρ*. в-о-о-к-р-у-г Р. rund herum. черв (червь) обтѡчит в о-к-р-у-г.

в о л а р ь Д. пастырь, што во́лы пасе́.

в о л и к б о ж и й МЛ. Lucanus cervus, Hirschkäfer.

в о л о в о б о к о Ир. Стр. волово́е о́ко З. волово́е вѡчко Стр. волово́е вѡчко Мар. воло́ве вучко́ Г. май пицьцѡкѡ, крузь плут прѡйде. воло́ве о́чко ВС. мае гнѡздо́ на землі в незахѡднѡм мѡсци, де рѡсчечко — гнѡздо́ тако́е доўговѡсте, геѡ токаня́тко (горня́тко). воло́ве о́ко Бі. вадь лошоры́й ко-

ро́ль по лома́х (Waldbrüche) бѡвать. Zaunkönig, Zaunschlüpfer, Troglodytes parvulus.

в о л о с Г. Fadenwurm, Wasserkalb, Gordius aquaticus. аж ізѡне во́лос в водо́у, то не до́бре = коли ви́пе во́лос в водою etc.

в о н Ян. Пу. nach Aussen; hinaus. віростут клеваке́ вон. ящурка ўйшла́ вон die Eidechse entfloh. ўтяг йогѡ вон із я́мы Пу. er zog ihn aus der Grube heraus. psl. **вЪнъ** *ἐξω*, foras.

в о н ы т и ВШ. Г. Стр. stinken, einen widrigen Geruch verbreiten. ры́ба уд голо́вы во́нѡт ВШ. вода́ во́нѡт сы́ркоу Г. das Wasser hat einen Schwefelgeruch. попука́ч во́нѡт Стр. der Wiedehopf stinkt. psl. **вoнати** *ἔζειν*, olere, укр. воняти.

в о н я ч и й Ир. stinkend, злѡго за́паху укр. воню́чий.

в о р о б л я ч ь к ы НД. сливки круглі, червени.

в о р о б ѡ к Л. Г. ВШ. Spatz, Sperling.

в о р о ж і л я (правильно: ворозѡля) на крѡмплѡх Лв. вѡро́зя у крѡмплѡв Стр. die langen, strangförmigen, „unterirdischen Ausläufer der Kartoffelpflanze; auch Stengel sammt Blättern derselben rad. **врЪз**. psl. **покрЪзати** *δέειν*, ligare cf. **поврЪзъ** pol. powrѡz, ruth. повѡров.

в ѡ р о х ВС. купа, Haufen. В вѡросѡ́ ходѡли до школы = разѡм ходѡли до школи. у вѡро́сѡ́ І. в купѡ.

в ѡ р ч а Ир. Лв. вадь піпак Geschwür. вѡрча, што ўверже пѡд шѡю́.

в о р я к І. Hengst, admissarius psl. **оръ**, čech. оѡ, Ross.

в п о р ѡ ж е н и й б о р щ Я. борщ підправлений сметаною.

всѣгды всѣгды І. Вл. Лв. ВС.

Ир. überall. не всѣгды nicht überall; в Гал. всюди, всюда.

всѣкий Я. jeder.

втемесіти ся Лв. утихнути, ушухнути. вже бысь ся втемесіу = утих бысь.

вусі свинські Лв. Finnen (Cysticercus cellulosaе).

вшиткий ВС. Л. (вшиткий) весь, всьой. вшиткий лыс. вшитке зерно. вшитко дау er gab Alles.

вѣдно ВР. вѣнно zusammen. много баб вѣшло ся вѣнно = много баб вѣшло ся в куцу.

Г. габа Ир. Welle. габа гучыть die Welle braust magy. hab.

гадинный слуга ВП. гадиняча слуга Им. plur. гадинячи слугы. Libellula, Wasserjungfer.

гадинка Би. Kreuzotter auch гид genannt, womit schliesslich Schlangen überhaupt bezeichnet werden.

галайкати Вл. lärmen; unarticulierte Laute von sich geben. галайканя в корчмі = спиване і крик в корчмі.

галас ВР. 1) Fischer 2) Sterna, Seeschwalbe magy. halasz Fischer.

галѡв І. genit. галѡва Fischnetz. галѡв із чѡрных нитѡк ўплетено = сѣть на риби з чѡрных нитѡк вплетено magy. háló.

галуза О. Ast de inde: голуза.

гамішний чоловік ВП. „што (що) умствує, што собі перегадате“ listiger, hämischer Mensch magy. hamis falsch, unecht.

ганьбіти ся Л. стыдати ся, sich schämen.

гаракай Кл. Specht, picus.

гарч НД. ВС. magy. harsa Silurus glanis, Wels, сом.

гасіти жажду Ир. den Durst löschen. „напийу ем ся воды та

угасіу жажду вадь утолийу жажду—говоримє по своей бєсыды“.

гат genit. гатú Ир. хѡща, лис, гай.

гвѡзд Г. Им. Вл. Ду; plur. гвѡзди et гвѡзды Им. гвѡздик Л. plur. гвѡздыкы eine Fischart. nach der Beschreibung: Cottus, Groppe, Kaulkopf. гвѡзд дуже гузкий хвѡст має І. — гвѡздик терпкий (rauh), коле в руку; дуже му тонкий хвѡст; гѡлову му одтинауть Л.

ге Лв. ге й Г. НД. ги(гы) такы клопы ге лѡвы. Bauern stark wie Löwen. — гей горѡх wie Erbsensamen. — ги я учиниу wie ich gemacht habe.

гѣла. гѣлла. Стр. aquila Adler. гѣллы фѣтькауть; лєднѡ гѣлла лѣтатъ. гѣлла Лв. Milvus, Milan. великѡ гѣлла зр. magy. héja = Habicht.

гѣньде! Би. dort in der Ferne. гѣринг plur. гѣринги ВС. Häring.

гертѡка Вл. НД. Ир. гыртѡка МЛ. Dürrsucht, Lungensucht, Schwindsucht cf. nsl. jetika bulg. ohtik lat. hectica гр. ἕκτιχή.

гѣрцы plur. або заспѡльница Вл. два тѣжны по великѡдни і по рѡздві, коли не є посту. гѣрцный тѣждень такѡж і Мѡтарева недѣля.

гыд Л. = гал. гал Schlange. я днесь видѣиу гидѡ. гыд ВР. Kreuzotter; Schlange (найчастийше про него кѡжуть: овѡн т. є. він). гыд І. Schlange; Eidechse.

гѡрковѡня ВС. Bitterling, Rhedeus amarus.

гнєсь! О. клѣчка, як гѡневѡвцы.— тпру! тпру-ка! як до себе клнче.

гйчъка у ріпш МЛ. Stengel
sammt Blättern bei dem Kar-
toffelkraut.

гйя Пу. Nabicht. гйя бѣ кўрета
magy. héja Nabicht.

гйд Я. Jahr. тогидь im vorigen
Jahre.

гйя МЛ. треба. не гйя мені—мені
не потрібно. мені гйя серсаму—
мені треба орудя.

гладѣк Ян. гладюк або слі-
пак, Blindschleiche, Anguis
fragilis cf. гал. гладун (від того,
що гладкий).

глас пр. іде на глас пак НД.
es reimt sich.

глог, genit. глогу Ім. ВР. Бч.
nom. plur. глогы Weissdorn.
глогівка Ду. Weissdorn.

глота НД. Gedränge. глотно,
глутно МЛ. глітно, натовпно.
дуже глотно (глітно) в цѣркви
in der Kirche ist ein grosses
Gedränge.

глядати НД. suchen. глядати
товариша свого psl. глладати
βλέπειν, videre; περιβλέπειν, cir-
cumspicere.

гнйвнйк О. ein Erzürnter.
гнйвникá просіти = прос. чоло-
віка, що се розсердй. хоть які
гнйвники selbst die meist Er-
zürnten.

гвѣрка ВР. Redeweise; Ge-
rede; Gerücht.

говорючий Бі. vielsprechend;
gesprächig.

годінка З. Uhr; Taschenuhr,
čech. hodina.

годованик І, = гал. годова-
нець, хованець, „што вѣзме ма-
лого за свого“ Pflegesohn,
Pflegling.

годованка І. „што малу вѣзме
за свою“ Pflgetochter, хова-
ниця.

гойдáлка Стр. Schaukel, гой-
давка, гойдайка, хитанка.

гѣйкати НД. кричати, наклику-
вати. гѣйкати на кого. згѣйкати
на ньѣго = кликне на него.

гольінка Пу. Unterschenkel,
Schenkel. на смак бы ти упáло,
долы гольінкáми бы ти потеклѣ!
(по злѣму пѣвать).

голубрыш Вл. баяр, Vagabund,
Proletarier.

головѣль МЛ. Huchen, Salmo
hucho. головлы імаѣме в Тйси.
у Гуцулів: голович, головáтиця,
головиця.

головня в вáтры МЛ. Brand.

головенька Г. Claviceps pur-
purea, Mutterkorn (в гал. го-
ловня = Tilletia, Ustilago, Ge-
treidebrand).

голоднйця у коровы Лв. місце
западе межи клубами.

голомпáк Ир. ein noch nackter
Nestvogel, гвйдух еще голій.

голосіти ся І. sich hören las-
sen, sich melden. На рыкѣ-
вици бльнй заревѣ, она (т. е.
олениця, ланя) пак ся голосіть.

голоснйцьи ВС. НД. in der
Bedeutung: Schläfen, tempora
„за то, што ся подаѣ (кйвать
ся), кедь чоловік говоріть [го-
лосниця eigtl. Stimmritze, rima
glottidis, glottis; doch werden
die Schläfen (ukr. вискй) auch
in vielen Gegenden Galiziens
голоснйцьи oder пўльса (sic!)
genannt].

голубина Я. сіня фарбка до
бйля Waschblau.

голубйчник ВШ. Taubenhaus,
голубник.

голубій Я. mehrere Arten blau
blühender Pflanzen unter ande-
ren Cichorium intybus, ja selbst
Ononis hircina.

голубкы НД. мясом напѣвняна
капўста галицк. голубцьи.

голубок І. Tauber. голу-
бáня І. (Weibchen) Taube.

голúза ВШ. Ast. в гал. голúза, галúва і галузь cf. psl. голь gr. βλωφ.

гомáйти Ду. kriechen, блощи́ці гомáйти psl. гъмзати герере.

гомýла Г. Klumpen. вели́ку гомýлу сны́гу накача́у. у Бойків моги́ла в значеню: купа; бри́ла пр. насипав моги́лу шпешы́ці — моги́ла сны́гу cf. psl. мoгýла nsl. gomila.

го́мот Ду. genit. го́моту Schall, Gebrause.

гомо́к ВС. Erdhaufen. керты́на (керты́ця) гребé го́мок на землі. — керты́на нагребé гомкы́ der Maulwurf wirft Erdhaufen.

горáзд Лар. ВС. ВШ. gut, sehr; wie es sich gehört. навчы́ли ся горáзд sie haben dies gut eingelernt. — я тямлю горáзд ich gedenke ganz gut.

гордо́быть Ім. genit. гордо́быти Bryonia, Zaunrübe.

горі́ Г. nach oben, aufrecht. ўха горі́ держы́т лисы́ця der Fuchs hält seine Ohren aufrecht.

горно́к авéстный Ду. Kalkofen, Kalkbrennofen піч, де палять звесть.

го́род Стр. Лв. Burg, Castell. befestigter Ort. сись го́род diese Festung.

горо́дына Ім. Д. пліт, Zaun: горо́дына або дряща Кл. пліт.

горо́шець Бі. ВР. горо́шець або ленчаны́ця Лв. Wicke, Vicia.

горошкóвата землі́ МЛ. eine Bodenart. „ны́ клеянка, ны́ пісчáнка“.

го́рчек НД. гырчик Стр. Hamster, Cricetus frumentarius го́рчек го́ден напры́тати на дві ві́ка зёрна magu. hõrscõg, hõrscõk.

горщé до воды́ Я. ein Tõpfchen zum Schõpfen des Wassers.

гош́йти ся Ду. Гр. гны́вати ся, zürnen, aufbrausen.

гош́ить ся на него́ Гр. = злий на него. в старосл. гошити параре, готовити, ладити.

глиста́ О. Wurm, глиста́ земля́на О. Lumbricus terrester, Regenwurm; глиста́ чолов́ича О. Ascaris lumbricoides, Spulwurm.

гранкóватый НД. kantig, eckig гал. гранчастый.

грéзен З. Traube. два грéзны zwei Trauben psl. грóзнь uva.

грéзник (винограду) Д. Weintraube.

грывна́ у коня́ Лв. Mähne beim Pferde гал. грива.

гривáк О. гривнáк МЛ. Ringdrossel, Turdus torquatus, кіс гривнаты́й, білогривець.

грывы́й О. mit einem Halsbande пр. вивця́ грыва ein dunkel gefõrbtes Schaf mit lichtem Halsbande oder ein licht gefårbtes Schaf mit dunklerem Halsbande.

грывáчка ВШ. грыву́чка Лв. Wassermelone, Cucumis citrullus кавун (у Бойків: грывачка, грыву́чка=Brassica para).

грядка́ Гр. жéрдка, на котрú вшають плáты в хы́жи (хáты).

грязы́ло Г. Morast. грузави́ця.

гýба Лв. Lippe. обі́ гýбы die beiden Lippen.

гугу́р О. grosse Ohreule, Schuhu, Uhu, Bubo maximus.

гугурéц О. Waldohreule, Otus vulgaris.

гук Я. 1) свинé, що сильно́ рие. 2) писок свинний. свинé гуком рие, поки ййй не заклýчét (заклада́ют ко́лець дротяний у гук). чорна́ свини́ще гу́ком порйла в керту́.

гурбóловка (в Угочі) або колóтівка Quirl.

гурка́ Д. magu. hurka, Blutwurst, Blunze.

гуркати МЛ. Г. НД. in der Bedeutung girren гал. гуркати, аврукати. голубок гуркати вадь гурчїть. гуркауть голубу.

гусош НД. сороковець (властиво дваццятівка magy. husz zwanzig; huszas Zwanziger).

гусленка О. сквасніле варене молоко. сперед солодко молоко варет — а потім квасніє.

гучати ВР. brausen, gauschen. вода гучїть.

г. гавра (гаўра) Г. І. леговище медведя. Медвідь ўбере зємлю та складє колодїя. В гаврі лежить і сце (= ссе) персты.

газ Стр. пудла капуста, перегрызакы, мєрва magy. gaz.

гагати О. Г. ВС. schnattern. гуска гагає О. гатать Г. подає голос або гатать ВС. гускы гагавуть ВС.

гаголіця Д. etwa: „die schnatternde“ Attribut der Gans. што гагонїть. гуска-гаголіця.

гайда Я. „пустий пес, що все бреше“ ein häufig bellender Hund.

галиба, до галибы Вл. в значеню: до чорта! до нужди! magy. galiba = Plackerei; Schwierigkeit.

галиця Я. Vieh, Hausthiere (галиця=корова, вівцє, поросє, курка, качька..) [„галиця“ „галиба“ вовуть Гуцули в Жабю гадину або змию Pelias berus, Kreuzotter—варте уваги гідним, що декуда в Лемківщинї, так як і на Маурах вовуть звїрята домашні загалом „гадзїна“ польск. gadzina = гадина].

гарадичі Д. ВС. Treppe, сходи magy. garádics.

гаргала (коло Унгвару) коновка, Kanne.

гаргала Лв. Gurgel. гаргалїзовати Ир. gurgeln.

гедзавка НД. Лв. Hypoderna bovis, Rinderbieflyege.

гелетка Ім. „малá бочька, в котрїй держать квасніну водь коа“. cf. Gelte, im mittleren Lat. galeta, gelta, gr. γαλλός.

геверїна К. Georgine, Dahlia variabilis.

гелюхы або черевá Ду. Gedärme.

гембїць Г. НД. genit. гембця magy. gömböc жолудок, Magen. cf. слов. göbec Mund. руск. губа Lippe; Mund. польск. gęba Mund.

гембїць Лв. кышка с кашоў, з мнїсом.

гєнглявый Пу. гєнглявый Лв. schwächlich, schwach, kränklich. magy. gyenge oder gyöngє schwach.

герєгованя НД. Aster, Sternblume cf. magy. kerek = Rad.

герєндá або селємено МЛ. Tragbalken, „що почєрез хыжу“, magy. gerenda.

гєргєлицє Я. гєргєлїця МЛ. Calandra granaria, schwarzer Kornwurm.

гергїна НД. Georgine, Dahlia variabilis.

гєрля (в Мараморóші, в Крачуновї) Schwein, свиня. гєрля МЛ. = льоха, Sau.

герч О. Geschwür magy. cf. magy. görcs = Krampf; Knoten.

гєтел Кв. Specht, picus.

гїба ВШ. гїба mageres Pferd.

гїндати. гїндати Лар. lallen. гїндать дытина = лепече.

гїгнути Ду. трунути, stossen.

гїргáлка ВС. Л. ВШ. Gurgel в Гал. гїргáчка, гартанка.

гобвник Д. (гоўбник) Gründling, Gobio fluviatilis.

гобвнарь Бі. поломаное; старое дєрево.

гомбичькы Ім. plur. Gänseblümchen, Bellis perennis (вла-

стиво гомб́чка = magy. gomb. гувик cf. gomb куля, клубець).
 гонгорі́чка І. Sonnenkälbchen, Marienkäfer Coccinella (найчасті́ше septempunctata). ды́ти говоря́ть, ко́лі пушя́ють: гонгорі́чко! спусти́ крыльця́ на оби́ быльця́, по́леть до бо́жого до́му!“
 гонда́ МЛ. кнóроз, Eber. magy. kandsznó.
 гондо́ля Лв. Kummer. у гондо́лі = в журбі, im Kummer cf. magy. gondol kümmern.
 гонро́ндэ́йка або дурна́ пасу́ля ВШ. Phaseolus multiflorus, vielblumige Feuerhohne („дурна́“ тому, бо є́ї коріне ї́дке — але насі́ня великі́ можна ї́сти).
 го́тел Ян. plur. го́тлы Specht, picus.
 го́тур Ян. Auerhahn Tetrao urogallus. го́тка Auerhenne, urogallina.
 гра́гати О. knarren, kwacken. качкы́ гра́гають.
 грапа́ти О. волочити. гра́па О. борона. грапа́е грапо́у = волочити бороною.
 грéхкати Д. grunzen. порося́чка грéхкати die Sau grunzt.
 грі́ф Я. до кача́ня дере́ва (бервén) в бу́тиньі ein hölzerner am Ende mit Eisen beschlagener Stiel (Griff) zum Herabwälzen der gefällten Baumstämme.
 грóфкати Стр. грéфкати І. грóфкати Ир. grunzen. сви́ня грóфкати, грéфкати або грóфкати das Schwein grunzt в Гал. кру́гвкати, хрúнкати, хрúнкати. хрунь Schweinsrüssel; Schwein.
 гúжела Кв. гúжели́ца МЛ. гужу́лий plur. гужу́лий МЛ. гуджу́лей, гуджу́лай, гуджу́лайка Geotrupes stercorarius, Mistkäfer, Rosskäfer. гúжела во-

дяна́ Кв. Wasserkäfer, Hydrophilus piceus et Dyticus, Schwimmkäfer.
 гúля волу́в МЛ. стадо: сто, пуудруга сто (150), два́сто волу́в. magy. gúlya = Hornviehherde.
 гúта Лв. Schlag. гúта бы ты вби́ла! der Schlag soll dich treffen. magy. guta. lat. gutta. it. gotta.
Д. да́вны́шны́й ВР. да́вны́шны́й да́вны́ше жы́то.
 дай Бо́же здо́ровля́ Лв. Ир. gewöhnlicher Gruss: Gott möge Sie gesund erhalten! дай Бо́же здо́ровля́! ка́же, што вхо́дить до хы́жи; га́зда одвиту́е: дай Бо́же здо́ровля́! прóсьме, сы́дайте! — гі́сть сы́даючы ка́же: дя́куу! што да-што но́вэе?
 да́кы́й Стр. дея́кий (да + кый; да = де). да́кы́й чоло́вік; да́ка жона; да́кое теля́. — цы не родина́ Вам да́ка. Лв. sind sie verwandt mit Ihnen?
 да́к ле мож Лв. (з: да́к лем мож) де лише мож.
 да́раб ВС. ум. да́рабчы́к Stück magy. darab.
 да́котры́й Д. декотры́й.
 да́ка ВШ. auch irgend welche Weise.
 дво́ры́ти ВШ. дво́ры́ти ся Г. den Hof machen; spielen, sich unterhalten. я ся з не́у дво́ры́у = бавив. — дво́рат ся у ка́рты; хло́пцы́ дво́рат ся = забавля́ют ся. — з Бо́гом дво́ры́ти не мож. — дві́рка (дво́рка) ВШ. Unterhaltung, Scherze.
 дева́тка І. пасу́ля, што у девять ты́жньі́в, ко́лі одцвиту́е, можна урвати; сы́мка што у сы́м ты́жньі́в мо́жна урвати.
 де́йжа І. Д. шафе́ль (коло Унгва́ру) Schaff, Kübel зр. гал. дэ́жа, дэ́жка. „де́йжа, де по́ять сві́ны“ Д.

демікати ВШ. подемікати ВШ. полатати, потрошити.
 денник О. Taglöhner. денницька робота Taglöhne.
 денце МЛ. dem. v. дно Boden.
 денчанка Бі. Blinddarm, intestinum coecum.
 дербанка Д. ВС. Hundsrose, Rosa canina. хоснууть: роблять лєкварь: коли горазд черлені дербанки, то збирають і варять на лєкварь; як ся устійть у склянках, то солодкоє.
 держек Я. Handgriff.
 дереш І. П. Schimmel, Grauschimmel в Гал. кинь морозоватий, дерешистий або дереш magy. dér, Reif; deres bereift, mausfarb.
 деркач Лв. Wiesenknarrer. деркач живє там, де мокротá.
 держано Стр. Stiel в галицк. дєржално.
 дєякі О. = декотрі, einige.
 деримокса МЛ. Бч. eine Strauchart. „має ко́жу кучеряву а лист, як на черешні та май тоўстїй“. „беруть на цибухї (пописáри).
 джеджора Я. Eichelheher, Garrulus glandarius.
 джехлый Яв. дуже подібний, викапаний. джехлый Никóла.
 джугас Я. Keilhaue mit zwei Hörnern „з двома ро́гами“. чокáн Я. Keilhaue mit einem Horne oder Zahn.
 дзвонник Л. Glöckner, звонарь.
 дзер або жентїце О. сирватка, Molke.
 дзїндзель К. дзїндзиль ВС. НД. дзїндзоль Стр. сопель. в нóса висять дзїндзєлы К. дзїндзєлы з леду ВС. НД. Eiszarfen. дзїндзєлы Стр.
 дзїнькати Д. klingen, klimpern. дзїнькати грóшми.
 дзєовбáк Ду. picus, Specht.
 дзямы́га Ім. толок до подушования (дзямы́гана) ягїд винограду.

Кедь подзямы́гати, берє виноград у мїх і тóпче но́гами.
 дзямы́гати Ім. мяскати, дускати на мяску.
 дзю́жмик НД. китиця, букет. еден дзю́жмик цвѣтів ізв'язаний. на кестемєн поклáде собї дзю́жмик або берє у рúкы.
 дивля́ти ся МЛ. bewundern, besichtigen. дивляю ся на маржїну.
 дїка лáстóвка Лв. Uferschwalbe, Cotyle riparia.
 дїка ма́чка Ім. Д. wilde Katze, Felis catus. у лýсах бывати.
 дїка папрї́га Ім. Datura stramonium, Stechapfel.
 дикúн Бі. ВС. І. Г. Ім. Ду. Wildschwein, Eber, Keuler. дикúнка Bache, wilde Sau. дикúнчата Ім. дикунчáта ВС. Frischlinge, wilde Ferkel nom. sing. дикúнча. на дикуно́ви два клы горї і долы Ду. = у дїка два кла etc.
 дымкы-садянкы І. цибу́лы дымлені, што садят.
 дымляна лáстóвка Лв. дымнєнка Яв. Rauchschwalbe, Hirundo rustica.
 ды́нник Стр. Kürbispflanze. ды́ня печу́чка што йїї печуть для людїй. свиня́чка = ды́ня для свинїй.
 дитїнськї зу́бы МЛ. Milchzähne.
 ды́ханє Р. animal. у всєму свѣту ды́ханє всєке psl. ды́ханнє animal n. пр. всякоє ды́ханнє да хвалити Господа. дїйніце Я. Melkgefäss.
 дьлóк Ір. dem. v. дыл Wald, хáща; bewaldeter Berg. попóд дьлóк зеленєнькый упаў сныжóк молодєнькый unterhalb des grünen Waldes fiel ein frischer Schnee зр. румынск. deal = гора.

- дóбре рáно! Кв. Лв. (scilicet : най Вам буде sive: дай Вам Боже) guten Morgen wünsche ich! також: дóбрый день.
- дóбрýдень Лв. guten Tag! дóбрый вечýр! Лв. guten Abend!
- дóбрый рáнок О. guten Morgen.
- дóбрóта Лв. eigtl. Güte. у дóбрóты = в дóбрим житю.
- дóбру нуч! МЛ. добру ніч! Яв. добру нóч! Лв. gute Nacht (scilicet : перебудьте sive: добру ніч дай Вам Боже!) дай Бóже дóбру нуч МЛ.
- дóўгýй лист Лв. так називають тут загалом письмо з уряду.
- дóўговíстýй НД. länglich. доўговíстос листя folia oblonga.
- дóвэршити Стр. vollenden, довэршити або дóготóвити дáку роботу.
- дóўжáнка Г. горнець високий і тонкий ein hoher, enger Topf.
- дóганáти І. давати догану, вытыкáти хиби. — не доганáй барнá барнý, бо обéсьте в ярмí! (примовка).
- дóготóвити Стр. довэршити, скінчити. дóготóвити рóбóту дáку.
- дóдбíváти Ір. ушкоджувати Schaden verursachen; beschädigen. psl. дóдквати cogere комоу cf. дóдквати са тоlestum fieri. дóдбíváуть медвёлди тенгерiцю і овес і худóбу убивáуть.
- дóдúмáти сá З. sich entsinnen. най сá дóдúмáу.
- дóжджéнка Кв. Feuermolch, Salamandra maculosa. „що на дождж вiхóдит; коли вийде, ме дожджiти“.
- дóзирáти З. besichtigen, Aufsicht geben.
- дóзнавáти сá К. довідати сá.
- дóйкa З. Лв... Amme psl. дóильница τροφός, nutrix в гал. однакож дiйка=Zitze am Kuh-euter plur. дiйкi. — дóйчити дýтiну З. das Kind säugen.
- дóкiдати Я. hinzuwerfen, zu-geben.
- дóкóль. дóкля Лв. bis.
- дóкрýхты Гр. домáк ganz und gar.
- дóкус НД. = нáпрах НД. ganz und gar, gänzlich.
- дóлонь З. гал. долоня, flache Hand.
- дóмáка Л. ganz und gar, völlig; ganz. вóрон до-мáка чорний der Rabe ist ganz schwarz. шáшка до-мáка зiсть жiто der Korn-wurm vernichtet gänzlich die Roggenfrucht.
- дóмóвiна, трýна, деревiще О. Sarg.
- дóпóслýдь ВШ. до остатка.
- дóсвiдчити Лв. свiдками докázати durch Zeugen die Wahrheit beweisen.
- дóонáдбiти Ду. доонáдбiли люде die Leute trieben es so; die Leute probierten, bis sie dazu brachten, bis sie erfahren haben.
- дóстóяти Рос. ausharren. хóчу сесé достóяти ich werde darin ausharren.
- дóсудiти Л. Д. nach langer Erwägung zu dem Schluss gelangen. досудiлисме, што пóдóймеме платню...
- дóцигонiти (коло Середнього) дóговiти.
- дóчюти Стр. я дочю́, што вы звáете.
- дóшпéнта ВШ. Гр. bis zum Stumpf und Stiel. мóль дóшпéнта поiў cf. pol. do szczytu.
- дóхвáтити Ім. допасти, дохóпiти.
- дóхóдок Л. Einkommen. дóхóдку мнóго.

дроб соли Ир. „важить одну мажу: дві мажи = метер“ (так казав селянин; „метер“ відай значить q = петнар метричний).

дробля Ир. дріб пр. кури, гуси. дріблю кличемо також прійда, бо приделує газды (шкодить, робить шкоды). має много дроблы або прійды.

дрівó Я. Holzscheid. дровцé Стр. demin.

дринт НД. пр. конь иде у дринт = дуже поволи; кедь швиже = тряпом im Trab, а кедь май швиже то: галупом.

дрібоцький О. дрібенький, ganz klein, sehr klein.

дрік Стр. пень. Stamm. magy. derék. cf. čech. dřik = Rumpf.

дроздіця МЛ. Рос. Drossel, namentl. Singdrossel.

дротянік ВШ. червакы ся чінять; дротянік пройідать кряг: полотэнце на середині попройдуде; овон жоўтявый, мацьцькый, не є довжый, як поўтора центимэтра; по крягови бівать і гет повертить. Як удорваў челянник (челядник = чоловик) дротянік в крягом, то буде маги щастя. Raupe der Bienennotte oder Wachsschahe; у Німців Drahtwurm = Larve des Saatschnellkäfers, личинка засівника чертастого (Agriotes lineatus).

дрыварня З. дрівітня Holzkammer čech. dřevarna.

дрўгий Ян. alius, ander. плістка (Bachstelze) є жоўта і біла — а ластівкі то дрўгі птахи.

дрячка Г. або свербіузка Г. Rosa canina, Hundsrose.

дрéхлявый О. або бетéжний kränklich, слабовитий psl. **ДРАХЛЪ** σκιδρωτός, morosus. в гал. дрэхлий, дрэхлавий.

дубóвi орішкы Стр. НД. Galläpfel. на дубі гей ябличата --

то дубóвi орішкы — інак не звуть. Стр.

дубóвка Пу. дубоўка Stöpsel magy. dugó.

дудати ВШ. dudeln. дудаш dem. дудашик Dudelsackpfeifer.

дупа НД. Arsch, Steiss. дупу на мяя упняў = гузицю на мене выпяв pol. dupa cf. psl. доспина cavitas. **ДОШПКА** foramen = hal. ruth. дубка (дупка). дятель має гніздо в дубці = der Specht nistet in Baumhöhlen.

дуплэ Ян. НД. Baumhöhle. в дуплі медвідь сидіт зимі Я.

дурнячка Вл. дурнечка Р. Typhus.

дяка Лв. Ир. НД. дэка О. in der Bedeutung: Lust; Annehmlichkeit; Gefallen. не дяка ми ходіти ich habe keine Lust zu gehen. як має дэку казати — wenn er sagen will. скажу хоть на дяку, хоть на недяку ich werde es sagen, ob es gefällt oder nicht. людам не по дяки Ир. den Leuten gefällt es nicht.

дятел Г. plur. дятлы. дятел МЛ. plur. дятлы. дятел Пу. plur. дятлы Specht, picus. дятел (Марамар.) Specht. plur. дятры.

дячити ся Вл. gefallen. не дуже му дячило ся = не подобало ся.

дюгнути Стр. einen Stich versetzen, stechen. паскўдниця дюгне = гадина укусить.

дюговник К. eine Art Senecio.

Е. єзер Бі. тисяч. пятнадцять єзеров = пятнадцять тисяч. — извр. изир. izir. magy. ezer.

эпен Стр. magy. épen just, eben.

эперка Д. эперя Вр. magy. eperfa. Maulbeerbaum.

есé ВШ. отсе, от. есé молоко.

ешернóвка Вл. Regenschirm magy. esernyó.

ж. жа́берна К. же́берна О. жа́бирна І. жа́биритина Д. 1) Froschlaich. што жабы напу́щяють у во́ду; з жа́бирини чы́няць ся пу́головкы І. 2) Wasserpflanzen namentl. Wasserlinsen und Algen.

жа́блянка Ду. Teich- und Flussmuschel, Anodonta et Unio.

жа́блячі коры́ття Стр. Schalen der Teich- oder Flussmuschel.

жа́жда НД. Durst, Verlangen, Begehren. ма́у жа́жду йі́сти ich habe ein Verlangen Kost zu nehmen. ма́у жа́жду д́уже п́ити ich habe grossen Durst. я вже жа́жду згаси́у ich habe meinen Durst schon gelöscht.

жа́ждати Гр. dürsten. д́уже жа́ждать. — бы́у д́уже жа́дны́й і напй́у ся го́ра́д тве́рдо во́ды er hatte einen starken Durst und trank sehr viel Wasser.

жа́ли́ва ма́ла І. kleine Brennessel Urtica urens. „злі́сна ма́ла жа́ли́ва“ die kleine Brennessel brennt stärker, als die grosse.

жа́ли́вник Стр.-НД. Grasmücke, Sylvia.

жа́лька Ир. Salbei, Salvia.

жа́р Бч. in der Bedeutung: Gift, brennendes Gift. жа́ри́сты́й giftig, venenosus. га́дина ма́е жа́р. га́дина жа́ри́ста die Kreuzotter ist giftig.

же́б ВШ. Пу. Ду. Tasche magy. zseb. nsl. зep bulg. džep, džeb. serb. џеп russ. зepь, зьпь. turc. džéb.

же́льзи́ця НД. же́льзи́нік Eisenbahn. čech. železnice.

же́рді́на І. eigtl. Stange. Гово́ряць про час так: Ко́лись бы́у у Ирша́ві? — Ко́ли со́нце і́щи на одну́ же́рді́ну бы́ло (на дві же́рді́ны etc. в мі́ру як сонце сході́ть).

же́ртува́ти МЛ. scherzen, живы́й во́лос Д. Wasserkalb, Gordius aquaticus.

живо́тіти ся Дт. живити ся sich nähren. бри́да́к живо́тіть ся на ве́рблю, на дубі = der Maikäfer nährt sich von den Blättern der Weiden, der Eichen.

жи́дівські шепкэ́ Кв. Raupen von Arctia (Bärenspinnerarten; die zusammengerollten Raupen sind den jüdischen Pelzmützen „штрамелех“ ähnlich).

жи́дка ВР. Jüdin. в гал. і укр. жи́дка.

жи́ля́рь Бі. що живе у га́зді.

жи́нчо́вка Лв. verheiratete Frau, Ehefrau. мо́лода́ жи́нчо́вка junge Frau, мо́лоді́ця.

жи́тниця МЛ. Lieschgras, Phleum pratense.

жня́ка́ти З. жма́ка́ти Я. pressen, drücken жма́кати cf. psl. **жа́ти, жьма́, жьмеши, жьме́ть** comprimere. у́жняка́у сорочьку. — шма́те жма́ка́е се ма́гльви́нице́у Я. die Wäsche wird mit dem Mangebrett gemangelt.

жо́ўкнути Г. gelb werden. жи́то жо́вкне, як го́ра́д сухо́е.

жо́ўта рі́па І. ВС. або морков gelbe Rübe, Möhre Daucus carota. мож йі́сти з мя́сом І. бі́ла рі́па ВС. weisse Rübe. бі́ла рі́па ма́рзы́ die weisse Rübe wird als Viehfutter verwendet.

жо́ўты́й дру́зд Г. Goldamsel, Pirol, Oriolus galbula.

жо́ўтька НД. в гал. жо́втка Frühlingsknotenblume, Leucolum vernum (жо́втять писанки).

жо́ўто́грудок ВШ. Goldammer, Emberiza citrinella.

жо́ўта́к Л. ВС. або жо́ўто́е по́те ВС. Goldammer (hie und da in Gal. жо́ўте́к Menschenkoth; dagegen жо́ўту́рка Gold-

ammer, жовтурка). В зімі летятъ ід хыжам жовтякы.
 жоўчѡк ВС. жоўчѡк ВС. Eidotter, жовток.
 жолудок К. ВШ. Magen. жолудок у корѡви ВШ. 1. пѡцало Wanst 2. чипак Haube выще 3. румеѡ або кнѣги Psalter 4. кляг Labmagen. — желудок Я. psl. жѡлѡдѡкъ ſech. zaludek pol. zoladek.
 жорва. журва МЛ. Specht, picus.
 жу́бѡла Я. Rosskäfer, Geotrupes stercorarius.
 жу́к Ім. Lucanus cervus, Hirschkäfer (Männchen); жу́колі́ця Ім. Hirschkäferweibchen (в гал. жу́к або бжу́к = Geotrupes stercorarius, Rosskäfer).
 жу́ковина І. перстѣнь с камінцем mit einem Stein geschmückter Fingerring. — обрѣ́чка = перстѣнь без камінця ein Fingerring ohne Stein.
 жу́рав. журавѡк Ду. Kranich. журавѣнник Л. „великое древо, має я́блика квасні, гру́бі“.
 журавѣй Пу. журавель у студни.
 жу́бѡ робѡта Я. Froschlaich.
З. за Лв. пр. за пѡў ро́ка бы́ла-м хвѡра ich war ein halbes Jahr krank. за три́ дны drei Tage hindurch.
 за́бо́ры plur. tant. Вл. in der Bedeutung: Pfändung.
 за́бре́ны́ти МЛ. verb. simplex: брѣны́ти. sich verfärben (vom leichten Übergang der Farben. забрѣні́т збу́же = трѡхи пожовтыѡ das Getreide bekömmet (beim Reifen) eine gelbliche Färbung.
 за́бу́ти Я. МЛ. vergessen.
 за́верб Г. „там де вербы́ ростѡт, ко́ло рі́кы“.
 за́верба І. верба з дрі́бнѣйшим листѡм.

за́віса З. НД. Лв. Fahne, Kirchenfahne plur. за́вісы.
 за́ву́й genit. за́вою́ або верба́ черле́на МЛ. Бч. Purgurweide, Salix purpurea. плѣту́т коші́ і кошарочькы.
 за́ги́нач О. нѣж, що загинаѡ сѡ. Schnappmesser: пра́вѣй зве сѡ: колода́ч О. Kneif.
 за́гло́бити Лв. einstemmen; einkeilen; einnieten; einzwängen. за́глобі́у но́гу в пѣнь (пѣнь).
 за́гна́ти Стр. Лв. in der Bedeutung: senden, schicken. за́гна́у по́сла́нця. за́гна́ли кни́жкы. за́гна́ли за до́ктором = післали за доктором.
 за́гни́тити се́ О. припалити сѡ, запечи сѡ. за́гни́ту́ се́ хлѣ́б.
 за́голо́вок І. Kopfkissen. за́голо́вча kleines Kopfkissen. до́угѣй за́голо́вок.
 за́горо́дка Лв. ма́лы́й кѡрт, kleiner Garten.
 за́гра́бкати сѣно́ Ир. граблями сѣно згрѣбати.
 за́гурѣ́ти сѡ ВШ. забавити сѡ, забарити сѡ. загурѡ́ сѡ = забавлю́ сѡ. загурѣ́ти НД. забавити сѡ. не загурѣ́йте = не забавѣ́ть сѡ.
 за́да́внѣ́стѣй Ім. engbrüstig. asthmatisch, за́ду́шлявы́й. за́да́внѣ́стѣй вѡ́л = што має ма́лу я́рміну.
 за́да́рѡ Ир. umsonst, ohne Belohnung. з коша́́ умечуть трѡды (= Drohnen, трутнѣ) вѡ́нка, обы́ не й́ли за́дарѡ. — за́да́рѣ́ны́й хлѣ́б = хлѣ́б, що дають за́дарѡ.
 за́дрѣ́статѣ Г. mit Koth (Dreck) besudeln. коро́ва задрѣ́ще.
 за́йда́ Гр. Ranzen, Tornister, тайстра.
 за́йти́ Вл. in der Bedeutung: ausreichen. ке́дь ми не́ за́йле́ = коли́ шднѣ́ не виста́не. ко́бы́ гно́ю заходѣ́ло = вистарчи́ло. не заходѣ́ть гно́ю = не стаѡ, не старѡ

- чить. — не зайшло ми тільки гроші у платити Іу. = не вистало миші etc. — малим ся зайде Лв. = вдоволяє ся малим er ist mit Wenigem zufrieden.
- зайти ся про ко́го Гр. обійти ся без ко́го. Я ся про него зайду = я без него обійду ся, без него дам собі раду.
- заклочити Д. ausbrüten; ein-nisten; hegen. мотылы заклочили гусыльницы die Schmetterlinge legten Eier, aus denen Raupen auschlüpften.
- заколь. закля Лв. bis.
- закукурігати О. запіяти. за-кукурігау когут. кукуріже когут der Hahn kräht.
- закут Ду. закутіна verborgener Winkel, Schlupfwinkel.
- закучерявити ВШ. kräuseln. закучерявити ся sich kräuseln.
- заладити Г. einrichten, Vorrichtung treffen. як заладит чоловік.
- залевчник Вл. кóлок, што приходить на тінгель (вось) а сокотить, обы левч не упау.
- залижечник Я. кошль на лижкэ.
- залог Лв. залог Г. Pfand. в залог дати verpfänden. забирати або побирати залогі = pfänden.
- заложити вадь заправити зубы К. Zähne einsetzen.
- заломистий НД. stark eingefallen; abgesetzt. заломистый беруг = стромкый беруг (berug) steiles Ufer.
- залудити (verb. simplex: лудити) ВР. locken. треба залудити паця. полуді паця. лужу паця = ich locke das Ferkel.
- замить ВР. Schneegestöber. замить велика. навіяло сныгу много; у сныгу путі не видно.
- замоучкати Вл. zum Schweigen bringen. напослыдъ за-
- моучкау жидика endlich brachte er den Juden zum Schweigen.
- замылити Лв. I. irre führen. замылиу мя (ня); irren я замылиу = я помылиу ся, ich habe geirrt.
- замудзкати НД. beschmutzen. замудзкати ся schmutzig werden, sich beschmutzen. замудзгати НД. замудзгау або замастиу сорочку. — замудзгае ся при роботы.
- заобріти Мар. придбати, надбати, у Бойків: приобріти psł. приобре́сти *ἀνακτήσθαι*, acquirere.
- запаметати Р. in der Bedeutung: vergessen.
- заплатати ВШ. плату (т. є. латку) положить. zuflicken. заплата=латка.
- заплітка НД. коса у длівки заплетена с стяжкою.
- заподка НД. Vortuch, Schürze.
- заправити крумпльі Г. заправити бараболі або картофлі.
- запудити когось ВС. застрашити когось jmd. erschrecken.
- запусто МЛ. umsonst. запусто до мене берэ ся. запусто до мене узау ся = гал. чіпив ся менэ дурно.
- зараз МЛ. mit einem Male.
- зарінка ВС. = черлена верьба ВС. верьба, што до плетения Purpurweide, Salix purpurea.
- засилка у корбача НД. Schleife, Schlinge bei der Peitsche.
- засипіти Лв. heiser werden. чоловік засипить мало der Mensch wird ein wenig heiser, засипнути item, засип або захрип.
- засипнути або захрипнути Стр. einschlafen, einschlummern.
- засова gen. fem. засув gen. masc. genit. засова або рипа

МЛ. überhängendes Ufer, steiles Ufer.
 за́става Д. Лв. Г. або завіса Fahne; Kirchenfahne slovac. zástava.
 застáвити ся Пу. um die Wette gehen; wetten. за́ставка Wette, Pfand.
 за́твичка Н. „што давить“ Fluss; Influenz.
 за́тя́ти ся З. зацукати ся, stutzig werden. ко́нь за́тяу ся або за́тяу ся.
 за́ушниця МЛ. за́ушнице Р. Halsbräune, diphteritis. [in Gal. заушницы 1) Ohrgehänge 2) Fischkiemen 3) Scropheln].
 зачерéти воду Стр. Wasser schöpfen.
 зачёркати ВС. зачеркати, anstreichen. зачёркаєме шва́блик wir streichen ein Schwefelhölzchen an.
 за́шпотити ся Д. гал. пошпóтати ся, пошпóртати ся stolpern, straucheln. ко́нь за́шпотить ся, як скоўзне та хо́че упа́сти.
 (за хры́пльий) пр. столиць захры́пльий Стр. Lehnstuhl cf. захры́пнути in der Bedeutung: einschlummern.
 за́фойтува́ти ся Пу. задусити ся magy. fojt=ersticken.
 за́яць хыжн́ий Стр. Kaninchen, Lepus cuniculus.
 за́бáгнути Ян. fassen, erfassen; begreifen. всего не зба́гнути пачо́чку!
 за́ба́ти Лв. дба́ти. не зба́у, подекуди: не зба́м зр. словацке: не dzbam.
 збо́р (збір) ВС. З. К. genit. збору Jahrmarkt. зборува́ти К. З. відбувати збір або ярмарок. на збо́рі (збору́) купи́у во́лы.
 збіс Д. Ир. ВШ. Wuth, Wasserscheu. мушкы́ уд збісу збра́уть на Іва́н-день із я́сеня мап sammelt um Johannis an Eschen

die spanischen Fliegen als Mittel gegen die Tollwuth.
 збі́сити ся Г. wüthend werden. пєс збі́сит ся der Hund wird wüthend, збі́шленый пєс wüthender Hund. храня́т худóбу, штóбы не збі́сила ся. — пєс ізбі́си́у ся НД.
 збі́сний НД. toll, wüthend, wasserscheu. пєс збі́сний ва́дь збі́сний wüthender Hund čech. běsný.
 зблудити з розу́му О. wahn-sinnig werden.
 збо́рище ВС. торго́виця Markt-platz.
 зборува́ти ВС. ярмаркува́ти, на торжé бути. збо́р = ярмарок.
 зва́ти Лв. rufen; einladen. на сва́дбу зва́ти Лв. zur Hochzeit einladen. зва́ти ся heissen.
 звє́рь хы МЛ. oben, зверха. по́тя звє́рь хы чо́рне а бі́лі грóуди der Vogel oben schwarz und an der Brust weiss.
 звєсть Ду. Гр. Kalkstein, Kalkspath. мнóго звє́сти eine grosse Menge Kalkstein. звєсть пáлену полива́ють водо́у і чинить ся вапнó psl. **извєсть** calx viva. **извєстьникъ** coementarius.
 звідати ся Лв. fragen. ко́ли ся звідать wenn man fragt.
 звьі́рє О. in der Bedeutung: Reh. В нашім лы́сьі звьі́рєта стрі́лють in unserem Walde werden Rehe geschossen.
 звон МЛ. зво́нка МЛ. von Aussen. звон покла́дене.
 зво́дом Г. ізво́дом langsam, пово́ли. кунь іде зво́дом.
 звў́тта Марм. = звідти.
 зго́рдний Лв. Schmäh-. зго́рдне сло́во Schmähwort. найгў́рше зго́рдні сло́ва: паскў́да, босорка́ня, злоді́йка, кў́рва.
 зго́ловє О. Kopfkissen. зго́ловля МЛ. genit. зго́ловляти psl. **взѓлавнє** προσκεφάλιον. зго-

ловля́тко МЛ. kleines Kopfkissen.

здо́йіти Лв. ausmelken, ви́доїти. і́ді здо́йіти ко́рову Лв. = в Зняцьові: дійді здо́йіти ко́рову. — здо́йіть ко́рову. psl. издоити emulgere.

здо́лува́ти Д. arbeiten, bearbeiten magy. dolog Arbeit.

здо́ро́вкнута Ду. einmal: Gott grüss euch! sagen, einmal grüssen. здоро́вкнеме.

здубо́ныіти З. Лв. здуб́няти здуб́кати З. Лв. mit den Füßen stampfend ein Getöse verursachen. здубо́ныли ко́ны на мо́сты.

зду́шы́ти ся Г. упрі́ти, зо́гріти ся. я зду́шы́ю ся.

ме́ныі ду́шно ся Стр. = гал. мені душно. то-м ся ізду́шы́ю = то-м упрі́в.

зе́льзі́нця Я. Eisenbahn.

зе́рна́тый Г. пови́озе́рний, вели́козе́рний, бога́тый на зерно, я́рец май́ зе́рна́тый eine (an Früchten sehr reiche) sehr ergiebige Gerstenart.

зі́ма́ Лв. Fieber. — зі́мі Я. zur Winterszeit. льі́ты Я. im Sommer.

зли́хоті́ло ме́ныі Лв. es wurde mir übel. ли́хоті́ть ме́ныі es wird mir übel.

зма́глюва́ти де́рево Я. = ско́тити die gefällten Baumstämme herabwälzen.

зме́рзлий Р. in der Bedeutung: мерзений, обмерзлий, гидкий abscheulich, widerwärtig, scheusslich cf. ukr. мэ́рзлий = widerwärtig. Де отаман, громада, сотський? Препогане мерзене, мэ́рзле парубоцтво! Ході́те битьця чи боротьця! Бо я борець. Титарівна Т. Шевченка.

зме́р'ькі́ Лв. plur. tantum. Dämmerung. за́йдуть нас зме́р'ькі́ die

Dämmerung wird uns überraschen.

зме́та́ти Шу. зми́товати ВШ. скидати, скидовати. хоті́ть ме́не зми́товати з беро́вства = хочуть ме́не скидати з ви́їтвства.

змо́жно́сть О. Möglichkeit. по змо́жности nach Möglichkeit.

зна́но́сть Г. Bekanntmachung, Kenntniss, Bekanntschaft. да́ли йо́му то́то на зна́но́сть dies wurde ihm bekannt gemacht, er wurde davon verständigt (cf. čech. známost=seznámení, ro-vědomost Bekanntschaft. známú bekannt).

зо́мо́к Ир. ВС. зомк ВС. на́падка, фатка; у́летена з нито́к сіть на ри́бу eine Art Fischgarn. я з'іма́ю зо́мком ри́бу.

зо́нзоль з ле́ду Г. Eiszapfen, сопель, сопляк plur. зо́нзолы́.

зо́пра́вды І. wahrlich, in der That.

зо́ре́е О. = дні́на чинит се. О. зо́ре́е, es wird Tag.

зру́б ВС. Zimmerung.

зу́бы за́дні ВС. die hinteren Backenzähne; Mahlzähne.

зубні́к Стр. НД. Hyoscyamus niger, Bilsenkraut (підкурюють зі́зем на бі́ль зубів).

зу́вяну́ти verwelken. зу́вяло лі́стя Лв. die Blätter sind welk geworden.

зу́па́лу Я. = на́гле Я. mit Überstürzung, ungestüm, plötzlich.

зу́пять Лв. зупя́т пр. най́ ся зу́пять ка́же! бо́корва́н ма́е (бо́корва́н = боляк пр. у марги) ко́рова = гал. най́ ся прич ка́же, коро́ва ма́е etc.).

зу́рні́ця сьві́та НД. Morgenröthe. зу́рні́ця опу́ночна ВС. = зу́рниця, што о́пуно́чи сходит, черле́на, кра́сна; у ве́чері сходит жо́ўта а сьві́това́ ма́е про́білий цвьіт.

н. і. (ні. йо). і́вга МЛ. і́вога МЛ. і́вова ВС. і́воўга Кл. Goldamsel, Pirol, Oriolus galbula.

і́гра́ти НД. in der Bedeutung tanzen. гра́ти на гу́слях auf der Geige spielen (в інших сторонах ніг такої розлуки між і́грати а граги, і кажуть також: і́гра́ти на гу́слях).

і́д Л. до. пушо́у і́д хыжі.

і́дучи́й Я. essbar (у Гуцулів: і́жвий).

і́ж. і́ж Igel, Erinaceus europaeus. і́ж сви́нський Лв. сви́нний і́ж Стр. Schweinigel і́ж пёсцьи́й Лв. пёссьи́й і́ж Стр. Hundsigel (у німецького люду).

і́жі́о gen. neutr. Д. Igel. Я ві́льі́у є́дно і́жі́о: о́ж переверта́ть ся на садо́вину та назды́вать на се́бе хоть яку́ садо́вину і́збере́ на се́бе та понесе́ в я́му. і́жі́о З. і́жі́о по́де по́д є́дну я́блoнку та́й та́м ся переверта́ть та назды́вають ся на ко́лькы я́блыка (ко́лька Stachel). — і́жі́о gen. masc. К. і́жі́о скру́тить ся у клубо́к; набе́ре на ся́ я́блок: перевер́же ся ме́ж я́блыка, назды́вають ся я́блыка — та́й по́несе — ма́ржний і́жі́о ги ма́ржина (ма́ржина), ма́е пы́сок та́й та́кы ла́бы; дру́гый пёссьи́й ма́е пы́сок і́ но́гта́ ги пёс.

і́жови́на К. на ла́бі ма́ржний у́росте і́жови́на („біковар“ по ма́дярьському) ге́й бы біба́к го́лы; хоть упи́кають же́льі́зом, хоті́ лабо́у з і́жа́ обчира́ють: о́бло́ обчре́ лабо́у, так і́жови́на пропа́де.

і́жі́е́в Д. Igel. і́жі́е́к во́вє се́ в клубо́к, ма́де не́го бли́жить се́ чо́лови́к від гі́стцю́ гото́влеть і́жі́е́к і́ часті́ть кашко́у.

і́збі́снті́ Стр. ска́зати ся wuthkrank werden, die Toll-

wuth bekommen, пёс і́збі́снті́ ся der Hund wird toll.

і́збры́зкати Стр. besprengen.

і́збры́зкано es wurde besprengt.

і́збунча́ти НД. mit summendem Geräusch fliegen, summen.

і́збунчи́ть му́ха.

і́звoн НД. і́звoнка = і́з ви́ von Aussen.

і́здуші́ти ся Лв. упрі́ти sich erhitzen. мен́і́ ду́шно ся Лв. es ist mir sehr heiss.

і́зганя́ти Пу. буди́ти, wecken, aufwecken.

і́згото́вити Гр. зладити, fertigmachen, bewerkstelligen. і́зготовле́но.

і́змага́ти I. trachten. і́змага́у ich trachte.

і́зна́двати. уна́двати Ду. уладити. у пра́вах ся на́двау́ = учив. на́двау́ = упи́каю́ ся, стара́у́ ся.

і́зо́мкнү́ти Г. зшибну́ти, зщібну́ти, стягну́ти. і́зо́мок ся руг коро́ві = зшибну́в ся pig psl. і́змѣ́кнү́ти ἐκσπάειν, extrahere.

і́зсли́зати I. eigtl. entschlüpfen; entglitschen; verloren gehen. і́зсли́зють Русна́кы ме́ж Ма́дярами = по́гинають, губля́ть ся.

і́зсу́кати Ду. і́ссукати verderben; zerbrechen; beschädigen; wegsprülen (о́ воды). і́зсу́че вел покази́ть пугар (пoгар).

і́кра МЛ. або ву́ймя у коровы, у стры́жки (вувці́) Euter. і́кра у ры́бы Fischlaich.

і́льoвий міся́ць Лв. Julius. і́лем Ян. ulmus Ruster.

і́зго́рний НД. abschüssig, і́зго́рна гора́ mons declivis.

і́на́к МЛ. anders čech. jinak. і́на́кий Я. ander. є́ і́на́ка за́па́ска.

і́ноша́ Стр. і́нош Jüngling psl. і́ношні́ о́чю́ша νεανίσκος, juvenis; cf. ма́гу. jnas.

іншак Г. I. BC, Лв. (іншак) anders, auf andere Weise гал. инакше. іншак треба вчиніти man muss es anders bewerkstelligen.

іншакы й Л. Г. ander, verschieden. ворон іншакый, а вже іншакы ворони der Kolkgrabe und die Nebelkrähe sind ganz verschiedene Vogelarten. — не є іншакых по́тят у нас es giebt keine anderen Vogelarten bei uns.

йо! Я, ja! richtig!

ісказати ВШ. сказати psl. исказати effari.

іскоружити ся НД. sich werfen, спачити ся, звірити ся, повірити ся. іскоружити ся вадь зверже ся дерево.

іспервú З. спервú З. zuerst, von Anfang, anfangs.

істятти НД. стати. істятти лыс. не істяттү дерево. psl. истятти exsindere.

к. кавка нýрська Лв. Mandelkrähe, Coracias garrula cf. hal. морська ворона — так прозвана задля незвичайно, як на на нашi краi, світлої барви). кавкати МЛ. Д. 1) кричати кавкав! кавка кавчить. 2) скавучати, winseln, коли пубе пса, то пса кавкає.

кадь Стр. кадка Bottich.

казань Лв. praedicatio, κηρυγμα Predigt, проповідь. казань казати проповідати, praedicare, κηρυττειν

казити О verderben. хробак казит рипу = der Engerling (wörtl. Wurm) verdirbt die Kartoffel (ripa hier=Kartoffel).

калáp НД. Hut (з соломн, з повсти).

калінка Лв. Schneeball, Viburnum opulus в Гал. найчастійше „каліна“, декуди також „калінка“ (прижити належить за-

любване до декотрих вменьшительних форм, котрі тепер не мають вменьшительного значення як: калинка, сойка, джойка (місто рідко уживаного соя, джоя), серце місто неуживаного вже тепер сердо, яйце місто неуживаного яйе і пр.).

калúпир Г. Tanacetum balsamita.

каляти вадь смугати Ім. besudeln, beschmutzen. калыно вадь смуганое = поплямлене.

калюга Лв. қал ВШ. болото, Koth. калюжина Ім. Lache.

каминць Г. Vaccinium vitis idaea Preisselbeere. каминць мало квасні die Preisselbeeren schmecken ein wenig sauer (säuerlich). камянкы Bi. item (nom. sing. камянка).

капів О. Jagdhund genit. капова magy. корó. як обгойтүе капів.

капканістий Л. guttatus, getupft.

капкати ВС. рибарі капкают у воду die Seeschwalben stürzen ins Wasser „падүт у воду“.

капутрэк Ду. Rock, Gehrock, Oberkleid. magy. kaput = Oberrock.

капуше Ян gen. fem. Schaflaus, Melophagus ovinus.

капчурі Я. пацхоп, Strümpfe, Socken. magy. kapcza = Socke.

караник Пу. жебрак, што робить собі сам рану.

карап К. худий поросюк, худé порося. купиў два карапы.

карапань О. Kröte, Bufo.

карапатице Г. Bufo, Kröte.

каричька на кольбины НД. Kniescheibe, patella; карика magy. karika Kreis, Reif; Scheibe.

карүпиль Д. Tanacetum balsamita.

к а т е р в а́ к Ян. Birkhahn Tetrao-
tetrrix. катерва́чка Ян. P. Birk-
henne.
к а т р а́ н I. НД. Schürze, Vortuch
(gew. aus Kattun); в горах:
плат.
к а т р а ф о́ й і на Бч. к а т р а ф о́ й-
на МЛ. к а т р а ф о́ я МЛ. eine
Strauchart. ко́рчик, мае ко́ру
зелену; беру́т на пописари
(цибухи) МЛ. удну́ дыра́ве, лист
як кленіця, зісподу білий.
к а т у́ н а Вл. Я. Гр. рідше: к а т у́ н.
Soldat plur. к а т у́ ны et к а т у́ нї.
к а т у́ н сь к ы й Гр. вояцкий cf.
psl. к а т у́ н ь castra. пошо́у в ка-
ту́ нї; magy. katona.
к а т у́ н ы ч и к Пу. або штíглы́нц
Stieglitz, Fringilla carduelis.
к а ч у́ л ка Д. Walze.
к а ш к а́ т ы й ВШ. zerzaust, wim-
perig, gewimpert cf. кошла́гий
= haarig.
к а ш е́ л ка вадь кешелько́ P. Sie-
benschläfer, Muoxus glis.
к в а́ р т ы́ л ь Я. кватира, станция,
на кварта́ли.
к в а с н і́ на Ім. квасна сирватка,
квасна жентиця. „квасніну бе-
ру́т квасніти у стра́ву, на
приклад у дбы́но“.
к в і́ к а т и К. Гр. quieken. порося́
квікати К. квікати ка́ня на
дождь Гр.
к в и́ к у́ н Э. Vanellus cristatus,
Kiebitz.
к в і́ т к о в а́ т ы й МЛ. bunt ge-
fleckt, gescheckt. рысь квіт-
ковата.
к в о́ к а т и І. glucksen. квочька
кво́кати.
к в о́ л и т и се Рос. жалувати ся;
стогнати. sich beklagen; klagen
ächzen cf. квилі́ти.
к е́ д Лв. wann, wenn, кед кличе
ід собі, ка́же молоджому уд себе,
як в менших рока́х: пой лем
сюды́!; старшому ка́же: пойте
лем сюда́! = kommen Sie her.

к е́ дь ВС. К. Д. Э... коли. слы-
пачька, кедь їй ударити, іде на
дара́бы, а дара́бы ся жечут ВС.
die Blindschleiche (Bruch-
schlange, Anguis fragilis), wenn
sie geschlagen wird, bricht in
Stücke, welche sich heftig be-
wegen (bekanntlich ist der
Schwanz dieser Echse sehr brü-
chig). кедь бым ты імію́ у ру́кы,
тобым ты убійю́ Э. кедь ся не
научить, то не знае нич Д.
к е́ л ь т у в а́ т и Вл. І. видавати,
споживати. скельтува́ти ви-
дати, спожити magy. költ ver-
zehren, ausgeben.
к е́ л ь х Я. О. або желу́до к Я.
Magen.
к е́ н д е́ р і́ ч ь ка Лв. dem. v. кен-
дері́ця, Mais. гл. те́н ге́ р і́ ц я.
к е́ р е́ к а́ р т о́ в Вл. керекя́рт,
коля́рь, кола́рь, колоды́й, коле-
са́рь „што голеса́ багрить“.
Wagner, Stellmacher, Radma-
cher. іду́ до керекя́ртова голесо
пра́вити. magy. kerékgyártó.
к е́ р с т вадь хрест Лаг. двадцять
один сно́пов то керст. cf. psl.
к р ь с т ь сгух, σταυρός.
к е́ р т gen. masc. et керть gen.
fem. Garten magy. kert. керть
шумна́ ein schöner Garten (шум-
ный в знач. красный як в сло-
вацкім: у Лемків: шумный,
шугный м. шумный).
к е́ р т і́ на Ім. керті́ця І. Maul-
wurf, Talpa europaea.
к е́ с т е м е́ н I. хустка dem. ке-
стемене́ць. кестемене́чик
хусточка. кестемен у вола́ НД.
Wamme. кестемен у дывкы
voller Hals. cf. ngr. κεστεμελί =
Mantile. turc. tístimél.
к е́ ц о́ к ВШ. маленький хлы́в для
теля́ти.
к е́ ч ы́ к НД. Acipenser ruthenus,
Sterlet magy. kecsage gal. ruth.
чечу́га бук. чучу́га, ngr. κέξυγα.

кí вати. ківати НД. Г. verb. trans. rühren; wiegen. не ківай вадь не бері Г. дьітину ківать er wiegt das Kind, колише д. кымáк Г. Лв. Bienenstock. кимáк пчол Лв. шість кымакув пчул Г. = шість пнів пчл. (властиво кимáк Stock, Baumstock, кымáча collect. Stöcke). кымсѣти Ду. Вл. ВШ. wimmeln cf. psl. гъмъзати герере, ѣрпелу.

кындирічаний Г. (кындиричаний, кендиричаний) Kukurutz-. еден струк кындирічаний у пірю ein Kukurutzkolben in Scheiden (піря = шумеліне, Lieschen, scheidenförmige Deckblätter der Kolben).

кыпляча вода НД. Sude, siedendes Wasser.

кíрка ти Рос. кричати: кир-кир! крикати, жáбка зелéна (Hyla arborea) кíркае der Laubfrosch quackt. подéякі клічут тоту жабку: кíркалка (cf. hal. крика, крикавка, крiкавка).

кыселіця з бурякóв Лв. борщ.

кытáлька НД. снопик, горстка. льішньое (антогорічньое) прядиво мнуть: звяжуть у кыталькы та мнуть ногами, абы было мяккóе; чотыры вадь пять рúчки вяже в едну кытальку (рúчка = што раз ўтре з конопель); по мятю — як ўмне — чмоўхать чмоўхáльоў; потóm мыче ся на желызнóй шітці, потóm на куделю привівать і так пряде. cf. psl. кыта gamus; nsl. kita fasciculus.

кытиця у вола або корóвы Ду. Wamme.

кышчаный МЛ. Darm-кишчана струна Darmseite.

кíзликы ВС. кóзликы НД. кóзлик Лаг. К. scharfer Hahnenfuss, Ranunculus aser гал. козелець. кедь помастíti кóз-

ликамы тыло, то ўпухне дúже. сырóе не хóче мáрга пáсти К. кóл Лаг. сорок снопів.

кóнська пáвиця ВС. Pferdeegel.

кóнськое молоко НД. Euphorbia, Wolfsmilch.

кíрка Стр. кóрка (курка) Ду. Rinde (в Ду. кúрка = гал. кора cortex а кúриця = гал. курка, gallina).

кíрять Стр. гонити. муха, што мáргу кíрят (= муха, що худобу пúдить; од нейі быдзкать ся мáрга — дрúга впят мúха: псáчка або мúха пéса (Hippobosca equina). — мáчыка мыши тíрят (=кíрят) = die Katze verfolgt die Mäuse.

кóсць Г. косаші ВС. Orion (Gestirn).

кóш (кiш на пчóлы) Стр. Bienenkorb plur. кошi.

кiш керт ВШ. малий горóд, горóдець тагу. kis = малий; kert = горóд.

клубúк Рос. або наголовник Рос. Hut, Kopfbedeckung psl. клобоукъ pileus, хiдарис.

кламáти Д. шахрувати. verb. perfect. окламáти. укламáти betrügen. оклáмный betrügerisch. оклáмник Betrüger. чech. oklamati = betrügen.

клáсти Ян. in der Bedeutung: Samen einsetzen. бiб кладúт. фасóлю, горóх; кладúт рiпу (= картофлю); кауúсту садé.

клебáн Стр. Д. Hut cf. psl. клобоукъ. (cf. клепаня, клапаня huzulische Pelzmütze).

клеветáти Ир. in der Bedeutung: schelten. клеvéче = пóдлыми словами говорiть, лас (в загально-руск. клеветати verläumden).

клегiня або сiкаўка Рос. Bufo, Kröte. клегiня ўбе собi

ямку в полі і сидіт. (mit княгиня = Fürstin, Frau zusammen zubringen).

к л е й б а с Ян Bleistift cf. magy. czerusa.

к л е п а ў к а, к л е п а в к а ВР. НД. Pferdebremse, Gastrophilus equi. махати кнь головоў уд нейі або клепле.

к л е п а л к а Лв. або дубовка Лв. Pferdebremse (муха лыкава і тверда мов луб дубовий).

к л е п а т и Н. Д. 1) klopfen 2) klappern. бұзьок клепле. 3) головоў клепати mit dem Kopfe werfen. кнь клепле уд мұхы.

к л е п а ч Г. Klopfer; Hammer. пұголовок спереду такой тоўстий, як клепач die Kaulquarpe ist vorn verdickt, wie ein Hammer.

к л е я н к а МЛ. klebriger, lettiger, Boden.

к л ы Ир. Eckzähne = в галицко-руск. кла s. клова. кой еден, то кажеме: кол (= в гал. кло).

к л і п к а ЛВ. НД. ВР. ВШ. Augenlid cf. гал. кліпати очима blinzeln, в Тернопільщині: кліпавка Augenlid).

к л ь о н к а т и О. glucksen. клочка кльонкає die Gluckhenne gluckst.

к л о Я. Eckzahn, plur. кла.

к л о н ц О. Schnabel cf. čech. klves psl. клянъ rostrum.

к л ў ч ь к а МЛ. клочка, Gluckhenne.

к л я г а н і ц ь ВС. Лв. Стр. genit. кляганцю Sulze, студенець, студжені ноги. Кляганіць правлять із лаб, із рыйки та з ух свини: на даробчики посычуть, варять; потым як ся зварить добрі, тогды пак на миски або на таньірі уливають за міроў і на місто студенеое покладуть, абы застыло.

к л я к. к л я г Л. клягу одну ложку дай мені. 1) Käselab, жолудок телячий 2) молоко заклягане cf. rum. kiag. lat. coagulum.

к л я п у с або к л е п у с Ян. ein grösserer Nachtfalter namentlich mit dickerem Leibe. Кляпус лятає до свѣтла, ударить на вікно.

к л я ч а Стр. Stute „дѣтко каже: „кобыла,“ в Гал. = кляч. у ВС. кобыла, што пудло выпозорує то: кляча eine Stute vom elenden Aussehen.

к л ю в а к І. Ир. Л. eine kleine Fischart „білі, мають голову тоўстѣ.“

к л ю к а Я. Hacken. клюка до тяганя воды.

к л ю ч к а н я НД. „корова с короткими, закрученными до середины рогами“.

к л ю ч ь к ы м е т а т и НД. = гал. ключковати. заяць ключкы мече.

к м і н ь genit. кменю Я. Kümmel.

к н я г и н ь к ы К. зіле, росте по ровенях, має цвіт білий; на расту цвіт синій (раст синій Scilla bifolia, Märzwiebel лувівка двулїста).

к о б е л Пу. = 128 літрів = 4 віка; віко = 32 літрів. cf. psl. кьвалъ модіос.

к о б ь б ы л и с т е п р и ш л и , т о б ь б ы л и с т е у т р а т и л и Л. wären Sie gekommen, so würden Sie verlieren.

к о б ь л и ц ь і Лв. Rosspflaumen, великі сливки.

к о б л и н а МЛ. коблина І. податок, що священикови приносять в зерні селяне. коблину спустити = дати той податок. cf. psl. кьвалъ modius.

к о з і ц ь і ВШ. plur. tantum Dudelsack, дуды. дудаш, што дусе у козиці, Dudelsackpfeifer, Dudler.

коўбіць Г. *Tinunculus, Rüttel-falk*.
 коўпанька Г. *Galerita cristata, Kothlerche, Haubenlerche*.
 коўтати (коўтати) Ир. НД. *klopfen*. коўтати перстом в двѣри er klopft mit dem Finger an die Thüre.
 коўтач О. *Specht, picus*.
 коўто́к Я. *Ohrring, Ohrgehänge* (cf. коло Rad; кільце und колець Ring); обручка на палець *Fingerring*; перстень обручка с камінцем *Fingerring mit eingesetztem Schmucksteine in anderen Gegenden: жуковина*.
 ко́жа Стр. НД. 1) *Haut* 2) *Rinde*. — дем. ко́жка НД. ко́жчина (кіжчина) НД. *cortex, Rinde*.
 коза́чка Г. Лв. *Küchenschabe, Periplaneta orientalis*.
 коза́чка Стр. *Weibchen des Hirschkäfers* (коза́к); коза́чечка Лв. *kleinerer Käfer, namentl. Bockkäfer*.
 ково́дрист Ир. *Schneeglöcklein*.
 ко́й ВР. = бойківске коль, ко́лі.
 ко́йдош Вл. жебрак *magy. koldus*.
 ко́кош Лв. *Henne*.
 ко́л VIII. *genit. кла Eckzahn а ко́л в плóты, Pflock. genit. ко́ла*.
 ко́ліба Я. *Sennhütte cf. magy. kaliba Hütte, халупа*.
 ко́льи́цьї або чі́коло́цьки МЛ. *Fingergelenke*.
 ко́лька́вий Г. *stachelig*.
 ко́льковні́к ВС. *Distel. кольковні́к черлѣный (= die Distel blüht roth)*.
 ко́ловоди́ця або ко́ловоди́ник МЛ. *Wasserläufer, Totanus*.
 ко́лодязь ВС. Бі. ко́лодязь Я. „кирниця, як обрубит дерево. один ко́лодязь. *genit. одно́го ко́лодязи*.

ко́ло́пныі. білі ко́ло́пныі. Кв. *Staubhanf, Femmel*. зелѣні ко́ло́пныі Кв. *Samenhanf, Mäsch*. ко́ло́пныі білі ранче берут ся; пізно што берут ся=зелѣні ко́ло́пныі ВС.
 ко́ля́чник Лв. *Distel. ко́ля́чник, кольковні́к або чорто́вое насы́ня З*.
 ко́ндá Д. Ир. не ко́рошаний са́мур сви́нний; — ве́перь схо́рошаний; пороса́чка Sau.
 ко́нда́ш або сви́нарь Д. па́стырь, що сви́ны пасе́. *magy. kondás, kanász*.
 ко́но́дрыст Лв. *Schneeglöcklein, Galanthus nivalis*.
 ко́но́пли білі Г. у́берут ко́но́пли білі на́перед, пото́м че́каут два-три ты́жньї і берут зелѣні.
 ко́нюха́рь І. Д. па́стырь, што ко́ны пасе́, ко́нюх.
 ко́па́ч (Синевір. Поляна) „друк, ку́л“ *Pflock*.
 ко́пачі́вля Ир. *collect. Pflöcke; Reisig*. оре́л чі́вить гніздо́ з ма́лого ко́пачі́вля (каже́ме хоть ко́пачі́вля, хоть рі́ца).
 ко́пачька́ з желі́за Стр. ва́дь мо́ты́ка Стр. *Barke*.
 ко́пи́лець Ду. *Bastard*.
 ко́рбо́нька Стр. Г. *eigtl. Schachtel, Behälter (cf hal. ко́рбо́нка Büchse namentl. aus Birkenrinde verfertigt); ко́рбо́нькі жа́блячі або ко́ры́тята Schalen der Fluss- und Teichmuschel; ко́рбо́нька, што жа́лудь у ный сидіт Стр.=cupulus, Beyer der Eichenfrucht (Eichel)*.
 ко́рбо́тя́та жа́блячі НД. *Schalen der Fluss- und Teichmuschel. nom. sing. ко́рбо́тя жа́бляче*.
 ко́рж Я. пля́чок з мелаю́ (ме́лай = Kukurutz).
 ко́ри́бо́г ВС. ВР. Гр. Л. Вл. *Felderlärche, Alauda arvensis*

- пом. plur. корібогы Гр. et корібогы Л. — за того, што летить горі в небо, вѣже стеблѣ і корить ся Бѣгови: берѣ на Бѣга кѣл! Вл. — сѣть у нас корібогы; вѣн коріу Бѣга: тѣкай Бѣже, бо кѣл падѣ! корібог право горі летить і спѣвать.
- к о р ы т а й к а пом. pl. корытѣйки Бі. Fluss- und Teichmuschel Unio et Anodonta.
- к о р ы т н и ц я ВС. Ир. Г. НД. Д. Schildkröte, Emys lutaria. корытница як кѣська (= кустка, Knochen) твѣрда Г. корытница на зорѣх свѣще Н. Д. die Schildkröte lässt ganz in der Frühe, während noch der Morgenstern leuchtet, einen pfeifenden Ton hören. корытница ходить тихо по водѣ Г. die Schildkröte bewegt sich (geht, schwimmt) langsam im Wasser.
- к о р ы т н и ц я м а л а ВС. Fluss- und Teichmuschel, Unio et Anodonta.
- к о р ы т о Д. knöchelige Kapsel der Schildkröte. корытня прѣче гѣлову і нѣгы в корыто; дѣсвѣта ѣтягне шѣйку та фѣткать die Schildkröte zieht den Kopf und die Füße in ihre Knochenkapsel ein. Vor Sonnenaufgang steckt sie den Hals hervor und lässt einen pfeifenden Ton erschallen.
- к о р ы т я н к а К. Бі. Им. Schildkröte, Emys lutaria. держѣть в дѣйжи у помѣях К.
- к о р ы т я т а Вл. НД. Им. корытята водянѣ НД. корытка Лв. корытятка Д. пом. sing. корытятко жѣблячѣе З. Schalender Fluss- und Teichmuschel. корытятка берѣть на лыкѣ дѣтьом, кѣдъ дѣтѣннѣ пудѣзѣчннѣ; даѣють пѣти молока вѣдъ водѣ іс того корытятка Д.
- к о р к о н ы т и. к о р к о т а т и Ду. heiser krähen, krächzen. пр. пѣтокѣрник скорконить або скоркѣ геѣ кѣпилецъ.
- к о р м о ш а в а д ь ж у р а в и н н и к Л. „великое дерево“.
- к о р н ы т а О. rogata вѣвѣя, ovis cornuta.
- к о р о л ь О. Ян. корѣлик Ян. Zaunkönig, Troglodytes parvulus.
- к о р о л ы ц я ВШ. Kaiserling, Amanita caesarea. — корѣлиця дурнѣ. Fliegenschwamm, Amanita muscaria.
- к о р о м и с л о О. Schulterjoch.
- к о р о м п а в ы й Г. morsch, faul. корѣпѣве дѣрево = уднѣ порѣжне fauler, inwendig hohler Baum.
- к о р о п а в ы й Л. rauh, rissig. корѣпѣва жѣба Л. корѣпѣня Л. Лв. НД. корѣпѣне Ян. Kröte, Bufo.
- к о р о с т а в к а Я. Kröte, Bufo. корѣставка за нѣми се гѣйтувала = гнала за нами (привид забобоннѣй).
- к о р о ш а т и НД. хорошати. конь корѣшаний castriertes Pferd.
- к о р у в а т и д е р е в о МЛ. die Rinde abschälen, обдѣрти кору з дѣрева. обкорѣю дѣрево = облупѣю з корѣ дѣрево.
- к о р ч а г Им. gen. masc. в иньших околицях: корчѣга gen. fem. бѣнѣка на водѣ, пѣленку... с корѣткѣю, гѣзкѣю шѣйкѣю pl. крѣчѣгъ et крѣчѣга керѣмѣн, Krug.
- к о р я ж Пѣ. „дѣрево не ростѣчѣе, што стѣрхавѣ“ ein verkümmertter Baum cf. кворѣй, хворѣй гал. хѣрѣти, хѣрѣяти,
- к о с ы ц ь ВС. plur. кѣсѣбѣ Mäher. — кѣсѣцъ Бі. Ду. Ир. Wachtelkönig, Crex pratensis. кѣсѣк або кѣсѣцъ Д. Wachtelkönig. перѣпѣрѣца клѣче по пѣвнѣчи:

„хоть куда! хоть куда!“ -- ож
 косак рыпкати, кой траву косити
 чоговік.
 косак К. Д. Лв. косарь О.
 косаш О. ВС. коси — коса
 ВР. косиць Bi Weberknecht,
 Phalangium parietinum. дыти
 кажутъ, кедь ўторгани ногы ко-
 сять: коси коса! Д. коли ўм-
 кнеме лабу, то коситъ Bi. ка-
 жуть, ож коситъ К. дыти при-
 говорють: „коси-коса! не бу-
 дѹ, бо я йла лободѹ! гѳрка-ж
 мой лободѹ, кедь не знаѹ, де
 водѹ!“ ВР.
 космачкы Лв. космѳвкы
 ВР. коцмалкы НД. Stachel-
 beeren, Beeren von Ribes gros-
 sularia var. pubescens.
 косорити ся К. величати ся
 sich brüsten, gross thun.
 костерѹва I. Schwingel, Fe-
 stuca.
 кѳструб Н. Д. Zotte. кѳстру-
 бѹтий Ир. Н. Д. zottig. серсть
 у медвѳдя кѳструбѹта.
 котрый МЛ. welcher. гѳдныи
 газдѹ, котрый молит ся Бѳгу.
 котрый — котрый Д. der
 eine — der andere. рѹжа —
 котра бѳла, котра черлена die
 einen Rosen sind weiss, die
 anderen roth.
 коцѳбан Ир. гачок на гравь,
 Feuerkrücke cf. гал. коцѳба.
 коцка Лв. magy. koczka Loos,
 жереб nsl. kocka (iz kostka =
 Würfel).
 коцмин. Им. Ribes grossularia
 var. pubescens, Stachelbeere.
 кочан Лв. качан, Strunk.
 кочѳга ВШ. виз, Wagen cf.
 magy. kocsi=Wagen, Kutsche
 кѳчѳш magy. kocsis Kutscher.
 кошѳрка МЛ. Korb. кошѳрик
 П. Korb. кошѳлик.
 кошѳвѳна ВР. abgemähtes
 Gras; Wiese. ар. гуцульск. ко-
 шѳвѳця.

кѳщавый Bi. knöchernig; sehr
 mager. кѳщавѹ жѳнѹ eine sehr
 magerere Frau.
 крадѳы МД. verstohlener
 Weise, крадѳки, крадѳкомъ, крадѳ-
 комѹ.
 краинскый Вл. кравий Landes-
 краище О. краище eigtl. Rand-
 theil; Waldrand краище лыса.
 воѹкуви (= драпаки, Brombee-
 ren) у краищѳх psl. краиште
 fines cf. ruth. край in der Be-
 deutung: Rand; край праерос.
 neben, bei z. В. край води.
 краинка О. Ast (beim Geweih),
 розсоха. ѳлынѳ маѳ рогы с краин-
 ками; ѳленице не маѳ роги.
 краинкати ВР. krächzen. краин-
 кають вѳроны die Raben kräch-
 zen.
 краска МЛ. frische Gesichtsfar-
 be; blühendes Aussehen. краска
 на дитѳныи.
 крем МЛ. in der Bedeutung:
 ohne. крем головѳ ohne Kopf.
 кресанина Ян. Hut. у Гуцулѳв:
 кресѳны.
 кресѳчка Я. мала сокирка до
 побивѳня гѳнтами (шинѳлами).
 кривовѳз МЛ. кривовѳз Рос.
 Wendehals, Jynx torquilla. имѹ
 два кривовѳзы.
 кривоѳ желѳзо Им. гак, Ha-
 ken.
 кривулѳти ВР. in kreisförmig-
 en Linien laufen. зѳяць вадь
 ядѳкѳ кривулѳть=ключѳкѹ.
 кривулѳка у пѳлицѳ Я. ge-
 krümmter Griff beim Stocke.
 крѳгы НД. Honigwaben. в крѳ-
 гах мед НД. cf. крѳга.
 крилѳ Кв. Schirm; Regenschirm,
 Sonnenschirm.
 крила у рѳбы Г. Flossen, pin-
 nae.
 крипка Ян. nom. plur. крипкѳ
 Rebhuhn, Perdix cinerea.
 крислѳ вадь умбрѳла, амбрѳ-
 ла Бч. Schirm (звидѳля гал.

- креслатый mit schirmartig ausgebreiteten Zweigen н. пр. креслата тополя).
- кровлянка ВС. Blutwurst. майш = кышка набита кашоу; кышка впят, што ся набивать кровльоу = кровлянка.
- кров метати НД. кров мечуть с коровы; с чоловіка, с коня пуцяють; с коровы із вада мече кров рукоу (давний се спосіб „метаня крови“, часто навіть шкодливий худоби).
- крóмпач або джугас Я. Keilhaue mit zwei Hörnern (Spitzen).
- кру́кати Лв. Стр. krächzen, quacken. кру́кы кру́кають Лв. die Raben krächzen. жабы кру́кають Стр.; die Frösche quacken.
- кру́мпльі Лв. Kartoffeln nom. sing. кро́мпель, кру́мпель.
- кру́нькати Ян. grunzen. свинé кру́нькає в Гал. кру́гунькає.
- крутіголовак Д. ВС. ВР. ВШ. крутіголовак Г. крутоголовок Ду. Wendehals, Junx torquilla.
- круты́ля НД. гал. крутій „што слова не подержит“. „я не видьіу ще тако́го круты́лю“.
- кря́га Г. Wabe. в ўлеви крягы́, де пчóлы но́сят мюд. одна́ кря́га меду eine Honigwabe, один плястер меду.
- кряг ВР. плястер меду plur. крягы́. — кльіткы Bienenzellen, комірки.
- крянча́ти ВС. schwätzen, krächzen. соро́ка крянчіт.
- кря́нкати ВС. вóрон кря́нкат вадь кря́нче cf. кранкати.
- кря́чка Г. Стр. Anthemis cotula, stinkende Hundskamille. кря́чка воніть die Hundskamille hat einen widrigen Geruch.
- кувік Ду. ВР. Todtenkauz, Steinkauz, Athene noctua magy. kuvik Todteneule.
- кувікати Г. von der Stimme des Ziegenmelkers oder der Todtencule. кувікає дрімюх; дрімюха́ называ́ют: нучник.
- кужелá або кудéле Кв. Spindel.
- ку́злик Г. scharfer Hahnenfuss, Ranunculus acer. зы́ля страпáтоє, вло́є cf. ківлик, гал. ко-велéць.
- ку́кла Г. Puppe.
- куку́рікати Д. krähen. ку́риця жу́рить ся а ко́гүт куку́рікать, піє.
- кумгéр Б. або на́падка eine Art Fischnetz.
- ку́мка Я. Unke, Bombinator igneus.
- кумкля́щ Лв. Nachtigall, Luscinia.
- ку́па Им. Бі. Kanne. ку́па воды́ eine Kanne Wasser cf. psl. къькль modius; lat. cupella, cupa.
- купа́льни́цы Ім. in der Bedeutung: Bäder, Badeanstalt, купальня.
- ку́пиль Л. nie zufrierende Stelle im Morast. „што ны́гда ды не замéрзатъ“ опар.
- ку́пінка Д. Maulwurfshügel.
- купля́нка (в Марамороши) узкий, високий горнець, в котрий цы́дять молоко́ кривъ цы́дильце cf. купа lat. cupa.
- ку́риця Г. Henne, gallina.
- ку́ричька ВР. „пять (сым) звы́здóв; ку́ричька схóдит на Іван день, а пак до рóздва на сятый вéчер за́йде“. [властиво гал. квóчка угорско-руск. ку́ричька то найбольша звы́зда Alkyone межи так званими плеядами (Siebengestirn, Plejaden, курята), в чи-сла котрих голе око як до би-

- строти видить меньше або більше; всі-ж плеяди то частина скупні зьвізд званої биком (taurus, Stier)].
- кúркати Г. Ир. 1) girren гóлуб курчіть Ир. (cf. hal. гуркати, гурукати; гурчіть, гурúкає) 2) quacken, курúкати. жабы, що кúркают на ярі Г. курúкаут жабы.
- курмáниш Я. що ведé дарáбу (сплав), що правит, керманич.
- кúртавка МЛ. або карапáня МЛ. Kröte, Bufo.
- куртéнький П. ganz kurz, sehr kurz. куртенька кáзка.
- кúртый Г. kurz. кúрті гадý. (в Гал. коло Дрогобича: куртій).
- курчáти Лв. 1) quacken. коли в городíни жáбка курчіть (крúкати), бúде тогдї дождж. 2) knurren. жолúдок курчіть ВШ. der Magen knurrt.
- кúрятник (Синевір) кúрячька ВЛ. Им. курячька К. кúряча травá МЛ. курячнїк З. Vogelknöterich, Polygonum aviculare. кúры пасúт (Синевір).
- кусáти ВС. in der Bedeutung: brennen. жалíва кúсать die Brennessel brennt. — глухá жалíва не кúсать, май благá die Taubnessel brennt nicht; sie ist sehr milde. глуху жалíву кúрять с пішы на гостіць die Taubnessel raucht man in Pfeifen als Mittel gegen Rheumatismus.
- кúславка Им. кúславка вадь сýкавка Бі. Dorngrundel, Cobitis taenia.
- куснїця Л. сїножать, Wiese, wo das Gras abgemáht wird cf. кошенина, кошениця.
- кутáч І. коло Унгару Feuerkrücke.
- кутйць Лв. хлív, Schweinsstall.
- куцкурúдз Ир. Wachtel, Coturnix communis. Я з'имáў два куцкурúдвы ich habe zwei Wachteln gefangen.
- кучманістый ВС. zottig. шуткý кучманісті cf. кúчма = Pelzmütze. psl. козчьма. pilei genus къкъ сома.
- кучманкý вадь шуткý ВС. Kätzchen namentl. der Weidenbäume. кучманкý сятáть (свьятáть) на цвѣтну недýлю die Kätzchen (eigentl. Zweige mit Kätzchen namentl. der sog. Palmweide Salix caprea) werden am Palmsonntage in den Kirchen geweiht.
- л. лабáнцош Д. або студéньчик Д. Wassermolch. студéньчик, кедь поклáсти йогó на зéмлю та цáбать або лáбать. я имú едного лабáнцоша.
- лáбати Д. mit den Füßen bewegen, trampeln; zappeln.
- лáбатый Бі. mit langen Füßen.
- лáбки Я. Füße, Beine. ринка на лабках = ринка на ногах. лáби в столý Füße (beim Tische).
- лабкó О. пес чорний в б́лими лабами в Гал. лабуш, лабаш.
- лавірка Им. Ду. К. ВР. Ир. ловірька Г. лавүрка ВС. Д. Eichhörnchen, Sciurus vulgaris. лавірка плóдить сá в хáщі das Eichhorn haust (wörtlich: vermehrt sich) in Wäldern lit. vaivaras, vovėrė psl. вквєрница hal. ruth. вивірка dial. вовірка.
- лагістый Кв. лайістый О. schwarz. вівцé лагіста ein schwarzes Schaf; лише на дýдька (Teufel) кажут: „чóрний“.
- лáдити Ир. in der Bedeutung: beabsichtigen; Vorbereitungen

treffen. ладіу другу дывчину
брати. er beabsichtigte ein an-
deres Mädchen zu heiraten.
ла́зиво. НД. Бі. драбина, Leiter.
ла́зиво до дупля, де дікі пчолы.
cf. psl. лѣствица scala, κλίμαξ.
лака́тош Пу. Schlosser magy.
lakatas.
ла́стівка кўца Ян. Chelidon
urbica, Stadtschwalbe, Fenster-
schwalbe.
ла́стовиця Ду. ВШ. Schwalbe
psl. ластовица χελιδών, hirundo.
ла́стовиця бывать на хыжи ВШ.
лати́няк Л. латинник, römisch
katholischer.
ла́чи plur. tant. НД. ріваниці
дуже дрібненькі до молока, до
пóливкы.
ла́я МЛ. Meute; Rudel. лая псув.
ла́я вовкўв.
ла́веш ВШ. юшка, Suppe; Sauce.
magy. leves.
ле́вико Лв. Löwenmaul, Antirrhini-
um.
ле́вря НД. що обста́не із вина́;
во́ды нальлє́ і з то́го ўдавить
ле́врю eine Art schlechten Wei-
nes, Tresterwein; der Lauer,
в польск. lura, в мадярск. löre.
леда́кый Им. minderwerthig,
gering. гича леда́кое у то́й
те́нґеріці schlecht entwicelte
Stengel (Halme) sammt Blättern
bei diesem Mais.
ле́лік Г. Я. Fledermaus, Ves-
pertilio. миш, ек свече́ного йіст,
ста́не ле́ликом; у дніну не ви-
дит ле́лік; у но́чі лыта́е; чим
се зме́ркне, він вже ві́дит Я.
ли́лік Д. ке́дь уби́ти ли́лика́
та ке́дь ўста помасты́ти та д́уже
уд то́го ўста (=уса, уси Schnur-
bart) расту́ть (забобон). ли́лик
Стр. ли́лик або поты́ргач
Лв.
ле́н Лв. лем е́ден лен у нас сы-
ють. мно́го й́лну. с тым й́лно́м.—
в Ясе́ню ни́жнім сы́ють лен:

зе́ле́нец пі́зний лен; скó-
це́нь Springlein; пилі́пец
„лен ны́ ранній, ны́ пі́зний.“ —
го́ловкы льну товкў́ть; лен мо́-
чуть, су́шать, товкў́ть пак, так
труть, м́ичуть на же́льзної́
щі́тці НД.
лем Лв. Г. Гр. НД. Д. nur.
ли́вкати О. ein wenig giessen.
ли́вкае води́.
ли́павий ВС. eigtl. klebrig;
schmutzig. ли́пава соро́чка =
ка́льна сорочка, брудна сорочка.
ли́пка Ир. рў́чка у се́рпа хоть
ли́пова хоть вербо́ва etc. (може
місто ла́пка, ла́бка?).
ли́си́це О. ли́си́ця Г. ВШ.
ли́шка Д. Ир. Fuchs. — ў́ха
го́рі де́ржит ли́си́ця Г. psl. ли-
си́ца, лиска et лисъ.
ли́чи́ти Стр. ли́чыть: де́сять а де́-
сять = двáдцять; двáдцять
а двáдцять = со́рок а три́дцять
сы́мдесять і пр.
ли́ш І. Коп. Вл. ли́ш (лишь)
ВШ. ли́ше́ Бі. Г. nur.
лы́буц К. лы́бус Г. лы́бус
Стр. Kiebitz, Vanellus cristatus
лы́бус ма́е на го́лові хо́п der
Kiebitz hat auf dem Kopfe
einen Schopf (Federbusch)
magy. libucz.
лы́кува́ти МЛ. лі́чити, heilen.
лы́куу́ть бете́жного чо́ловіка =
лі́чать сла́бого чо́ловіка
лы́но́вище Бі. abgestreifte
Haut. од трысу́чыкы (Fieber) лы́-
нови́щем ра́ка обку́рюють (лі́к
забобонній).
лы́ну́шка Э. Butterkrebс. рак
ма́е тве́рду ко́жу; ке́дь облы́-
ні́ ся, то звеме „лы́ну́шка“.
(в Га́личині: лы́нець або „ пше-
ні́чник“ від то́го, що лі́нить ся
тогді́, як пше́ни́ця цвите).
лы́ню́х Лв. nom. plur. лы́нюхы́
(лы́нюхи) Drohne. ма́тка або
ца́ри́ця Bienenkönigin. ро-
бу́тна пчо́ла Arbeiterbiene.

- лыскѡвчик К. Haselmaus, Muscardinus avellanarius.
- лыскѡврїш ВС. Haselmaus. я іміу два лыскѡврїші; такїй хвѡст у лыскѡврїша гей в ма-чѡты.
- лытѡшнїй НД. Стр. лытїшнїй vom vorigen Jahre. лытїшнѡе вадь антогорїчнѡе прядиво. лытїшнїй Г. з лыта, рѡк-теперїшнїй. лытїшнѡе жїто = рїк-теперїшнѡе жїто.
- лытѡвище МЛ. Sommerzeit; Ort, wo die Herden im Sommer auf der Alm gehalten werden. у лытѡвище—тогды, коли брындзю чїнят гѡвды на полонїны.
- лычїти. польчїти О. zählen гл. личїти.
- лыщѡна Д. ВС. лыщѡнка НД. Haselstrauch, Corylus Avelana.
- лыщѡнїк ВР. Haselgebüsch.
- лѡбда Д. лѡпта Ян. Spielball, magu. labda мяч, пїлка.
- лѡвга Ляг. plur. лѡвгы, лѡвгѡня Г. ВР. Bi. eine Fischart. лѡвга хребтом чѡрна, очи черлѡні. — ци мѡжно лѡвгы йїсти? де бы ныт! — у лѡвгѡны мѡго черїв ВР. (черевѡ=Eingeweide).
- лѡвїти ся до чѡго МЛ. sich wogan winden, klettern (von klimmenden Pflanzen). повїтїця (Convolvulus) лѡвїть ся до жїта die Ackerwinde klimmt an Kornhalmen empor.
- логїна НД. Weissdorn, Crataegus oxycantha май мїцїйша тернѡчка cf. глѡг psl. глогъ.
- ложѡчник Гр. гал. налижник, лижник.
- лѡзѡ вїнна Ім. вадь вїнница Weinrebe.
- лѡмик Пу. лѡмѡвый корѡль Г. лѡмѡвїй корѡль Бі. лѡмѡвый корѡлик Д. Zaunkönig,
- Troglodytes parvulus. гнѡздѡ правїть у тернїю в травї Г.
- ломѡля. ломѡля gen. neutr. Л. Reiser, abgebrochene Zweige, хворѡст, ломѡче.
- лопѡтка на горѡху, на пасѡли ВС. Г. Z. Hülse, legumen. nom. plur. лопѡткы in Gal. струк dagegen in ВС. струк на кукурудзы = Maiskolben.
- лопаткы Г. Hungerzweitschen.
- лопѡвка НД. рурка, котрѡу тѡгнуть вїно з бѡчкы, Weinheber magu. lopó.
- лопонїти Ду. rauschen (mit den Flügeln). дїка кѡриця злопонїть і знов сѡде die wilde Henne (Birkhenne) flattert rauschend auf, doch setzt sie sich bald wieder.
- лопушїстый ВС. breit (von Blättern) eigtl. breit, wie Blätter der Klette (лопух, lappa).
- лоскач Г. Angeld, завдѡток „што ўлоскаѡ по руцы“ (ўлоскаѡ = вилоскаѡ, вибе, вїплескаѡ; по тѡкмї лоскають в долѡнь).
- лѡтаре Г. Ир. K. Sumpfdotterblume, Caltha palustris.
- лошѡк ВС. einjähriges Fohlen. дѡкы му гѡд минѡ, дѡти лошѡк; подѡбат вже на конѡ.
- лѡбарне Я. де лѡб мѡлют. Gärbermühle; Gärberei (лѡб = Rinde).
- лѡдина Я. Kleidung, Kleider. мїсце на лѡдину.
- лѡк-чеснѡк О. Art Allium.
- лускѡ О. Schuppe.
- лускогорїх О. Nussknacker, Nucifraga caryocatactes.
- лускорїх НД. Muoxus glis, Siebenschläfer.
- лѡснути НД. knallen. лѡсне карбачѡм er knallt mit der Peitsche.

ля́ця ВС. plur. ляди genit. лядь „до чого прибівать шинґлы“ Spragen.

ляшувати МЛ. чатувати, чігати, кіт ляшусе на мыш die Katze lauert auf die Maus.

лещок Я. Klee, Trifolium.

любісток О. Liebstöckel, Levisticum officinale.

(любити). най ся любити Ир. Д. припрошують так н. пр. при ідінку etwa: ist es gefällig, belieben sie! — тобы любіли знати? ist es Ihnen angenehm das zu erfahren?

любшкы Лв. Liebesmittel. такы завдасть любшкы, штобы ся любіти або што розчинити (розчинити).

люшов Я. до митя начиня цєбрїк.

м. магла Пу. Haufen. злото і стрібло у маглах (cf. могыла et мыгла).

мажа Стр. magy. mázsa eine Art Gewicht.

май ВС. Бі. in der Bedeutung sehr. бриндак дуба май любити der Maikäfer kommt auf Eichenbäumen gerne vor. май не добре = дуже не добре. май-май НД. kaum; geht noch an; ше май-май буде es geht noch an, es reicht noch knapp aus.

майош, маюш Ир. Л. Д. кишка magy. májos Leberwurst.

мáленько Пу. МЛ. Лв. ein wenig; etwas. не можете зайти мáленько до мене? können Sie nicht zu mir auf eine ganz kurze Zeit kommen? мáленько бóльше etwas mehr. мáленько густá травá wenig dichtes Gras. мáленько горбáтый etwas buckelig. мáленько згóдя Вл. nach einiger Weile, nach kurzer Pause. улоишли мáленько дáле sie legten eine kleine Strecke Weges weiter zurück. мáло Вл. Кв. О. Ир. etwas мáло нам за-

гуді spiele uns ein wenig vor. стáньте мáло. постійте мáло. начинять мáйoshi кáшоў та мáло шняса покáде. — мáло полежáти ein wenig ausruhen. psl. мáло adv. μικρόν, βραχύ, ἐλάχισον рарум. мáло полежакъ = трохи полежавши. — мáло не МЛ. Вл. Лв. fast, beinahe. мáло не пóуный пугáр.

мáлюговáтый Д. пр. свиня мáлюговáта што мáв уші (уші тут значить: решетину, уграки, Cysticercus, Finne).

мáлюх. мáлюшóк МЛ. kleiner Mensch, Knirps, Zwerg.

мáмка З. Пу. Вл. Лв. ВР. Mutter, Mütterchen; мáмко мóя старéнькая! meine alte Mutter!

мáнголь Я. Mange. мáгель. тачёўка Я. валок до маґльованя.

мáнна МЛ. der von den Bienen gesammelte Blütenstaub (sic!)

мáра бы сповіла I. der Teufel mag es sagen.

мáраморя́нкы Л. nom. sing. мáраморянка. яблыка черлєні.

мáржїна Ян. К. et мáржина К. Vieh, pecus.

мáржéчий Ян. Vieh-, für das Vieh bestimmt. бiлий бурáк мáржéчий (мáрга = Vieh). мáржн́ый К. item.

мáрикáнка Я. такá рiпа eine Abart der Kartoffel. мáрикáнка шнєкá і вóдєвa; рáвно прихóдить, рáвче май як дрўга рiпа.

мáртéнка Я. plur. мáртєнкi Schneeglöckchen, Galanthus nivalis.

мáслáг ВШ. Fischsamen, Coccus suberosus, крутїзна на рýбу; мáслáг кулу́ть в боўты (в склєпi). товкúть і даўть у кiсто iз мукы; метáуть пак тотó кiсто до волы а потóм пак збирáуть рýбу, што уня́чена горi плáвле по воды. мáслáк З. копáти глiсту вадь нарубáти

- мнйса з воробкá молодóго, пак маслáк потёрти на мýку і метáти тóе на вóду — рыба уд маслáká полудрiе і мож íмáти рукáми.
- маснýй борщ МЛ. заправлений „що впорядит.“
- масть З. Schmalz. масть свíнна. кель гýску утучимé, такóжь з нéйí „масть гýсяча.“ — масть коровяча = ма́сло З.
- масти́ти хýжу НД. die Hütte mit Lehm bestreichen.
- ма́ти надýю НД. vertrauen, Vertrauen setzen. я ма́у надýю у Бóзы.
- ма́тиця ВС. Bienenweisel. у кимакý пчóлы; ма́й старша пчóла = ма́тиця. пчóлы чíнят крáгу.
- (мах) у махý Я. in einem Augenblick. у махý пiзнаé.
- мáчанка З. dünner, in Milch gekochter Maisbrei. кваснóе молóкó úдьяти в горнiць та вéречи ма́ло мукý кындири́чано́й, та пак, як закыпiть, то бóде мáчанка; — чир чiнять у нас з кындири́чано́й мукý = гал. колéша.
- мáчька Г. Katze, Mieze. ма́цýр Г. Kater, Miez. ма́чата Г. junge Kätzchen. cf. magy. macska germ. Mieze, Miezchen.
- мачíне Ян. Mohnstengel sammt Blättern. як се вiторобит мак, то лишáе ся мачíне.
- медвéдик ВС. медведýк Р. Им. Д. Maulwurfsgrylle, Gryllotalpa vulgaris.
- медвéдице Ян. Bärin.
- медíти Гр. медом заправляти. пáленка меже́на Гр. (für медже́на) = горiвка медом заправлена.
- мекекотáти або мéкати Ир. meckern. козá мекекóче або мéкать.
- мелáй Я. Kukurutz. змерзáе мелáй, бо ма́й студéно.
- мелáйна мукá О. Maismehl.
- мéльчик МЛ. Schwanzwirbel. одрiзаў фуст коня́ рáзом з мéльчиком.
- ментувáти Пу. befreien, erlösen magy. megment
- мерéнка ВШ. мереснiк I. Pfrille, Phoxinus rivularis
- мерíндзати Г. wiederkauen, ruminare. коро́ва мерíндже.
- мертвóе тýло Ир. Leiche. умерлóе (scilicet: тýло). нéсли умерлóе Лв.
- мерша Д. Aas psl. мр́ша cadaver. гуцульск. мерша Aas cf. мэрха Schindmähre.
- мерчáчька НД. Nasskälte; Sprühregen.
- метáти ВС. werfen psl. метати βάλλειν, iacere.
- мещéрница Гр. головний балóк в хатi, сволок magy. mester gerenda = Balkenträger.
- мýнька або шýтка ВР. Bi. Вл. Kätzchen, amentum, iulus.
- ми́рно МЛ. ruhig, спокiйно.
- ми́са НД. grosse Schüssel, вели́ка миска psl. миса πiναξ, patina.
- мытó Лв. в укр. мiто Mauth. чéч. мýто psl. мы́то merces; lucrum.
- ми́цька Г. Kätzchen, amentum. мицькý або шуткý (по сусiдних селах).
- ми́шачий огéнь або бомбáчьóк свiтлий у тёрню ма́й бóльше свiтити Г. ми́шачий óгник ВС. Leuchtkäfer, Lampyrus noctiluca.
- мышка К. Вл. ВР. ми́шька Ир. Armmuskel cf. psl. мы́шьца.
- мíдянкý Г. weisser Bienensaug, weisse Taubnessel, Lamium album.
- мóль Лв. Motte. мóль поiйý. муль поiла Г.

мільчина́ НД. Seichtstelle im Wasser.

місто Бі. МЛ. Ду. = гал. місце, locus. у трьох містах an drei Stellen. an drei Orten. на місто, де пасу́т МЛ. такóе місце. psl. мѣсто тѣмъ, locus. в Гал. тепер „місто“ означає звичайно oppidum pol. miasto давнїйше градъ, городъ (властиво місце обгороджене, укріплене).

місто Пу. praepos. statt, anstatt. обѣ обстали місто старїх черцїв Пу. dass sie statt der alten Mönche bleiben würden. (місяцьї) в О. 1. першїй сьїчень 2. другий сьїчень. 3. март 4. березень 5. травень 6. бїдзень першїй 7. бїдзень другий 8. серпень 9. покрївний (що Покрова на нїм. Покрова пр. Богородиці припадає однаков в жовтнї $\frac{1}{10}$). 10. жоўтень 11. падóлистень 12. андрїїв. — в Я. 1. сьїчень (лють, студено) 2. другий сьїчень 3. март 4. березень 5. май 6. бїдзень 7. другий бїдзень або илевий. 8. серпень. 9. жоўтень. 10. падóлистень 11. грўдзень (вже грузь мёрзне). 12. андрїїв (в т. м. Андрєя, що вовкє ходѣт — сьв. Андрєя припадає вже $\frac{30}{11}$).

міхїрь О. Лв. Blase, міхур. genit. міхїря.

міхўнка З. Lycoperdon, Stäubling. як ўсхне, то фўкати із нєї чьорным порохом.

млад О. genit. младу Ruster, Ulmus. младóвый О. в младу. дошкє младóвї.

мно́го О. Г. Ду. ВР. Вл. Лу... viel. премного О. Р. sehr viel.

мно́жество Стр. Menge.

мо́вкшка Кл. Лв. Г. НД. Eichhörnchen, Sciurus (vulgaris var. carpathicus) magy. mókus. мо́вкшка лем у льсы бывать Г. das Eichhörnchen wohnt nur

in Wäldern. мо́вкшка ушка має в верьх das Eichhörnchen hat aufgerichtete Ohren.

мо́вкшкы plur. НД. Backenbart.

мо́гіла або мї́гла Я. Haufen. мо́гіла дєрева. наметала кертїна мо́гілу велику der Maulwurf hat einen grossen Erdhaufen aufgeworfen.

мо́зго́ла Бч. хляпавка, kothiges Wetter cf. гуцульск. маскала — розкаль cf. мазати, мазгати, ма́дзыгати.

мо́зок в кўсьцьї (= кустцьї) Г. Knochenmark.

мо́зуль Г. plur. мозулы Schwiele.

мо́кля́жник Рос. Salvia glutinosa, klebrige Salbei.

мо́кротá Лв. Feuchtigkeit psl. мо́крота υγρότης, humiditas.

мо́либó МЛ. або жа́воронок Alauda arvensis, Feldlerche. genit. мо́либóга.

мо́лодь Ир. = ле́гнїчुकы Jugend. на́ша мо́лодь.

мо́лодина́ НД. junge Triebe. мо́лодина́ на дєреві ўбивать ся або обно́влять ся, што ўросте.

мо́ло́тник НД. Drescher.

мо́лоч дїкы́й Лв. Taraxacum officinale, Kuhblume.

мо́ло́чаник О. Milchner (beim Häring).

мо́моч Г. Teichrose, Nymphaea.

мо́ржолá Г. Morast, трясавица.

мо́ркївнїк НД. wilde Möhre.

мо́рконьїти МЛ. brummen. мо́рконїть медвїдь на чоловїка.

мо́ркотáти Бі. murren. медвїдь мо́рко́че.

мо́рмоньїти Г. brummen, murmeln, murmurare. мо́рмонїт медвїдь.

мо́ро́з Ян. in der Bedeutung: Reif.

мо́х Лв. Л. in der Bedeutung: Flaumfedern.

мо́тува́рь Стр. Seiler.

мохна́лька Лв. Assel; Tausendfuss. мохна́льки у вохкых мiстах die Asseln kommen an feuchten Orten vor.

мохня́нка Д. plur. мохнянкі Salvia argentea L., Silbersalbei.

мо́шка Ян. B!atlaus, Aphis.

мудина́ НД. муды́ ВС. Eucypnum verrucosus, Spindelbaum.

мужчї́нске убранé Я. чорні штани, schwarze Hosen.

муль Г. Motte; Pelzmotte. муль пої́ла кожухы; в за́пертум мiсты, де не є во́здух, портїт, да ле ся уклóчит.

му́лити МЛ. in der Bedeutung: unterwaschen: му́лит вода́.

му́лявиця НД. дрібно́нька риба, ganz kleine Fische. найма́у само́й му́лявицы.

мура́щівник Ім. Achillea millefolium, Schafgarbe. сы́куть і даю́ть в отру́бами для пульо́к і качо́к.

му́рий О. graubraun; schmutzig braun укр. му́рий.

мури́к Лв. Maurer.

му́рова ла́стóвка Лв. Fensterschwalbe, Chelidon urbica. вадь на хлы́ві бы́вать, вадь вон; ла́стóвкї беру́ть ка́лу — із ка́лу в я́рка пра́влять гнiздó.

муря́нка Стр. ВС. plur. мурянкы. Ameise, Formica. го мо́к або бе́рег муря́нчаны́й Ameisenhaufen. муря́нко́ві ми́шкы Стр. Ameisenpuppen, sogenannte Ameiseneier.

муря́нчачий Г. der Ameisengehörig, Ameisen-. хло́пец говоріт до дру́гого, як найде́ муря́нкы в ку́пі: ци ви́дыў есь муря́нчачого царя? тай купї́нку ме́че на хло́пця.

му́са Кв. Noth; Nothwendigkeit. чолові́чку, ци вам му́са?

му́сати О. müssen. му́саете іти во мноу́.

муха́р Г. або кома́р Г. plur. мухары. комары Gelse, Schnacke.

муха́рице Ян. plur. муха́рицы Eintagsfliege, Ephemera.

мяса́рня Г. Fleischbank, ятки.

на́близь I. nahe. von der Nähe, in der Nähe. я на́близь ме́дведя ви́дыў ich habe den Bären von der Nähe gesehen.

наборы́кати Г. aufwühlen. вода́ наборы́кала я́му тай пока́йла зе́млю, што не мож ора́ти.

на́виды́ти Лв. gerne haben; gerne sehen.

на́вилок ВШ. plur. на́вилкы = пласт сiна.

навнува́ти З. слабувати. навну́є на но́гу = слабує на ногу.

на вдя́ку кому́сь Д. Jmdm zu Gunsten.

навхте́ма ВШ. навсе, на віки.

на́глик Я. вело, цвите червоно.

наді́бний Ян. що надобити ся, придатний tauglich, nützlich; anwendbar; verwendbar. я́шур (Salamandra maculosa) наді́бний до маржі́ни: як би напа́ло маржі́ну, як наду́є ся, пуска́є по́через ру́ку я́шура і бе́ рукоу́ по поро́жнївы (по клу́бах) тай за́раз ле́че маржі́ны (забобон).

надды́вати ся. надды́вати ся НД. aufgespiesst werden.

нады́ти Г. spiiessen. сорокопу́да надды́ває бо́мбакá на терні́ну der Würger (Lanius, Dorndreher) spiiest Käfer auf Dornen.

на́джу́га З. пы́скатый чолові́к, що (што) лю́бить ка́ждого удю́гнути язы́ком, лю́бить сважа́ти ся ein zanksüchtiger Mensch.

нады́ти МЛ. aufspiiessen. сорокопу́да надды́є бо́мбакá на терні́ну.

надтя́тоє молоко́ НД. коли доперва почало кваснiти.

нажа́гливы́й Лв. jähzornig, aufbrausend, auffahrend. жо́на нажа́глива́ Дв. што дуже́ го́й-

- кати, не дає п'яти газдóви пáленкы (кóбы пак сама не піла!) cf. нáджуга psl. жешти ugere. ascendere praes. жегж et ждгж.
- на́зываеть ВР. Name. кáжду на́зываеть памяту.
- на́зимча або годувча́ МЛ. теля́ шо ма́е гуд; двáгодáк шо ма́е два гóды. тры́годáк шо ма́е тры гóды; — ож ма́е чоты́ры гóды, то вже вул.
- на́каз Л проповідь, Predigt. на́каз говорити в церкві in der Kirche eine Predigt halten.
- на́кой Гр. на́коли Г. Стр. на́коли НД. wann; wenn. на́коли я прійду до тебе, штобы́сь буў готóвий НД. на́коли пчóлы не но́сять Стр. на́коли бомба́ка кíне, то ўтече wenn man den Maikäfer wirft, so (entflieht er) fliegt er weg.
- на́ладити ся ВШ. Ир. sich einrichten; sich vorbereiten. на́ладым Ир. bereiten wir vor.
- на́лепкати ВШ. на́ліпити. на́лепкати кáлу на сты́ну die Wand so mit Koth bewerfen, dass derselbe daran hängen bleibt.
- на́місячна рéдьква Ир. Monatsrettig, Radieschen.
- на́міт Ир. шо вода́ на́мече, хоть глі́ну, хоть кáлу. Великий на́міт.
- на́му́л НД. Schlamm.
- на́мулянкы́ Ир. ganz kleine Fische nom. sing. намулянка.
- на́мяте́літи ся Ир. sich aufbláhen; aufgetrieben werden. ко́рова на́мяте́літь ся, кедь свіжо́й кома́нці ся на́пасе́. cf. мяти psl. мати.
- на́наді́ти со́кыру НД. на стéрте вóстрé на́метáти но́вий кúсень же́лыза, прыва́рити — а вóдтáк за́каліти.
- на́нікати ся Г. або на́познра́ти ся Г. sich satt sehen, на́ливити ся. на́нікаў ся або на́познраў ся на квіткы́.
- на́нычó Рос. — ны́ на́ шо, у Бойкíв часто: на-ны-на-шо.
- на́пéкати Ду. навалити, übermässig aufladen. на́пéкаў вóз со́ломы. на́пéкати ся дýны, як ко́рова.
- на́пернóвка Ир. Вл. Schirm; Sonnenschirm magy. napernyó.
- на́пéрстник О. Fingerhut.
- на́пóслýд НД. am Ende, endlich.
- на́прýтати П. háufen, aufspeichern. на́прýтати кы́адиря́ю на́ зиму Mais für den Winter aufspeichern.
- на́ра́квицьи́ Я. Pulswärmer. з гарáсу, гарасóви; воўнéни.
- на́рémный Стр. НД. heftig, aufbrausend. на́рémный дощ starker Gussregen, Platzregen на́рémный чоло́вик hitziger Mensch. cf. psl. ра́м'кн'къ рáзудáос, impetuus; ра́м'кн'къ о́зэос, celeriter.
- на́речы́д. ernennen, іменува́ти. на́рік го інспéктором er ernannte ihn zum Inspector.
- на́руцьи́ Гр. an der Hand, bequem. не на́руцьи́ мены́ = то мены́ не вигóдно.
- на́ силу Д. mit Gewalt, gewalt-samer Weise.
- на́сы́пати МЛ. schütten. на́сы́паў поўну скля́нку во́ды.
- на́-скори́ О. schnell. на́-скори́ ла́годжене шатрó.
- на́счэ́віти Лв. НД. besuchen. на́счэ́віў хвóрого. на́счэ́віў су́сыда. freq. на́счэ́вля́ти. на́счэ́влять кумéдію cf. čech. navštíviti besuchen: návštěva Besuch. ukr. наві́стити, наві́щати psl. на́в'є́дити. на́в'є́ждати.

нать у крѣшплів (крушплів) НД. Stengel sammt Blättern der Kartoffelpflanze.

наталавіти Стр. набряскнути ein aufgedunsenes Gesicht bekommen. наталавіє с пиянства.

натягну́ти чо́боты З. die Stiefel anziehen. натя́г чо́боты. іззү́ти чо́боты З. die Stiefel ausziehen. іззү́ чо́боты.

наўперше ВШ. найперше.

находи́ти ся НД. gefunden werden. джаворонка нахо́дїть ся у нас die Lerche kommt bei uns vor.

начервѣти НД. junge Brut gebären, Eier absetzen (von der Biene). ма́тиця начервѣть не! Ян. nein, nicht.

небоже́тко Я. armes Wesen; unglückliches Kind. сироте́тко-небоже́тко.

нево́ля бы́тя йїла Стр. проклон: in Sklaverei mögest du verschmachten!

недо́луг. недо́луг недо́луга Вл. Taugenichts. недо́лугий unvermögend, unbeholfen. бїда́ недо́луга.

недои́рвлений Іва́н І. негода́й, незру́чний.

недо́ро́слый І. НД. nicht herangewachsen, die völlige Grösse nicht erreicht. ты не до́ро́сла, за што́ мене́ беш!

нежи́ть Вл. Ир. Katarrh. не́жить вели́ка.

незаху́дний ВС. unzugänglich. нездо́брило ми́ся Лв. es wurde mir übel. недо́брїть ся мене́ es wird mir übel.

необа́вки О. ohne zu säumen, bald, schnell.

нео́нь да́леко Г. ВС. не дуже далеко. нео́нь да́леко: за́раз дуйдеш Г. (коло Сигота: за́раз дойїхаш!).

несере́ньча Мар. Unglück. psl. сѣрашта occursus; casus.

в угорскоруск. сере́ньча fortuna magy. szerencse з славяньского).

не́три́бня́к Вл. Taugenichts, не́потре́б.

неу́кость Лв. Unwissenheit.

не є́ Ян. ВС. = нема́, нїт. та́кого зе́ла не є́ у нас.

ни́вина Я. Brachfeld, переліг. по нївинах росте голубїй, го́лубо цвѣте́.

ни́занка Мар. шнурок наси́ляних (нанизаних) кораликів, перел і т. п.

ни́кати Г. Л. ВС. schauen, blicken; gucken. гала́с ні́кат у во́ду — на́раз пуйде до во́ды і іма́ть ры́бу, ож тра́фит Г. die Seeschwalbe blickt spähend ins Wasser; auf einmal schießt sie in dasselbe herab und fängt einen Fisch, wenn sie solchen trifft. ні́кати́ крузь обо́лок ва́дь позы́рат er blickt zum Fenster hinaus ні́кай крузь вы́зѣр! schaue durch's Fenster! не до́бри-сь ні́каў Л. du hast nicht gut geschaut.

ни́ко́ли Бі. мене́ ні́ко́ли іти́ = я не маю́ часу́ іти́.

ни́р Лв. Гр. (нир) низ, рівнина, болотиста рівнина; млака. magy. nyir = Ebene.

ни́рськый І. НД. морський marinus, Meer-. ни́рська воро́на І. або ни́рська ка́вка НД. Mandelkrähe Coracias garrula в Гал. морска воро́на (так прозвана за́дла свѣтлої барви мовби який птах заморський гл. Початки до уложення номенклатури і термінології природописної, народної. Написав І. Верхратский II. р. 1869. стор. 9. Зрівнай також лемківск. ны́рске паця=морске паця, морске порося Meer-schweinchen, Cavia sobaya).

ни ч Г. nichts. на Поділю: нічо́, нішчо́. булш нич не ка́жут.

ні́куды Я. nirgends wohin, nirgends.

ні́мко Ім. schweigend, ohne zu sprechen. ні́мко чини́ть er thut es stillschweigend. ні́мкость restrictio mentalis cf. псл. нѣмъ.

ні́мчик Пу. plur. ні́мчики eine Vogelart „сподом жо́утий, звѣрьхы бұрый“.

ні́ с чо́го Лв. = ні з чо́го aus nichts. ні́ с чо́го взя́ти.

наладі́ти Лв. zurichten; vorbereiten; zu Stande bringen.

ні́т Г. Лв. МЛ. ВС. Г. Стр. ВШ. НД. nein; es giebt nicht; nicht. у нас то́йі пти́цы ні́т bei uns sind diese Vögel nicht zu finden. цы розу́мієте мене? де бы ні́т! versteht ihr mich? warum denn nicht! цы вже цыла́ співанка? ще ні́т! ist das Lied schon zu Ende? noch nicht!

ні́што НД. (ништо) nichts.

ні́як Лв. auf keine Weise; unpassend, unschicklich. ка́жіт вы, бо мені́ ні́як sagen Sie es, denn mir schickt es sich nicht!

но́винкі́ (новинкі́) Ду. Г. ВШ. Zeitung.

но́готь НД. plur. но́гты Fingernagel.

но́ра́ Д. in der Bedeutung: Quelle, fons.

но́ричка́ Ян. „йіст корі́не у збі́жю (по думцы тамошного люду); кіт вйі́ не йіст“ Spitzmaus, sorex (міди́цы живуть лише мя́сним кормом, і́менно кома́хами).

но́шўльі́ Р. Tragbahre, гал. ноші́. мерце́ вінесли на но́шўлях.

нуа́дрі́ Рос. ні́адра, Nüstern.

нярува́ти Рос. виграти magy. пугер.

ня́ньо Бч. Лв. З. не́ньо МЛ. Vater. іди до ня́ня! Лв. geh zum Vater. по́йте ня́ню! Лв. kommen Sie her Vater! dem. ня́нько. ня́ньочко (пещено). —

ня́нюзні́на Д. „што ня́ньо лі́шить лы́тьом“ nach dem Vater Geerbtes ва́дь во́тцо́вщина Д. — ма́терізні́на Д. nach der Mutter Geerbtes.

○. о́бо́д genit. о́бода ВР. така́ ігла́, што по ма́е ўшка́ eine Nadel ohne Oehr. да́й ми о́бода cf. бости, stechen.

о́бзў́р Г. візіта, Visite. на о́бзўр = на візіту.

о́бладати́ чимсь Бі. inne haben, sich womit beschäftigen; zurecht führen; Ordnung erhalten. в же́льзіно́й ба́ны то́плять руду́; ні́мцы́ тым о́блада́ють.

о́бле́нны́й Бі. gleissnerisch, облудный; облетный. о́бле́нны́й чолові́к, о́бле́нник Gleissner.

о́блечы́ НД. ankleiden. лёгко о́блечены́й leicht gekleidet.

о́блйча́ ВШ. Aussehen; Gesicht. Айбо́ церкво́вны́к бы́ў така́й на о́блйча́, як тот по́п. псл. о́блйчиче о́блйчя́ similitudo.

о́бно́вйты́ ся́ Лв. sich erneuern, sich verjüngen.

о́болóк МЛ. о́болóк Лв. НД. et о́блак Лв. Fenster.

о́бра́з НД. in der Bedeutung: Antlitz, Angesicht. на́ трое́ ся́ кльі́че: „о́бра́з, лице́ ва́дь тва́рь“. сма́глява́ тва́рь ein bräunliches Gesicht.

о́бра́зчы́кы́ Я. kleine (Heiligen-) Bilder.

о́бри́дка Ім. adv. selten, зрідка. па́цкан о́бри́дка нахо́дыт ся́ по хльі́вах.

о́бро́ба НД. eigtl. Bearbeitung; Behandlung; Anbau. виногра́д копа́ють три́ ра́зы, кы́ндири́цю

- двйчи. іде на першу обробу або на перше копаня.
- обсоко́тїти ся О. обезпечити ся sich versichern.
- обста́нути НД. in der Bedeutung: sich verlieren. посыпка обстане.
- обста́ти Пу. остати zurückbleiben. обста́ла вдові́цьоу sie blieb Witwe.
- обсто́яти ся Лв. остати ся. я сама́ обсто́яла ся.
- обты́ти Мар. sehr fett werden. свиня обты́ла das Schwein wurde sehr fett. — сы́ра свини́ше дуже обты́ла das graue Schwein wurde sehr fett.
- обчалува́ти Г. учалова́ти Г. счалува́ти Г. обманити, ошукати. обчалува́у мя на я́р-маркови=обклама́у, обшахрова́у magy. csalni beschachern, betrügen. cf. чарувати ukr. чаклувати.
- обче́рти ВР. abschälen praes. обы́чру. обы́чруть де́рево, обы́ухло.
- овес ВШ. наськый овес зеленцьо́вый май позды́ть, май по́вно досты́гать; дру́гый аме́рїцькый — тог ра́но при́ходить, май ё́мше — тре́тїй по́льскый ё́мший уд зеленцьо́вого.
- ога́рь ВС. Larve der Rinderbriesfliege, Hypoderma bovis.
- огва́ра Лв. обмова, Verläumdung.
- огиро́чок Вл. dem. від огиро́к Gurke. малы́й ги огиро́чок, не упа́дь! зр. українськ. „мале́нький, як гуро́чок“.
- огня́нїк МЛ. ВШ. огня́нїця МЛ. Eisenbahn; Locomotive.
- огня́нїк ВШ. „по́тя, што в но́чі лы́тать в по́льо́х, пи́ла во́д“ eine Vogelart.
- одби́рати ся Лв. одходити get; прощати ся.

- одва́жливый ВШ. „що почé-кать“ bedächtig.
- одгва́рати (в Унгарскій вар-ме́ди) одповідати. одгва́рають = одповідає, одвітує. гва́рить (в Пере́чинї) = говори́ть.
- о́двіт дава́ти Лв. in der Bedeutung: verantwortlich sein. я дава́у о́двіт в то́му ich war dafür verantwortlich.
- одвї́тливый МЛ. verantwortlich. я в то́му одвї́тливый ich bin dafür verantwortlich.
- одві́товати Лв. Ир. МЛ. antworten.
- одгва́рати (в унгарскій вар-ме́ди) одповідати. одгва́рають = одповідає, одвічає. — гва́рїти (в Пере́чинї) = говори́ти.
- оддава́ти Вл. in der Bedeutung: einen Geruch verbreiten, wornach riechen. вода́ оддає му́стом das Wasser riecht nach Dünger.
- о́дынь Д. ВШ. Kleidung. поба́брана о́дынь beschmutzte Kleidung. ма́є мно́го о́дыни er hat viele Kleider. — о́дыня́ ВШ. item. ушы́тко оды́ня но́ве найшлї ВШ.
- одкі́рати ВС. відганяти. сорокопуда одкі́рають од гны́зда соро́кы. (cf. magy. kerges = гонити).
- одкло́нїти ся Лв. відхилити ся. Одкло́нїу ся шу́гай в о́сени од ме́не, На тепе́рь два ро́чкы дубну́ ко́ло ме́не.
- (одно). то одно́ Я. das ist dasselbe.
- одно́пальцьї Я. з во́йни рукави́цьї в однім па́льком.
- одню́д Вл. отню́д in keiner Weise, durchaus, ganz und gar; gänzlich; одню́д не мож absolut unerlaubt; одню́д не чека́у тя ich werde in keinem Falle auf dich warten; одню́д не хо́чу ich will durchaus nicht; одню́д не прода́м ich werde (es) auf

keinen Fall verkaufen psl. **отънѣдѣ** prorsus, omnino.
о до м к н ѳ т и ся ВШ. відхилити ся. дѣвки! одомкнѣт ся вѣд вѣзѣра! = дѣвки! відхилить ся від вѣкна!
о д п о вѣ с т и. о д п о вѣ д а т и Д. одвѣтити. одвѣчати, одвѣтувати antworten. вѣн одповѣсть (удповѣсть).
о ж е л е д ВС. Л. gen. masc. ѳже- л е д ъ Лв. ѳжельїдъ Я. О. ѳжелѣдъ Вл. gen. fem. an Baumästen zufrierende Eis- zapfen.
о з ѳ м н ы й Г. озимий. озимное жито. Winterroggen. озимна пшениця Winterweizen.
о з ѳ м о к О. Ду. тѣле, що вже не ссе; потом тѣлиця; як се від- лѣтити: корѣва О. такѣ тѣля, што перевимувало Ду.
ѳ к и т ь Ян. О. I. Reif an Bäumen. що примерзѣе на дѣревах Ян. коли побільѣе на дѣреві I. сам снѣг на дѣреві О.
ѳ к р е м Пу. ausser, mit Aus- nahme, mit Ausschluss. ѳкрем рѣя Пу.
ѳ к рѣ м ы й О. Лв. besonder, ѳкреме = осѣбно. ѳкрѣмнѣй Вл. abgesondert, separat. ѳкрѣмна хѣжа besondere Hütte.
ѳ к рѣ м і ш н ы й Стр. ѳкремѣш- ный Лв. besonder; abgeson- dert. ѳкремѣшнѣ сусѣкы.
ѳ л е н и ц я Д. Hirschkuh. ѳленя МЛ. ѳленятко Д. ѳленьчѣ Л. plur. ѳленята. ѳленятка. ѳлень- чѣта = kleine, junge Hirsche, маленькѣ, молодѣ ѳленѣ.
ѳ л ѳ ф і р plur. ѳлѳфїрї Бч. Pirol, Goldamsel, Oriolus galbula.
ѳ м е л о ВС. ѳмелѣ Бї. weisse Mistel, Viscum album. ѳмелѣ мѣе бѣмбурѣшкы на сѣбѣ, такѣ геѣ клиѣ; дають свинѣям ѣїсти; берѣуть на гертѣку (Volksmittel gegen Lungensucht — höchst

wahrscheinlich wenig wirkend). з Марамарѣшчїни лѣгїнѣ бѣ- рѣуть ѳмелѣ на „ѳосїцѣ“ за кле- банѣ.
ѳ н ь НД. Гр. Лаг. ѳнѣ тѣлѣрѣ єсь прїѣшѣѣ erst jetzt bist du ge- kommen. не ѳнѣ бѣгѣтѣй nicht reich, nichts weniger, als reich. не ѳнѣ тѣжкѣе nichts weniger, als schwer. не ѳнѣ лѣгкѣе nichts weniger, als leicht. — мѣха ссе, што ѳнѣ кров ідѣ ВС. = муха ссе, що аж кров ідѣ.
ѳ н а д ж и т и Лв. sich herumtrei- ben. кувѣк, што ѳнаджѣт в зїмї, сїнѣ ѣмѣ крѣла.
ѳ н а д ѳ т и Стр. I. etwas machen, verrichten, treiben; sich womit beschäftigen; — werden. што ѳнадѣтѣ = що нѣбѣдѣ рѣблѣтѣ. ѳнадѣтѣ = шѣсѣ дѣѣтѣ. — бѣмбѣк (Maikäfer) із хрѣбакѣ пак ѳнадѣѣе, ѳмѣнѣтѣ ся Стр.
ѳ п о з д ѳ т и сѣ Кв. sich verspäten. freq. ѳпоздѣтѣ сѣ. ѳпоздѣѣ сѣ. ѳпоздѣѣю сѣ psl. ѳпоздѣтѣ вѣрадѣвѣтѣ, tardare.
ѳ п о я с а т и Рос. umgürten čech. ѳпѣсѣтѣ pol. ѳпѣсѣć.
ѳ п с ѳ г а Я. ѳпсѣга нѣ до нѣчѣѣѣ; не хѣснѣѣ нѣхтѣ, нѣяка гѣлїцѣ не ѣїст. — ѳпсѣга ѣбо ѳсѣтѣ нѣ мѣе чѣрвѣнѣ ѳосїцѣ О. die Kratzdistel hat rothe Blüten. Cirsium arvense.
ѳ п с ѳ г о в а т ь т и Я стѣтѣ ѳпсѣ- гоѣ. По думцѣ люду: „ѳвѣс ѳпсѣговѣтѣѣе, перевѣрѣже сѣ на ѳпсѣгу, як рѣно ѳсѣятѣ“.
ѳ п я т Пу. МЛ. Сїневѣр в Мар. ѳпѣт, упѣт Д. ВШ. Бї. З. впѣт ВШ. Стр. ѣпѣтѣ К. wieder. psl. ѳпѣтѣ. čech. ѳпѣt.
ѳ р я б к а Ян. Haselhuhn, Bonasia vulgaris.
ѳ р а н ѣ ц я Л. Ackerfeld; frisch geackertes Feld.

- осетник Г. ВС. осятник Лв. *Cirsium arvense, Ackerkratzdistel.*
- останок ВШ. Rest.
- остатый НД. mit langen Granen, lang begrannt. пшениця остата Bartweizen; пшениця голómша = пшениця без вуст (т. е. без усів), ярéць голómша = ячмíнь, що не має луски. ярéць двашорóвий zweizeilige Gerste. ярéць шістьшорóвий sechszeilige Gerste.
- остріш З. Ду. ВС. plur. остріші. острыж plur. острыжі. після опису: *Acerina cernua, Kaulbaursch.* „на хребтові стóйитъ гей щіть“.
- острóги у когутá ВС. Sporne (beim Hahne).
- остудовáтый Бі. рябий або остудовáтий жид, що має остуди (*chloasmata, Leberflecke*).
- отворáти Лв. отвирати. отворáйте = отвирайте.
- охлáнути Ім. ослабнути. ухлáу = охляв, er wurde matt, er wurde schwach.
- оцáль геніт. оцáли (оцáль) З. Ир. Stahl franc. acier. на оцáлїти acérer stählen. бáлту мож на пóу наоцáлїти.
- очкó в вóкнї О. Fenster-scheibe.
- ошколянік Д. Schüler.
- п. пáвечерок Стр. НД. Vesperbrod, Jausen, Abendessen, пídвечірок; потóm вechéra. пáвечерковáти Vesperbrod essen, пídвечірковати.
- павзіна Гр. грубий друк (cf. гал. пáуз = друк, що кладуть на вів навючений снопами або накладений сїном, де инде: рубéль; відтак verb. припаузїти=прирублїти=друком приложити снопи або сїно).
- павитїця Г. Winde Convolvulus.
- павіса Д. Бі. ВР. Fahne (namentl. Kirchenfahne) або завіса. купїти павісы до цёрькви. черлєні павісы rothe Fahnen. чóрні павісы schwarze Fahnen.
- пáвороз Г. Winkelranke, Ranke, cirrhus. дїня пúститъ пáвороз; тáкы пасúля і горóх пущáють пáвороз. пáворозы. пáворозикы НД. Ім. у винограду die Gabelranken der Weinrebe, vermittelt welcher sich diese Pflanze an anderen Stráuchern, Bäumen oder Stangen festhält cf. psl. пáвраза ligamen, ruth. пóвороз čech. provaz = Seil, Strick.
- падіволос ВС. Schachtelhalm, Equisetum. падіволос Г. Kuhblume, Taraxacum officinale.
- пáжить Д. ВР. голока, мала трава, kleine Weide, Trift. psl. пáжить pratum; herba, gramen. по пáжити хóдитъ коропáня Д. auf Triften kommen Króten vor. пасúть на пáжити ВР.
- пáзити ВР. пилувати, стеречи. павь дóбре! = пильнуй дóбре! уважай дóбре! psl. пазити attendere.
- пак Гр. wieder; auch als Einschiebsel ohne Bedeutung так пóду гет.
- пáклик О. Päckchen. пáкля дугáну Лв. = пачка тютюну. пáкликы дугáну. cf. čech. raklík.
- пáланок О. magy. palánk das Staket.
- палгы Бі. слóй в дереві.
- пáленка Лв. Branntwein, у Лемків палюнка čech. hořalka, kořalka, pálenka.
- палїти ся вадь пристигáти Гр. садовїна палїть ся вадь пристїгáть.
- пáльсок на рýбы Бч. вчїнитъ в лыскы плут; один конéц ід

- gorí zágne. eine Art Umzäunung im Flusswasser, welche beim Fischfange angewendet wird.
- па́н'я genit. пан'її Bi. Frau ukr. пан'я, genit. пан'ї. кімá-сонка = панна, паннунця (давнїше: княгїнька).
- па-н-о́-тець Стр. geistlicher Herr. у пана́ о́тця.
- па́нтлик Я. Bändchen, стяжка. пантником звеза́ў.
- папа́рушка МЛ. Marienkäfer, Coccinella (septempunctata).
- папа́ру́за Бч. в МЛ. му́шка, му́шка-папа́рушка! летї до Бо́га звудси, понесї стўдынь, а вўдти принесї тепло́! (приговорюють діти).
- па́пірок О. Schwimmhaut zwischen den Zehen der Ente, der Gans etc.
- папі́ш plur. папі́ш О. Бі. Ль... Bekenner des röm. katholischen Ritus (властиво католики; назва давна з часів, коли ще теперїшні унїяти були православними).
- пара́дїчка Стр. plur. пара́дїчки Paradiesapfel, Lycopersicum esculentum.
- пара́нник Ль. парадник, Stutzer, ein elegant Gekleideter.
- па́рїло Г. im Winter nicht zufrierende Stelle im Morast. па́рїло або теплі́ця Р.
- па́рна МЛ. подушка, перина; maгу. párna.
- па́рува́ти Гр. до́бре приходїти ся, passen. як ся вам упа́рує в понеде́льок.
- па́семкы в ро́зї оленя Л. Г. НД. Äste am Geweih des Hirsches. кўлько па́семкув на рога́х оленя, тўлько ма́е го́дув Г. cf. па́синок cf. укр. пасїння.
- па́синок МЛ. Nachwuchs, Nachtrieb cf. hal. пасїне v. пасїнки у тютюну. пасїнкува́ти = пасїнки відривати; пасїне тут: листки обохлі, долом стоячі).
- па́скудь Вл. бридь Вл. Hässlichkeit, Scheusslichkeit; Unflath. така паскудь.
- паску́дниця Стр. 1) unmoralische Weibsperson. 2) Kreuzotter. паску́дниця дю́гне = змя уку́сать.
- па́ста́я О. Hülse, legumen; Schote, siliqua. одна́ паста́я фа́сулі = один струк фа́солї (Гуцули в Дорї востує душпаки а також і всю ростину Lunaria rediviva „пастая“).
- па́тока Стр. чистий мед, Jungfernhonig.
- па́тро́шити I. ausweiden. я́страб, што зна́є куркы́ па́тро́шити.
- пау́чына Г. О. BC. Spinnengeewebe.
- па́цало Г. Wanst. па́цалы НД. Magen der Kuh.
- па́цкán Г. BC. ВШ. па́цкўн З. ВР. Wanderratte, Mus decumanus. погрызé, хоть що ВР. в укр. пацўк; в гал. однакож: пацўк = ве́перь, Schwein, Bork; па́ця = Ferkel).
- па́шинá З. ВШ. „блос, твёрдо́е в мя́сы“ Sehnen, Flechsen.
- па́хы у коро́вы Ду. Gedärme der Kuh.
- пахня́чий Д. wohlriechend. пахня́чоє лї́стя wohlriechende Blätter.
- пе́кў́чка ВР. добра чоловіку; іспечé ся, мо́жна ї́сти. — рід дьні. Kürbisart.
- пелéвня Ль. ста́йня на ма́ргу і ко́ны. у Лемків: пелевен = сто́дола.
- пеня́ го зна́є Лаг. ма́ра го знае, бі́да го знае.
- пе́рьвое мо́локо́ або кура́стра BC. Biestmilch.
- пе́ро Ир. Fächer, вієр, вахляр. пе́ро Г. Schirm. вовьмі́ пе́ро, бо бу́де дощ нї́ны.

- пéра М. Ду. Bi. in der Bedeutung: Flossen, pinnae (beim Fisch).
- пéрвістка МЛ. корова, що перший раз має теля.
- перевéртаник Кв. плячок.
- пéред тогíдь Ян. im vorvorigen Jahre.
- перéвначити Рос. verändern. тодó мало перéвначит er verändert dies ein wenig.
- перéвначька ВШ. Aenderung.
- перепéриця К. Ду. переперіця Бі. НД. Wachtel. переперіця лем ұхватить ся маленько, та сяде упят дále маленько Д.
- пересéрдє Рос. злість, гнів. Zorn, Groll.
- передáбати І. langsam hindurchkriechen. пушáуть ящóрку (Salamandra maculosa), штобы передáбала чéрез рúкы, штобы легкы рúкы былі до хорóшаня (забобон).
- перст Г. перст у рукы Finger. перст у ногы Zehe.
- перстáч. перстáк Я. Potentilla, Fingerkraut.
- перть ВР. стежка, кудюю гонять вівці; узка дорожинка.
- пес Г. Hund (Männchen). собáка Г. Hündin. псы́та oder щеня́та Г. junge Hündchen. сýка Г. eine Hündin, die Junge hat (in anderen Gegenden zwischen nec und собака kein Unterschied in der Bedeutung und сука = Hündin im Allgemeinen).
- пестýнка К. Kinderwärterin.
- пéсця му́ха І. пéся му́ха Бі. Г. Ир. Pferdelausfliege, Hippobosca equina. бývать на пси́ Ир.
- пéсце мо́локó Лв. Wolfsmilch.
- петрòвкы́ Лв. я́блика, што дохóдять на Пётра, терпкы́.
- пéцáв НД. Schmerle, Cobitis barbatula. клéньови подòбен,
- при роты́ маé ұста (= уса, Bartfäden), лýску маé барна́сту. (клень = Leuciscus dobula s. cephalus, Döbel).
- пéць і́цкый Ян. маленький, petit. корóлик (Troglodytes) пéцьі́цькый der Zaunkönig ist winzig klein.
- пéчава Стр. Лв. скілько ұпече хлýба за один раз в пéчы.
- печéння Стр. Им. Ир. Лв. НД. I. Braten, печеня: у За́мшанцв́: печене мясо в укр. печéне.
- пéчís Ян. лiсте бурачéне.
- печункы́ (печункы́) Г. plur. Leber.
- пiлá З. Feile, пильник.
- пiлá НД. neben. bei. пiлá млына́ = коло млина́. „як не знаé ұповiсть, говорiть пiлá млына́“. НД. пiлá ВШ. по пiлá ВШ. — пiлá належить вiднести до укр. бiля, старосл. подáлѣ.
- пiлiнiя МЛ. пiлiнe Я. Sägespäne.
- пiлувáти Я. Л. робити скоро, sich beeilen. дýже пiлýе er eilt sehr (dagegen пiлiт er sagt von пiлити).
- пiнька Пy. НД. pudendum muliebre, vulva.
- пiсáрня Л. Kanzlei. чech. pi-sárna.
- пiскòр ВС. plur. пискорi ВС. Wetterfisch, Schlammpeitzger, Cobitis fossilis. вá то, што пiщiть, то пiскòр.
- пiслiнeц МЛ. Solanum nigrum, schwarzer Nachtschatten. нáко́либ зъзiу́, мýсит жолýдок покáзати.
- пiцькá Стр. plur. пiцькы Pfrille, Phoxinus rivularis.
- пышкòвáти Ир. Blutfedern bekommen. голопáк пышкýе або порáстать в пышкы́ = в Гал. голопýп (голопýзя) дiстае пiшки́ або вiбивае ся в палки.
- пыщòк ВР. Federspule.

півдруга (побўдруга) Г. andert-halb. пуўдруга-сто МЛ. hundertfünzig.

піў-о́сьмий час Ян. halb acht Uhr.

побдоронник О. Sturmband.

підко́льінок Я. Kniekehle, fossa poplitea.

побдойміти Л. aufheben; erheben; erhöhen. побдойміти платню.

побдполотя Л. Wachtel, Coturnix communis. крило побдполотя́ти кўртоє der Wachtel-flügel ist kurz.

підчіє Кв. з капусти листє, що варя́ть cf. печіє, чєє, чєсати.

підклати ся о чім Ир. wofür sorgen, Sorge tragen. Не о тџм ся піклаєме = не журимо ся про те cf. укр. ніклува́ти ся, печи ся об чім psl. пєшти сє мєлєт, curaе esse.

підкниця ВС. пікні́ця НД. Лв. Bratwurst Wurst, ковбаса. нароком чінят з кышџк пікни-цы; начивя́т мя́сом с часни-ком. ВС. смажєні пікні́цы НД.

пімше ВШ. май потім, später.

піняжџк Вл. Лв. Ир. піня-жџџк Г. Hahnenritt im Eidotter „зородок в жџвчку“ Г.

пінязи Бі. Ир. Geld. много пінязи viel Geld psl. пєнџзь δηράριον.

пџняк ВР. (пінџк) вбанџк, Krug. зачері́ пџняк водџ. зачері́ть ми обџ пџнякџ. пџняк ўпалєний із глины cf. huzul. повниця, пов-ничька. повня́тко = Glas, Glä-schen; Becher. cf. повний psl. пєлџнь.

піпа ВС. ВР. Pfeife, magy. pipa.

пџпџк. пџпџк. пупџк ВР. бџ-бџк К. Auswuchs. Beule magy. pup cf. lat. bubo ruth. in der Kindersprache: бубу etwas, was Schmerz verursacht.

пісчџнка МЛ. Sandboden.

піскавка Бі. Spitzmaus, Sorex. гл. піцкавка.

пістригџватий ВР. eigtl. bunt gefleckt; mit Sommersflecken, mit Sommersprossen. cf. пі-стрик, пістриџк пастраџк = Pustel, Geschwür. cf. psl. пєстроџк.

пітокурнік НД. Ду. Huhn-zwitter, курі́й; не кўриця, не когўт; пітокурнік не піє, лєм хавчїть. НД. (Beim Haushubne tritt zuweilen der sogenannte Pseudohermaphroditismus masculinus auf, indem einige, sonst wie normale Männchen lebhaft gefärbte, mit langen Schwanzfedern geschmückte, jedoch schwach gebaute, zeugungsunfähige und heiser krächzende Individuen sich vorfinden).

пїтя Г. МЛ. Küchlein. plur. пї-тя. бїльші = курчџта (nom. sing. кўрча) = кўрата.

піцкавка Д. І. Ир. Вл. піцаџка. піцькавка (Вл. в унгарскїй вармедџ) Spitzmaus, Sorex. ма́чька піцкавкџ іскўсїть і лі-шить die Katze beisst die Spitz-maus todt und lässt sie liegen (frisst sie nicht auf).

піч Ян. Лв. Ofen. на печі. ве-ліка піч.

пічџва́га Ир. „ры́бка малџ, як черленџчиця ўповирє“ Rho-deus amarus, Bitterling.

пішџк К. Fufssteig.

плавї́ня Вл. „што водџ знесє“. vom Wasser angeschwemmte Baumstämme, Zweige und dgl.

плат Ім. Vortuch, Schürze. лє-гїні́ бєрўть плат, обџ ся не смўгали (= не валяли) гџты.

плџтя Г. Стр. Kleidung. бїлџє плџтя хоть сорџчка. Hemd; Wäsche. — плџтя вєрхнџєє Oberkleid.

плџха Ім. обтєсаный, грўбый бџ-льџк.

плєка́чька К. НД. плєко-тўря або плєка́чька Лв. Amme.

- плескóнька ВШ. *Rhodeus amarus, Bitterling.*
- плесно́ Я. *Mittelfuss, metatarsus.*
- плетє ся на язýцьї Ян. *ich kann gerade jetzt nicht aussagen, es kommt mir nicht in den Sinn.*
- плїска Гр. плістка *Bachstelze, Motacilla* плїска хвóщиком махат die *Bachstelze wippt mit dem Schwanz.*
- плїстка біла Ян. *weisse Bachstelze.* плїстка жóўта Ян. *gelbe Bachstelze.*
- плїна́ І. *dünnes Häutchen, Membrane.*
- плїснйáвка О. Г. Бч. *plur.* плїснйáвкї за то, шо люблят сидѣти в плїснйáвїм мїстѣ Бі. *Assel; Tausendfuss.*
- плодїсток НД. рїд цибу́лі *Allium fistulosum.*
- плотóвник Я. свердел великий до плотїй.
- плохо́умний О. *blödsinnig.*
- плужікати ВШ. *girren.* голуб плужікати.
- плянтю́га Стр. *πόρνη, meretrix* cf. *psl.* **владь. блядъница.**
- пляскáня. пляскáнька Д. рѣба ги долóнь, жóўти має очї.
- плѣха ВС. *Fleck.*
- пнóррук Л. *пронурок. Wasseramsel, Cinclus aquaticus.* гей пяць великый, воле білос, йнше вшїтко чóрноє.
- побáбрати Д. *beschmutzen.* побáбрана одынь.
- побїванка Гр. хїжа шїнглами (гóнтами) побївана (побїта).
- побивáчка Бч. З. малá сокїра до побїваня шїнглòв.
- побїйник Я. свёрдел до побóйїв, середный. (побїй = дах побиваний; *Schindeldach*).
- побóсти. избóсти ВР. *mit den Hörnern stossen; stechen.* учóра той бык побóў хлòнца. вòл избóў. корóва збола́.
- повережїня вадь нать вадь крумпленїня Лв. *Stengel sammt Blättern der Kartoffelpflanze* (cf. пáвороз et ворожїля).
- повáдити ся Лв. *in Zwist gerathen, zankén.* свада Лв. *Zank, Zwist* *psl.* сьвада *contentio, calumnia.*
- повітрúля Бч. Г. К. *Wirbelwind, Sturmwind.*
- пóвчик ВС. пєся мýха ВС. *Pferdelausfliege, Hippobosca equina.*
- погадкóвати МЛ. подóмати. погадкóме wir werden unsere *Meinungen austauschen* = потолкóме МЛ.
- погáный червák Я. *Kreuzotter, Pelias berus.*
- погáр Я. *genit.* погáра *Trinkgefäss, Trinkglas, пугар magy. pohár.*
- погінáти І. (неправильно мїсто: погїбати) погїнути *Ros. in Verfall gerathen, verloren gehen.*
- погнїлий І. *verfault.* погнїти ВС. *verfaulen.* погнїў пинь (пень).
- погнїлáчка вать воня́чка Стр. *faules Weib* (eigtl. *Stinkerin*).
- погнйáвити Лв. подусїти. погнйáвимé.
- пóгаш Я. мисник. *magy. fogas, Löffelbehältniss.*
- погłáйхати ся О. *übereinkommen, sich ausgleichen.*
- подáта МЛ. *Abgabe, Steuer, дачка, податок.* подáти великї *grosse Steuern.*
- подéколї Ян. дес-колїс Я. *manchmal* укр. *врядї-годї.*
- подéкотрі Ян. П. *einige; manche; auch sing. подéкотрий mancher.*
- подéшто Л. *einiges; ein wenig.*

по д́еякі Я. einige, manche (auch sing. под́еякий = mancher).
 подќан Г. потќан Wanderratte
 čech. potkan magy. patkány.
 под́овгий Лв. gestreckt, lang
 gestreckt. под́овгі димляні ла-
 ст́овккі.
 подор́ижник Я. Wegerich,
 Plantago major.
 подр́ивити Стр. morsch wer-
 den. „стойчов дерево подр́ивіє:
 уч́ерене (= з кори обдерте),
 што́ ўду́плавіє.
 под́ря Гр. in der Bedeutung:
 пост́иль.
 пожа́рник Г. сухой́ хамник,
 што́ спляят; там расту́т грибу́:
 пожа́рниці — друбе́нскы,
 до́бри, білі — як молоді ку́рята
 — лиш́е на я́рі расту́т.
 поже́д Вл. ВШ. genit. по́жду
 et пу́жда genit. пу́жды Вл.
 по́жда genit. по́жды ВШ.
 Procent. велиќий поже́д ВШ.
 велико́го по́жду. велика́ по́жда
 genit. велико́ї по́жды ВШ. вели-
 ќий поже́д Вл. вели́ка пу́жда Вл.
 по́за К. задля, wegen. дьни́к
 садя́т по-за цв́ині (св́ині).
 позасно́чи et позасно́чи І.
 vorgestern (по-за-с-ночи).
 позашто́ К. чому́. позашто́
 льлю́ть?
 позв́идати ся Стр. Лв sich
 erkundigen, fragen. позв́идау ся
 ich werde mich erkundigen,
 ich werde fragen.
 позв́умати ся НД. нагадати
 ся. няй ся позв́умау. sich be-
 sinnen, bedenken, sich über-
 legen.
 позв́ірати МЛ. Д. ВШ. blicken,
 schauen; anblicken; besichti-
 gen, beschauen. заяць вадь
 скакундий, кедь спить, то по-
 зв́іраць Д. — л́обо на него по-
 зв́іраць ВШ. er blickt ihn
 freundlich an.

по́зже Л. später. у́голосити по́зже
 Л. = оголосити пізнійше.
 позна́єтник Ду. Bekannter.
 пока́зити Р. verderben. при-
 ка́зити Р. трохи поцсути.
 покел́авити О. krankhaft wer-
 den, verkümmern, elend werden.
 покел́авила капу́ста der Kohl
 verkümmerte (z. B. infolge der
 allzustarken Besetzung der
 Blätter von Blattläusen Aphis
 brassicae).
 по́кладок Лв. gen. masc. што́
 да́є под ку́рку, обы́ ся вась
 не́сла (яйце, що́ підкладають
 під курку).
 покóўтач Ян. Specht, Picus.
 покрови́ць на коня́ Стр. Pfer-
 dedecke.
 полéдиця І. полéдице О.
 Glatteis. о́жельідь О. що́
 примерза́є на дереви́ні. о́кить
 О. сам сны́г на дере́ві.
 полиц́ити НД. zählen.
 полиши́ти З. lassen, hinter-
 lassen.
 поли́жкїне О. Wöchnerin. —
 що́ обхóдить дитину́ = ба́ба.
 польова́чка Кв. Jagd slovac.
 polovačka.
 полóвка Лв. Hälfte, половинка.
 ще́ полóвка обста́ла = ще́ по-
 ловинка оста́ла.
 полóвяз НД. Ulmus (montana)
 (полу́вяз).
 полож́ити ся в пен́сию НД.
 sich pensioniren lassen. поло-
 жи́ў ся в пен́сию.
 полóв О. grosse Schlange (in
 Sagen und Erzählungen).
 полóльник НД. Jäter. полóль-
 ники, што́ по́лють.
 полоні́нка Я. Anthus spino-
 letta, Wasserpieper.
 полотнó межи пальця́ми кáчыкы
 Bi. Schwimmhaut zwischen den
 Zehen der Ente. „полотнó“ межи
 пёрста́ми гу́скы, кáчыкы... мы
 кли́чемо, йна́к ны́. ВС.

полубіч Я. Halbfass, полубічок.
полубіч один; вічком закрити
полубіч.

полудашний Д. чоловік полу-
дашний не є слышый, лем не
видить добрі.

помалы Лв. ВР. помале Я.
langsam, ein wenig, здержали
іх помалы. помаленьки Я.
Лв. ganz langsam.

помелó Г. Mistel, Viscum. велó
тучнóе, має тучні ягóдкы.

пометéня ВШ. сміте, Kehrlicht.

помыйниця Ир. шафлик на
помиі.

поміж нас О. помежи нами.

помініти Вл. versprechen. мены
на паклю помініли = обіцяли
мені на паску тютюну. помін-
ка Вл. обіцянка.

помітіня ВШ. сміте, Kehrlicht.
cf. мести, пометати.

понедьлнок Я. Montag psl.
поне́дѣльникъ dies lunae.
вівторок Dienstag.

поневажа́ти О. зневажати,
позневажати. поневажа́е старіх.

поны́кати ВР. подвигти ся,
gucken.

пону́жéти Ян. zwingen. не по-
ну́жéте = не силуйте.

пообрі́зкуване лістя НД.
(etwas) abgeschnittene Blätter.

поона́джити ся Стр. поона́-
джили ся ниткы die Fäden
haben sich verwickelt гл. она-
джити.

попа́дця З. попадія або
пліска Ду. попа́чыка Ім.
Rhodeus amarus, Bitterling,
Plättel. черевце́ має, óчи чер-
лєні Ім.

попелниця З. попеляна́
мушка Ду. попеля́нка Кл.
НД. Лв. попеля́нка Стр.
Aphis brassicae, Kohlblattlaus.

попі́ла Д. ВР. Г. neben. ukr.
поби́ля, бі́ля psl. подлѣ et
подлає. ча́пля ізвє́ ся; любить

ходити попі́ла воды́ Д. ішо́у
попі́ла ньбо́ Г.

попі́кач Л. Ім. Д. ВШ. ВС. Бі.
Wiedehopf. Упура ерорс. по-
пі́кач має на голові ко́упачок
Л. der Wiedehopf hat auf dem
Kopfe einen Schopf. п. має ги
хо́упачьок на голові. Бі.

попі́сар І. magy. pipaszár
Pfeifenrohr в гал. цибу́х гу-
пульск. чубук.

попру́га Я. друк на три сежны́
до́угий, до прибі́вання дара́б —
і на конé та́ки (= також) „по-
пруга“ (= Bauchgurt).

попу́кач Лв. Г. Пу. Wiedehopf,
Упура ерорс. попу́кач пупу́кає
Лв. попу́кач або угóрска
заву́ля Г.

по́ровно З. gleich; gerade. у
дикунá по́ровно сто́ять кла, як
баюсы beim Wildschweine ste-
hen die Eckzähne (Hauer) ge-
rade wie Schnurrbart.

пороска́ Лв. plur. пороскы́ ко́нь
лем пòд сьидло́ Sattelpferd. cf.
psl. конь рискани́е. magy. po-
roszka.

пороса́тник К. Gebärmutter
der Sau в гал. паця́тник.

пороса́чыка З. Стр. Г. свиня́,
што має пороса́та, Sau. поро́ся
Ferkel. дві пороса́цы (утворене
від неуживаного nominat.: по-
росиць), тарка́сті пороса́цы
scheckige Ferkel (пороса́цьці).

по́рохонь ВС. Г. genit. поро́-
хони. мно́го поро́хони. поро́х-
ня Бч. Moder, faules Holz,
morsches Holz.

порпли́ця (Липша у Марамо-
роши коло Густа) Kröte, Bufo.
plur. порпли́цы. cf. порпати =
scharren; die Kröte verbirgt
sich bei Tag oft in selbstge-
scharren Gruben im Boden.

по́рплище НД. Kopfschuppe.
поруба́нина Г. Schnittwun-
den. на поруба́нину берé по́р-

хаўку (Lycoperdon), прикладе до тыла, вадь на рўку, вадь на ногу.

посанувáти ВШ. пошкодувати.

пóсередный Г. mittel. рыбы

пóсередні Fische von mittlerer Grösse.

посерéдный чоловік НД. mit-telmässiger Mensch.

пóсыпка Вл. НД. Masern, мор-

billi. червёное, дрóбнёнькое —

дыти дóстають — якбы іх осыпаў кáшоў.

послédница Кв. ein schlech-tes, unmoralisches Weib, Hure.

послúжник Бі. Diener.

посмертíти НД. усмертити, tödten.

посóнячник Ир. посоняч-

ник Л. посóяшник Лаг.

Sonnenblume, Helianthus an-

nuus ukr. соняшник et сояшник.

поставкувáти Д. тупати но-

гами для відогнання рунницї

(Oestrus ovis). поставкує вóвця.

постанóвище МЛ. Standort,

Posten.

посягну́ти Д. langen. посáг

в колоду ле́гнь та вкусила йогó

га́дина der Bursch langte mit

der Hand in einen (hohlen)

Baumstamm und wurde von

einer Kreuzotter gebissen.

потéплыти Ду. warm werden :

потéплыло.

потýлице О. Hinterhaupt.

потыргáч Лв. Fledermaus cf.

hal. пиргач.

пóтька НД. magu. potyka Cy-

prinus carpio, Karpfen.

пóтоўсты́й Лв. dicklich, ziem-

lich dick. пóтоўсты́й пысок.

потóчина Я. kleiner Bach.

поточíти Лв. benagen; zer-

nagen. мóль поточíў вадь по́йў.

потупля́ти Лв. verdammen;

beschädigen; beeinträchtigen;

jmd Unrecht thun. вóн поту́-

плять = крýвдить, укрýвдить.

пóтячий МЛ. dem Vogel gehörig,

Vogel-. пóтячого молока жадаў

er verlangte Vogelmilch d. i.

er hegte Wünsche, die nicht

erfüllbar waren.

пóтюк Гр. junger Vogel.

поугибáти К. повигибати nach

und nach ganz aussterben. по-

угибáли у нас дéрева, бо хашч

постина́ли die Bäume starben

aus, da man die Wälder aus-

rodete.

пóхóдити ВР. spazieren gehen,

gehen; reisen. я пóходиў мáло

ich habe ein wenig gereist.

пóцало Бі. Wanst.

пóцол Ду. plur. поцолы Flechse.

magu. paczal = Kuttelfleck,

фляк.

поцьóлювáти eigtl. küssen.

кедь гад укúсить, говóриме: по-

цьóлюе Лв.

почáяти НД. помочí, helfen.

скóро почáуть. бáба скóро почáе.

пóчерéвина Вл. typhus abdo-

minalis, Bauchtyphus.

пóчерез Ян. hindurch, durch,

über. пóчерез хýжу селéмено

МЛ.

пóчэрлєны́ти Д. roth werden.

пóчэрлєны́ла калiнка, то час

жонáм прýсти.

пóчитати НД. lesen, durch-

lesen; etwas lesen.

пóчыкы́ Л. Я. Nieren nom. sing.

почы́ка. psl. почы́ка уєррós, ren.

пóшкодувáти verb. trans. по-

жалувати.

пóхворíти ся Вл. erkranken.

пóхворíў ся.

пóхýба Ду. Fehler. пóхýбка

dem.

пóхóпити Вл. понáти. не мож

пóхóпити man kann nicht be-

greifen.

пóхроминдáти О. hinkend

gehen. пóхроминдáў. — хро-

миндéй хромак, хромий чоло-

вiк, чоловік, що хромає.

поєднá Стр. einzeln, einzelwise.
лем поєднá ся найде бáбин пeс
die Bärenraupe kommt vereinzelt vor.

поєден Вл. einzeln, singularis.
тра́фить ся поєден і розу́мний.

пра́вити Г. О. ладити. bereiten, machen; anfertigen, zurecht machen. мусиме новóе пра́вити кóлесо. — дýти з хрущів правлять млынцї О. — пра́вити гнїздó О. Nest anlegen.

пра́во завдáти Лв. einklagen; den Rechtsweg einschlagen.

пра́во ся тя́гне путь НД. der Weg erstreckt sich gerade.

правотїти Лв. права доходити, gerichtlich belangen. запра́вотїти Лв. einklagen. заправочу́ йогó ich werde ihn einklagen.

пра́пори або корогвї О. Fahnen (Kirchenfahnen) nom. sing. пра́пор; корогвá.

працòвний Бi. arbeitsam. працòвний чòловїк.

премно́го МЛ. О. sehr viel.

преуслабýй Рос. дуже слабїй, sehr krank, sehr schwach.

привечерїти ся К. zu dämmern anfangen. привечерїло ся es fieng zu dämmern an.

прїгрївки plur. ВС. sing. прїгрївок warmer Sonnenschein. снує паўк на прїгрївок die Spinne spinnet ihre Netzmaschen, wenn warmes Wetter bevorsteht.

прїзнавáти у чїм або до чòго Лв. annerkennen. не прїзнау́ть у тóм вадь до тòго.

прòзрйй НД. durchsichtig, pellucidus. скло прòзрое = ukr. скло прозоре.

(прїклячкы). сїў у прїклячкы НД. er knieete halb nieder. стаў на кольїнкы або на кольїна НД. er knieete nieder.

прїйма́к а годóванец О. що го прїйма́ть за свòго з мáлости, то годóванец, а як вже великого то прїйма́к, прїйма́. — прїйма́ч НД.

прїйтї на дýмку Лв. in Erinnerung kommen. давное прїйде на дýмку.

прїказїти Р. трохи зїнсувати. прїкладувати ся чому́ Д. sich einem Gegenstande widmen; sich womit befassen. томý ся не прїкладуваў er hat sich damit nicht befasst.

прїкрывка Л. Deckel.

прїмовка або прїсловка Стр. Вл. Spruch, Sprichwort.

прїна́дбїти Ду. щось небу́ть вчинити, дона́дбїти item. дова́дбїли люди.

прїпилїти Я. припиловати mit der Säge zurecht machen.

прїповїсти Я. sagen, bemerken, bezeichnen; aus einander setzen. хто бы прїповїў.

прїпýтник Им. Wegerich, Plantago.

прїсловка Лв. Sprichwort. ўгадайте ще даку прїсловку Лв.

прїсохтувáти ся Лв. прївикнути, прївичаїти ся гл. сохтувати.

прїсташ І. що пристає до ґрунту.

прїстїглый Ир. reif, gereift. прїстїгли слївы.

прїсушїти Лв. нпр. присушїли корóву (колі не є пáші, то корóва перестає давáти молóкá).

прїтиснýти ся Вл. прїтїсли ся там = дуже ім там нýжда.

прїтьма Я. „нагле, з-ўпалу“ jäh, mit Ueberstürzung. jählings; plötzlich.

(прїтока) сказáти до прїтòки Рос. сказати прїтчy.

прїточїти Ир. додати, hinzu-geben прибавити, добавити.

- прихваліти. прихв'ялювати НД. bejahen. вон прихв'ялює.
- прицапати Гр. стати придурковатим. овон тепер прицап'ї.
- приходити ся І. належати, gehören. што ся не приходити ни сященикови, ни кураторови.
- приятти в дяку Лв. нпр. приялисте в дяку? hat es Ihnen wohl gefallen; приятти у д'їшу Лв. нпр. мы бы у д'їшу не прияли = нам би не було по-нутру.
- пробалувати Я. МЛ. пробувати. дослідити. пробал'їте д'їру. пробал'їй, чи здорове дерево magu. próbál = probiren.
- пробачте Р. entschuldigen Sie.
- провоїти ся. провон'їти ся Ду. stinkend werden. провон'яло ся м'ясо.
- продоўганістий І. länglich. ш'їтка на вербі продоўганіста das Weidenkätzchen ist länglich.
- прозеленіти ся (се) МЛ. grüne Färbung bekommen. через т'їждень прозелен'їю се ред (нпр. в лісі).
- проз'ївка ВІІІ. Namen, Spitznamen.
- прозорий Л. durchsichtig. ukr. прозорий. скло прозорое das Glas ist durchsichtig.
- пр'ольляти НД. проляти. мало в ковні пр'ольля'їю вод'ї er schütete ein wenig Wasser aus der Kanne.
- проп'асник Пу. Teufel.
- просіти Пу. fodern, verlangen; den Preis anschlagen. к'олько б'їдете просіти? wie viel werden Sie verlangen? три стріберні drei Silbergulden. вон просить с'їм б'їленьких er verlangt sieben Sechserl.
- просон'їшник К. Sonnenblume, Helianthus. про ц'їн-цвіт І. Кл. НД. item.
- простоволоб'їсй Яп. „без накр'їт'ї голов'ї“, без капелюха ohne Kopfbedeckung.
- протверезати ся Пу. nüchtern werden; протверезити ся.
- прот'їс Стр. et прот'їс Стр. genit. прот'їсу et прот'їсу. або т'їлла magu. talpfa Balken.
- протягн'їти МЛ. verlängern аб'ї Вам Бог прот'їг віком — Gott möge Ihnen langes Leben schenken.
- проф'їт'їк'їти МЛ. прогайнувати МЛ. протратити. проф'їт'їкас все. прогайн'їує гр'їйцарь.
- пр'очерт'ї О. Р. ausgerodeter Waldtheil. черт'їж зач'їрто або пр'очерт'ї.
- пр'ощава Бч. МЛ. Pöbel, gemeines Volk.
- прудк'їй МЛ. schnell.
- прус Яп. Blatta germanica, deutsche Schabe.
- прутканістий НД. І. прутк'їстий НД. gestreift. конь прутканістий.
- пр'ятати ся Д. sich verbergen. л'їмовий кор'їлик все ся пр'яче в р'їзчу (р'їщу) der Zaunkönig verbirgt sich (immer) im Reisig.
- пр'ятати Стр. МЛ. ховати. х'їрон'їти. сп'ряче ся = схов'їс ся. пр'ячуть пом'їршого або мерц'їа.
- псов'їти Лв. in der Bedeutung: schelten. псов'їли нас = л'їяли нас.
- пт'їця Д. eigtl. Vogel, п'їтя; in der Bedeutung: schädliche Thiere, Schmarotzer.
- пугарч'їтко Лв. Gläschen, мал'їс пугарч'їа, мал'їй пуг'їр.
- п'їголовка Д. ВС. Froschlauge, Kaulquappe plur. п'їголовкы ВС. = ж'їб'їята ВС.
- п'їголовк Г. або цыган'їська р'їба Kaulquappe. в Гал. п'ї-

головка, пугловица, пугловач, пугловатиця.

пуга О. Ян. або пугур О. grosse Ohreule, Bubo maximus.

пугурява Ян. grosse Ohreule.

пуджати Пу. schrecken, Furcht einjagen, psl. **пжждати** terrere.

пудлий ВС. schlecht. пудло говоріть по руськи er spricht schlecht ruthenisch.

пудняти ся високо Лв. sich hoch erheben.

пудявчиця Д. = коло Дрогобича: жабка під язиком. „намече міхирчіки дитини пуд язиком у роті, што слинавить“.

пуждати МЛ. warten. пужді мало warte ein wenig.

пукати у корбач О. лоскати батогом mit der Peitsche knallen.

пукотати Ир. Gr. knarren; klopfen. сухе ріща пукоче під ногами der dürre Reisig knarrt unter dem Fusstritt. с палицьоу пукоче er klopf mit dem Stocke.

пультяч Ян. О. Truthahn.

пультя Бі. Ян. О. Truthenne. угнау качьки і пультя = вигнав і пр. пультята Ян.

пультячята О. junge Truthühner cf. magy. pulyka = Truthahn.

пупукати Стр. Бч.... hür hür hür! schreien (vom Wiedehopf).

пупукач пупукає Стр. удуд пупукає в селіх Бч.

пудбивка МЛ. чир на молоці in Milch gekochter Brei, Milchbrei.

пуляк Г. Truthahn. пультя Truthenne. пультята junge Truthühner.

пультяк ВШ. лайбик, Leibrock.

пустинка Вл. werthloses Zeug, dummes Geschwätz пустинки говоріть.

пустити Бі. in der Bedeutung: verkaufen. як пустили коня? за сорок за сьм.

путь Лв. Weg. сись путь dieser Weg. іді сим путьом gehe diesen Weg. дай Божє серенчлівый путь! gebe Gott glückliche Reise! пак про што, яким путем? = quomodo, qua ratione?

пухл О. Magen, Gedärme. (beim Huhne, beim Ochsen etc.).

пчоларь Стр. Bienenzüchter, пчоляр.

пчолінок Стр. Bienenhaus, čech. včelínek

пьявица Г. Д. Blutegel, Hirudo. пьявица кунська Г. пьявица конська Д. Pferdeegel Haemoris vorax. пьявица хосновіта З. Hirudo officinalis валушна людям — пьявица конська пустя. psl. **пывица** βῆλλα, sanguisuga.

пярги Бі. Felsen, namentlich zerbröckelte Felsen, Grus.

пяц ВШ. Platz. magy. piac.

р. р'ама Ир. Runzel. plur. р'амы. р'амити in Falten legen, runzeln; зраміло ся лице = поморщило ся.

раматок О. шматка, Waschlappen, Fetzen cf. ukr. р'ямя.

рамгаз З. Gefängniss magy. rab-ház.

рамина до в'язора Г. Fensterahmen. смерекова рамна. ф'устро де в'язор стоить. в'язок Fensterscheibe.

ранопадь Им. eigtl. was in der Morgenzeit fällt. іншектор звідать ся: дитинко, што чиниш, кедь рано встанеш? п'анцю — каже хлопець — уйду на гн'ой та у.....; а іншектор каже: та што то такое? — то п'анцю ранопадь — одв'ітить хлопець. (анекдота).

рапати О. р'анкати Г. Gr. Д. knarren, quaken. качька р'апає О. р'анкать Г. р'анче Gr.

- рапоніця Д. etwa: die kwac-kende Attribut der Ente. качька-рапоніця (рапоріця).
- ра́пухи О. ре́пухи О. бахурі, діти (іменно) жидівські (згідно) пом. sing. ра́пух Balg, Knirps, приземок [cf. pruth. gara Knirps; lett. rāpt und rāpot kriechen. rārainis rāpulis rāpucis ein Kind, das noch kriecht; lett. krups Kröte (ruth. ропавка, рапавка, карапаня) und Zwerg vgl. Preussisch und Polnisch v. A. Brückner, Archiv f. slav. Philologie h. v. V. Jagić XXV. S. 512].
- раст ВС. so werden einige früh blühende Frühlingpflanzen benannt. раст білий Anemone nemorosa. раст сінній Scilla bifolia etc. ра́стик Лв. зіля голубе = Scilla bifolia, März-zwibel.
- ре́вало Д. Brunstzeit (des Hirsches).
- ре́всти О. або рева́ти О. brüllen.
- рет Ир. МЛ. З. рит Стр. = рувне поле МЛ. = де мокра земля, низкоє Ир. = болотісте поле, Стр. = мокра земля Ир. З. magy. rét = Wiese. на рету́, у рету́ = в мляці. по рітох = по болотавих низинах; по полях.
- ретьна́ земля Ир. мокра земля.
- рехлік Лв. Rock.
- решотка Им. Gitter.
- решіткованя НД. Flammen-blume, Phlox.
- рыба́рь ВС. Sterna, Seeschwalbe. галас ВС. „галас то мадярське слово — по рұськы: рыба́рь“.
- рыбля́чка НД. Fischteich, Setzteich.
- рыболóв Я. рыболóв Кл. рыболóв МЛ. рыбору́х Кл. Пу. Sterna, Seeschwalbe.
- ры́йка Вл. Rüssel.
- рыко́вище Б. Brunstzeit (des Hirsches) зр. ре́вало.
- риндзюва́ти Марм. in der Bedeutung: gedenken. не риндзю́ме.
- ры́сак Лв. plur. рысакы́ = Traiber, Trabpferd ко́нь в стадинны гра́фа Орловского, для повозкы.
- рысь Я. gen. fem. Luchs, Felis lynx. лю́та рысь der grimmige Luchs. рысь лю́та der Luchs ist grimmig. — рысь май білша, а маржини вігриає віме Кв. — рысь бердова́ або во́ўча, шо сто́йть в ка́мени на звѣрѣ (звѣре = серна); рысь лы́сова́ або маржинська, шо йїст маржину МЛ.
- різа́нці НД. із тыста, Nudeln.
- рòвджя НД. Reisig. dem. рòвджечко.
- рі́зник Вл. Stück. z. B. Stück Fleisch. рі́зник Вл. Schlächter.
- рі́зчина́ Лар. Riedgras, Carex, різоха, різуха, різійка.
- рòк-тепе́рь Лв. Гр. = тот рòк, шо істїк, наза́д des vorigen Jahres. на́ рòк тепе́рь бóду іти́ ich werde nach einem Jahre gehen.
- рі́ч Д. in der Bedeutung: Sprechweise. на три рі́чи говоріме.
- рòбòта І. історія, діло. та то рòбòта = ото рòбòта (в Тернопільщині).
- рòва́ш Ир. рахунок magy. rovás.
- рòвта́ З. гал. ріта, рота, Rotte, Haufe, Schaar. рòвта лю́дій Menschenhaufen. вели́ка рòвта по́тят летьла es flog ein grosser Vogelhaufen.
- рога́чь З. Г. Бі. Hirschkäfer, Lucanus cervus. рога́чь (Мännchen) ма́є ро́ги ги о́лень; она́ (Weibchen): рога́чка ма́є мале́ньки ро́ги ги зубкы́.

- рогунік В. корч на м'яці, беруть на цыбуху Hornstrauch; Cornus.
- р'одич З. consanguineus, Verwandter.
- рож'анка Лв. Rosenkranz укр. чотки.
- рож'ен. кліюка. кривоє жельізо Вi. eiserner Haken in Hal. рож'ен Bratspiess. в Пу. — рож'ен Bratspiess čech. rožěn, rožník pol. rožen.
- розг'ода НД. Zeitvertreib: для розг'оды zum Zeitvertreib. А за того ничь не зб'ау, чужі ж'онкы я кох'ау для своєї розг'оды, с'ерця охол'оды“.
- розд'умати МЛ. розгадати.
- розказ'ати Пу. befehlen čech. rozkázati pol. rozkazać веліти, звеліти, приказати.
- розл'юка et р'озлюка Стр. З. in der Bedeutung: Unterschied. так і в старосл. **розл'юка** 1) separatio 2) discretio *διάκρισις*. розл'юка: веп'ерь а конд'а es ist ein Unterschied zwischen Bork und Eber. є тому р'озлюка es ist darin ein Unterschied. (значенє се вивязує ся л'огічно: се, що розд'ілює, розлучає = р'ижниця, розлука).
- розмет'ати З. Im. auseinanderwerfen pol. **розметати**, **розм'ятати**.
- роз'он'ад'яти ВС. в знач. розтягнути. пацк'ан так ім'яу ся зуб'ами, што л'едви л'юди роз'он'ад'или п'ісок.
- розум'ак ВС. Klügler гал. мудрак, мудрагель, мудрош, мудраш.
- рокаш Г. Стр. ВР. Пу. magy. rakás Haufen. в рокаші в купі, разом м'ного л'юдий в рокаші.
- романіця МЛ. Anthesis.
- рокі казати Стр. долю предсказати. заз'уля рокі каже.
- роков'ина Лв. роков'е, што дають на р'ок, з'ерном зс'іпууть. д'яков'е віко велик'оє роков'ину одб'рати; роков'ина також як май' віко (май'віко = велик'оє віко, доброе віко).
- р'оня НД. Wassermolch, Triton. едн'а р'оня. „за тот'о клічеме, што в воді ходит'“. cf. ринути (ри = fluere).
- рос'а Г. in der Bedeutung: Schweiss. рос'а на чоловіку, на коні.
- ропуст'ило (розпустило) або розм'ерз'ло Стр. es traf Thauwetter ein.
- росп'ухнути Д. (розп'ухнути von der Geschwulst) abnehmen. пак росп'ух = склєснула пухлина Д.
- росп'учити сливку Г. die Zwetsche so drücken, dass der Stein herausgeht.
- росч'ати Лв. (розч'ати) anfangen. розч'али каз'ати sie fiengen an zu sprechen, sie huben an zu erzählen.
- росч'ахнути Г. (розч'ахнути) auseinander spalten. як упаде вул на л'еду, то му росч'ахнуть ся н'огы (= розуйдут' ся).
- росш'ирити н'огы НД. die Beine auseinanderspreizen.
- росшкр'ілити Г. auseinander spreizen (розшкр'ілити).
- (рот). як на рот прійде, говорит' Стр. er spricht, wie ihm der Schnabel gewachsen ist.
- р'убань НД. Holzschlag. я іду у р'убань.
- р'угнути ВШ. ausschlagen, stossen. р'угнуў кінь = л'абоў удариў.
- руд'а Вi. Erz.
- руд'а ВС. Peronospora viticola „што каз'ит л'істя винограду; каз'ит і корінь: ўгниє хот' і тоўстий (= грубий).

рудина Рос. Гр. dem. рудинка
Pflock cf. руд Deichsel magy.
rud.

рудоха Я. Kupfernatter, Pelias,
chersea. май люта рудоха —
за нами се гоитувала (= гнала
за нами).

ружджя. рүзджя НД. Reisig.
мало рүжджя ein wenig Reisig.
psl. рождиє, sarmenta гал.
рише. гл. рөдджя (рүзджя).

румегати З. ruminare. корова
румегати vacca ruminat.

руменець Стр. Matricaria cha-
tomilla, Mutterkraut. руменець
пахне.

румин К. Anthemis.

руно О. Vliess.

руслик О. Clupea pontica plur.
руслики.

рябун Гр. великий горнець,
в котрим несуть робітникам
поле страву варену.

рянда З. Лв. шмата, Fetzen.
ряндавий Гр. обдраний,
пүравий гал. шматлавий, zer-
lumpt. ряндавиць Вл. драп-
тивець, драптюх, zerlumpter
Kerl.

С. сабів genit. сабова Г. ВШ...
Schneider, magy. szabó.

сай Г. шереш, гей каша, што на
яри по ріцї плавле, аж тәне
люд.

салька ВШ. Granne. (місто
усалька) сальковатий mit lan-
gen Grannen versehen. яриць
сальковатий cf. magy. szálka,
kalász szálka.

самокыша Д. Seifenkraut, Sa-
ponaria officinalis.

самокише О. молоко на пöу
квасне; як проквасныє = квасне
молоко О.

санкати ся ВШ. возити ся
саньмї. Schlitten fahren, schlit-
tern. у зимі санкауть ся.

сановати Г. жалувати cf. ша-
нувати.

саркати НД. fauchen. саркати
мачька на пса.

саш Вл. Стр. НД. Schilf. по
сашу. в НД. узенький, чор-
ный саш, серпкий Турпа,
Rohrkolben; білий саш Aco-
rus calamus, Kalmus; саш на-
дöвый Phragmites communis,
Schilfrohr (cf. magy. nád =
Schilf.) гл. шаш.

свадьба Бі. сватьба Hochzeit.
— вöвци свадьбу чивять die Wölfe
laufen in Rudeln umher гал.
вовкі гильнать ся, тычкють
або бігають тычками. psl.
сватьба et свадьба nuptiae
čech. svadba. nsl. svadba.

свадьбувати МЛ. eigtl. Hoch-
zeit feiern. коты в марты вав-
кають, свадьбють.

свердун О. (також в Бөрезї).
свердан Лв. Grille, Gryllus.

свереньїти Ду. сверень-
чати Ім. zirpen. свириньок
сверенить або сверенчїть die
Grille zirpt (cf. свиріль, сви-
рїлка psl. свирѣль сүр҃҃҃҃҃ fistula;
свирати сүр҃҃҃҃҃҃҃, sibilare; αὐλεῖν
tibia canere).

сверчокъ О. Gryllus psl. сврѣчь.
сврѣчькѣ.

свидина Д. Cornus sanguinea,
rother Hornstrauch.

свинное мнѣсо Д. Schweine-
fleisch.

свиняк Д. дөйжа, де пöять
свини.

свинський пүрий Стр. Vo-
gelknöterich, Polygonum avi-
culare.

свириньок. свириньок gen.
masc. plur. свиринькы Г. Ир.
К. Л. ВС. свиринька gen.
fem. Стр. Grille, Zirpe, Gryllus
cf. psl. свирѣль сүр҃҃҃҃҃ fistula
ruth. свиріль, свирїлка, сви-
рївка. psl. свирати, sibilare,
сүр҃҃҃҃҃҃҃; tibia canere, αὐλεῖν.

свіжинá О. хоть якé, свіже
мéсо, rohes Fleisch.
свѣтíвка О. Morgenröthe.
свѣтач О. (світач) Leuchter,
трéба менѣ свѣтачé ich brauche
einen Leuchter.
свѣтла мýшка НД. свѣтлий
червák Г. Leuchtkäfer, Lam-
puris postiluca.
свободíти Лв. befreien. сво-
бодíть йогó.
свóйськый Г. domesticus. свóй-
ськы голубы.
священник казáў Лв. = прав-
да неоспорима = Roma locuta.
свѣтцé О. = мале свѣято.
сегельчáстый НД. eckig
magy. segelet = рíг, кін.
сегíнь Пу. легíнь-бідняк, сирох-
ман armer Schlucker. magy.
szegény.
селénский Я. rusticus
сербадя́нка Бч. etwas saure
Milch. молоко, як máло пере-
квасныé, то сербадя́нка cf. сёр-
бати schlürfen.
сердítый О. zornig.
серéш Вл. Bi dünner Eisgang,
dünne Eiskruste am Wasser.
мнóго серéшú. засерéшило вóду
das Wasser überzog sich mit
einer dünnen Eiskruste.
сёрна́ Л. Reh. сёрну́л Л.
Rehbock. я видíў єдно́го сёр-
ну́лá ich habe einen Rehbock
gesehen. сёрнячата Л. junge
Rehe.
сёрпкый Лв. Г. gauh. язык
сёрпкый у корóвы cf. psl.
сёрпóта asperitas.
сёрпóкрилець Ир. сёрпó-
крышка Д. Би. Mauersegler,
Cypselus arus. сёрпóкрышка
на дощ лýтатъ по пòд облáкы.
сёршун Лв. Hornisse.
сеч К. gen. fem. genit. сéчи
Harn, urina.
сёлоў сплéчноў Д. mit gros-
ser Gewalt.

сйленка Я. з пацьорок бин-
дочка пòд шню.
снйák Вл. ВШ. Holztaube, Co-
lumba oenas.
снйатíна Лв. Waschblau. сн-
ятíти плáтя Лв. die Wäsche
blauen.
снйóша З. Namen einer blau-
grauen Kuh. корова снйа вадь
сйра.
сирóткы Д. Stiefmütterchen,
Viola tricolor.
сйройíжка Я. або бiларiна
Я. weisse Rübe, Brassica rapa.
сирохман МЛ. armer Schlucker,
Unbemittelter. не сирохманы
íдуть крáсти, а гавдýны: íдут
у свóю реть, а дóкы пýйдут,
вóзмут íз кóждого рита по два
кóрчи — а наколi пýйдут у
свуй рит, таí на-тогды уже
пóунi бесáгы.
сйте або тучнé мясо Я. МЛ.
fettes Fleisch.
сйдák НД. Sitz auf dem Wa-
gen; Bock, Kutschbock. на
сйдакú.
сйдый О. сйдый Г. grau.
сйда косá. сйдый чоловiк.
сйкаўка Л. ВШ. Ир. сйка-
виця Ду. Dorngrundel, Cobi-
tis taenia. сйкавиця гáбе ся
в пёрсты.
сòльник Стр. Salzgefäß, Salz-
büchse.
сйменiсты Л. getupft, gut-
tulatus. дýтел сйменiстый Bunt-
specht.
сйня́нка Стр. будiнок на сйно
сйня́нка Лв. сйня́нiця
Вл. стодóла, Scheune.
сйрiйка Ир. ein weibliches
Wesen im grauen Gewande; mit
grauen Augen (z. B. Mädchen).
Ой Марiйко-сйрiйко: сйрi бчи
мáш Ир. (спiванка).
сйрканiчка Я. Zündhölzchen-
schachtel „що держит сйркачi“.

сѣркастый Стр. graulich cf. сѣрий grau. сѣркó Namen eines grauen Hundes.

сѣркач або швábлик Я. Schwefelhölzchen.

сѣрканістий З. graulich. кóнь сѣрканістий кличе ся: „сѣрка“.

сѣтнйк Л. Binse; collect. Binsen. качкы у сѣтнйку.

сїяня Д. Getreide, Saat. сїяня ся вóзить іс пóля.

скакун НД. Hase, Lepus timidus. дѣтко кличе вáяця: „скакун“.

скаралúща Г. Eischale.

скарýчати вóгы НД. die Beine spreizen.

скáтерть Я. Л. Serviette, Teller-tuch, Mundtuch. (в Чоркiвщині: скáтерка м. скáтертка).

скыпнати Лв. impfen; pfrופן. дóхтор скыпнть вóспу; скыплéный ein Geimpfter. скыплéно дéрево = щiпленое дерево; заскыпнати einpfrופן. на дéрево заскыплéне кличеме: скыпéць.

скыпнйый Д. скыпленный, щiпленный. скыпнá рóжа Pfrופןrose. скыпнá яблóнка gefrופןter Apfelbaum.

скыпнйця Д. скыпéць Лв. durch Pfrופןveredelter Baum.

склэснути Д. einfallen, abnehmen. склэснула пухлiна.

склiпати Ду. blinzeln. склiнала-м очiма.

склiгати ся ВС. gerinnen, sich niedersetzen. склiгало ся молоко; склiгати ся вода.

скомтати Д. Вi. kitzeln. скóмчег kitzelt. cf. psl. скáктати titillare, скоботати.

скопилити дiвку ВШ. привести дiвку до зродженя копита (кóпил = Bastard).

скоротати Я. kürzer machen; kürzen. скоротáс.

скорýжити се О. sich werfen. скорýжет се дошкé = скорýжати ся дошки.

скорýха Г. gen. fem. Eberesche, Sorbus aucuparia

скорýзний Ду. Г. спокойный, ruhig. не скорýзный unruhig. cf. корити ся, покiрний psl. некорýнь obediens.

скорýчати ся Стр. sich zusammen rollen. скорýчати ся бáбини пес у карiчку (= в кильце) die Bärenraupe rollt sich kugelförmig zusammen.

скотáрь О. пастух, що корови пасе — скотáрька О. що дойit корóви (у Ясеню: маéрка cf. germ. Meierin).

скрыгончати ВС. скрыгончати кáвка die Dohle schwätzt.

скрип або косiць Г. Wiesenknarrer, Crex pratensis.

скулити Ир. zukneifen. скулить едно око хоть еднiм оком.

скупáк З. Geizhals. скупáк великый.

скуптáчка Ду. скупа женщина, geizige Frau; geiziges Weib.

слабушковáтый Лв. Пу. kränklich.

сласнйый ВС. schmackhaft, fett. сласнá або смачнá бурáчáнка schmackhafte Mangoldsuppe.

(слiвы). шúшкоты ВШ. слiвы черленi, мáло продоўгáсти, дрúгы внят зовóуть ся пинiгы круглi. малi сливкы; желáйницi сливкы круглi, малi; бiстри (бiстрицькы) = продоўгáсти.

слигáн ВС. Г. ВР. Schmerle, Cobitis barbatula. слигáн з бáкóсами (= усáми).

слизт Г. Lar. Malva, Käseappell, слиз. мнóго слiзту.

слимбáк Я. слимнiдáк (у вармеди Унгварскiй, в селi Люта, слимбúж Ян. plur. слимбужi, слiмбуж О. слiмуж Стр.

- Лв. Gr. BC. Schnecke besonders die Gattungen: Agrion, Limax, Helix. діти приговорюють: „пусті ріжки слимужку!“ Лв.—„слимбаке світе вночі“ Я.
- слинавиць З. слинавец Cottus gobio, Groppe.
- слинавітя Д. geifern, den Speichel stark ausscheiden.
- слидно Стр. man sieht, es ergibt sich.
- слипачка Лв. Blindschleiche, Anguis fragilis.
- слипұх ВШ. Ziegenmelker, Caprimulgus europaeus. ұтрищать в день на челянника, ги совá er glotzt den Menschen bei Tag an nach Eulenart.
- слипұх ВР. blinde Kuh. „дыти єдиному завяжуть очи а вон имать дрұгы дыти, а дыти ся сміють, ож не годен иміти і клічуть: чур!“
- слипұшка МЛ. Blindschleiche, Anguis fragilis.
- слобожєний МЛ. я слобожєный застрілити хоть котрұ маргу = я управнений (меньі слобудно) застрілити будь котрұ худобу (коли шкóду рóбить в полі).
- слўжниця НД. Dienerin; das Mensch.
- смєртный мотыль Стр. Nachtfalter, phalaena.
- смыкавка Я. Carex, Riedgras.
- смїрть Лв. Nachtfalter, phalaena. смїрть лятать, ачень душкá пожадать дáшто.
- смїшка ВШ. Anekdote; lustige Erzählung, — смїшливый ВШ. lächerlich, zum Lachen bewegend. смїшлива кáзка.
- смокыра (кото Кошиць) сокира Ахт.
- смóлавый Л. schleimig, klebrig, schmutzig. бабиць смóлавый Лв. die Groppe (Cottus gobio) ist schleimig cf. hal. слинава фáбка.
- смўгати ся Им. sich beschmutzen, beschmutzt werden.
- смўтна завіса Пу. Trauerfahne.
- снїти ся Gr. träumen. што вам ся снїло, кóло нóса ся вїло.
- снўг льїпиться мотылями НД. Der Schnee fällt in grossen Flocken herab.
- снўт Г. Brand, Getreidebrand. шóго снўти на мелáйох es giebt viel Brand an den Maispflanzen. вóужа снўтовáте Г. vom Brand befallenes Getreide.
- сновáля Лв. што на нїм снує прáжу.
- сновпєць З. лáпка на пацкуны cf. слопєць Falle.
- собачїна МЛ. собачник. собачєнка О. Faulbaum, Rhamnus frangula. як з'їст ягоды качька, то згїне.
- собоянка Стр. Zofe magy. szoboleany.
- собрянка Д. Zinnia elegans. plur. собрянкы.
- совá ухáта Стр. Ohreule.
- совїтувати Г. sich berathen. коли ся совїтуут wann sie sich berathen.
- совокўпно О. zusammen. жити совокўпно в любї = in Eintracht (in Liebe) zusammenleben.
- сьогóрочный Стр. НД. dies-jährig, heurig.
- сокотити Я. Acht geben. сокотїт нá руки (щоби не скалычїти).
- сокачь Лв. Koch сокачька Лв. Köchin psl. сокачь. сокачий соquus. сокачьница. сокаль соquina. сокальница culina. magy. szakács = Koch; szakácsnő = Köchin.
- сокырянка НД. малá сокїрка, што хрїн кóпче.
- соломнáнка Gr. Strohhut. шáпка Hut.

солянка Ім. судіна на сѡль, Salzgefäss, Salzfass.
 сомарь ВР. Esel. im Plur. gewöhnlich für somarí — сомарята (eigtl. plur. von сомаря = junger Esel); сомарик demin. magy. szamár, asinus, cf. čech. soumarna hovada = Lastthiere. psl. самаръ onus.
 сонюг plur. сонюгы К. Eintagsfliege. сонюгы понад во́ду літають, комар ұпять малый плодовгасть. die Eintagsfliegen fliegen an Gewässern; die Stechschnacken (wieder) sind klein, länglich. в иньших околицях, сонюк = Culex ripiens, Gelse, Stechschnacke magy. szúnyog.
 сороковиць або тальяр (ältere Benennungen, die auch jetzt gebraucht werden; сороковець eigtl. 40 Kreuzerstück тальяр Thaler) Silbergulden. біленькый silbernes Zehnkreuzerstück (20-Hellerstück).
 сороче гнѣздѡ дѣкое Ир. wilde Möhre.
 сохтѣвний О. що знає всѣку роботу, вправний, звичений до роботи. сохтовати. сохтувати Кв. ВС. привикати, звикати. сохтований звиклий. сохтуй до того = привикай, набирай вправи. magy. soktak звиклий, привиклий. sokni звикати.
 сперед З. vor Anfang; vor.
 спершý Лв. zuerst, vorerst. спервú. іспервú З.
 спішно Ім. eilig. ящѣрка спішно бігати.
 спобоятися Лв. befürchten.
 сповісти І. sagen, aussagen. марá бы сповіла der Teufel mag es sagen.
 сріберний МЛ. стріберный Пу. silbern.
 стáвчики у пѣрстув ВС. Fingerglieder.

стáмлять Пу. senkrecht.
 стáнути І. выстарчати пр. на піпу стáne дугану der Tabak reicht für eine Pfeife aus.
 стáтина кольѣнки Стр. стáти на кольѣна Стр. niederknien. гал. вклякнути, уклякнути.
 стернянка К. Lag. Stoppelfeld.
 стьрхавіти Пу. verkümmern, elend werden.
 стокмѣйти ся Лв. згодити ся, übereinkommen. стокмѣю ся на во́лы або дѣтко кáже: покля́у — ся на во́лы.
 стѡнѡж Ім. Oniscus murarius, Mauerrassel. стѡнѡж великый.
 стѡнѡжка. стѡнѡжка Лв. Д. К. ВС. Mauerrassel. стѡнѡжка велика.
 стражовати ВШ. Wache halten.
 страна Стр. in der Bedeutung: Weise. на двѣ стрáны кáжуть man spricht auf zweifache Weise.
 стрáхати ся І. бояти ся, лякати ся.
 стрижкѣ О. вівці, що можуть се стрѣчи. sing. стрѣжка.
 стрѡщити ВС. zerschmettern. не стрѡщитъ корѣтницю, хоть бы вѡзом перейхаў die Schildkröte wird nicht zerschmettert, auch wenn über ihre Schale ein Wagen rollt.
 стрúга ВС. Flussarm, fließendes Wasser.
 стрúкы НД. in der Bedeutung: Zapfen. смєрековѣ стрúкы Fichtenzapfen. сосновѣ стрúкы Kieferzapfen in Gal. струк Hülse, z. B. Erbsenhülse.
 струменѣстый Ян. schlank. кѣт струменѣстий cf. стрѣмкий.
 стрúпішити Бч. vermodern.
 стрúча Лв. in der Bedeutung: Maiskolben. уродило ся дѡбре стрúча. струк кындиричаний

у пірjú Ĭ. в Гал. струче = Hülsen z. B. der Erbse, Bohne etc.
стрямкáстий ВШ. mit vielen Zacken und Zinken; zackig; ästig, verästelt. **стрямкáсті рóгы;** за пáсемкaми пóзнáти, кóлько гóдóв бльнв мáс (cf. стремити; стрімкий).
студенйць. студнйк (коло Унгвару) кириця; студня мурована.
студеньчик Ир. D. Wassermolch, Triton.
стúпка Я. grösseres Gefäss, wo Kùchensalz aufbewahrt wird. **стúпка бiлша, що на сiль; мiнча = сiльничка.**
сúкaниця НД. сúкaниця Бi. рiдкá зáмiшка з пшеничної мукi, суче ся в руках.
сúкервиця Лв. Eiter сúкервиця течé cf. psl. ськрвница et сжкрвница sruog.
сúмiска I. спiлка, Gemeinschaft, Compagnie. **сумiсний** I gemeinschaftlich, спiльний.
сунюк або **комáр** ВС. лiтáють комáри гл. сонюг.
суспiр МЛ. Asthma.
сухáрь О. як бúка вчре на окрúг, то з бúка стáне сухáрь— обчёрте дéрево, як вiсхне.
сухá хворóта Лв. Dürrsucht.
сухýй Лв. in der Bedeutung: mager. **сухýй быкý** magere Ochsen.
сухóта Ĭ. eigtl. Dürre; Dürftigkeit. **сухóта = тiснi рóкы.**
сúче молочкó З. Euphorbia, Wolfsmilch.
сушiна Стр. сúшина „сúшину нóсять пчóлы на восчiну“.
(схóдeнь) Вл. Ende, Ausgang, iс схóдня зимý бýло es war zu Ende des Winters.
схудобнýти Ĭ. verarmen. (худóбный) чech. chudobny, masur. chudobný = arm; чech. ochudnouti, zchudnouti verarmen).

счóхнути ся Лв. abgestreift werden. **мiсяць** як ужé стáрый, тай счóхне ся. — счох ся мiсяць: лем з него полóвка вадь третинá... (nach der Auffassung des Volkes) cf. чesати rad. чes. сягáш НД. Holzschlichter. у рубáни сягáшi, што складáють в сáгы i стинáльнiкы вадь рубáльнiкы, што рубáють. сюдáк Стр. сюда, сюди.
Т. тáбла Д. Tafel, tabula. magy. tabla. на тáблi пiше; мiнша: тáблиця. — тáблицe О. Tafel psl. тaблa et тaблицa. тaдъ Мар. тaж.
тáй стрiна з вóўни Я. Tasche aus Wollzeug. тáшка з ремiня Ledertasche.
тáки Я. Л. auch. на жiтý тáки хрущi Л. auf dem Roggen leben auch Käfer.
тáкóж вадь тáкже НД. auch (= тако+же; такъ+же).
талáн О. in der Bedeutung: Arbeit, таланувáти arbeiten. **якiй талáн дасть = яку дасть роботу** (в укр. талáн = дóля, щастe). турc. talan = praeda.
танýрi тарiл Д. Teller. тáнджiр Яв. Teller plur. тáнджiрi magy. tanyér.
тапшúк Я. капчук на тютюн.
тáпше Я. Bratpfanne.
тараборiстýй Лв. scheckig. **коровá тараборiста.** кóнь тараборiстýй.
тарiлкý Д. тарiлцý Ир. (plur.) Aster, Sternblume.
таркáтый Яв. gescheckt, гáдина таркáта.
татáрка Ир. Heidekraut.
тварь I. in der Bedeutung: Form, Aussehen. уж на отý тварь, што гид die Ringelnatter ist (im Allgemeinen) von der Gestalt, wie die Kreuzotter.
твердýй морóз ВР. starker Frost. **твердi морóзы.**

- тв ердá мѹ х а З. Pferdelausfliege, Hippobosca equina. на ко́ньох і на псѹх бѣвать = kommt an Pferden und an Hunden vor. (wegen ihrer Härte lässt sie sich nicht leicht zerdrücken und glitscht leicht zwischen den Fingern weg).
- тв ердѣ́й Лв. in der Bedeutung: stark. тв ердá мѣлость od. тв ердá лѹбость heisse Liebe, innige Liebe.
- тв е́рдо Гр. З in der Bedeutung sehr z. В. тв е́рдо ня убѣ́у = дуже мя вибив; тв е́рдо счало-ва́у = дуже счаровав; тв е́рдо далéко = дуже далеко; тв е́рдо мно́го = дуже много; то бы́у тв е́рдо фáйный вадь тв е́рдо дѹбрый дождь = був дуже до-брий дощ.
- тв ердь́ Ім. „як затвердне снѣг“. тв о́рѣтѣ сѣ на што Ім. mit etwas im Einklange sein, womit Gemeinschaft haben, worauf achten. я сѣ на тѹе нѹ твѹрю ich achte nicht darauf, es lässt mich kalt.
- т елѣ́га І. zweirädriger Wagen. magy. taliga psl. тѣлѣ́га δίφορος, currus.
- т елѣ́гн ець К. Gebärmutter der Kuh „што телѣ сто́йт в нѣм). т е м е т ѹ в З. т е м е т ѹ в МЛ. genit. т е м е т ѹ в а Friedhof „де прѣчутъ мерцьв“. magy. temetö.
- т е м ѣ́нцѣ Бѣ. Kerker.
- т е н г е р ѣ́нцѣ Ир. Вл. Kukurutz. magy. tengeri. гл. кинди́рнцѣ.
- т е н г е́рка Ім. plur. т е н г е́ркѣ Aprikose, Prunus armeniaca magy. tengeri baraczk.
- т е р е б ѣ́тѣ К. eigtl. schälen; ausweiden. т е р е б ѣ́тѣ кѹрнцѣ на землѣ червачкѣ.
- т е р к е́лѣн ка НД. горѣвка, що варѣт сѣ з видавок винограду. cf. magy. törköly = Treber, Trester.
- т е́рматѣ Ду. торгати, zerren; rütteln. т е́рмаутѣ кудѣлю Лв. т е р ѣ́нцѣ НД. Haferschlehen. т е р п е́злѣв ый Ду. терпеливый, geduldig.
- т е р п ѣ́гузкѣ Бч. Hagebutten, Früchte der Hundsrose Rosa canina
- т е р п ѹ́га З Säge; in einigen Gegenden Galiziens терпуга = Sägespäne; ukr. терпѹх = Ras-pel.
- т е т ѹ́хы Р. Fieber. е́го тв е́сѹт т е т ѹ́хы er hat einen Fieber-anfall
- т ѣ́рматѣ Лв. zupfen, rupfen; zerren. т ѣ́рмаутѣ кудѣлю гл. т е́рматѣ.
- т ѣ́ска п ка Ім. Presse. виноград, кедь із мѣха ѹбере, кладѣ у тѣсканку та шрѹбоѹ закрѹтитѣ і утѣскате сок — звичайно вже пѹдльѣйшое з тѹго винѹ.
- т ѣ́хо Бѣ. ВШ або по-мáлы, ко́нь идѣ тѣхо das Pferd geht langsam. дуб ро́стѣ тѣхо die Eiche wáchst langsam.
- т ѣ́мѣнцѣ́ З. що (што) чѹ́рне наростѣ на тѣ́мю укр. тѣ́мѣн-цѣ́, бруд на голові
- т ѣ́снѣ́й гѣд Р. Missjahr, тѣ́сний рѣк.
- т ѣ́снѹ́тá Г. in der Bedeutung: Armut.
- т ѣ́ма Стр. grosse Menge, Unzahl. т ѣ́ма нáроду unzählige Volks-menge.
- т ѹ́ва ВШ. Morast, Sumpf, велике болото; нетечá; „това нѣ́гда не высхне.
- т о в кá н Гр. узкий, высѹ́кый гор-ницѣ, што сѣ молоко́ цѣдѣть у нѹ́бого чѣрез цѣдѣльце.
- т о ѹ́стѣ́й ВС. Вл. Ир. Лв. Я. Р. МЛ. Стр. 1) fett. т о ѹ́стѹе вадь тушнѹе мѣ́со ВС. fettes Fleisch. 2) dick, грубѣй т о ѹ́стѣ́й пѣнь dicker Baumstamm; т о ѹ́стѹе дѣ-рево dicker Baum; т о ѹ́стѣ́й

- лїд Вл. dicke Eiskruste; dicke Eisklumpen; тоўстїй чоловїк dicker Mensch; бáбин пєс гей колї пáлєц тоўстїй, мохвáтый, Стр. die Bärengraupe ist fingerdick, behaart; тоўстé полотнó grobe Leinwand. 3) tief. тоўстїй гóлос tiefe Stimme. мєдвїдь рєвé дўжє тоўстó Р. der Bär brüllt mit einer tiefen Stimme.
- тоўстонóс Ім ВР. Ир. ВШ. Бі plur. тоўстонóсы Kernbeisser Coccothraustes vulgaris.
- тоўстопысок МЛ. Kernbeisser, Coccothraustes vulgaris.
- тоўчка Гр. Salzgefäß, Salzfass.
- тоўщюковáтый Ир. dicklich, грубавый.
- тогдý ВС. Гр. dann psl. тгдла тэте, tum, tunc. товдý ВШ. Стр.
- тогїдный Кв. торїчний. за тогїдне дам вам дéчику!
- токан Бі. в тендерїчиной мукы на густо замїшаний Maisbrei.
- тóкмити Я. в accusat. mit Jmd uebereinkommen. тóкмит Дячукá = годить.
- толкувáти ВС. die Meinung áussern, auseinandersetzen „розумно говорїти“. бóдуть толкувáти = будуть розбїрати. не тотó толкóсє не diese Sache ziehen wir in Erwägung.
- тóргнути freq. тóргати. потóргати Д. zergen. тóргнуў. потóргала ся.
- торлáш Ім. Бі. велїкї криги лєду, що нєсє волá. grosse vom Wasser getriebene Eisschollen.
- тортоўка на швáбликы або шкатуля ВС. Zündhölzchenschachtel.
- тот, тотá, тотó Ян. dieser.
- травéнка Яп. Grasmücke, Sylvia.
- трéба Р. оказїя; потреба. на трéбі.
- трéбувати Вл. brauchen. пашї вéшлї такы, што трéбууть гнóю.
- трєпєтáти НД. трємтýти НД. zittern. вон трєпєщє вадь трємтýть er zittert.
- трїбный Бі. потрібный, nöthig; tauglich.
- трїбóвати МЛ. пробовати, probieren.
- трїскотáти О. vom Gesang des Zaunschlüpfers. трїскотýть корóлик О. Nach der Stimme wird in manchen Gegenden Troglodytes parvulus трїщ, трїщýк oder трїщучóк (cf. psl. стрїж) genannt.
- тропчáк (у Грабовци, в Земплиньскїй вармедї) Kartoffel, pomme de terre, Solanum tuberosum.
- трїнка МЛ. deminut. від трина, detritus. вóзьмє (корóлик) яку трїнку і тýкáє в лум.
- трїнкавый З. трóнькавый НД. що не може р вїговорити, що картавить.
- трóнькати НД. тручати. трóнькай у струны, абї брєныли (абї дзвєныли) schlag die Saiten an, damit sie tönen.
- трочїна З. трощїна НД. Sägespäne в Гал. трачїне.
- трýнок О. Magen, жолудок cf. ukr. глунок, шлунок. болїт мя в трýнку.
- труп І. in der Bedeutung: Leibe. genit. трýпа. In Gal. труп cadaver. psl. трóупъ membrum, corpus; — cadaver. sloven. trup corpus.
- труп Р. plur. трýны Drohne, трут čech. troupe, trupec. — (а гал. труп čech. mrtvé tělo = Leiche зовє ся тут: мєртвэць genit. мєрцэ).
- трупáк НД. Drohne; unbeholfener Mensch.
- трýпєхнути Р. modern, faulen. перєтрýєхнути hindurchfaulen.

перетру́пехне дэрево der Baum wird durch und durch faul.

тру́ська ВС. Д. plur. труськы́ Д. Kaninchen. має кúртый хвост; ўон (Männchen) ізвэ ся „трусьяк“. — трусьо́к Ду. трусьякы́ або за́яцьі свѡйськы Вл. Kaninchen.

труц ВШ. plur. тру́цы Drohne. пчѡлы вже ўметали тру́цы die Bienen haben schon die Drohnen hinausgeworfen. cf. трут.

трусúчка ВР. Ир. Вл. Fieber.

ту́йка Стр. Ир. туйкы Ду. hier.

ту́лко Марамор. = тiлько, nur; so viel.

тулúк Ян. junger Bär. plur. тулукé junge Bären.

ту́нiти ся (коло Густа) тúньо продати. um einen billigen Preis lassen. щобы-ж ся дúже тунiу́ = щобим дуже туньо продав.

ту́пiця Вл. тупа балта.

туре́цька сосни́на (sic!) МЛ. Zirbelkiefer, Pinus cembra.

турла́ш Ян. лыд покришений, що пливе рiкоу́ на яри.

турна́ О. Thurm. magy. torony. турна́ у церькви.

тут Лв. тут ня чекайте hier erwarten Sie mich. анде dort. анде ня чека́йте, я дóраз прийду́.

ту́тэский Я. ту́тэйский Ян. hiesig.

туту́льий ВШ. Haubenlerche, Kothlerche Galerita cristata. на бáлезы ко́ньско́й, на помiтiньо быва́ть в зимi.

ту́чнiй Лв. тучьнiй НД. fett. тучнi вóлы fette Ochsen, Mastochsen. тучнi свiнi Mast-schweine. утучи́у сви́ню er hat ein Schwein gemästet. — тучна́ ма́рга = гал. сита худоба, товста худоба fettes Vieh. масна́ пóливка fette Suppe. тучно́е ва́д масно́е мя́со fettes

Fleisch. тоўсто́е д'эрево або тучно́е д'эрево Лв. dicker Baum. тоўстýй чоловик НД corporulenter Mensch psl. товчънь pinguis.

ту́чно́е зiля Д. Fetthenne, Sedum telephium.

туш Ян. Rumpf.

тяго́та́ Лв. Bedrängniss, Trübsal. тепэ́рь тяго́та́ на свiты. тяго́та́ Пу. in der Bedeutung: Schwangerschaft. позирать на жо́у собi, на кра́леву (у тяго́ты была) i заплака́у.

те́мува́ти Я. памята́ти, gedenken. він те́мує. не те́му́.

у. ўби́ти Лв. = ви́бити ausprügeln; herausschlagen а за́бити на смирть todtschlagen.

ўблíднути Стр. виблiднути blass werden.

ўбра́ти З. ви́брати. ўбра́ни вже бiлi ко́лопнi З. в гал. ви́бранi вже поскiнки (плоскiнки).

ува́ли́ти Я. herabwerfen. не ува́ли́ полотно́.

ува́ржити НД. ко́жу ува́ржити або ўпра́вити die Haut gerben.

ўве́речи Д. 1) виве́речи, викинути, hinauswerfen. ўон (овѡн) iмiу́ ко́рытницю, а я пак ўве́реть er hat eine Schildkröte gefangen, doch ich habe sie weggeschmissen 2) вве́речи, викинути, ввяти, entnehmen, einschalten. ўве́рли то́то сло́во в ма́дярьско́го.

ўве́ртати. ўве́ртува́ти Бi. пр. ўве́ртує ха́шу = уру́ба́ть ха́шу.

уви́ва́ти го́лосом Ир. die Stimme modulieren, trillern. уви́ва́ть го́лосом.

ўво́дкы plur. tant Лв. вивiд в сороковий де́нь по злогах. iде́ на ўвiдки до це́рькви.

ўвчи́ти Лв. вивчи́ти.

ўгварка Пу. Phrase; Aussprache. така ўгварка.
 угіяшити Лв. убути. сего року
 много угіяшило = убуло багато
 heuer ist der Verlust stark. cf.
 magy. hí, hiány Mangel.
 ўгнавити Г. Лв. вадь ўтопати
 Г. herausdrücken, auspressen.
 ógarí, што пуд кóжоў, ўгнавить
 гет = уграки, шо під скіроу
 (у худоби) видусить геть.
 угроміти ся на ко́го Пу. на
 кого сильно накричати.
 ўдаток І. видаток, Ausgabe.
 ўдати ся Вл. звязати. ре́ме́н
 ўдаты ся = звяже ся.
 удсли́знути ВР. in Folge des
 Aufthauens schlüpfrig werden,
 відслизнути. удслизать. удслизо
 (серѣн, сныг, льід).
 удуд МЛ. Wiedehopf, Urupe
 erops.
 удцідь іті ВШ. одсюди іти.
 ўжмакати МЛ. (жмакати) drü-
 cken pressen; auspressen. ўжма-
 кає, ўстиськає, ўкрутить (=ви-
 крутить) шмате (біле), колі
 перѣ.
 ўйшло п'ятнадцять днів Ім. es
 verstrichen fünfzehn Tuge.
 уйі́дати Л. ausfressen, fressen.
 усѣлница, што уйі́даты лістя.
 ўказати Пу. ВШ. висказати,
 aussagen, erzählen. ўкажу ім
 вшытко.
 ўклучити ся Г sich einnisten;
 ausgebrütet werden. ўклучит
 ся муль.
 ўкорошени́й Д. выхарашаний,
 castriert.
 ўладити Лв. виладити. ўладила
 орати.
 ўличити Стр. вичислити, aus-
 zählen.
 ўмняцкати Г. ausdrücken.
 ўмняцкат вон уграка́ er drückt
 die Larve der Rinderbiesfliege
 heraus.

умствовати ВШ. philosophie-
 ren. овон умствѣє, є в нього ро-
 зума дѣста, має розум великый
 (cf. psl. бзѡумствовати
 ἀνοηταίνειν, desipere).
 уніти. уновати Лв. винити,
 виновати, виноватити. я йго́
 ўню = я єго виню ich schreibe
 ihm die Schuld zu.
 уннў МЛ. НД. Пу. уннўка.
 унўка Пу. im Inneren (старо-
 руск. дѣноу. дѣноу. дѣнѣ.
 вѣ дѣнѣ) повст. із вѣ дноу
 гл. стор. 41.
 упаздіти ся, упоздіти ся
 Гр. sich verspäten. упаздять
 (упаздють) ся sie werden sich
 verspäten. упаздѣти ся sich
 öfters verspäten.
 упáсти Вл. упáў гуд дўже го-
 лѡдний es traf ein Missjahr
 im hohen Grade zu.
 упытати Лаг. in der Bedeu-
 tung: aussuchen. тѣжко упы-
 тати.
 упікати ся Ду. старати ся.
 упікауть ся sie tragen Sorge,
 старають ся. cf. psl. пѣшти сѧ
 мѣлєу, curaе esse. попеченне
 φροντίς, cura. укр. піклувати ся.
 ўплети Я. вплетєні стяжки в ко-
 ска дѣвок, Haarbänder.
 упові́дати се Р. sich melden,
 erscheinen. упові́ає се ящїрка
 по дожджі der Feuersalamander
 zeigt sich (erscheint) nach dem
 Regen.
 упові́сти Я. erzählen, sagen.
 я уповіў.
 ўпозирати Л. ўпозирувати
 Ім. ausschauen, виглядати, ви-
 зирати. як ўпозирауть сѣрня-
 чата? wie schauen junge Rehe
 aus? вун пўдло упозірує er
 schaut schlecht aus.
 упражня́ти ся Вл. ВШ. sich
 entsinnen, догадати ся; вправ-
 ляти ся, sich üben, sich be-
 fleissen, sich bemühen. упраж-

няй ся = вправляй ся. psl. **оу-
пражнати** inefficax reddere;
συλάζειν, vacare.

у пулити очи НД. glotzen.
упулю́ очи = што дуже упо
зірат ся = ували́у очи.

у п'яничти Гр. berauschen,
опаморочити. кажеме: як ня тлу-
міло в голові хоть: як ня
уп'яничло.

у ск'ати НД. кричати ус! ус!
в Галичині кричать: гуджа!
гуджа-на! тровіти hetzen. во
псо́ма уск'ати = mit Hunden
hetzen, тровити псами.

у-ск'ок Ир. im Galopp. іде ко-
но́м у-ск'ок er galoppiert zu
Pferde. іде ступо́у = коли іде
тіхо.

у скоробчити I. aushöhlen (cf.
коробка Körbchen aus Rinde).

у скребтати Ир. auskratzen,
aushöhlen.

у сл'овити Л. zur Rede stellen.
у спилати I. вичерпати, aus-
schöpfen.

у спіхув'ати Лаг. до ладу до-
вести. успіху́е верно = учистить.

у старіти Кв. alt werden.

у сц'яти Бч. висц'яти, brunzen.

у сикати ся Бч. висц'яти ся.
у т'аложити ся ВШ. утихоми-
рити ся, заспокоїти ся.

у т'іралник Л. утірало Кв.
Handtuch, Wischtuch ручник.

у толіти жа́жду Ир. den Durst
löschen. „напи́у ем ся волі та
угаси́у жа́жду ва́д утолі́у жа́ж-
ду — говориме по своїй б'е-
сіді“.

у трошити Д. витрошити, виду-
сити. herausdrücken. утросити
угракы з маргы.

у тучіти З. fett mästen, mästen.
кедь гуску угучиме З.

у хватити ся Д. вихопити ся,
вихватити ся. переп'ериця лем
ухватити ся ма́ленько, та сяде
уя́т да́ле ма́ленько die Wach-

tel flattert ein wenig auf, so-
dann setzt sie sich wieder auf
kurze Zeit.

у хорошаний ва́д умішка-
ний З. kastriert. ухорошаний
або умішканий ког'ут.

у черти вон ВШ. hinausschmei-
sen, hinauswerfen.

у чиніти ся Пу. sich stellen,
simulieren. учини́у ся, што во́н
п'яний er simulierte einen Be-
trunkenen.

у ши в мя́сї ВС. Finnen (Cy-
sticercus) im Fleisch, Fleisch-
finnen. ушли́воє мя́со ВС. fin-
niges Fleisch.

у шив'аля МЛ. Bärenraupe,
eruca Arctiae.

у шив'анка Бі. eruca Deilephilae
euphorbiae, Wolfsmilchraupe
„бо всякий цв'іт на ній; —
в Марамароши ушив'ають собі
пл'атя“.

фад'юліна Ім. ВР. НД.
фад'юльн'ик Ім. Ligustrum
vulgare, Rainweide „корч, на
нім гей т'ерен.

ф'айный Лв. fein.

ф'айта М. Art magy. faj. д'руга
ф'айта eine andere Art.

фарад'юваний Лв. ermüdet,
утруджений, трудный magy.
fárad = утомити; трудити ся;
стар'ати ся.

ф'арбіти Я. барвити. в Гал.
фарбувати färben. ви́н фарбіт.

ф'ейса Пу. ВР. побіч виразу
сокы́ра magy. fejsze.

ф'ель. филь Ян. ВШ. Gattung.
два ф'ельі. еден филь (у Гуцулів
в Жа́бю: едн'а филь gen. fem.).

ф'ена (в Ключерьках) Flachsseide,
Cuscuta epilinum.

ф'исіти МЛ. fauchen. г'уска
ф'исіт або gatae, кач'ька ра́нкае.
г'уси ф'ис'ят.

ф'іскаўка МЛ. Pelias berus,
Kreuzotter. (der Name wahr-
scheinlich nach dem wüthen-

- den Fauchen der gereizten Otter).
- фінджа Бі. філіжанка, повничка. Tasse. дві фіндзи.
- флуд Я. Wolf, Canis lupus. флуд берé, що му се нагóдит wórtl. der Wolf nimmt, was er trifft.
- фогóля ВІІІ. Wiesenknarrer, Crex pratensis. тькать пішцьом, лабáми течé [течі в первістнім значеню; так і в старосл. тьшти 1) currere 2) fluere]. ци „фогóля“ по рúськы? — „то вже ўверли з мадýрського“. [в мад. fogoly = Rebhuhn].
- фóрскати Ир. фóркати, хвóр-кати. schnauben. кóнь сфóр-кать.
- фоснúти Ир. fauchen. ма́чка на пса сфоснúла. ма́чка на пса сфосить, кедь го побáчить.
- фоторчинá НД. eine Strauch-art.
- фрас Лв. Стр. Krankheit, Verderben. морйў бы тя фрас! Verderben über dich! mögest du hinsiechen! фрас бы тя быў! item.
- фра́цкати ВР. ausschlagen. фра́цкать кóнь.
- фрýшткык Стр. НД. снідане. „слово ўнято з нýмецького“ Frühstück. фрýшткыкувáти frühstückten. прóсима вас до фрýшткыка! — с пáном Бóгом фрýшткыкуйте! най вам Бог дасть на пожýток! — дякуу! дай Бóже й вам дóброе здорóвле Стр.
- фруерáти. фруеркáти Мар. на фруері (флюарі) грати die Hirtenflöte blasen.
- фýкати ВС. 1) blasen. пóрхаўка (Lycoperdon, Stäubling) на бильмó в маржýны; кедь маржýну óко болít, то зафýкауть пóрхавкоў, то помáгать. 2) fauchen; vor Zorn schnauben. тко,
- як ся наўчить, і спить і фý-чить З.
- фушоўкы І. сливки круглі, чорні.
- фя́тлик Стр. молода віта, мо-мода галуза; вітка.
- ж. ха́бзінá Стр. білий боз, Hollunder, Sambucus.
- хáвкати НД. mit heiserer Stimme schreien. пітокúрник не піе, лем хавчýть.
- хамнік ВР. Gebüsch.
- хáпкати ВР. hastig greifen. хáпкали руки.
- хворлакувáти Лв. хворлякувáти Пу. kränkeln, kränklich sein. хворлакувáтый Лв. хворлякувáтый Пу. хворякувáтый НД. kränklich.
- хиб́ити Бі. в гал. хибувати fehlen. чийі гýси хиблáть? = гал. чн́і гýси хибúють, чийх гусий нема́?
- хы́жа Лв. ВС... Haus, Hütte.
- хыжнá при́права ВР. Gewürz, welches im Haushalte des Bauers oft gebraucht wird. часнóк, пыбúля.. хыжнá при-права.
- хыжн́ый Стр. Haus-. хыжн́ыі пт́ицы Hausvögel.
- хыхлáтый О. buschig cf. рос. хохоль = Schopf.
- хóдльі Бі. Stelzfüsse.
- хля́скати Пу. mit Geräusch schlagen; schmitzen.
- хмáрно ся НД. es ist wolkig, es ist trübe.
- хмельна Ян. Hopfen, Humulus lupulus.
- хоўп І. Стр. Schopf, Haube, Federbusch cf. хоўпáк З. aus Lammfell verfertigte Mütze cf. ковпак.
- хоўпáня Стр. Лв. хоўпáнька Ир. Ду. Haubenlerche, Galerita cristata.

хоўпаты́й Э. Г. mit einem Schopf versehen, gehaubt. чокырде́й хоўпаты́й Э. die Kothlerche ist mit einem Schopf versehen. джаворонка хоўпата ходіць в зимі по пўтвови die Haubenlerche ist Winters an Wegen zu finden.

хоўник Д. Вл. (ховник) kleiner Schopf.

хольіпаты ся Кв. хольітати ся wackeln. хольіпае ся es wackelt.

хоўпун Бі. Haubenlerche, Schopflerche, Kothlerche, Gallerita cristata.

холоді́на Кв. холодні́ця ВР. холоди́йня Лв. холоди́льня Laube, альтана.

холошны́ Я. шта́нй черво́ні, тоўста́ (= грубі́).

холошня́нік Гр. што в холо́шнях ходіць. холошня́нік: до сэмого поко́льня холо́шнями во́ніць.

хороша́нік ВС. castriertes Männchen z. В. Ochs, вуд. „хороша́ніки“ клі́чеше і бараны́, што ся хороша́ут.

хосе́н Г. Ну. I.. Nutzen. magy. haszon.

хосно́віты́ Стр. nützlich magy. hasznos.

хоснува́ти Г. Nutzen ziehen; benützen, gebrauchen. Ма́дяри хосну́уть magy. használ в гал. хіснова́ти.

хоть in der Bedeutung: oder Гр. як ня тлумі́ло в голо́ві хоть уля́нчи́ло. — хоть ВС. wenigstens. хоть ро́к wenigstens ein Jahr.

хоть де Ян. = будь де wo immer. — хоть куды́ ВШ. nach allen Seiten, in beliebiger Richtung. — хоть якій Я. Бі. was immer für ein, welcher immer. хоть яку́ співа́нку співа́й.

хоть — хоть О. entweder — oder. ка́жеше хоть девяно́сто — хоть девя́тьдесять.

хра́цля Стр. НД. в осе́ні, ко́лі земля́ замэ́рзне; сны́г, ко́лі пўстити́ і замэ́рзне Стр. — гру́да на доро́зі, ко́лі боло́то приме́рзне НД.

хрeбта́к (хрeптáк), dem. хрeптачы́ок Гр. Krüppel; Knirps.

хрeсто́к О. genit. хрeстка́ dat. хрeсткú etc. Kreuz in Gal. хрeстик genit. хрeстика.

хро́мндéй О. хро́мый чоло́вік, ку́ляс ein Lahmer, ein Hinkender.

хру́пкати Э. knuppern, knuspern. хру́пкауть ды́ти лопаткі́ die Kinder essen knuppernd die (Erbsen)Hülsen. лопаткі́ на горосы́, бобы́, пасу́ля... вшы́тко, што лу́щить ся.

хру́ст (Липша у Марамо́рши коло́ Густа) Maikäfer, Melonlontha vulgaris.

хра́скати. хря́цати Бі. knarzen.

худе́ня Лв. mageres Fleisch. ху́жо е мя́со = худше́ мя́со. — поодби́рай то́ту худе́ню, трéба на́біти пі́книці́.

ц. ца́бати ВР. zappeln, langsam gehen, kriechen. ловга́ны плеско́ва́ти, па́бауть тихо́ (=zappeln d. i. bewegen sich langsam) ВР. глиста́ ца́бать по землі́ або ла́зить.

ца́йзлпк Ян. Zeisig, Fringilla spinus.

цапы́ Ду. шра́ги до рíзана дров Sägebock.

ца́рь О. König, король. ца́рьскы́й königlich; коро́лівскій. пошо́у у ца́рьскú робóту гачу́ги стина́ти.

ца́рeні́к Ян. Lucanus cervus, Hirschkäfer.

цьві́т МЛ. in der Bedeutung: 1) Farbe. голубы́й цьві́т blaue

- Farbe. 2) Gesichtsfarbe, frische Gesichtsfarbe. має цвѣтъ в лиці чоловік, ож здоровый, слабый не має цвѣту в лиці, блѣдый.
- ц е р ѳ і О Schneegraupen cf. серѣн, pol. szron. ц е р ѳ і падѣ; — як дуже снѣжит, як грубий снѣг, кажемо: пластовец.
- ц е р ь к і в к ь Вл. zelo з синѣньким цвѣтом.
- ц ђ п к а т и Лв. пр. свиня цђпкати вадь чямкати, кедь йість.
- ц ы б а к Ир. ц ы б а н О. ц ы б а к ь або ч а ф у р к ь на чесноку Ир. die röhrenförmigen Blätter und Schäfte der Zwiebelpflanze пішли цибульї в цибапи О. die Zwiebel trieben Blätter.
- ц ы б і б ы Д. nom. sing. цыбик die röhrenförmigen, bauchig aufgeblasenen Blätter der Zwiebelpflanze. цибуля має цыбики.
- ц ы б ў х Я. Pfeifenrohr. в Жабу в Гал. чубўк. dem. цыбушок. дай ко ми цибушкá турецк. tschubuk, tschebek.
- ц и г а в и н Стр. Лв. Zigeuner, циган, циганчук pol. ациганинъ vel циганинъ Zingarus.
- ц ы г ђ н и т и (коло Середнього) гнати. доцигђнати = догонити. cf. галицкюр. цигыкати.
- ц и м б о р а́. ц и м б о р Пу. Genosse, Kamerad magy. czimbora.
- ц и н і в к а Я. або йця цинова Я. — кварта цинова magy. itze = Halbmass.
- ц ы н ь к а - ц ы н ь к а - ц и ! НД. (кличуть на свинї cf. čech. čupče = Ferkel); — на-на-ки! кл. на корови; — не-не! кл. на конї; — на лошата; не-чїду-не! — на гуси: гўсю! гусю!
- ц ы н я н ы й I. zinnern, Zinn-. жабї корытята ги цыняна лђжка.
- ц ы д і л о Я. Seiher, Seihe.
- ц ы л е НШ. ganz und gar, in der That; wahrlich? то онь
- ц ы л е му ся полюбїло = das gefiel ihm ganz gut.
- ц ы п а ў к а I. НД. Лв. цыпавка Spitzmaus, Sorex, „бо цыпчить“ Лв. plur. цыпаўкы.
- ц ы п а ў к а НД. Dorngrundel, Cobitis taenia. рыба май мѣнша, ги пїскђр.
- ц ы п к а т и Вї. ВР. pieren. кўрята цыпкауть.
- ц ђ р к н у т и Д. klirren; klingeln; klimpern. цђркне среберный.
- ц о р к о л а́ Iм. вадь сороколаб ВР. Feld-Rittersporn, Delphinium consolida в Гал. сорђчи ланки (цоркола мїсто соркола cf. сорока).
- ц о р к о т ђ л я МЛ. в Гал. teręta ein Rad, womit die Kinder spielen, Schwirrrad.
- ц ў р а в и й I. I. дрантивий, дїравий, клапчастий. цўравый жид, lumpiger Jud cf. čech. car = Fetzen, cf. цўндривий lumpicht, zerfetzt magy. czandra. цўравї двѣри I. дрантивї, зле зробленї двери.
- ц ы в к а МЛ. цыўка plur. пывкы Dohle, кавка Corvus monedula pol. чавкка.
- ц ы ж к а т и Стр. свиня цямкати, кедь йість.
- ц ы п к а т и ВШ. in Tr. pfen herabfallen, herabtröpfeln. дождь цыпкати.
- ц ы т к а I. Tüpfel. твѣрдо красни цыткы у пїрських кўриї (=морских куриї) die Perlhühner haben sehr schöne Tüpfel.
- ц ю н ю к Ян. Stechmücke, Culex ripiens гл. сонюг, сунюк magy. szunyog.
- ч а́ чай скђро НД. скоро роби, скоро їди: „кажемо: чай скђро! обы дуже швидко їшђ.“
- ч а л о в а́ т и Д. magy. csalni, „кламати“ чарувати cf. ukr. чаклувати.

ч а́мкати ВШ. platschen. поті-хли сві́ньї, лиш чамкауть.
 ча́мняный. чамняный Лв. schön; tüchtig, stark; ehrbar. крас́ный, си́льный, ро́слий, го́нный (= годный), чита́вый“. чамня́ный хло́п, ча́мняный го́луб (cf. чемний = artig).
 ча́пкати ВР. Ир. чапкати свиня, як пість, cf. чамкати, цяпкати. (час) у ко́лько ча́су im wie viel Uhr. де́сять часо́в zehn Uhr. по́ў о́сьмый час = halbacht Uhr.
 часо́вник Ян. О. Uhr, Zeitmesser. psl. часо́вникъ horo-logium.
 ча́стїти до це́рькви НД. ходити до церкви psl. ча́стїти frequentare. ча́стїть вк це́рьковкь.
 ча́фїрка (у Изї) Eidechse, Lacerta.
 ча́фўрка ВР. pie Hülle der Buchnüsse oder Bucheckern. буков в ча́фўрцї cf. halic. шапурка.
 ча́яти Вл. гляда́ти, виждати, убива́ти ся, старати ся, журити ся (за чим). ча́яти за робо́тоў, за гро́шми, за хлы́бом. ча́яти sperare; exspectare.
 чека́й тко́сь ма́ло! ВР. der Unbekannte soll ein wenig warten.
 че́лядіна Г. Р. ВШ. або жо́на. че́ледїна Р. Frau, Weib, че́ля́нник (челя́дник) ВШ. = чоловік. че́ля́дча Г. або жо́на єдно́ че́ля́дча. genit. че́ля́дчати че́ледї́нський О. че́ледо́чий Я. = жіночий.
 че́нго́в Лв. Wanne, magy. csengő че́нго́вийстий (че́нговистий) підго́рлистий, mit grosser Wamme versehen. во́лы че́нго́вісті.
 че́рві́вий О. wurmstichig. че́рві́вий горі́х.

че́рво́нка НД. rothe Ruhr.
 че́рво́тк Г. Anobium, Klopfkäfer. ма́ло черво́тко́в.
 че́рева́ plur. tant. НД. Г. Eingeweide, viscera, кы́шкы шы́ткы“, pol. trzewa. че́рева́: што удну́ Г. = Eingeweide: das, was im Inneren der Körperhöhle liegt“.
 че́реда́ коро́в МЛ. пу́ў дру́га сто (150) коро́в.
 че́редарь Д. па́стырь, што коро́вы пасе́. че́редарїти ВШ. бы́ти че́редарём (па́стухом че́реди, че́редником).
 че́реп Ім. in der Bedeutung: Blumentopf.
 че́репа́ня Л. на́кривка в выпа́леної глі́ны.
 че́репа́ня Ім. Stockrose, Pappe-rose, Althaea rosea (деку́да у Войкі́в пр. коло́ Турки: че́репа́ня = Eichhorn, Sciurus).
 че́рибо́нїти МЛ. ва́дь че́рибо́рїти МЛ. zwitschern, singen. коро́лик че́рибо́нїт і прудко́ ты́кае в лум.
 че́рле́на хворо́та ВЛ. Г. scarlatina (че́рле́ный = че́рво́ний, roth)
 че́рле́нїстий Ир. röthlich, roth gemischt. як упо́зіра́ть дзя́бка? — че́рле́нїста.
 че́рле́нїця НД. че́рле́на глі́на, rother Thon.
 че́рле́нобо́родый Мар. mit rothem Barte, гал. рудобо́родий.
 че́рле́ногру́д ВС. Erythacus rubecula, Rothkehlchen.
 че́рле́ноо́чиця ВС. К. Ду. Rothauge, Scardinus erythrophthalmus. че́рле́ноо́чїцы ма́ло плеско́ва́ті.
 че́рле́ня́к Г. ВС. plur. че́рле́ня́кы Art essbarer Schwämme.
 че́рпа́к або на́падка Г. eine Art Fischnetz.
 че́рты́ж Б. ausgerodeter Waldtheil „ги бы́ у́чїстїу́ ха́чу“.

чеснок Кв. Knoblauch.
 честувати Г. Л. Лв. Ehre erweisen, schonen.
 чіколонок plur. чіколоники Бі. Fingergelenk, Fingerglied.
 чим Г. Я. in der Bedeutung: wann. наколи прийде або чим прийде Г. wann er kommt. чим се змёркне Я. bevor die Dämmerung eintritt.
 чім'єр Д. чимір Veratrum, Nieswurz. „у три годї ўпвите; о́коло на нїм цьвіт білий“.
 чингашка Ир. Вл. чинкашка ВР. „чингашкї жо́уто цвиту́ть на вєснѹ“.
 чир коло чєный МД. з кындиричиной мукы вѣмшка рідка.
 чїсто чорный ВС. ganz schwarz, einfärbig schwarz. кўриця чїсто чорна.
 чїтавий Ир. Стр. Бі. gut, brav; achtbar; schätzenswerth; werthvoll. читавый гóлос. читавый робóтник. худóба чїтава. не чїтавий робóтник, што не має рукы.
 чблка З. чупер psl. чєлѣкка в гал. декуди: чїлка.
 чїнити К. чинити, machen, verfertigen. ланцкы чїнят дьїтї в кульбáбкы К aus den Schäften der Kuhblume (Taraxacum officinale) machen Kinder Ketten.
 чїнтаз МЛ. Fink. два чїнтазы.
 чїпáк вадь рукавїця Лв. Haube (reticulum), zweite Magenabtheilung der Wiederkauer.
 чїпкár Ян. Hausirer „шо з усєкоў краминоў ходїт по хатáх і продає (крамина=feile Waare, Gramwaare).
 чїпкáстый НД. ровчїплений, handförmig. бїлòклень має лист гладкый, чїпкáстый der Weissebern hat glatte, handförmige Blätter.

чїрка Стр. Anthus, Regenpfeifer. чїркы квїлять.
 чїслїти або лїчїти Бі. zählen.
 чмóвжик Вл. Ир. Бі. Д (чмóвчик). чмóвжїй Лв. Spechtmeise, Sitta europaea.
 чмóвхáля Г. НД. чмóвхáлница НД. малá терлиця до конопель НД. прáдиво чмóвхать нá чисто, має чотыры зўбы а в середнїны шы чок ўтєсаный з дєрева нá остро — у ровколїтну шычком рўбать (дрўгый раз) Г.
 чóвхнути Ян. plumpsen. рыболов (Sterna) чóвхне в во́ду, імє рыбу і вїскупит (вїскупит = вискочить).
 чьок plur. чьокы Лв. Lanius excubitor, grosser Würger, чок.
 чонкáстый нòс НД. кирпатий, магу. csonka, pisze ogg.
 чóпнарь ЛВ. „што пáленку наливать“.
 чопóк Г. Fruchtstiel. на чóпку auf dem Fruchtstiel.
 чоргáн Бч. Küchenschabe, Pteriplaneta orientalis.
 чóрный хрущ Л. Rosskäfer, Geotrupes stercorarius. як лїтать з вєчера, забренїть.
 чорноборóдый Мар. mit schwarzem Barte.
 чорноклєнь НД. чорноклєнина Д. Acer tataricum herzblättriger Ahorn.
 чорнопєря Коп. eine Fischart.
 чубáнька МЛ. Haubenlerche, Kothlerche Galerita cristata.
 чўдный Стр. wunderlich. тáкы мўха, єї чўдно звуть.
 чудофáй Им. вадь дїка папрїка Stechapfel, Datura stramonium.
 чукурдєй К. Haubenlerche, Galerita cristata. лїтат по пўтех.
 чўлка Лв. eigtl. Schopf. cf. чòлка, psl. чєлѣкка. чўлка, што виходить із струкá кындирицьї die langen, aus den Blüten-

kolben der Maispflanze herabhängenden Narben.

чулковати ВР. vom Wachsen der Narben der Kukurutz-Stempelblüten. слабо кындиріця чулкує = в Гал. „пряде“. чумак Я. пустá капуста, що не звивáє се в голóвку; хіба гáлиця в'їість чумак.

чуфёрка Бч. Eidechse Lacerta plur. чуфёркы.

чямкати І. свиня чямкать гл. чямкати.

чэд Кв. in der Bedeutung: Dunst, Nebel hie und da in Gal. auch in der Bedeutung: Rauch. (eigtl. чад = Kohlendunst. дым = Rauch).

чювати ВР. verlauten. што у вас чювати? was verlautet bei euch Neues? was hört man Neues?

ш. шакну́ти Ім. abhacken, abschneiden. шакну́ў ўхо=відри́зав. cf. psl. сѣкшти, rad. сѣк. шакну́ти Вл. in der Bedeutung: stehlen, entwenden. шакну́ў = украв.

шальі́янка або шалені́ця Бі шальі́тра І. Taumelloch, Lolium temulentum. кэбы найі́ў ся, тóбы подурі́ў; у нас молóтники подурі́ли од шальі́тры: не встаў, докóль ся не ўспаў (=виспав).

шандáрок Р. Seidenschwanz, Bombycilla garrula (шандар = Gendarm; nach der Haube, welche einigermassen dem Hute eines Gendarmen áhnelt, so benannt).

шанталéба ВШ. чоловік не чупарний, lumpiger Kerl.

шановáти. шанувáты Лв. в знач. жалувати. шану́у magy. sajnáloom.

шарáнец МЛ. Thürangel. двери держат ся в шарáнци.

шáпка на оборóзы Лв. покритé на óборозы. — на хы́жи: верх, на хлы́ві верх, на óборозы: шапка. справилисье шáпку.

шаркáнь gen. fem. Стр. Drachen magy. sárkany.

шаркáнт'òв Ду. Sporn. у когунтá шаркáнт'òвн. magy. sarkantyú.

шáтан Пу. Teufel. pol. szatan psl. сотона. гр. σατανᾶς.

шáцкати Лв. ausschlagen, mit Wucht schlagen. шáцкать кóнь.

шáш МЛ. рогожина, Турфа, Rohrholben. шаш клóчить ся в болóты; тóго шáшу мнóго. шаш ВС. Phragmites communis. Schilfrohr. гру́бий шаш dickes Schilfrohr cf. magy. sás=Riedgras cf. саш, саршина.

шáшка НД. ВС. Heupferdchen; Libelle, Wasserjungfer. шáшка, што йіість жы́то: до ма́ка зйіість вёрно = Calandra granaria; schwarzer Kornwurm.

швáблик І. Schwefelhölzchen.

швáбликáрня Лв. швáбличáнка І. Zündhölzchenschachtel. „што ся швáбликы кладу́ть у нью́у“.

швáкнути сáбльоў Пу. mit dem Säbel dreinhauen (gebildet von der Interject. швáк, welche das Geräusch eines mit Wucht geführten, einhauenden Säbels (oder überhaupt eines Schneideinstrumentes) bezeichnet.

шелеснáтый (селеснатый) Ду. широкий, розгалужений. шелеснáтый дуб eine Eiche mit breiter Krone, eine breit verästelte Eiche eigtl. stark rauschend cf. шелест = Geräusch.

шелі́якы ВШ. усякий, шелі́яка земл́я. čech. všelijaký allerlei.

ше пілявий Бі. der lispelt, гал. сепелявий, „що не гóде гладко говорити“. чоловік шепіляє МЛ.

шеренконя́ти Ду. Гр. prasseln; rauschen. шеренконя́ть мурия́кы, кедь кымя́ть.

ше́стинеды́лька І. невіста, што іде на ўвóдки до цёрквы.

шибе́няк Пу. Galgenstrick, Galgenvogel.

шибка́ вода́ НД. schnell fließendes, von oben herabstürzendes Wasser.

шині́р НД. Perca fluviatilis, Flussbarsch magy. süger. два шині́рі

шпрын́ка Г. Wamme. на шкúрю пуд шійоў вола́ вадь коро́вы ка́жеме: шпрын́ка.

шншкар́ь Ян. шншкар́ик Рос. Kreuzschnabel, Loxia. торóбит шншкы́ ер шáлдїе Zapfen der Nadelbäume.

шншгар́ або чірааз́ Лв. eine Fischart. plur. шншгар́і. чіраазы́. з'іміў еднóго чіраза́ (cf. шині́р).

шкалу́біна ВР. НД. Eischale [aus шкарлубина, cf. шкарлуна, скорлупа, скаралупа (скора + лупа); cf. скарубяна, шкаруба, шкарупа]. в шкалуби́ны бильо́к, жоўчы́к, в жоўчы́ку півяжо́к (Hahnennritt).

шкобе́ць Д. Rüttelfalk. шкобе́ць іме́ть хоть яко́е по́тя малóе.

шлиќ або шле́г Я. ша́пка бара́нча́ з за́котами.

шля́пати в болоты́ МЛ. шля́пати шля́пнути Лаг. plumpsen. ка́мінь шля́пнуў у во́ду.

шмідля́ НД. Schmiede, кузня.

шняп́ О. оди́н шняп́ леті́т. шня́па ВС. Schnepfe.

шо́ О. was.

шоўко́вы й Я. Seiden- за́паска шоўко́ва.

шо́ўдра gen. fem. шо́ўдер gen. masc. vorderer Schinken. еде́н шо́ўдер. два шо́ўдрі або шо́ўдрі (cf. germ. Schulter).

шоло́пати Гр. ein Geräusch verursachen, klappern. ка́чыка шоло́пать пы́ском.

шор́ Пу. ряд. Reihe, Linie. за шором́, за порядком́, magy. sor.

шпору́ник МЛ. sparsamer Mensch, Sparmeister. шпари́вник.

штим́ Кв. ви́брана корóтка воўна. — корóтка воўна, а доўгы́й во́лос відчі́хе (= відчеше́); тче доўгы́й на оснóву, а штим́ тче ся́ впоперéк О.

шўга́ Д. ніколи́ magy. soha = niemals.

шўга́й Гр. Г... шуга́й словацк. šuhaj парубо́к, ле́гш.

шўмела́ ВС. die scheidenförmigen Deckblätter, welche den Maiskolben umhüllen. шўмелоў е́ст струк обгóрнений. (Um Zalisčyki in Gal. шумели́не).

шумеля́нка Лв. капúста, што́ ся́ не звыва́ть в голо́вку; лем ды́ла ма́ргы.

шўмо́ла або шўмі́л Ир. Lieschen, die Deckblätter des Maiskolbens гл. шумела́.

шумоты́ти О. rauschen. лы́с шумоты́т. зашумоты́ло лы́стя.

шупі́рка МЛ. шупе́рка Р. шупе́рька О. plur. шупе́рькэ. Eidechse, lacerata шупе́рка біга́е по́ полю́ cf. чу́ферка.

шусты́ти Ир. Ду. rauschen. потóчыок шусты́ть; лы́стя, ряз́жа шусты́ть.

шўты́й Бі.. ohne Gehörn, ohne Geweih; hornlos. óлениця́ і серна́ шўта, а óлени́ і ца́пы із ро́гами́; у óлени́ ко́лько му́ па́семко́в то́лько му́ ро́ко́в.

шутка К. Вл. Лв. 1. amentum, Käzchen (здає ся „шутками“ звано давнійше ягнятка cf. шутий—безрожий; оттак „шутки“ тільки, що ягнятка, бааята, базькі — а то мовби від подоби до ягнят).

шц. щипаўка ВС. Ohrwurm, Forficula auricularia.

щўпка ВС. Бі. ВШ. щўпка Г. Stein (putamen) in der Pflaumenfrucht (drupa); Kern. роспўчит сливку, а што ўкыне, то „щўпка“; щўпки таґже з яблыка, з грушкы, з дыны як іє сливы, іє черешны.

щю́ка Г. Д. Hecht deminut. щю́чка kleiner Hecht, junger Hecht.

я. яблычя plur. яблычята Стр. kleiner Apfel.

яблычко НС. МЛ. Ян. Kehlkopf, Adamsapfel; Kniescheibe.

явірниць О. Johannisbeere, Ribes rubrum.

ягода НС. Я. Erdbeere. ягоды чепегóві = полуниця.

язык рўськый Ир. ВС... язык руський ruthenische Sprache, мы рўського языка wir sind ruthenischer Nationalität.

як котрый Я. wer (je nachdem).

ялїниця 1. Wachholder, Juniperus communis.

яло Р. es ist gelegen, es ist passend. старóму Лазарóвичеви не яло dem alten L. ist es nicht schicklich.

яриць НШ. у нас сїють дво-який яриць: є голомша і яриць сальковатый, з доўгими сальками (Grannen).

ярич Л. ВР. Igel, Erinaceus europaeus ярич песьий (у німецкого люду: Hundsigel) і свинський Л. (у німецкого люду: Schweinigel, Sauigel).

ярмарчєний О. чоловик, що ярмаркує. ідут ярмарчєни (ярмарок в О. = Jahrmarkt).

ярмина́ З. Бі. Wamme. „кожа, што пуд шийоу волóви“.

ярьмина́ МЛ. „карк у волá, де тягне ярьмо́; пуд горлом є пудгóрлиця (Wamme).

ярьий Лв. весняный.

яру́га Г. Schlucht „што стоїть вода в ній“. яруга, што гóлєсо вїбе на дорóвы З.

ясна́ або ясна́ Г. plur. tant, Zahnfleisch, gingiva в Гал. ясла, ясна.

ясне́ц Ян. dünne, durchsichtige Eiskruste.

ястри́б по́течий Ян. Sperber, Finkenhabicht, Nisus communis.

ястри́б вели́кий МЛ Г. Hühnerhabicht, Astur palumbarius.

ястри́б гóнит за курий Бч.

(яти ся) менї ся то не яло ВР. = „не парує, не приємно“ für mich ist es unpassend, unschicklich. зр. яло, яти.

ящур Л. ящур Им. ящир О. ящирка Р. Salamandra maculosa, gefleckter Erdmolch, Feuersalamander. — по земли помáли йде ящур; ящурка швидко бїгать Л. der Erdmolch kriecht langsam; die Eidechse lauft schnell. — ящюра перепўщать чєрез рўку, обї легка рука, обї удало ся хорошати Им. man lässt den gefleckten Erdmolch über die Handfläche kriechen, um eine „leichte Hand“ zum Castrieren der Hausthiere zu haben (Aberglaube).

ящур полевий Я. ящурка ВС. ящурка Л. Eidechse, Lacerta agilis. бїгать ящурка на чотырьох лабах; хвост доўгий має.

Є. єднó вш́ткo К. alles eins
все однó. вітер тай віхор єднó
вш́ткo — а повіт р́уля (Wir
belwind) кр́утьить.

ємкый Бі. gewandt, mit Chic;
schnell. пої́ ємко=gehe schnell,

gehe eilig. — comp. ємший
ВШ. superl. ма́й ємши́й ВШ.

Ю. ю́га Стр. Schaf. звичайно:
вóвця; magy. juh.

ю́га с Стр. ю́га с Schafhirt;
Schäfer. magy. juhász.

Похибки печатні і декотрі доповнення.

стор.	стр.	Напечатано:	Має бути:
5.	2	з гори rak = рал;	гáк = рак;
5.	7	„ Тю лел'кiаь	Ты лел'кiаь
5.	9	з дол. розканчати	р о с к а п ч á т и
10.	1 і 2	з гор. Подані тут мною зна- доби обнимають записки, які починив я при кінці липня і в серпні 1897 р.	Подані тут мною знадоби обнимають записки, які починив я при кінці липня і в серпні 1896 р.
11.	16	з дол. привіт,	привів,
17.	12	з гори βοφρός, uva.	βóτρoς, uva.
26.	11	з дол. nich ganz	nicht ganz
39.	4	„ МАКК'К'К'.	МАК'К'К'.
42.	14	„ с'ь'к'м'р'єн'ь humilis.	с'ь'м'к'р'єн'ь humilis.
45.	16	з гори psl. bawól.	pol. bawól.
46.	15	з дол. psl. čaler	nsl. čaler
54.	[Зложня привластна (possesive Composition) належить додати:] просто̀во́лòсы́й Я. mit unbedecktem Haupte. — черле- но̀борóды́й Мар. mit rothem Barte. — чорно̀борóды́й Мар. mit schwarzem Barte.		
55.	[Наросток - авъ належить додати:] ч'їта́вий Мар. Г.. achtbar; geschickt, tüchtig.		
57.	17	з гори утворює ся наросткам - акъ:	утворює ся наростком - акъ:
59.	9	з дол. wettem.	wetten.
68.	20	„ цр'ьквн'я	цр'ьквн'я
72.	11	з гори м ю й (йюў, йїй, йїу) і	н ю й (нїў, нї, нїй); м. юй = їй, psl. кей. завжди н втискає ся також в abl. sing. et plur. ннш, нь о ў psl. нм'ь, кєж; ннма (ннш) psl. нми.

126. [заклинаня. — належить додати:]

гúта бы ты вбýла! der Schlag soll dich treffen! — зня́
бы ты збýла! die Fieberkrankheit möge dich aufreiben. —
жаль бы тебе побýй! vor Schmerz mögest du verenden! —
Бог бы вас да́где дýй! Gott möge euch aus unserer Mitte
nehmen, möge euch entrücken! — бýло бы ти погáное!
Unglück über dich! — няй Буг варýе! Gott behüte! — на
смак бы ти упáло! etwa: es soll dir sauer bekommen! —
дóлби гольнkáми бы ти потеклó! item. — морíй бы
ты фрас! фрас бы ты би́й! schwere Krankheit möge dich auf-
reiben! Verderben über dich! — до гáлі бы! zum Teufel! —
невóля бы ты й́ла! in der Sklaverei sollst du verschmach-
ten! (ein Fluch jenen Zeiten entstammend, wann noch Kriegs-
gefangene zu Sklaven gemacht wurden).

стор.	стр.	Напечатано:	Має бути:
128.	9 з дол.	погóстиў.	погóствў?
136.	15 з гори	дýй?	дýу?
148.	4 „	вiсьóм	вóсьм
148.	5 „	вiсьóм.	вóсьм.
157.	4 з дол.	чотýры	чотýри
157.	1 „	чотýры	чотýри
169.	15 „	твóрдо зужури́ ся.	(В МЛ. середній звук и). твóрдо зажури́ ся.
205. ст. II. 25	„	Phaseolus	Phaseolus
211. „ II. 23	з гори	gefórbtes	gefárbtes
212. „ I. 11	з дол.	варте уваги гiдним,	уваги гiдне,
212. „ II. 23	„	[по гергелiця МЛ. належить додати:]	
		гад. гергелiця, гергелiце, горголице староруск.	
		грýрица (гл. Початки до улож. номенклятури i термiнологii	
		природописної, народнiє. Нап. I. Верхратский II У Львовi 1869.	
		стор. 26 i Ueber die Mundart der Marmaroscher Ruthenen	
		v. I. Werchratskij. Stanislaw 1883. стор. 40) cf. it. gorgoglione,	
		lat. curculio.	
212. „ II. 10	з дол.	гiндат дýтина	гiндат дýтина
216. „ I. 18	„	Wachsschabe;	Wachsschabe (Galleria mellonella);
229. „ I. 5	з гори	косi — косá	косi косá
230. „ II. 6	„	der Todteneule	der Todteneule (des Todtenkauzes, Athene noctua).
244. „ I. 7	„	[по: княгiнька) — належить додати:]	
		пáньiя Им. або примильно: пáнийка Им. Frau, Frauchen.	
249. „ I. 19	з гори	на наску тютюну	на пачку тютюну
251. „ II. 18	„	щось небуть	що небудь
261. „ I. 3	з дол.	čech. chudobny masur. chudobný	čech. chudobný masur. chudobný

До історії „руського обряду” в давній Польщі.

З поводу моєї замітки в XXVII т. Записок (Miscellanea) „До історії „руського обряду“ в старій Польщі“, де я видрукував з своїми увагами грамоту кор. Жигмонта, що заборонює будувати в Дрогобичи православну церкву, др. Антоній Прохаска, звістний польський археограф, кустош львівського краєвого архиву, надіслав мині, як редактору Записок, дуже цінний лист, де поясняє ієнезу сеї заборони і заразом дає иньше освітленне сьому факту. Я подаю низше, за згодою автора, сей лист в цілості (в перекладі), як дуже інтересний причинок до сеї справи, але дуже цінячи подані вп. ученим фактичні пояснення і висловлені з тої нагоди гадки, позволю собі одначе в де чім з ними не згодити ся.

Ш. учений висловляє ту гадку, що з огляду на дійсні обставини, серед яких видано згадану грамоту, „про якийсь хоч би найменший релігійний гнет зі сторони королівської власти не може бути ані мови“; як причини, що привели до видання сеї грамоти, ш. учений припускає дві — мійський привілей, що виключав можливість будови церкви в границях міста, принаймні таку заяву міщан перед королем, друге — те роздраження, яке викликала в дрогобицькій громаді справа сеї церкви.

Д. Прохаска звязує сю справу з суперечкою між дрогобицькими сьвященниками за доходи, що йшла в 1-ій чверти XVI в.; є в тім одначе трудність, бо тим часом як то була суперечка сьвящеників, домашня справа руської громади, справа нової церкви в 30-их і пізнійших роках являєть ся справою цілої дрогобицької Руси, і в акті 1540 р. і в иньших, згаданих д-ром Прохаскою, по одній стороні стоять Русини — homines

rithus rutenici, illud oppidum incolentes, по другій — міщанська громада (розумій — католицька) — oppidani drohobicensis; як і був який звязок сеї справи з давнішими процесами попа Сенька (се лишило ся невисьвітленим і причинками автора), в усякім разі справа церкви ніяк не була вже його особистою справою, її уважала своєю дрогобицька Русь, і справа полагана була 1555 р. компромісом її з міщанською (католицькою) громадою. Отже можна говорити під час сеї справи тільки про роздраження між дрогобицькими Русинами і католиками; яка була причина роздраження, того не знаємо¹⁾, але бачимо, що дійсно було. Се роздраження дійсно могло б вплинути на королівську заборону, і я думаю, що король міг би ним мотивувати провізоричне відрочення справи, але в акті 1540 р. нема про те ані мови, і акт сей взагалі не мав провізоричного характеру (тим поясняєть ся і те, що міщанська громада ще 1568 р., уже по згаданім компромісі 1555 р. предложила його при списанню привилей²⁾); тим самим і вплив сього роздраження на королівське рішення нас не интересує: ми питаємо за правною підставою сеї заборони, й вона тільки нас интересує, а такою підставою є покликуння на те, що в Дрогобичу ніколи не було перед тим церкви.

Др. Прохаска толкує се так, що міщане покликунвали ся перед королем на якийсь спеціальний привилей м. Дрогобича³⁾ (хоч і не уважає певним, що місто такий привилей мало) і що згадані слова грамоти 1540 р. про руську церкву належать до сього спеціального привилея м. Дрогобича. Я думаю, з поданої дром Прохаскою історії справи виходить зовсім ясно, що дрогобицькі міщане не мали такого привилея, инакше се вийшло б на верх в документах сеї справи, а міщане певно не йшли б

1) Я б уважав найбільш правдоподібним, що Русини заперечували головну правну підставу заборони — немов би в місті не було церкви перед тим, на се натякає текст грамоти 1540 р., але за сим згодом не обстаю.

2) Правда, як зауважає др. Прохаска, в документі 1540 р. не стоїть вирвно, що король обіцяє ніколи не дозволяти будови церкви, і я радо вимажаю в заголовка сього документа слово „ніколи“, і прошу читачів зробити теж, але се слово і не противить ся змісту документа, бо, повторю, обіцянка короля не має ніяких прикмет провізоричности.

3) Як би такий привилей і був, то тим би не був усунений „релігійний гнет королівської власти“, тільки факт пересунув би ся в XVI в. у попередні століття.

вкінці на компроміс із Русю. Але думаю, річ ще певніша, що в 1540 р. вони здобували собі ту заборону короля зовсім не покликуюваннем на якийсь привилей: інакше про се згадав би король як про правну підставу своєї заборони, тим часом він двічі повторяє той мотив, що церкви ніколи не було перед тим, і ані словом не згадує, що се мало бути в дрогобицькім привилею; його застереження (*ita quidem...*) дотикаєть ся не істновання якоїсь грамоти того зміста, а факта (*si praefata synagoga nunquam antehac fuit*), а його дальші слова — *illos circa ipsam libertatem et usum conservamus* означають не якусь привилеїяльну грамоту, а тільки сей фактичний стан — *usus*, що в місті не було церкви. На мою гадку мовчанне документа доважує, що міщане й не покликували ся на ніяку привилеїяльну грамоту; але се вже дрібниця; то важно і на мій погляд зовсім певно — що правною підставою для заборони короля не була якась привилеїяльна грамота, а факт — що в Дрогобичи перед тим не було сеї церкви. А що грамота нічим не натякає, що се мало бути спеціальною привилеїєю Дрогобича, то тим самим ясно, що на погляд короля й його дорадників для заборони будови руської церкви взагалі виставало того факту, що перед тим сеї церкви не було. Се було одинокою правною підставою заборони, як видно із зміста документа, і відкликуванне до сеї загальної норми король признавав вповні оправданим (*quorum supplicationibus ut iustis benigne annuentes*).

І так аналізою документа дійшли ми до виводу, що в правительственних кругах в середині XVI в. істнував такий погляд: будова зовсім нової церкви може бути заборонена на тій підставі, що тієї церкви перед тим не було, інакше — будова нової церкви річ недозволена без спеціального дозволеня. Такий погляд відповідає анальоїчним звісткам, які я навів з передстоїтя з двох ріжних половин Польсько-литовської держави — з Перемищини і з Вильни, що нових руських церков ставити не вільно¹⁾.

¹⁾ Слова перемишльського ксьондза я зачитував в тій моїй замітці, а тепер для повности зачитую і відповідь правительства в. кн. Литовського в кн. московському Івану III на його бажанне, аби для його доньки поставлено православну церкву в виленськім замку: „князи наши и панове, вся земля, мають на то право и записы отъ предковъ нашихъ и отъ отца нашего и отъ насъ, и то въ правѣхъ написано, што церквей греческого закону больши не прибавляти, ино намъ тыхъ правъ предковъ нашихъ, и отца нашего и нашихъ не годится рухати“ — Акты Западной Россіи I, с. 141

Розуміть ся, практика розходила ся з сим поглядом, як то зрештою дуже часто бувало в Польській державі; сотки й тисячі нових церков будувало ся в новозаложених осадах і в давнійших, часто навіть без усякого дозволу влади, хоч потім діставали ріжні королівські потвердження, то що, але се не перешкаджало з другого боку тому, що дійсно існував погляд, принаймні в сім часі — при кінці XV і в першій половині XVI в., що нових руських церков не можна будувати, або в лекшій формі — не можна будувати без спеціального позволення. Як би навіть не розуміти грамоти 1540 р., уже самі ті звістки з кінця XV в. зовсім ясно се доводять. Лишаєть ся непевним, чи сей погляд опирав ся дійсно на якісь закони і постанови XV в., чи був тільки поглядом¹⁾ правітельственних кругів і католицької суспільности, і власне се питання чекає свого вияснення від спільних заходів руських і польських учених, але сам факт існування такого погляда не підлягає сумніву.

Іще маленька подробиця. В своїм листі др. Прохаска згадує про королівську грамоту 1555 р., аналогічного змісту з грамотою 1540 р.; на таку гадку навів його королівський мандат до дрогобицького старости 1555 р., що я подаю низше в цілости; із змісту сього мандату одначе впливає ясно, що король розуміє тут грамоту 1540 р. Мандат повторяє зміст сеї грамоти, і тим інтересний, бо разом з облятою сеї грамоти в дрогобицьких маїстратських книгах, видрукованих проф. Шараневичом²⁾, унеможливають гадку, що ми маємо тут фальсіфікат або недокладне скороченне³⁾.

Кор. Жилмонт Август наказує дрогобицькому старості Яну Старжеховському спинити будову руської церкви в Дрогобичу. 20 січня 1555 р.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Mazowie dominus et heres.

¹⁾ Сей останній погляд дає себе відчувати в грамотах з середини XVI в., що я видрукував у XVIII т. Записок (Miscell.): атак гдыж тая церков за ровказанемъ нашим господарскимъ есть збудована с. 3, комісари в. князя „будучи на помере волочної, подланымъ нашимъ церковъ збудовати дозволили с. 4. В приготовлених мною до друку самбірських актах XVI в. про сільські церкви практика дозволів на заснованне нових парафій й їх мотиви ілюструють ся значним числом грамот.

²⁾ Rzut oka na beneficja kościoła ruskiego с. 17.

³⁾ Одна тільки увага до видрукованого мною текста грам. 1540 р.: в нїм стоїть *allegan'*, отже се можна читати і *allegando* і *allegantes*.

Generoso Johanni Starzechowsky tribuno samboriensi et capitaneo drohobicensi fideli nobis dilecto gratiam nostram regiam (in absentia eius vicecapitaneo). Generose nobis fidelis dilecte! Obtulerunt nobis ciues drohobicenses christiani priuilegium a diuo olim parente nostro ea ratione illis datum, quod in ea ciuitate nulla sinagoga ruthenica, que antea non fuit, nunquam postea a quopiam edificaretur; sed quia nunc Rutheni in ea ciuitate manentes sinagogam edificare ceperunt in fundo etiam eorum ciuium, grauem ergo iniuriam se pati queruntur. Mandamus itaque fidelitati tue, omnino habere volentes, ut eos ciues drohobicenses, perspecto eorum priuilegio, iuxta illud eos conservet ab alijsque conservari faciat, eosque Ruthenos ab eo officio sinagoge supersedere iubeat, donec cum eis ipsis ciuibus christianis de iuribus tam eorum quam etiam Ruthenorum, si que habere se pretendunt, a nobis cognosceretur vel decerneretur; secus pro gratia nostra fieri nolumus. Datum Pietricovie in conventione generali regni XX die mensis ianuarii anno Domini MDLV, regni vero nostri XXVI. Ad mandatum S. R. maiestatis proprium.

Облятовано в перемисььських Гродських актах 28 червня 1555 р. дрогобицькими міщанами, кн. ч. 26 л. 775—6.

М. Грушевський.

Високоповажаний Пане Професор!

В оповішеній Вами, в І т. Записок Наукового Товариства імені Шевченка, в Miscellanea-x, забороні будувати церкву в Дрогобичи, виданій Зигмунтом I 1540 р. Ви справедливо підносите, що справа будовання нових церков у Річипосполитій доси не ясна. З огляду на вагу справи позволю собі предложити Вам кілька уваг, що поясняють історичний хід будови нової церкви в Дрогобичи, котрих майже домагає ся згаданий акт заборони.

Канцелярийна форма акта, звичайно ляковічна, в виданім Вами акті така коротка, що Ви могли зовсім слушно подати від себе в заголовку акту, що король обіцяє ніколи не допустити до будови церкви в Дрогобичи. Такий заголовок у звязи зо змістом зацитованого уступу з листа кінця XV ст. про заборону будовання церков міг би читача згаданого акту привести до виводу про істнуванє загальної засади не будовання нових церков на Русі, не кажучи вже про те, що звичайному читачеві могло би видавати ся, що на Дрогобичи лежала згадана заборона особливо. Тим часом звістне обдарованє церкви св. Юра в Дрогобичи Жигмунтом I в 1508 р., тай св. Трійці в Дрогобичи Зигмунтом Августом із 1555 р. (Szaraniewicz, Rzut oka na beneficya kościoła ru-

skiego, ст. 6). З актів дотичних спорів, що почало кілька дрогобицьких священиків за парафіяльні доходи, як за пісне, великоднє, від хресту й благословенства і т. и., виходить, що вже в 1514 р. було їх три, а то: при церкві св. Юра, св. Параскевії та св. Хреста (Szaganiewicz, l. с. ув. 30), а з акту 1535 р. виходить, що існувала четверта церква теж парафіяльна (Castr. Prem. In. 18, ст. 1072—3).

Вже самі факти сї вказують, що вивід, який можна би зробити з швидкого відчитання королівського акту з 1540 р., не був би правильний. Окрім того, знаючи загальні надання що до церков, що видали Владислав Варненчик 1443 р., Казимир Ягеллончик 1469 р., Александр Ягеллончик 1499 р., таї численні партикулярні привилегії для владик, нпр. львівських, що видав Зиґмунт I, знаючи до того факт існування чотирьох церков у Дрогобичі і пятої, що повстала 15 років після того, як вийшов із канцелярії оголошений Вами акт, церкви, як уже згадано, обдарованої королем, можна би подумати, що оповіщена заборона з 1540 р. не автентична. Але і сей вивід був би неправдивий, бо акт 1540 р. безперечно автентичний.

Акти перемиського ґроду дають відповідь що до генези заборони 1540 р. і разом поясняють її значіне.

Власне, як уже сказано, межі духовними названих вище церков Святоюрської та Спаської повстали непорозуміння й суперечки за парафіяльні доходи. Дрогобич був королівщиною, патроном був король, тож перед него священики й вивели справу, котру він рішив декретом 1514 р. Але суперечки, що почав святоюрський священик Сенько, зовсім не притихли, і король знов у 1535 р. мусів наказати комісарам, аби їх рішили. Супроти жалоби Сенька на своїх противників, тоб то священиків спаєського і пятицького Sanctae, немов би вони помітували декретами, сам король у Вильні 10 марта 1535 р. потвердив комісарський вирок (Castr. Prem. 18, ст. 1072—3). Коди Сенько появил ся з королівським потвердженням у Дрогобичі, зараз повстали межі ним і бурмістром і райцями суперечки, і то такі грізні, що вже 30-го мая мусів перемиський староста визначити за руку 20 гривен і тим спинити їх зріст (Castr. Prem. 18, ст. 1075—6). Бачить ся, майже певно, що місто стояло на боці священиків св. Спаса і св. Параскевії.

Окрім потвердження комісарського декрету, привіз Сенько дві иньші королівські привилегії, котрих змісту не знаємо, знаємо про них лише тільки, що, як твердили райці міста, вони мали усїм своїм змістом суперечити правам міста Дрогобича. Сенько, що вносив їх на засіданю міської ради, мусів узяти собі асистенцію, а то з кільканадцятьох околичних шляхтичів для підпертя домагання, аби райці зводили поводити ся відповідно до надання королівських предків, потвердження й. м. короля та

королівських листів. А про те райця Яклик іменем цілої ради занотував проти внесених і відчитаних Сенькових надаль погрозою: *leriejby zabić a zarłasić* (Castr. Prem. 18, ст. 1073—5).

Із сеї пригоди на засіданю ради міста Дрогобича можна бачити, яке трудне було становище влади супроти роз'ярєня через підняті в Дрогобичи суперечки, котрі і декретом із 1535 р. зовсім не були втихомирені, і профєсор Шараневич наводить у згаданій розвідці декрет із 1537 р. що до суперечок Сенька зі своїми противниками за доходи з бенефіцій (I. с. 16).

Чи між актами, правоправність котрих заперечила рада міста Дрогобича, був такий, що улєкшував намір вибудувати церкву в самім місті, незвістно, але певно те, що намір такий був, і що міщанє старали ся спинити його актом 1540 р., на основі котрого король, умовно, тобто коли в місци вибранім на будову ніколи не було церкви, не дозволяє її класти: *ita quidem si praefata synagoga in eodem oppido Drohobycz nunquam ante hac fuit*.

Значить, справа заборони з 1540 р. виходить зовсім инакше, ніж можна би про се судити на основі самого акту. Про якийсь хоч би найменьший релігійний гнет зі сторони королівської влади не може бути ані мови. Добуваючи заборону, міщанє покликували ся взагалі на привилєгїю, що виключала таку будову і король дає її умовно, тобто коли заява їх правдива. Петенти, на підпертє своєї просьби не представляють королеви ніякої привилєгїї, незвістно навіть чи вони її мали; але певно те, що декотрі міста, осаджені на магдебурьськїм праві, мали таку привилєгїю; її мав нпр. Городок; отже коли тамошній сьвященик задумував перенести, чи властиво переставити церкву з передмістя в місто, то зробив се аж діставши королівськїй дозвіл у 1547 р. (A. Castr. Prem. 345, ст. 263). Заборона будови з 1540 р. не простягала ся на увесь Дрогобич, а тільки на міську посїлість у самім місті (*in fundo eorum civium*. Castr. Prem. 26, ст. 775—7), і в забороні король не каже, що ніколи не позволить будови.

Не вважаючи на заборону 1540 р., незабаром після описаних пригод почато будову церкви в самім місті. Се спонукало міщан поїхати до короля, від котрого на соймї пїотрковськїм 1555 р. вони дістали акт зовсім подібний до звїстної нам заборони 1540 р. Заразом видав король мандат дрогобицькому старості, аби так довго не позволяв будувати, поки сам король не рїшить сеї справи (Castr. Prem. 26, ст. 775- 6).

Староста, Ян Старжеховськїй, держав ся очевидячки думок, піднесених у королівськїм наданю для церкви 1469 р. і тим самим не стояв на боці загорілих противників будови церкви. Таке сьвідощтво

дав йому старий дрогобицький райця, сідляр Петро, що іменем міста їадив до короля жалувати ся на старосту, що дав дозвіл на будову *contra privilegia civitatis*. На підперте своєї жалоби позивач показав навіть рани, описані докладно при судових обзорилах (Castr. Prem. 28, ст. 255—6).

Справа скінчила ся добровільною угодою перед дрогобицьким старостою. На підставі її так „(się) w społecznej miłości ugodzili mieszczanie, że odstępując od przywileju swego izby kościoł ruski w mieście nie miał być, Ruś zaś o prawo przed królem wdawać się nie będzie, jeno jednostajnie miłować się, tak jak należy się ludziom chrześcijańskim jednego Pana będącym i pod jednym prawem siedzącym (Szaraniewicz, l. c. ст. 18).

Тепер король міг уже спокійно запевнити обдароване церкви.

Отсе кілька уваг, що повстали в моїй голові, коли я читав акт оголошений Вами. З огляду на вагу справ порушених Вами в примітках до сего акту, тай для поясненя гевези заборони й історичного ходу справи, я позволяю собі предложити ті мої уваги з виразом щирої шаноби й високого поважання, з яким я зістаю ся Вашим покірним слугою.

Антоній Прохаска.

Львів, 26 марта 1899.

Miscellanea.

Г. Сковорода.

Проба бібліографії.

Видання його писань: Пѣснь всемогущему Богу — Приятное и полезное, ч. XX, 269 — Неустровъ.

Бібліотека духовная содержащая въ себѣ дружескія бесѣды о познаніи самого себя. Соч. Гр. Сковороды, изданное М. Антоновскимъ. Спб. 1798, 3 ч. 8°. З винетою на початку книги. Сопіков: Рідка.

Начальная дверь къ христіанскому добронравію. Сіонскій Вѣстникъ, 1806 р.

Разговоръ о душевномъ мирѣ. М. 1837 р.

Убогій Жайворонокъ. М. 1837 р.

Басни Харьковскія. М. 1837 р.

Брань Архистратига Михаила съ Сатаною. М. 1839 г. Березинъ — Русскій энциклопед. словарь, т. XIII.

Сочиненія въ стихахъ и прозѣ Григорія Савича Сковороды, съ его портретомъ и почеркомъ его руки. Спб. 1861 р. 8°, 312 ст. Въ тип. штаба отд. корпуса вн. стражи. З короткою біографією.

Рецензії: 1. Русское Слово 1861 р. нр. 7. Вс. К—овскаго (Всеволода Крестовскаго).

2. Сѣверная Пчела 1861 р. нр 158.

Письма Г. С. Сковороды къ свящ. Я. Правицкому 1785—1788 изд. В. И. Срезневскимъ, Спб. 1894 г. 8°, 23 ст. З портр. Сковороды, 60 коп. (Відб. з часоп. „Бібліографъ“).

Сочиненія Григор. Сав. Скороды, собраны и редактированы проф. Д. А. Багалъемъ. Юбилейное изданіе (1794—1894). Съ портретомъ его, видомъ могилы и снимкомъ почерка (7 т. Сборн. Харьковск. Историко-Филолог. Общества), СХХІV, 139, 352, 4 рубл.

Про нього: Густавъ Гесъ де-Кальве — Украинскій Вѣстникъ, 1817 р. квітень, Харьк.

А. Ѳ. Хиждеу — Григорій Варсава Сковорода. Телескопъ, 1835 р. при 5 і 6.

Арендаренко — Описаніе Полтавской губерніи.

Анекдотъ о Г. С. Сковородѣ (подав Н. Б. Баталін з Воронежа) „Москвитянинъ“ 1849 р. нр. 24, ст. 68.

Лазаревскій А. — Указатель источниковъ для изученія Малороссійскаго края, Черниговск Губ. Вѣд. 1853 р. нр. 45.

Геннади Г. — Указаніе біографическихъ свѣдѣній о замѣчательныхъ людяхъ Малороссіи (Вѣдомости про книги і статї до житя Богдановича, Гоголя, Капниста, Сковороди й ин. письменників). Дод. до ст. Лазаревського „Черниговск. Губ. Вѣд.“ 1855, нр. 8 и 1856 р. нр. 16.

Григорій Савичъ Сковорода — Кіевскія Губ. Вѣд. 1855 р. нр. 42—44 (уринок з 2 т. соч. Аскоченскаго „Кіевъ съ древнѣйшимъ его училищемъ“).

Аскоченскій В. — Кіевъ съ древнѣйшимъ его училищемъ, Академією. 2 ч. Кіевъ, 1856 р. 3 р.

Григорій Саввичъ Сковорода — Памятная книжка Кіевск. Губ. на 1858 г. ст. 105—122.

Н. И. Костомаровъ — Слово о Сковородѣ, по поводу рецензіи на его сочиненія въ „Русск. Словъ“ — „Основа“ 1861 р. нр. 7, ст. 146—149.

Крестовскій Всеволодъ — Ходатайство г. Костомарова по дѣламъ Сковороды и г. Срезневскаго „Русское Слово“ 1861 р. нр. 8 (з поводу ст. Костомарова „Слово о Сковородѣ“).

Н. Костомаровъ — Отвѣтъ на статью Всеволода Крестовскаго „Ходатайство Костомарова за Сковороду и Срезневскаго“ „Основа“ 1861 р. нр. 8, ст. 1—14.

Григорій Саввичъ Сковорода (22 Окт. 1794 г.) Біограф. очеркъ А. К. — Воронежскій Сборн. В. I, 1861 р. ст. 249—264.

Пекарскій П. П. — Представители кievской учености въ половинѣ XVIII в. — Отеч. Записки, 1862 р. т. 140, 141.

Григорій Сковорода — Обзоръ русской духовной литературы 1820—1858, Филарета, архіеписк. Черниговскаго и Нѣжинскаго. Черниговъ, 1863 р. кн. 2, вид. 2.

Г. С. Сковорода — Біографія съ портретомъ — Иллюстрированная Газета 1866 р., нр. 49.

Данилевскій Г. П. — Украинская старина. Харьковъ 1866 р. Вып. I. (Житєписи Сковороди, В. Н. Каразина і Г. Ф. Квітки-Основяненка).

Григорій Савичъ Сковорода, украинскій философъ, 1726—1794 — Русскіе люди, жизнеописанія соотечественниковъ прославившихся своими дѣяніями на поприщѣ науки, добра и общественной пользы. Съ портретами гравированными на стали по рисунку А. Шарлеманя. Спб. 1866 р. т. 2, ст. 215—227. Вид. М. О. Вольфа.

Григорій Савичъ Сковорода — Памятная книжка Полтавск. Губ. на 1866 годъ. (Біоір. показчик визначних людей, що родили ся або померли в Полтавщині).

Григорій Савичъ Сковорода, странствующій украинскій философъ (Характеристика). „Кіевлянинъ“ 1868 р. нр. 19.

Халявскій Орестъ (Данилевскій) — Сковорода, украинскій дѣятель XVIII вѣка. Основа 1868 р. нр. 8, 9 (Матеріалы для исторіи южно русск. литературы).

Ливановъ Ф. В. — Украинскій философъ Г. С. Сковорода и его значеніе среди молотанъ и духовборцевъ. „Новое Время“ 1869 р. нр. 169.

Житіє Сковороды, описанное другомъ его М. И. Ковалѣнскимъ. Съ предислов. Н. Ф. Сумцова — „Кіевская Старина“ 1887 р., нр. 9, ст. 103—150. Осібно вид. Кіевскої Старини, Київ, 1886 р., ст. 48, 75 коп.

Сковорода Григорій Савичъ — Подробный словарь русскихъ гравированныхъ портретовъ, Д. А. Ровинскаго т. 2, Спб. 1889, ст. 1642.

Ефименко А. Я. — Философъ изъ народа — „Книжки Недѣли“ 1894 р., січень, ст. 7—30.

Зеленогорскій О. А. Философія Г. С. Сковороды — Вопросы философіи и психологіи 1894, кн. III і IV.

Объ изданіи сочиненій Г. С. Сковороды. Отъ Харьковскаго Историко-Филологическаго Общества (Плян видання) Вопр. Филос. и Психологіи 1894 р., кн. 3, ст. 489 — 490.

Ефименко А. Я. — Личность Г. С. Сковороды, какъ мыслителя. Вопр. Филос. и Психол. 1894 г., кн. 5.

Юбилейное чествованіе памяти Григорія Саввича Сковороды въ Харьковѣ (Справозданія й промови) (Кіевская Старина, 1894 р., грудень, XLVII).

Сковорода Григорій, философъ. Украинскій Сократъ. Историч. Вѣстн. 1895 г., т. LX, ст. 215—222.

Сковорода Григорій — Настольный энциклопедическій словарь тва Гранатъ Гарбеля Спб. 1895 р., т. VII.

Кудринскій О. — Философъ безъ системы (Опытъ характеристики Григорія Саввича Сковороды) Кіевъ, 1898 р., 8^о, ст. 70 (видано 50 прим.). Відб. з Кіівської Старини.

Верховецъ Я. Ф. — Григорій Саввичъ Сковорода. Украинскій философъ проповѣдникъ. Сиб. 1899 р., 5 коп.

Памяти Григорія Саввича Сковороды. (Коротка редакційна замітка про гадку його прихильників засновати школу його імени в Харківській губ., з нагоди століття з дня смерти — покл. на „Южный Край“ 1899 р., нр. 6190) Кіевская Старина 1899 р., нр. 2, ст. 94, відд. II.

Л. Ч.

Наукова хроніка.

Огляд часописей за 1898 р. — Часописи видавані на російській Україні.

Кіевская Старина — з статей цього річника були вже обговорені в Записках: Молчановського про бюджети м. Києва, Дашкевича і Стешенка про Енеїду Котляревського (Записки т. XXVI), Юдина про Шевченка, Ярцева про відносини Щепкина і Шевченка (т. XXVII), Струвіної про київські недільні школи, Причинки до біографії Максимовича (т. XXVIII), Лазаревського про давні українські суди, далі — велика кореспонденція Куліша, що друкується тут почавши від 1897 р. (Записки т. XXIX) і скінчена нарешті кореспонденція Мартоса (т. XXX); статі: Голубева про українське церковне жите за П. Могили (в 1—6 кн.), Кудринського про Сковороду (в 1—3 кн.), Кримського про Погодінську теорію (6, 7, не скінчена) мають бути ще обговорені осібно. Позатим маємо для історії й історії літератури:

Вл. Перетць — „Filar Wiary“ и вновь найденное сочинение Лазаря Барановича (кн. 8) — автор вичисляє всі відомі досі твори Барановича, начислив їх 28, хоч, як сам признає, його реєстр далеко ще не повний, можливо що з дальшими шуканнями в монастирських бібліотеках появлять ся нові незвістні ще праці трудолюбного автора. Зміст „Filar'a Wiary“, друк. 1675 р., ділить ся на три часті та містить в собі 17 віршів теологічного змісту; д. Перетць не публікує цілого твору „in extenso“ — він подає тільки його зміст цитуючи інтересніші місця. Вірші 9 і 14-ий трактують про походження св. Духа і про Тройцю. Друга група віршів присвячена Матері Божій покровительці Барановича, як уважає автор „Filar'a Wiary“.

Третю групу становлять вірші полемічно-теологічного характера, в обороні православ'я. 17-а вірша каже чоловікови покладати ся на Бога — в нїм шукати надії. За сим наступають септенції і виїмки з псалмів, апостольського символу, посланія до Галатів на переміну: по латинськи і по польськи подані так, що оден другого в часті поясняють. Перетц думає, що Барановича Filar Wiary мав приготувати читачів до праці „Nowa Miara“.

Іньший твір Барановича описаний також Перетцем (кн. 9) має титул: „Księga Śmierci“, 1676. Першу частину сеї книги (40 л.) присвячує автор хресту, сюди належать вірші на 4 букви І. Н. Ц. І. і ин. Далі наступають вірші на різні теми; тут під епіграфом „audaces fortuna adiuvat“ проголошує Баранович улюблену відозву до спільного походу Русинів і Поляків на Турків.

А. Лазаревскій — Замѣтки о Мазепѣ (кн. 3, 4, 6) — се критична студія викликана появою праці Уманця п. т. „Гетманъ Мазепа“. Д. Лазаревскій веде свої замітки відповідно до поділу праці Уманця. Оба історики на основі одних і тих самих жерел приходять до зовсім різних висновків. Молодість Мазепи, служба у короля, звільнення від неї, перехід у службу Дорошенка, потім Самійловича — у всіх цих моментах сильно зарисовала ся різниця в поглядах обох авторів на сю епоху нашої історії та її героя Мазепи. Ще більш інтересна друга частина студії Лазаревського п. т. „Мазепа гетманъ“. Переказавши за д. Уманцем історію поступового розвитку ідеї „зради“ та акцентуючи хвилю, коли зродила ся у Мазепи ся гадка, Лазаревскій думає, що вгадати її не легко: у Мазепи — чоловіка, що виріс в осередку правобережних тенденцій — нахил до такої зради був у крові; окрім сього утрудняють розв'язку сього питання бічні обставини: війна Петра В. з Каролом XII — слава сього останнього та воєнні успіхи як побіда під Нарвою. Далі ідуть інтересні замітки Лазаревського на тему внутрішньої діяльності Мазепи та його любовних зносин з Кочубеївною. Автор кінчить свою статтю розбором глави „Шведская инкursion“. На думку д. Лазаревського д. Уманець перецінив характер та заслуги свого героя — всі поступки сього останнього на гадку його були чесні і оправдані, зрада-ж гетьмана була тільки впливом найкращих почувань патріотизму „незалежної України“. Сей останній мотив зради Мазепи видав ся Лазаревському найбільш сумнівним. Ідея Мазепи „свобідної вітчизни“ могла дотикати ся тільки лівобережної України, але ми не маємо там ніяких слідів симпатій гетьмана до народу і навпаки. Амбіція старого Мазепи, нахил до польського аристократизма, вкінці надія на здійснення самолюбних, егоїстичних цілей — се мотиви, як думає Лазаревскій, що привели українського гетьмана у шведський табор. „Дійсно нарід був

байдужний для ідеї незалежної України“, каже шанов. критик, та чи сей висказ не занадто сьмілий, чи він правдивий? „Історики бувають часом не об'єктивні у відносинах до своїх героїв“ — повторимо за д. Лазаревським на його адресу.

В. Мякотинъ — Архивъ генеральнаго войскового суда (кн. 11). — Вперше стрітив ся Мякотин з слідом сього архива в Чернигові, коли працюючи в архіві чернігівського окружного суда подибавав кілька реєстрів справ рішених 1722—3 і 4 рр. в генеральнім військовім суді. Близні досліди над сими документами навели автора на здогад, що части сього архіву переходять ся в Москві в архіві міністерства справедливости, куди висилали ся старі акти з Чернигова. Дійсно тут зібрано 59 архівів XVII в., що були росяпані по цілій території гетьманської України. Богато документів за 1719—99 рр. належать давнішому архівови генерального війскового суда, та він тільки в части заховав ся. Далі автор звертає спеціальнішу увагу на колекцію актів з 1729—81 рр. та на засуди генерального суда. Материял се — на думку автора — багатий, позваляє слідити всю діяльність генерального війскового суда за 50-літній період від гетьмановання Данила Апостола аж до епохи реформ Катерини. Вказавши на його значінне для історичних дослідів, д. Мякотин подає коротку історію сього суда та його відносини до „нижних“ полкових судів.

А. Лазаревський — Гетманскіе дома́ въ Глуховѣ (кн. 1) — ся статя додана до рисунку з написею „Выдѣ какъ будутъ гетманскіе покои“, 1746 р.; автор подає свої замітки про двори українських гетьманів Скоропадського, Апостола і Разумовського.

Волынецъ — Почадѣвская лѣтопись (кн. 4) — гумористичні замітки до „Почадѣвскої лѣтописи“, фальсіфіката друкованого в Волынских Епарх. Вѣдомостях (пор. справозданне з К. Старини 1897 р.), що сильно компромітує єпархияльний волинський орган та ще більше свого редактора протоєрея Трипольського.

З статей та материялів для біографій письменників, що трудили ся на поли нашої історії та укр.-руської літератури згадаємо:

„Аполлонъ Александровичъ Скальковскій“ (По поводу дев'яностолѣтїя его жизни) (кн. 1) — про нього див. Записки т. XXVII.

Григ. Вашкевичъ — Къ біографіи Николая Ивановича Костомарова (кн. 11) — інтересний причинок до біографії нашого історика, винятий з архіву вороніжського окружного суда; історія смерти Івана П. Костомарова, батька Миколи та образ гірких хвиль пережитих його матерію по смерти мужа становлять зміст сього материялу.

„Памяти Ө. Г. Лебединцева“ (з поводу десятиліття його смерті — кн. 3) — редакция Київ. Стар. присвячує кілька теплих слів Теофанови Лебединцеву, першому редактору К. Старини.

Прегарним доповненням його коротенької біографії треба вважати „Письма Ө. Г. Лебединцева къ брату въ Кіевъ (1865—1867 г.)“ (кн. 3—5) — колекцію листів, багату звістками головно для внутрішньої історії Галичини та історії знесення унії в Холмщині. Се був час, коли унія в Холмщині становила ще сильний елемент — та сильний тільки числом: само духовенство, скільки можна виводити з листів Лебединцева, було саме на досить низькій степені культури та духовної поваги і сильно спольщене. Шкільні справи привели Лебединцева в контакт з Галичанами. По сій причині загостив він у Львів і від сього часу зістає Лебединцев у тісній звязи з галицькими Русинами, що викликало в результаті численну міграцію галицької інтелігенції в Росію й скріплення москвофільства в Галичині; ся остання сторона була обговорена з нагоди листів Лебединцева в Літ.-наук. вістнику 1898, VII, в статі О. Маковея.

Материял про Шевченка сього року багатший ніж в попереднім. Тут згадаємо про „Письма Честаховскаго, писанныя въ 1861-мъ году о похоронахъ поэта Шевченка“, Н. Стороженка: „Новые матеріалы для біографіи Шевченка (II. Оренбургскій обыскъ и его послѣдствія. III. Межирицкій инцидентъ)“, Н. Сумцова: „О мотивахъ поэзіи Т. Г. Шевченка“. Почнемо від „листів Честаховського“ (кн. 2) — є їх всіх вісім, навіяні вони незвичайним теплом любови для „батька кобзаря“, а для нас буде передовсім інтересною симпатія народу для Тараса, що пробивала ся скрізь у учасників похоронного походу. Честаховський часто стрічав коло його могили простих слобожан: „Стоять — пише він — знявши шапки підпершись на цїпки з клучочками за плечима і дивлять ся на могилу так... ніби у сій могилі закопала ся остання надія їх на лучшу долю“. Але в народній фантазії Тарас не помер — се тільки народ морочать пустою домовиною, а він таки живе та прийде колись „передусім всіх панів“ та визволить нарід з неволі.

В материялах для біографії Шевченка (кн. 3), в першій статі малює д. Стороженко побут Шевченка в Оренбурзі. Приданий до експедиції Бутакову для опису Аральського моря, Шевченко заживав зразу щасливіш хвилі свого заслання. Його особиста свобода була обмеженою тільки заказом йому малювати; просьба самого Шевченка занесена в сій справі до Дубельта лишнла ся без відповіди. Більш користним було-б письмо Перовского до Дубельта, коли-б не поганий вчинок якогось Ісаєва, що з особистої злости післав донос на Шевченка ген. Обручеву. Сей зарядив ревізію в квартирі поета та сконфісковав багато листів, між

иньшими від кн. Рєшніної, Лизогуба, Лазарєвського і ин.; найбільш при-
ніє лиха лист Сергія Левицького — щирого приятеля Тараса. Кілька
нещасливих фраз скомпромітовали магістра харківського університета
Головку та навели на здогад істновання якогось тайного українського
товариства. Хоч слідство не справдило сих підозрінь та все таки ціла
ся історія покінчила ся дуже нещасливо — самовбийством Головки
в хвили його арештовання. Друга статя присвячена арештованню Шев-
ченка 1859 р. за „богохульство“; справа ся вияснила ся вкінці без
гірших наслідків для Шевченка.

Статя Сумцова (кн. 2) в більшій часті подає тільки реєстр мотивів,
які зміг автор доглянути в поезіях Шевченка; вони уґруповані по вну-
трішньому їх спорідненю, декотрі уарґументовані й поперті відповідними
місцями кобзаря (вид. 1883). Більш гадок присвячує автор „народности“
Шевченкових поезій: вона у нього як і у иньших виднійших поетів
складає ся з двох елементів: а) народности зверхньої і б) внутрішньої.
„Душа Шевченка — каже Сумцов — до такого степеня пересичена народ-
ністю, що кождий навіть чужий мотив прикрашує ся в його поезії на-
ціональною українською закраскою“.

„Письма Е. П. Гребенки къ роднымъ“ — з нагоди 50-ти-
ліття його смерти (кн. 12) — належить в більшій часті до його шкіль-
них літ та містить в собі листи до батька, матери й брата.

„Матеріялы для біографіи Г. П. Галагана“ — з нагоди
десятиліття його смерти. Основу їх становить дневник Галагана з його
молодечих літ від 1836—1841 р. Є тут опис вражінь університет-
ського життя, коли в душі Г. відживає іскра українського демократизма —
іскра любови до закріпощеного люду. Вона буде тліти і жаріти у його
серцю та ободрить його в 1858 р. стати в ряді перших оборонців неща-
сливих крєпаків. Взагалі матеріали мало інтересні.

Н. Бѣляшевскій — Церковно-археологическій му-
зей при кievской духовной Академіи“ з поводу 25-ліття (кн.
10) — автор звайомить із змістом його. Замітні тут деякі памятки ко-
зацької старини — шовковий прапор з XVIII в., козацькі списи, мідяний
герб із Криму, вкінці малий образ козака з кобзою та написею: Сидить
козак в кобзу грає, що замислить то все має.

А. Г. Хатемкинъ — Къ памятникамъ недавней ста-
рины въ д. Козельцѣ (кн. 12) — гарний тут передовсім іконостає
в церкві, що дивує автора ориґінальністю та аргизмом рисунка.

„Домикъ Котляревскаго въ Полтавѣ“ (кн. 7) — коротка
замітка про дім Котляревського, намальований Шевченком в часі його
побуту в Полтаві. Тепер дім Котляревського перебудований, з старого
дому заховав ся тільки оден сволок і то сильно покалічений.

Л. Личковъ — „Нужды статистики въ Юго-Западномъ краѣ“ (кн. 11) — Личковъ вказує на брак та невірність статистичних дат в правобічних губерніях та способи направи сього лиха.

В відділі документів і заміток занотуємо — в археології замітку Білецького-Носенка про вал в полудневій Чернигівщині. З історії універзал гетьмана Гаврила Крутневича 1603 р. — ним чинить гетьман правосильним універзал Самійла Кішки — даний монастиреви Пустицького Николи в Київі. Два універзали Мазепи: оден даний був переяславському полковникови Іванови Мирвичу 1699 р. в справі закау народови переходити з лівого берега Дніпра на правий, другий про гетманського слюсаря. Акт вибора сьвященника 1713 р. „Пререканія вѣдомствъ по поводу Запорожья въ 1751 г.“ — причинок для історії Запорожа з останнього періоду його істновання. Сюди належить також замітка А. Танкова „Из недавней истории малорусскаго козачества“ і „Мысли М. А. Максимовича о Н. Г. Репнинѣ и объ ополченіи 1835 г.“ Для істор. панщини й знесення її: „Воспоминанія подольскаго старожила о временахъ крѣпостного права“ подані св. Михневичом і „Къ исторіи освобожденія крестьянъ въ Малороссіи“.

З біографічних і історично-літературних матеріялів занотуємо: „Т. Г. Шевченко по воспоминаніямъ полковника Косарева“, „Два письма Т. Г. Лебединцева къ Т. Г. Шевченку“, „Два письма о Котляревскомъ“, „Неосуществившійся журналъ Кулиша — Хата“, „Письмо Ивана Вагилевича къ сенатору А. Я. Стороженку“ (1847 р., старає ся дістати ся на катедру славистики до Росіи), „Неизданныя малорусскія стихотворенія М. А. Максимовича“ і „Письмо М. А. Максимовича къ Н. Н. О. Ц.

Етнографія в сїм річнику в порівнанню з кількома попередніми не дуже сильно заступлена. Кілька невеличких самостійних статей — а решта всьо коротенькі замітки. Найважнійша тут статя д. А. Малинки про Родини і хрестини, обговорена в бібліографічнім відділі сього тома. Поза тим маємо:

Статя д. Яшуржинського: Рождественская интермедія. Коза (кн. 10) становить важний причинок до пізнання простонародної драми. У нас, як відомо, в часі різдва ходять колядники по хатах, колядують і при тій нагоді виголошують різні драматичні уривки, які можна порівнати з інтермедіями давніших наших штучних драм. Уривки ті, в різних околицях неоднакі, зібрані разом становили-б важне жерело для вьясненя генези інтермедій. „Коза“ Яшуржинського різнить ся цілком від нашої. Видно в ній одначе повну оригінальність і незалежність від подібних російських та польських пєс. Навіть мова, що зви-

чайно в таких „штуках“ попсована, виходить тут дуже чистою. Всіх осіб на сцені є сім. Найважніші з них, то дід, Жид і Циган. На них лежить майже ціла акція. Дияльогів відповідно не багато, за те пісень навіть за досить. „Штука“ кінчить ся звісною побрехенькою діда, де він оповідає про своє газдівство, розходячись на кожному кроці з правдою. Варто булоб таких річий з ріжних околиць як найбільше опублікувати.

Статя д. Веніґреновського Рабочіе воли въ Брацлавщинѣ и ихъ номенклатура (кн. 7) порушує цікаву матерію, на яку, здаєть ся, доси етнографи не звертали уваги. Автор подає тут назви волів, поклясифікувавши їх по масти, формі рогів, будові, прикметам, іменам давних властителів. Номенклатуру попереджують вступні уваги, на які вповні не можна згодити ся. Автор виводить нпр. з того, що в деяких околицях везуть небіжчиків до гробу волами, що воли давно освоєні чоловіком! (Я знаю такі села, де возять лише кіньми!). Чорні воли запрягані лекуди до саний вказують авторови на старинні клясичні культу. Так само родовід волів зроблений автор видаєть ся мені не уарґументованим. Сама номенклатура одначе зібрана старанно на значнім числі звірят становити буде все інтересній причинок до пізнаня нашого фолькльору.

Свадебные и другіе народные обычаи въ Червоной Руси столѣтъ назадъ (кн. 5) — під такин наголовком подав д. О. Л. в скороченім перекладі статю незвістного автора надруковану в польськім журналі „Nowy Pamiętnik Warszawski, dziennik historyczny, polityczny, tudzież nauk i umiejętności“ 1805 р. під наголовком: „Swactwa, wesela, urodziny i zabawy u ludu Ruskiego na Rusi Czerwonej przez obywatela tamecznego kraiu opisane“. В статі сій є три окремі розділи: весіле, родини і хрестини, забави і танці. Зібрані вони дуже коротко, особливо перша; не стає там богато обрядів, яких автор видно не добачив, а весільних пісень нема цілком. Автор лише згадує про них кажучи: „Дальше трудно описувати всі весільні забави, пісні, а головно приказки¹⁾ не завсіди відповідні, якими старости обох сторін забавляють гостей“. Важна тут вказівка на порнографічні сьпіванки; видно, що і тоді їх вже сьпівано, лиш розумієть ся не в часі цілого весіля: що найбільше при танцях. З весільних обрядів належить зазначити: Вінок женихови робять у молоді і відносять йому з музикою до дому (звичайно вють вінок рівночасно в домі обоіх молодят); молодій, коли виходить за

¹⁾ Що розумів автор під виразом „приказка“, трудно сказати. Базок на весілю не говорять, а офіціальні бесіди старостів зовсім поважні. Хіба так хотів він означити порнографічні „чабарашки“?

муж на друге село, вкладають перед від'їздом до тещі в волося головку часнику, щоби хоронив її від злого. На хрестинах роблять рівночасно поминки за померших, тому справляють службу з панахидою і обід. Замітка автора, що сей звичай нагадує останки поганської жертви, здається, оправдана, тим більше, що її і нині можна поперти численними доказами.

З поміж дрібних заміток найцікавіша під наголовком: Пов'їр'я и суев'їр'я относящіяся къ охотѣ — тут зібрав д. Беньковський народні вірованя, головно Поліщуків, про лови. По тим вірованям, хто хоче бути добрим стрільцем, мусить бути і знахорем. Він повинен знати, як кому стрільбу зіпсувати, як зіпсовану направити, як не допустити до того, щоби її хто міг чарами зіпсувати. Зіпсувати стрільбу легко: досить діткнути ся тріскою з дерева, що в нього грім вдарив, або помастити отвір рури в середині кровію женщины, зібраною з місячного відпливу, або вкінці зашептати. Щоби не допустити до того, аби її хтось иньший зіпсував, треба вистрілити з неї живим вужом, або носити язик вужа привязаний до стрільби, або носити кавалок дерева, що виросло на „відворіть“, не так як иньші, привязаний до стрільби, або врешті перекладати перед кожними ловами стрільбу поміж ноги через плечі і понад голову. Направити зіпсовану стрільбу можна — поклавши її на якийсь час в свинюшник. Хто хоче убивати багато звїрини, мусить ходити на лови все в сьвята, а'надто повинен раз стрілити в хрест. Добре також відповідати попови в церкві на слова „Христос воскрес“ на Великдень „а я стріляю“ і примірювати ся до стріляня. На кінці зібрані вірованя про те, що робити, щоби лови удали ся. Зауважу, що дуже цінні ловецькі вірованя зібрав др. Кайндль між буковинськими Гуцулами і надрукував в „Forst- und Jagd Zeitung“ 1897, ч. 38, 1898, ч. 7 і 12, в статях: Die Jagd bei den Huzulen. Das Wild und der Wildglaube der huzulischen Jäger. Jagdaberglaube und Jagdgeheimnisse bei den Huzulen. Шкода, що д. Бенковський не познайомив ся з ними.

Лірникъ Ананій Гомынюкъ — д. Малинка подав тут звістки про лірника Гоминюка і чотири пісні записані від нього. Найцікавіша з них про Йосифа Прекрасного, але дуже попсована. Кінець причіплений до неї з якоїсь иньшої пісні.

Изъ области мѣстнаго народнаго творчества — д. Корнилович подає тут одну пісню про панщину, не знаючи очевидно, що у нас надруковано вже на тоту тему. Пісня записана в Грубешівським від лірника; перша половина перебрана живцем від нас з Галичини; друга більше оригінальна.

Преданія о зміевомъ валѣ — д. Хатемкін подає тут значний переказ про змія і вал виораний ним, друкований вже Кулішем,

Новосельським, Рудіковським і ин. Переказ ріжнить ся від попередніх тим, що в сьому Кузьма і Дамян або Борис і Гліб замінені Мусієм, та що продовжене вала має тягнути ся аж до Чорного Моря, а не як в иньших до ріки Стугни.

Заговоръ отъ лихорадки — тут подав д. О. Л. короткий заговор від фебри (зими) з рукописного збірника 1780 р. Заговор цікавий хіба задля своєї старинности, бо зрештою нема в ньому нічого особливого.

Похорони запорожца въ 1772 году. — Померший недавно історик Запорожа А. Скальковський подав ще 1847 р. отсей опис в „Рус. Инвалидъ“. Київ. Старина передрукувала його тепер. Опис написаний дуже поетично. Обряди похоронні майже ідентичні з нинішніми нашими обрядами.

Обрядъ „вывода“ новобрачной въ Подоліи — се коротка замітка про вивід молодої, нічим не цікава.

Заславская легенда — передрук легенди про укриті скарби в заславськїм замку з книги Стецкого „Wołyń“.

„Осина въ вѣрованіяхъ и въ понятіи народа на Волыни“. — Д. Беньковський подає народні вірованя привязані до осики, на котрій колись повісив ся Юда. Осики уживає нарід на лік проти чортів, відьм та упирів. Подібні вірованя існують і в иньших славянських народів.

Къ вопросу о собираніи этнографическихъ матеріаловъ. — В чернигівськїй земськїй радї внесено було проєкт збираня і переховуваня етнографічних матеріялів з цілої губернії. Проєкту не виконано, а відложено на сей рік.

V. Г.

З белетристики нотуємо оповідання: „Передъ реформой бурсы (Изъ воспоминаній) П. Борзаковского, А. Полницкого: „Новороссійскій сарданапалъ“, сього самого автора: „Селимовець“ і Кудринського: „Халунъ. Перше вийшло з під пера автора „Майских рекреаций въ“ бурсе“ друков. 1896 р. в Київ. Стар.; тут з комізмом змальовано інтересні хвилі бурсацького життя в часі напруженого очікування нової реформи. Два другі оповідання змістом споріднені з собою — се образ самоволі та тиранії українських „сарданапалів“. Темою четвертого взята народня легенда про Халуна — „жидівського чорта“.

В бібліографічній відділі подано справоздання з 63-ох книжок: укр.-руських, московських, польських, чеських, німецьких і французьких. З українсько-руських обговорено „Записки Наукового товариства імени Шевченка“ і Жерела до історії України-Руси вид. тов. ім. Шевченка, Кониського: „Тарас Шевченко-Грушівський“, І, Тобилевича: „Драмы и комедіи“ т. I—II, Тимченка: „Русско-малороссійскій словарь“, „Лірни творы 1890—1897 року — частыня перша — Дж. В. Кулиди,

Григоренка: „Наши люды на сели, I — Сватання, II — Ось яка сторія. З німецьких згадаємо працю О. Барвінського: *Das Volksleben der Ruthenen.* О. Ц.

Університетські Извѣстія (київські) сього року дали чимало інтересних для нас статей: і так д. Довнар-Запольський подав розвідку про Берестейське староство в XVI (кн. II, буде мова особно) і наново видав текст Боркулабовської літописи (кн. XII), заповівши на далі статю про неї. Д. Лобода надрукував два вступні виклади: Русскій языкъ и его южная вѣтвь (кн. III, про неї буде мова в бібл. відділі) і Былины про Ілью Муромца (кн. X). Д. Радченко подав у кн. IV і IX просторе (119 ст.) справозданне про студії в колекціях рукописей Москви і Петербурга: автор мав на меті збирання матеріялів болгарського письменства, але не одно інтересне тут і для нас, як і в його розвідці, друкованій в сім річнику: Религіозное и литературное движеніе въ Болгаріи въ эпоху передъ турецкимъ завоеваніемъ. Д. Владіміров надрукував у V кн. огляд студій білоруської мови в останнім десятиліттю (1886—1896). Д. Флорінський подав огляд новинок славістики (кн. VI і XI), висловивши з нагоди статі дра Франка в Slovan-ським Přehled-і кілька загальних гадок про українсько-руську мову, що викликали досить живу полеміку. Нарешті д. Волк-Карачевський в X кн. розпочав друком довшу розвідку: Борьба Польши съ козачествомъ въ второй половинѣ XVII и началѣ XVIII вѣка.

В урядовій часті Извѣстій в кн. II подано протоколи київського організаційного комітета XI археологічного з'їзда (кн. II і VII) і Програму до збирання відомостей про старинности (кн. II), річне справозданне про університет у 1898 р. (кн. III). В додатках подавали ся метеорологічні й господарські бюлетені, а в кн. IX подано показчик до Извѣстій за р. 1884—1896.

Записки харьковскаго университета далі друкували Історію харківського университета проф. Багалія; окрім того в кн. IV подано цілий ряд некрологів професорів сього університета. В тійже книжці проф. Сумцов дав бібліографічну замітку про розвідки Драгоманова в болгарським Сборнику за народни умотворенія. Окрім того можемо занотувати кілька загальніших відчитів: Максименка про порівняний метод в історії руського права (головно погляди Фрімана, з критичними поправками), Таубе — Основні моменти в розвою міжнародніх відносин і права, Сокальського — Про значінне сусідства в історичнім житю народів.

М. Г.

Труды Киевской Духовной Академіи дали кілька статей з певним інтересом для нас.

Проф. А. А. Дмитрієвскій в статі Архиепископ елассонський Арсеній і його новознайдени історичні мемуари (кн. 1, 3, 4, 5, ще не скінчена) дає замітку про жите і діяльність сього архиепископа у Львові, де він був учителем в братській школі в 90-х роках 16-го віку і видав при помочи своїх учнів граматику *Ἀδελφότης*, 1591. В самих-же мемуарах, найдених автором в одному з грецьких трапезунтських монастирів, Сумелійському і друкованих в „Трудах“ на грец. мові з російським перекладом, є деякі інтересні звістки, але для московської історії.

Праця Ө. М. Іліського: Великий катехізіс Лаврентія Зиванія (кн. 2, 5, 7, 8, 10) починає ся біографією Зиванія, писаною на основі архивних звісток, та загальним начерком обставин релігійного жита, серед котрих прийшло ся жити й працювати Зиванію.

Статья д. А. Воскресенского: Єроним Влочанський єпископ білоруський (кн. 6—7) — має ту вагу, що писана на основі архивних звісток; образ самого єп. Єронима (єпіскопствовав у 1742—1757 рр.) змальований дуже симпатично.

В статі: „Професор богословія в старій Київській Академії архимандрит Сильвестер Суходольський і його „Историческое разсужденіе о догматическомъ богословіи“ (кн. 5) проф. Петров дає критично провірену біографію арх. Сильвестра; він родив ся 1770 р. і був сином протоєрея села Мелютинець Полт. губ., учив ся в Київ. академії, був учителем в переяславській семінарії, а потім у петербурзькій академії і нарешті ректором київської академії. В теологічній науці має він те значінне, що завів історичний метод в студиях, в історіїж академії визначив ся заходами коло зросійщення київської академії, хоч меже і несвідомо се робив.

В статі д. Сцєпуро „Виленське Св.-Духівське братство в 17 і 18 віках (кн. 9 і 11, ще не скінчена) подано досить об'єктивно начерк боротьби братчиків Виленського братства з унією.

Проф. В. Завітневич почав друкувати свою працю: „Алексѣй Степановичъ Хомяковъ“; праця подекуди цікава, хоч здає ся, буде тільки панеґіриком Хомякову.

Рецензия проф. Ф. Тітова на книжку покійного проф. І. Малишевского: Западная Русь въ борьбѣ за вѣру и народность (кн. 1) нічим не звертає на себе уваги, бо автор буяє в царстві загальних фраз. Ч.

Київскія Єпархіальныя Вѣдомости.

Київській храмъ, св. ап. Андрея Первозваннаго, А. М. (нр. 12). Визначна пам'ятка архітектури XVIII ст. київська Андрієвська церква була недавно (1894—5 р.) ґрунтовно обновлена, після

чого показало ся, що церкву перероблено не в такій формі, як була. Се викликало полеміку і в періодичних виданнях, і в офіційних сферах, вислано окрему комісію, що після довгих праць, шукаючи давніх плянів, рисунків, фотографій і т. п. переконала ся, що справді одна копула, а то середня, відбудована не в такій формі, як була перед тим. От автор названої вище статі й подає історичні відомости про будову церкви і пізніші роботи в ній.

Київській митрополитъ Петро Могила, какъ возобновитель кievскихъ храмовъ, С. Голубева (нри 17—20). Звістний знавець епохи митр. Петра Могили,—проф. С. Голубев подає ряд історичних відомостей і докладних дослідів про те, що зробив Петро Могила, аби довести до ладу будинки київських церков — Софійської катедри, Лаврської церкви, Братської Богоявленської, Спаської на Берестові, Михайлівської церкви в Видубицькім монастирі й інших.

„Галицкая Русь и Галичане“, протоієрея К. Өоменка (нр. 15). Невеличка подорожна замітка про те, що він бачив у Галичині, про церкви, руський нарід, Жидів і т. п.

Волинскія Епархіальныя Відомости.

Историко-статистическое описание церквей и приходоу Волинской епархіи, Н. Теодоровича (нр. 1). Скінчено розпочатий давнійше, в 1896—7 р., опис парафій староконстантиновського повіту (вийшло окремою книжкою, про котру мова в бібліогр. відділі) і почато опис дальших повітів.

Документи относящієся къ древней исторіи православноу Почаевскаго монастыря на Волыни (нри 1—12). Прот. Трипольскій уперто веде далі розпочатий ще в 1895 р. друк дуже сумнівних документів — ніби то якоїсь літописи Почаївського монастиря XIII—XIV ст. У 1898 р. надруковано 35 документів (в черги 18-й—52-й), що починають ся датою 1224 р., але се, як видно, не конець, бо при остатнім документі, надрукованім у 1898 р., стоить: „продолженіє будетъ“. Про вартість сих документів уже було говорено (Зал. т. XIX і XXV).

„Къ исторіи Почаевской Лавры“, Н. Теодоровича (нр. 22, 23, 27). Надруковані з декотрими коментарями ось які документи, вибрані з процесів Почаївської Лаври, що зберігають ся тепер у бібліотеці Київської Духовної Академії: 1) Заставна запись Волинського каштеляна князя Миколи Чарторийського на маєтність Ридомль і Котовицю для безпеки довгу 60 тисяч злотих польських, із 13 січня 1645 р., 2) Заставна запись князя Михайла Юрія Чарторийського, старости кременецького, дана шляхтичам Теодору й Еві Домашевським на село Островець для безпеки довгу 7000 зл. польськ. із 21 цвітня 1648 р., і позов

до него Домашевських, із 14 листопада 1651 р. 3) Заставна запись шляхтичів Теодора й Еви Домашевських на частину села Ридомля для безпеки довгу 800 здр., із 18 лютого 1647 р. і акт передачі сего села Почаївському монастиреви 23 жовтня 1651 р. 4) Заповіт шляхтича Теодора Грицковича Домашевського Почаївському монастиреви 1654 р. Заповіт сей написаний перед самою смертю Домашевського і нескінчений ним.

Тригорській Преображенській монастирь (Житомирського повіту), А. Маневича (нр 4—14). Докладна монографія монастиря. Монастир існував від кінця XVI ст. і документні звістки про него починають ся від 1613 р., коли монастир дістає фонд від Троянівських панів Миколи і Теодора Олександровичів Вороничів. Про рід Вороничів автор зібрав чимало відомостей. Вони зразу ревно боролися Тригорський монастир від ріжних претенсій околичних панів-Поляків, Замойских і и., але потім і самі в половині XVII ст. стають католиками і монастир тратить в них своїх оборонців. Підчас козацьких війн на монастир не раз нападали противні сторони. Від 1793 до 1841 р. монастир був уїятським, а потому православним. До статі додано документи до історії монастиря, виняті з архива Почаївської лаври та Волинської духовної семінарії в Кременці: надане Миколи Воронича монастиреви 1613 р., реєстр документів з 1613 р. і и.

Церковно-приходская літопись с. Глубочка Житомирскаго у, сьвящ. А. Левицького (нр 18—35). Літопись ся зложена дуже докладно, але якихось історичних інтересних відомостей тут нема; за те дуже багато етнографічного матеріяла — опис народніх звичаїв у році, при ріжних нагодах життя селян, подані тексти „Снів Богородиці“, „Брусалимського знаменія“ и иньших, що ходять по руках народу. Літопись ся видана осібною брошурою (Почаїв, 1898 р., 133 ст.).

Подольскія Епархіальныя Вѣдомости.

Каменецькая православная Свято-Николаевская церковь, какъ древнѣйшая христіанская святиня въ Каменцѣ (нр. 18). Викладаючи короткі відомости про сю церкву, автор хилить ся до думки, що будинок теперішньої Миколаївської церкви поставлений ще 1398 р. Ормянином Синаєм Котлубаєм, котрий полишив про се запись, збережену доси, і що значить, у 1898 р. скінчило ся 500 років сій церкві. Але з уважнійшого розгляду історії Миколаївсько-православної церкви і Миколаївського костела можна вивести, що давньої церкви, побудованої в XIV ст., тепер нема, а є тільки пізнійші будинки.

Основаніе Подольской духовной семінарії и первые годы ея существованія, М. Балинського (нр. 17). Статя

написана в поводу скіпчення в 1898 р. століття заснованя духовної семінарії на Поділю. Заснована вона по указу царя Павла з 18 грудня 1797 р., що наказав заснувати дві духовні академії — переяславську і подільську. Остатню заснував у 1798 р. перший подільський православний єпископ Іоаннікій в м. Шаргороді, при тамошнім монастирі, де зразу зо 3 роки жив і сам єпископ. Зразу ся семінарія не мігла успішно функціонувати то через недостачу засобів на удержанє, то через те, що сьвященники не давали дітей, то нарешті через морову пошесть, що була в Шаргороді 1798 р. Незабаром єпископ переніс ся на жите до Камінця, і в 1806 р. туди-ж перенесено в Шаргорода виспі класи семінарії, а потім у Камінці мало по-малу повстала повна семінарія, а в Шаргороді лишив ся її відділ, переіменений у 1817 р. на низшу — духовну школу.

Гдѣ обучалось Подольское духовенство до учрежденія Подольской духовной семінарії, О. Лотоцького — обговорено в бібліографії сього тому.

З статей етнографічного характера можна вказати отсі: „Дикая забава Лубокъ (на похоронах), сьвящ. К. С—ча (при 19—20) та „Рождественскія колядки“, сьвящ. І. С—кого (при 51—52).

Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости.

Ново-георгієвскій єдиновѣрческій Воскресенскій приходъ. Къ столѣттю его открытія“, сьвящ. Павла Колосова (пр. 17). В м. Новогеоргієвську Херсонської губ. (на границі з Київською) у XVIII ст. жило багато старообрядців, що шукали тут волі для своєї віри; 1798 р. вони звернули ся до Гавриїла, митрополита катеринославського та херсонсько-таврійського, просячи прийняти їх до православної церкви „на правах єдиновірія“. Їх прийнято, вони збудували пишну церкву і від тоді тут повстала єдиновірческа парафія, що існує й доси.

Краткій историческій очеркъ о построєніи єдиновѣрческой Одесской Покровской церкви, сьвящ. В. Флоровського (пр. 2). „Историческія свѣдѣнія о священнослужителяхъ и благотворителяхъ Одесской Покровской церкви“, сьвящ. М. Шаровского (пр. 22). У 1898 р. ся церква обходила століте свого істнованя, через те й надруковано отсі історичні огляди 2-ого жовтня 1795 р. вийшов наказ цариці Катерини про заселєнє новоприлученої Новоросії і позволено оселєним тут старообрядцям відправляти свої служби, але під умовою, аби вони мали сьвященників, іменованих православними єпархіальними архиєреями. Сим покористували ся одеські старообрядці і випросили в 1798 р. Покровську церкву, котра швидко постаріла ся, і в 1812—1822 рр. була збудована на місци першої велика камінна церква, що є й тепер. Парафіяне її ще від 20-х років стали пра-

вославними і тепер церква нічим не ріжнить ся від иньших православних міських церков м. Одеси, коли не рахувати збережених у сій церкві ікон старообрядческого мальованя.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости.

Сказанія молдавскихъ лѣтописей о происхожденіи молдаванъ и объ основаніи молдавскаго княжества, Е. Михалевича (нри 11—15). Автор статі подає, не розбираючи докладно, погляди молдавськихъ лѣтописців, а сам доходить до виводу, що теперішні Молдаване або Румуни потомки давніх Даків і Скітів з домішкою впливу захожих і з Римлян і з иньших народів.

Объ упраздненныхъ монастыряхъ Бессарабіи, Д. Щеглова (нри 16 і 17). Давнійше в Бессарабіі було багато монастирів і скитів мужеських і жіночих, але пізніше в першій четвертині теперішнього столітя, коли Бессарабія була прилучена до Росіі й повстала Бессарабська епархія і коли церковне житє стало краще, багато монастирів скасовано. Автор, на підставі архива місцевої консисторіі, подає відомости про декотрі скасовані монастирі, а то: про мужеський скит „Галица“ Хотинського пов., про жіночі скити „Мана“, „Гиртоіський“, „Печешти“, „Попоуци“ (всі вони Оргієвського повіта), про мужеський скит „Пояна“ (Сороцького повіта), жіночий скит „Ризана“ або „Резіна“ на березі Дністра і мужеський „Городищенський“ монастир, що був теж на березі Дністра у скалі.

Ізмаїльскіє монастири, Д. Щеглова (нр. 24). Подають ся історичні відомости про два монастирі, що були в Ізмаїлі: Успенський (існував уже в 1490 р.) і Миколаївський (заснований воеводою Бранкованом у 1688—1714 рр.). Монастирі сї після прилученя Ізмаїла до Румунії скасовано і монастирські церкви обернено на парафіяльні.

Паисій Величковскій и его значеніе въ исторіи православнаго монашества (нри 18—24). Докладна біографія Паісія Величковського, визначного діяча другої половини минулого столітя. Він уродив ся в м. Полтаві, підучив ся трохи в кнївській школі, і з малку хилив ся до монашества. читаня писаньь отців церкви, та почав мандрувати по українських монастирях. Тоді Україна була в біді, унія давала ся в знаки і православні монастирі касовано, через те Паісій пішов до сусідньої Румунії, а відти на Афон. Тут він основує свій скит св. Іллі, де поновляє давню славу афонського монашества. Потому зі своїми численними учениками-ченцями вертає ся до Румунії і господар Григорій Каллімахі дає йому монастир „Драгомирну“ на Буковині, де він лишає ся 10 років. Тут він заводить свій монастирський устав, вироблений ним на Афоні, заводить звичай, аби церковне читанє і сьпіванє відбувало ся на правім клиросі в церковній мові, а не на лівім у румунській мові і т. и. Коли

Буковина перейшла до Австрії, Паїсій з частиною своїх учеників покидає Драгомирну і переходить до монастиря Секул, у скалах Карпатських гір, а потім йому дають багатий монастир Нямець, що був коло Секула, і Паїсій править обома монастирями. Тут діяльність його розвиває ся висше. Нямецький монастир стає справдішнім розсадником просвіти і побожності. Відси вийшло багато учеників Паїсія, котрі обновили в Росії й де инде іноцтво, що було підупало у XVIII ст. Умер Паїсій в 1794 р.

Открытие Бессарабской ученой архивной комиссии та „Нѣскольکو словъ по поводу открытия сей комиссии (нр. 20). Комісія повстала 23 серпня тамтого року 1898, ціль її — історичний та археологічний дослід Бессарабії, збережене пам'яток її старини. В статі, з поводу сеї події, секретаря І. Халіпа вказано, що Бессарабія се широке поле для археологічних дослідів; між иньшим показано, що під Хотинською твердиною був монастир, але про него доси мало зібрано певних відомостей; звісно тільки, що під 1376 р. у молдавських літописях згадує ся Успенський монастир під Хотинською твердиною; як одинокє матеріяльне свідощтво про істнованє сего монастиря лишило ся рукописне славянське євангеліє 1598 р., писанє „Мартиномъ Василевичомъ изъ Рогатина что въ странѣ Ладіамъ (!)“ і подарованє Хотинському монастирю Георгием Излозяну, паркалабом хотинським. В особній відозві від комісії просять любителів старини подавати до комісії відомости про городища, могили й иньші археологічні пам'ятки Бессарабії.

Пасхальныя обычаи въ Бессарабіи, Вас. Курдиновского (нр. 8). Докладна етнографічна статя з вказівкою й місцевости, де який звичай істнує; се важно, бо в Бессарабії мішана людність: є села молдаванські, є українські, великоруські-роскольніцькі й и.

Черниговскія Епархіальныя Извѣстія.

Расколъ въ сѣверной Малороссіи въ XVII—XVIII в. (чун 1—5). Продовженє початої в 1897 р. статі. Оповідає ся історія заселєня розкольніками сел Зибкої (тепер м. Новозибковки), Злинки, Тимошина-Перевоза й иньших розкольнічих слобід, що повстали в районі Стародубського і Чернигівського полків від кінця XVII ст. і далі заселяли ся в початку XVIII до 1715 р., тобто до того часу, коли наслідком роспорядженя царя Петра український уряд почав перешкаджати повстаню розкольнічих сел.

Картинки изъ прошлаго Черниговской духовной семинаріи, В. Литинського (при 6, 7, 19—12, 17). Продовженє початої давніше історії Черниг. семинарії.

Краткій историческій очеркъ Черниговской епархіи (нр. 6). Перерібка із книжки „Черниговская епархія послѣ Батыя, именуемая Брянскою“, Москва 1892.

Памятники о св. Θεодосіи Углицкомъ, хранящіеся въ Кіевскомъ Выдубицкомъ монастырѣ“. Сїе пам'ятки ось якї: дві срібні великі кварта, дві круглі столові ложки з написами і помяник, де записані імена його роду і вписана коротка біографія Θεодосія Углицького.

Письменные памятники о св. Θεодосіи Углицкомъ, хранящіеся въ рукописныхъ книгахъ Черниговскаго Троицкаго монастыря“, Гр. Барадулїна (нри 13 і 15). Наводить ся скільки грамот епископа Θεодосія, вибраних зо збірників рїзних документів, що зберігають ся в тїм монастирі, та надруковано декотрі документи що до монастирських маєностей і рїзних економїчних процесів і суперечок із сусїдніми панами й т. и.

Памятники временъ Святителя Θεодосія Углицкаго въ Черниговскомъ Елецкомъ-Успенскомъ монастырѣ“. Тут надруковані універсали гетьмана Івана Мазепи про надає монастиреви села Мощенки 1689 р. та села Лемешовки 1708 р., грамоти царів Іоанна і Петра Алексїєвичів на землі чернигівської архієпископії 1693 р.

Земляки (достопамятные уроженцы Черниговской земли), С. Пономарева (нр. 14). Під сим заголовком С. Пономарев надрукував короткий витяг зі зложеного ним альфаветного словаря про достопамятних земляків Чернигівщини і „з любовю до батьківщини клає ся читачам на всі чотири боки і просить усіх, кому дорога рїдва сторона, зробити поправки і доповненя до його праці“. В цїлім своїм складї праця його буде обїямати земляків не тільки Чернигівської губернії, але й иньших сусїдніх: Полтавської, Київської, Волинської і Подільської.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости.

Замѣчательные памятники церковной старины въ селѣ Рымановкѣ Гадячскаго уѣзда Полтавской губ.“, В. Курдиновського (нри 10 і 13). Описані дві рукописні славянські церковно-богослужебні книги: Требникъ и Євангелие. Обі рукописи не мають означених дат. У требнику на одній винетці є надпись, на горі гебрайськими буквами написано: „поп Захарія“, а на долині скорописю по руськи: „Захарїі поп сіе писал в Браслевоу“. Через те автор статі думає, що Требник написаний у Браславі Подільськїм, а час писаня на підставі деяких ознак літургїрного характера кладе на другу половину XVI ст. В усякїм разі рукопись українського походження, що видно

напр. із того, що на кінці требника є додаток в українській мові: „Наука пред сповѣдью з словенскаго переложена“ і „Питанье в сповѣди“. Що-ж до Євангелія, то для означеня часу його написаня нема ніяких відомостей, окрім палеографічних, але на підставі їх автор статі не доходить ні до якого виводу, хоч на його думку рукопись може походити з дуже давнього часу; бодай він каже, що рукопись скопіювана в дуже давнього оригінала, либонь чи не в перед XII ст. Але аргументация сеї думки не переконує.

Малорускія триоди XVII вѣка, А. Пясецького (при 20—21). Докладно описані дві триоди київського друку 1631 і 1648 р., що переходять ся в церкві с. Великого Кобелячка, Кобеляцького повіту. Між иньшим автор звертає увагу на українські синаксарії що находять ся в тих триодах (житія святих або історичні відомости про згадувані події), на котрі „не звернено уваги ані в дослѣдах по історії літературної української мови, ані в українських словарях“.

Село Сенчанськіе Юсковцы и святиня его храма. Сенчанські Юсківці 12 вер. від м. Лохвиці, коло річки Сулиці, повстали, як розказують, із куріня запорозького козака Їська (Йосифа) і називали ся давнійше Їсківці. До недавна в церкві був іконостас з ось якою написю: „Лѣта Божія 1771 соорудилъ иконостасъ сеї войска запорожскаго куреня Ирклевскаго козакаъ Гаврило Бойко“. В церкві є поважаний образ Божої Матери, по типу близький до звістного Володимирського образа. Але про давність його нема ніяких відомостей.

Историко-статистическое описаніе Трехсвятительской церкви г. Зѣнькова, П. Сваричевского (при 4 і 6). Церква ся деревляна, збудована у 1734 р. Важного в церкві нема нічого.

Полтавщина въ первой четверти XVII вѣка, А. Пясецького (при 26 і 28). Се нарис колонізації країни, зроблений на підставі звістного виданя Яблоновського „Zródła dziejowe“ (т. XX—XXII). Тут подані звістки про типи осель, хуторів і їх географічне розділенє по районам і головнішим річкам Полтавщини нарешті вказані важніші княжі й землянські роди, котрим належали місцевости в сій країні.

Двухсотлѣтіе со времени возстановленія Переяславской епархіи (1698—1898). Іст. нарис, І. Яновського (пр. 9). Автор тримаєть ся того погляду, що переяславська епархія повстала за великого князя Володимира у 991 р. і зразу в Переяславі жили київські митрополити; потім у 1036 р. катедрі митрополитів перевесено до Києва, а переяславська катедра стала єпископською та існувала до 1279 р., коли єпископ Теофіст покинув Переяслав і переселив ся до столиці Татарської

орди — до Великого Сарая (коло м. Царева в теперішній Астраханській губернії). Як не стало єпископа Теофіста у Переяславі, то ряд переяславських єпископів перервав ся на 420 років. Нарешті в 1698 р., на просьбу київського митрополита Варлаама Ясіньського, цар Петро і патріарх Адріян дозволили висвятити на помічника київської митрополії Захарія Корниловича з титулом єпископа переяславського. Висвячено його в Києві 1700 р. і нововисвяченому єпископу зараз піддано Переяславський полк, що займав тоді лівий беріг Дніпра і правий беріг Десни, з 18 сотнями і з містом Остром.

Святий преподобномученикь Макарій, архимандритъ Овручскій, игумень Каневскій, Переяславскій Чудотворецъ, Івана Яновського (при 14 до 17). Біографія Макарія, вбитого 1678 р. Турками, коли вони взяли Канів. Мощі його тепер спочивають у Вознесенськiм монастирі м. Переяслава (Полтавськ. губ.), куди їх перенесено у 1688 р.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости.

Матеріали для історіи Курської Епархіи, А. Танкова (при 28, 29 і 31). Ріжні відомости, виняті з архива місцевої консисторії, нпр. про розсилку по єпархії медалів з поводу похоронів цариці Анни Іоанновни, про приготовлене в єпархії до „шествія Императрицы Екатерины II“ — звісної подорожі на Україну, про духовенство м. Курська в 1782 р., про заповіт архієпископа Теофіста 1813 р., про резолюції Іліодора 1834—1835 р. і т. и.

Черты изъ історіи Курської Епархіи (при 42—44), його-ж. Се продовжене передуючої статі. Тут надрукований і ряд уваг про ріжні пригоди з єпархіяльного життя XVIII ст., як нпр. про висилку ремісників у Білгород із монастирських маєтностей у 1712 р. на жадане царя Петра для забудованя Петербурга, про склад архієрейського білгородського дому з 1730 р., про висилку з єпархії збирачів дарунків ніби то на божий гріб у 1756 р., про заклик із України сьпіваків для білгородського архієрейського хора, про заходи з нагоди чуми в 1772 р.

Къ історіи Курської духовной семинарін, А. Танкова (при 2, 5 і 9). Окремі уваги, зложені на підставі архивних знаходок: 1) подаєть ся зміст знайденої в архіві місцевої консисторії записки про стан білгородської семинарії 1801 р.; 2) подано листи й розпорядження архієпископа Теофіста консисторії що до семинарій, з 1807 р.; 3) сказано про писання учеників у 30-х роках, і т. и.

Къ історіи раскола въ Курської Епархіи, А. Танкова (пр. 16). Виложено історично-статистичні відомости про розкольників у 1853—1856 р., коли по царському наказу зібрано найдокладніші відомости про розкольників.

Славянороссійській літописець (нр. 20). Описано рукописний збірник 1698 р., що зберігає ся в бібліотеці Курської мужеської гімназії. З одного місця рукописи видно, що автор писав її по наказу митрополита Макарія (за царювання Івана Грозного). Збірник обіймає історію, що починає ся від потомків Ноя, далі сказано про Скитію, про перших руських князів, викладає ся родовід князів київських, смоленських, тверських і т. д. Серед викладу історії бувають різні церковні поученя, похвали святих в роді акафістів і т. и.

Холмско-Варшавській Епархіальний Вѣстникъ.

Устройство епархіального управління в Холмской епархіи, сосредоточенное при Холмскомъ кафедральномъ Рождество-Богородицкомъ соборѣ, во время унії западно-русской церкви съ Римской (1596—1875 г.), Гр. Ольховського (нр. 3—5). Автор розказує, як мало-по-малу зміняли ся в унії православні форми епархіальної управи під впливом католицизма — в виборі і потвердженю єпископів і митрополитів, у складі клиросів, названих капітулами, в нижших адміністративних посадах (протопопів, намісників, деканів і т. и.).

Поправка къ статѣ Ольховскаго: Устройство епархіального управління в Холмской епархіи, В. Площанського (нр. 5). Поправки що до декотрих осіб зроблено на підставі XXII т. Актів Виленської Археографічної Комісії.

Нѣсколько словъ о времени кончины Епископа Холмскаго Харитона и названіе его Угровецкимъ, В. Площанського (нр. 5). Автор викликує питанє, але не рішає його до решти, про те, коли помер єпископ Харитон і припускає поки що 1428 рік; що до назви Угровецький каже, що се був не титул єпископа, а лише вказівка, де жив єпископ.

Холмській земській статутъ 1477 г., В. Площанського (нр. 12). Вказавши на значіне сего статута, або на постанову шляхти на земських зборах (соймику) в справі закріпощеня та обовязків селян Холмщини, і на те, що статут сей був надрукований В. Мацейовским у VI т. його праці „*Historya prawodawstw słowiańskich*”; автор супроти думки Мацейовського каже, що статут сей остро виповняв ся, що видно з актів, і навіть розширяв ся до признаня повної самоволі панів. Мацейовський видав сей статут негарно, через те Площанський помістив у X. В. Еп. Вѣст. повний текст статута в латинській мові.

Угровецькіє, В. Площанського (нр. 18). Автор звів до купи уривкові відомости, розкинені в різних актах, про шляхтичів Угровецьких, або Угровських, що походили з м. Угровська (літописний Угровець, на зах. Бузі) і грали видну ролю в Холмщині в XV ст. Рід Угровських вигас у початку XVIII ст.

Кердеи и Кердеевичи XIV—XV в., В. Площанського (нр 21 і 24). На підставі звісток істориків і судових актових книг автор зводить до купи відомости про звiстний у XIV—XV ст. рід Кердеїв, що були з роду Русинами, але дуже швидко вступили на службу Польщі, зрадили свою віру і національність і щиро помагати польським королям у справі заповнення їх влади на Русі. Автор розрізняє два роди Кердеїв — волинських і галицько-подільських. Про остатній рід подано докладні відомости, починаючи від Грицька Кердеевича, що виступив у кінці XIV ст. і був 1401 р. старостою Каменецького замку.

Архієпископъ Адальбертъ, М. Устияновича (нр 1, 3 і 4). Статя почала ся в 1897 р.; тут в закінченю подана характеристика архієпископа Адальберта-Войцеха; по представленю автора, він був не одушевлееним проповідником Христової науки серед Славян, а пропагандистом німецького імператора і римського папи на шкоду Славян.

Какъ жилось уніатамъ прошлаго вѣка въ Холмщинѣ, В. Площанського (нр. 13). На підставі актів наведено скільки фактів з минулого столітя, котрі показують, що Русинам не жило ся гарно після того, як вони пристали до унії з католиками: Поляки і далі переслідували і не шанували унійське духовенство, так як се роблено і перед унією.

Календарь по понятіямъ неграмотныхъ поселенъ Холмской и Юго-западной Руси, А. К. (нр. 2). Етнографічна увага про те, які відомости має нарід про час ріжнихъ свят і постів, як він знає час їх і т. и

Весна въ Подляшѣ (въ Сѣдлецкой губ.) (нр. 5). Етнографічні уваги про весняні звичайні обряди руського народу в Подляшю. Ю. С.

Земскій Сборникъ Черниговской губерніи (XXX рік) подав, як звичайно, офіціальний матеріал, що складав ся з наказів і законів державних, які дотикають ся земських справ, протоколів земських зборів, справоздань і внесень губ. земсь. управи, і окрім того містив досліди і розвідки, які тичуть ся ріжних сторін місцевого житя. В справі народньої освьіти в Збірнику надруковано: „Земські народні школи Чернигівського повіту“ справозданне про сучасний стан шкільної справи, „Письменність (грамотность) у Новгородсѣверскому повіті з початку 1897 р.“ М. Р., де між иньшим, автор визначає, що письменних у Новгородсѣк. повіті єсть 13,01% усїєї людности, „Про народніх учителїв по земських школах Черниг. губ.“, С. Р., де автор малює важке становище учителїв, підкресляє їх змаганне покидати школу і змінити учительську посаду на иньші, які більше забезпечують, звертає увагу на невеличку платню, яку дістають учителї за свою важку працю (200—300 р. учителї, '20—200

їх помічники), на залежність учителів від сільських громад, урядників, священників, і вказує, яким чином, на його думку, можна поліпшити моральне і економічне становище учителів. Далі йдуть статі: „До питання про раціональні шкільні меблі по нар. школах і про фізичний розвиток школярів“, дра Масютіна, „Про шкільні будинки і заведення четвертого року шкільної науки“, дра Масютіна, „Проба програм, вироблених комісією при земському книжному складі для вечірніх занять з дорослими школярами“, „Де-які відомости про народню освіту в цивілізованих краях“ (по Левассеру), С. Р.; в статі автор подає відомости про стан шкільної народньої освіти в Європі і Америці, підкреслює думку, висловлену Левассером, що школа мусить бути незалежною від якої-будь політичної партії, доводить шкідливість централізації шкільних справ з такою, між иньшим, причини, що школа повинна бути „національною“, бо денационалізувати школу, се значить, на думку автора, відібрати від неї усї житеві завдатки, вбити її жите, позбавити її правдивого розцвітту; автор пояснює, що він розуміє не державну національну освіту, а народню, національно-етнографічну, бо тільки така освіта може мати нормальний зріст: школа, збудована на підлеглости основ національних державним, дасть не горожан, а таких, яких Українці звать перевертнями. Звертає на себе увагу ще „Доклад (внесення) комісії народньої освіти губ. земсь. зборам“, де комісія, між иньшим, пропонує земсь. зборам просити в уряду дозволу завести до каталогу книг дозволених до вживання по сільських книгарнях і читальнях українські книжки і мотивує таку свою пропозицію бажанням задовольнити хоч почасти потребу людности у книжках, писаних рідною мовою, цілком зрозумілою; комісія рекомендує завести до каталогу 55 таких книжок (пропозиція комісії ухвалена земс. зборами). В справі земської медицини надруковано: „Доклади комісії і членів VI з'їзду лікарів і делегатів земства Черн. губ.“, „Справоздання лікарів черн. губ. земс. лікарні (ріжних її відділів). В справі асекурації уміщено: „Справозданне асекураційного інспектора черн. губ. земства за рік 1897“, і „Результати взаємного земського забезпечення дїбр Черн. губ. за 1-шу половину 1898 р.“ Скринського.

По відділу „Земське і міське господарство“ надруковано: „Короткий огляд сільсько-господарської виставярмарку у с. Кропивному Конотонського повіту у жовтні 1897 р.“, „Начерк розвитку Чернигівської громадської бібліотеки за 20 років“ (1877—1896), „Справозданне тієїж бібліотеки на рік 1897“, „Доклад члена губ. зем.

управи Солонини про подорож у Кролевецький повіт для огляду земської ткацької робітні“, „Опис ярмарків Черн. губ.“, „Стан емеритальної каси губ. земства на січень 1898 р.“, А. Русова, „Справозданнє лїсничого Успенського про дослїд пісків коло Британів“, „Збір бюджетових призначень повітових і губ. земств на 1897—98 р. Скрипського, „Про фінансове становище черн. губ. земства року 1897“, Грасса, „История розвитку рахунків у Черн. губ. земстві“ Грасса, „Справозданнє губ. зем. управи на рік 1897“, „Ловрянське парохіяльне попечительство“ — в сїй останній статі подають ся відомости про парохіяльне попечительство нового типу, засновану у Глуховському повіті; вона цілком відрізняеть ся від звичайних церковно-парохіяльних попечительств у тому, що сї піклують ся про задоволеннє потреб церкви і духовенства, ловрянська-ж має на меті добродїйні справи в інтересах усїєї людности: вона дбає про сиріт, про здоровлє люду, дає позички, нпр. на будівлю хат.

В статі „Земство і місто, з поводу питання про надданє більшим містам прав повітових земств“ д. Коваленко розслїджує питання, яке піднесено деякими міськими думами і викликало чимало сперечань; автор наводить аргументи, які звичайно становлять супроти віддїлення міст в окремі земські одиниці, критикує їх і висловляеть ся за потребу надданя найбільшим містам прав повітових земств.

Розвідка д. Верзилова „Нарис торгівлі південної Руси 1480—1569 р.“ обговорена нами в віддїлі бібліографії.

В двох статях „Іван Котляревський“ і „Євген Гребінка“ д. Коваленко подає біографічні нариси сих письменників. В статі про Котляревського автор робить нарис його діяльности з поводу 100-лїтя видання Енеїди, підкреслює любов і прихильність Котляревського до простого люду, до усїх покривджених, його умілість запровадити в освічені стани громади демократичну течію, його участь в з'організованю у Полтаві укр. театру, подає характеристику його літературної діяльности і наводить оцінки такої діяльности. З поводу 50-лїтя смерти Е. Гребінки д. Коваленко робить загальну характеристику його літературної діяльности, підкреслює його глибоку, щирю любов до України, подає біографічні відомости; хибу Гребінки автор вбачає у тому, що він писав найбільше не властивою йому мовою російською, і коли-б не його твори українською мовою, то на думку автора Україна забула-б свого щирого і доброго сина, як забула його російська публіка.

В „додатках“ до Зем. Збірника подано дальші роздїли праці д. А. Русова „Зведенїй опис Черниг. губ.“, VII віддїлів якого надру-

ковано у Зем. Збірнику 1896 і 1887 р. (див. Записки, т. XIX, ст. 29—31, і т. XXV, ст. 27—28). В Збірнику на 1898 рік надруковано ще 3 відділи сеї цінної просторої праці. VIII відділ подає відомости про „кормову“ площу Черн. губ. (луги і вигони), про роботи по висушуванню болот, про болота і сіножати, про їх вагу у господарстві, розклад їх у різних місцевостях губернії, про засоби їх експлуатовання, доходи; до сих відомостей подано чимало статистичних цифр. В IX відділі автор говорить про „харчову“ (пищеву) площу губернії і про польне господарство, визначає обшар землі, які оброблюють ся засобами дрібної культури, подає відомости про звичайні знаряди і засоби, які уживають ся при обробленню земель, про робочу худобу, про оброблення цукрових буряків і тютюну, про різні системи оброблення землі і господарства по різних районах губернії, про засіви і нормальну врожайність, подає статистику засіву ріжного хліба, показує способи роздачі земель з половини, описує різні роди землеробського знарядя і подає його географічне розповсюдження, яке залежить і від прикмет ґрунту, і від етнографічних відзнак людности. До сього відділу додано мапу Черн. губ. з визначенням кількості ґрунтів по волостях. X відділ подає відомости про скотарство і констатує, що худоби побільшало в часів Румянцевої описи; визначає ролю худоби в загальній системі сільського господарства, розповсюдження рогатої худоби, більшої і дрібної, в роках 1861, 1894 і 1896, наводить докладні відомости про кількість скоту що до обширу повітів і кількості мешканців, подає чимало цифр і статистичних відомостей.

Додатком до праці д. Русова надруковано: „Розклад володіння в 1894—95 р.“, де подають ся цифри володіння землею сільських громад, приватних інституцій і осіб, державного скарбу, міст, церков, монастирів. „Відомости про перехід земель за 1874—1887 р.“, „Про кількість сипких пісковатих просторів“, „Відомости про розсаду лісів“. Окрім того додано 6 мап, на яких визначено, по повітах і окремих місцевостях: розклад звичайного господарського знарядя, засоби оброблення землі, засоби оброблення ярових засівів, засоби оброблення землі під овес, під засів гречки, природний дорід з полей у пудах жита.

Додатком до Зем. Збірника надрукована вельми цінна праця д. Грінченка — Етнографічні матеріали“, т. III, пісні (761 ст.).

I. III.

БІБЛІОГРАФІЯ

(рецензії й справоздання).

Věstník slovanských starožitností. — Indicateur des travaux relatifs à l'antiquité slave, vydava Dr. Lubor Niederle, т. II, Прага, 1899, ст. 4+144+15.

За півроку від вихода I випуска Věstník'a (див. Записки т. XXVII) маємо вже другий, закінчений, як значить ся, I/IV, а в жовтні цього року заповіджено вихід III випуска. Таким чином се незвичайно користне видання, заповіджене з початку в виді річника, на практиці вже перейшло на піврічник, а з дальшим розвоєм мабуть буде й ще частійше виходити. Другою користною новиною є показчик імен авторів обговорених або згаданих в томі праць.

В передмові д. Нідерле порушує справу поліїллотизма свого видання, з нагоди висловленої на його адресу ради: залишити словянські мови в виданню й перейти на котрись сьвітову мову, аби видання було приступне для не-Славян. Д. Нідерле боронить, що признаєє своє видання для спеціялістів, обізнаних хоч би поверховно з словянськими діалектами, але в інтересах сторонніх читачів обіцяє подавати резюме праць загальнійшого характера по французьки та німецьки. Таким способом д. Н. став на посереднім становищі. В сій книжці окрім французьких і німецьких резюме знаходимо англійські й італіянські, натомісь в напрямі словянського поліїллотизма дальшого поступу не бачимо: маємо тільки мову чеську, російську й польську. На наш погляд як з одного боку булаб бажаною „рівноправність“ всіх словянських мов, так з другого боку множенне не-словянських мов ледво чи відповідає практичним задачам „Вістника“.

Що до самого складу, то автор, як можна було сподіватись, не обмеживсь тут публікаціями 1898 р., подавши дещо й 1897, а з другого

боку й не вичерпав літератури 1898 р. Критичних оцінок дуже небогато, є кілька (але теж небогато) ширших рефератів, решта — авторські резюме, коротенькі пояснення в 1—2 рядки, або й самі титули, без всяких пояснень; всього заведено 353 номерів (є кілька повторених в сій же книжці), число дуже поважне! Побажати тільки, аби на далі число критичних оцінок множило ся, а число голих титулів зближало ся до 0; се, розумієть ся, може досягнути ся тільки притягненням численніших співробітників; тим же оминеть ся й те, що подекуди (хоч би й не багато) можна помігати в сім томі поверховно, без потрібного критичизма зроблені оцінки. Деякі номери увійшли сюди без всякої потреби, як популярна книжка Купчанка про Угорську Русь, книжка Курилова про Роменську Старовину і т. и. Транскрипція титулів подекуди могла б бути поправніша; особливо потерпіли українські титули, чомусь росифіковані подекуди, свідомо чи не свідомо.

В додатку подана німецька стаття д. Нідерле Zur Frage über den Ursprung der Slaven, обговорена вже в Записках т. XXVII. М. Г.

Ө. И. Леонтовичъ — Аріійскія основы общественнаго быта древнихъ Славянъ, Варшава, 1897, ст. 72 (Варшавскія университетскія извѣстія, 1897, VI).

Се академічна промова проф. Леонтовича при отворенню шкільного року в варшавськім університеті. Автор поставив задачею виказати, що Словяне винесли в сфері суспільних відносин готового з праарійського життя, перед його диференціяцією, й що виробили потім чи самостійно, чи в переходових диференціяційних стадіях. Творчим фактором він признає головно економічні причини, оглядає головні стадії економічної культури й їх вплив на суспільну організацію, а до того прилучає ще, як многоважний фактор — хижацтво („хищничество“), й ілюструє се все побутом ріжних примитивних народів та стараєть ся виказати сі моменти в праарійськім побуті; після того він переходить головні моменти словянських суспільних й спеціально родинних відносин, вказуючи їх праарійські основи й модифікації в словянськім побуті.

Розумієть ся, перейти стільки кардинальних питань на 55 стор. (решта занята бібліографічними примітками) можна було тільки побіжно і коротко; але окрім того се зроблено без відповідної обережності й методичности, а й подано до того в важкій, не всюди прозорій і докладній формі. В питаннях праарійської культури й суспільного устрою автор взяв собі провідника дуже доброго — Sprachvergleichung und Urgeschichte О. Шрадера; але він, на жаль, не завсїди тримавсь поданих Шрадером фактів, а ще менше — його обережного метода. В результаті ми

стрічаємо у д. Л. цілий ряд тез і виводів, з котрими згодити ся дуже трудно. І так нпр. коли автор говорить про сліди чисто-ловецького побуту у Арийців (розуміти — Індоевропейців в їх пра-побуті, перед остаточною диференціяцією), про те, що вони знали пчільництво і рибалство, знали море (с. 7—8), то се все може тільки в високій мірі здивувати чоловіка трохи обізнаного з результатами сучасних студій праарийської культури, а вказівки на літературу і джерела, які при тім автор робить, можуть дуже зневірити до виводів і тез автора взагалі. І подібні прикрі вражіння читачу приносять не раз і дальші сторони розправи — нпр. міркування автора про праарийські шлюбні і родинні відносини, про матріархат, про пізньє унормованнє шлюбних відносин і т. и. (с. 44 і далі), супроти лінгвістичних фактів про організацію пра-арийської родини, зібраних тим же Шрадером, і т. и. Але що найприкріше може вражати, се фільольогічні доводи, на котрих будує свої виводи автор. Нпр. говорячи про вплив скотарського побуту на суспільні відносини, автор підносить як визначний факт звязок між означеннями пастуха, старшини рода, князя і т. и., і на доказ дає паралелю іранських *rap*, *ban*, *gōban* і *sōban* і словянських чобан, жулан, бан і пан (с. 14); подібних етимологій можна б набрати купу у ш. автора. *М. Г.*

В. А. Мошковъ — Скиѣны и ихъ соплеменники Тракійцы. Слѣды этихъ народовъ въ наше время. Этнографическій этюдъ. Варшава, 1896, ст. 91.

Ся книжечка — робота ділетанта з дуже похвальними інтересами й змаганнями й дуже слабими відомостями в тих питаннях, до котрих він забрав ся. Автор оповідає, що інтересуючись бесарабськими Гагаузами, він стрів багато подібностей у них з Гуцулами, у Гуцулів знов з Румунами й Альбанцями, звідти вивід, що в Гуцулах є сильна тракийська домішка, Траки ж і Скити мають той самий побут, отже вони соплеменники, а в кінці автор шукає слідів тракийського народа у Литовців, Поляків, Росиян, одно слово скрізь, і знаходить завдяки своему нехитрому етнологічному методу, нпр.: Скити й Траки були воєвничі, жили з скотарства, мали полігамію, мали сорочки і кереї, отже вони одноплеменики. Ш. автор справедливо робить закиди фільольогічному методу неб. Партицького (котрого „Старинна історія Галичина“ була головним підручником автора, що взагалі бере свої відомости з дуже випадкових джерел), але його етнологічний метод, розумієть ся, ані трошки не ліпший. Се тим більше шкода, що автор заінтересовався справді дуже інтересним і досі не вистудійованим питанням — про тракийські сліди у Гуцулів і близько підійшов до нього, не відаючи нічого ані про літературу, ані джерела, ані про науковий метод. *М. Г.*

А. М. Лобода — Русскій языкъ и его южная вѣтвь (київські Университетскія Извѣстія, 1898, N 3, стор. 1—14).

Се вступний виклад сьвіжого приват-доцента київського університету, виголошений 26 січня (ст. ст.) 1898 року. Автор дає короткий огляд історичного розвитку питання про відносини руського языка до церковно-славянського і про взаємні відносини головних трьох галузей руської лінгвістичної групи (великоруської, українсько-руської і білоруської) поміж собою. Тема викладу дуже интересна і актуальна. Недавно от обговорював її також проф. Ягіч в „Archiv für slav. Philologie“ (1898, том XX) в статі під заг. „Einige Streitfragen“. Становище д. Лободи мусить тим більше цікавити нас, що він являє ся представителем найновішого в Росії погляду на дану справу, в Росії-ж, як звісно, літературний українсько-руський язык проскрибований.

Що до першої точки теми автор стоїть на загально нині прийятім становищі, що т. зв. церковно-славянський язык „являє ся не праязиком славянським, іно одним із славянських нарічій, що лише завмер і через те задержав він до нині давні свої прикмети, тим часом як в живих славянських нарічях сі прикмети силою історичного розвитку языків уступили своє місце новим“. Що-ж до лінгвістичних відносин серед загальної руської групи то автор стоїть на становищі Потебні, тоб то признає дві головні галузи: великоруську і малоруську (білорущину зачислює до говорів великоруських і то полудневих, сильно акаючих). По його думці, „малорусское нарѣчіє съ великорусскимъ составляетъ двѣ независимыя другъ отъ друга вѣтви одного цѣлаго; оно древне и имѣетъ своеобразныя особенности“ (стор. 12). Супроти теорії Погодіна-Соболевского і Шахматова про великоруський характер Київщини в дотатарській добі стає д. Лобода по стороні найновіших лінгвістичних дослідів дд. Мочульського, Колеси і Ягіча, і заявляє, що „данныя Житія Саввы даютъ право, по крайней мѣрѣ, для XIII в. признать для галицко-волинской и кievской области одно общее нарѣчіє съ весьма незначительными, хотя и замѣтными, діалектическими отношеніями въ нѣкоторыхъ пунктахъ ихъ широкой территоріи“ (стор. 14). Тим самим — кінчить свій виклад автор — вікова (исконная) приналежність старого Києва до тої галузи руського племені, серед котрого він тепер лежить, безсумнівна.

Яку-ж ролю признає автор нашому языку або по його „малоруському нарѣчію“. Виразно він сего не каже, але з усього тону викладу видко, що він стоїть на зовсім об'єктивнім науковім становищі. І се ми мусимо з признанєм піднести. Лиш на одну ще його замітку в даній kwestії хочемо звернути увагу. На стор. 12 зам. 1 пише д. Лобода так: „Не касаясь труднаго вопроса, гдѣ въ славянской группѣ видѣть

языкъ, а гдѣ нарѣчіе, замѣчу, что совершенное обособленіе малорусскаго нарѣчія изъ русской вѣтви возможно лишь при отождествленіи русскаго языка съ великорусскимъ и современнымъ литературнымъ“.

Мені здає ся, що наведені слова д. Лободи — що правда, одинокі в цілій статі — пахнуть доктринерством. Не вже-ж він гадає, що „совершенное обособленіе малорусскаго нарѣчія изъ русской вѣтви“ залежить від теоретичного, кабінетного „отождествленія“ або „неотождествленія“ „русскаго языка съ великорусскимъ и современнымъ литературнымъ“? Тай що то таке „совершенное“ і „несовершенное обособленіе“? Так і чути, як тут суцѣ-наукова правда свѣдомо чи несвѣдомо сховалась перед постороннім, може навіть утилітарним „взглядомъ“ і не відважилась ясно виступити з цілою вагою наперед. На наш погляд в таких справах життя народів може і мусить рѣшати лиш правда і щирість природности. Йно „духа не угашайте“ поліційним примусом (Пор. зрештою: Paul i Principium der Sprachgeschichte 2. Aufl. стор. 36). *I. Конач.*

Н. Дашкевичъ — Еще разысканія и вопросы о Болоховѣ и Болоховцахъ (київські Университетскія Извѣстія, 1899, I, ст. 1—63).

Коли я вісім літ тому читав свій реферат про Болохово в київськiм історичнiм товариствi, старенький Ів. Малишевський пожартував: От, старше покоління перечило ся про Копирев кінець, молодше — про Болохово. Небіжчик сим дотепом, може несвѣдомо, схарактеризовав різницю між objecta litis старшої й новішої генерації. Болохово і Болоховці притягають до себе увагу дослідників тому, що з ними вяжить ся одно з кардинальних явищ українсько-руської історії, тим часом як Копирев кінець ніколи не мав иншої цікавості як тільки чисто археологічну.

Найважнiше місце між сучасними „Болоховцями“ належить М. Дашкевичу, автору монографії: Болоховская земля, і він добре робить, що від часу до часу подає перегляд питання, нових матеріалів і поглядів; так зробив він в 1884 р., і тепер перед нами новий огляд, що являєть ся на часі перед київським археологічним зїздом, бо на дневний порядок його знову поставлені питання, звязані з старим Болоховим.

Статя д. Дашкевича поділена на три частини: перша (с. 2—18) присвячена питанню: „Де було давнє Болохово“, друга (с. 19—47) — „Питанню про генезу Болоховців“, лiнше б сказати — Болоховців і болоховських князів, третя — „Громадському руху на полудневій окраїні XIII в. (с. 48—63). Інтерес і цінність сих глав не однакові: тим часом

як в двох останніх, за браком нових матеріалів, автор розвиває або повторяє погляди, висловлені в давніших розвідках, та збиває піднесені против них закиди, в першій він подає й деякі нові та цінні матеріяли.

В своїм рефераті 1891 р. я опублікував документ 1553 р., де стрічалося імя Болохова з деякими ближніми вказівками що до його місцевости. Д. Дашкевич подав іще два анальоґічні документи, 1557 і 1569 р. (про перший не сказано, звідки його взято, але мабуть з Литовської Метрики, другий — з лудських актових книг київського архива), що додають кілька нових подробиць до локалізації Болохова документа 1553 р.; автор тільки трошки за свобідно інтерпретує ці документи: перший виразно вказує „на Болохові“ тільки селища Колесці й иньше неназване на р. Білосорці; в другім слова „на Болоховъ подъ Збаражъ“ можна ріжно розуміти: або що селян відправлено на Болохово, що було під Збаражом, або: через Болохово під Збараж; хоч се ріжниця й не дуже велика. Крім того д. Дашкевич згадує про опублікований д. Улянцким документ 1433 р. з іменем Болохова, але що до нього не висловляє виразної гадки: чи се теж саме Болохово, чи подібноіменна иньша місцевість, і навіть не пробує ближше його локалізувати, хоч се можна зробити досить докладно — се „Болохове поле“ мусіло бути десь коло Городенки (Шепинці — очевидно вин. Шепинич, коло Прута, нижче Снятина, і відси границя мусіла йти більш менш коло теперішньої границі Галичини і Буковини до Дністра, може коло с. Поточиськ („выше села Потока“).

В II розділі автор полемізує головню з волоською теорією (А. Петрушевича і І. Линниченка) і гадкою про болоховських князів — Олговичів, поновленого д. Зотовим; в огляду, що се не нові теорії, що з ними автор полемізував і давніше, він не багато міг висловити тут нового; на жаль, побіжно тільки зачепив він анальоґію болоховських князів з князями волоських громад, справедливо признавши, що ся анальоґія головню й надає інтерес волоській теорії (с. 29). Занадто вже несміле становище зайняв автор що до генеалогії звітного кн. Ізяслава; „деякі учені готові уважати на підставі літописей Ізяслава не Володимировичом, а Мстиславичом“, каже він, „коли б сі підозріння (сомнінія) справилися, то здобуто було б певний аргумент проти гипотези д. Квашиїна-Самаріна і Зотова“ (с. 44). Сим деяким ученим був я: я вказував в Історії Київщини (с. 281—2), що гадка, немов би Ізяслав був Ольговичом, противить ся літописній традиції й є зовсім довільною гадкою (поставленою Карамзіним); уважати її якимсь фактом, проти котрого що йно підозріння (сомнінія) підносять ся, є по просту *superstitio docta*.

В III розділі автор дає д. Любавському, що з чисто столичною нецеремонністю з'їздив собі нашого брата — репрезентантів того погляда,

що в середині XIII в. на Україні був розвинув ся противкнязівський рух; д. Дашкевич дуже докладно сконстатував недорічності й слабкий запас відомостей сього добродія, зрештою — поважного дослідника в иньшій, ближше йому відомій сфері. Тим вичерпуєть ся зміст цікавого й користного огляду д. Дашкевича.

М. Грушевський.

А. П. Новицькій — Історія русскаго искусства, выпускъ первый, Москва, 1899, вел. 8, ст. 80+2, кольор. табл. + 2 фототипії і 51 рис. в тексті.

Автор сеї праці — бібліотекар московської школи штук, в історії руської штуки ближше нам незвiстний; праця заповіджена в двох томах і буде містити в I томі історію штуки до Петра I, в II томі 1 части: період від Петра I до XIX в., в 2 части XIX вік; отже звичайна російська схема, де стара руська штука злучена до купи з російською; праця виходитиме випусками — заповідає їх автор 12. В сiм випуску автор починає від передісторичної археології і в її вахідках шукає початку штуки. Зачинає від камяного віка, потує на виривки кілька предметів, і взагалі розділ сеї оброблений побіжно і поверховно. В другім розділі говорить автор про поганські храми: він боронить дуже непевної тези, що такі храми на Русі існували, виводячи се з того, що храми були у всіх поганських народів сусідів Славян.

Третій розділ трактує про мешкальні будинки і взагалі деревляне будівництво: на підставі пізнійших мініатур (XIV в.) та московських будинків XVII—XVIII в. автор відгадує тип давніх деревляних домів і цілих обійсть; при тім він широко користуєть ся фантазій Забеліна на сю тему. Четвертий відділ говорить про артистичний промисл, найбільше на підставі праць Кондакова; сеї відділ має займатись тільки поганським артистичним промислом; тут докладно описані звістні чернигівські роги-оправлені в срібло, з X віка. П'ятий розділ присвячений християнському будівництву — церквам Київщини, і опираєть ся головню на працях Лощкарьова. Описані тут церкви: Десятинна, Софійська, Михайлівська, Лаврська, Спаський собор в Чернигові і т. и. В осібнім, шестім розділі говорить ся про мозаїки і фрески, особливо докладно про мозаїки Софійської катедрі, і від них автор переходить до мозаїк Михайлівського монастиря. З фресків описані тут сцени на сходах Софійської катедрі, а згадано коротко про фрески в Кирилівськiм монастирі, про них докладніше сказано в дальшiм розділі, де говорить ся про артистичний промисл християнських часів: емалі, філігрань тут описана звiсна з публікацій Кондакова кiївська золота діядема, прикрашена емалею, кiївські і чернигівські кульчики і рязанські медаліони (дві кольоровані таблиці). Все те автор

признає за Кондаковим за вироби місцеві, руські. Про філігрань сказано тут дуже мало і недокладно, н. пр. не сказано нічого про бляшкову філігрань, якою зроблена шапка Мономаха, прекрасна робота золотої філіграні — та можливо, що автор проминув її, не маючи руських виробів сеї техніки. В VIII розділі переходить автор до памяток будівництва в Новгороді і Пскові, як Софійський собор в Новгороді, Спасо-Мирожський монастир в Пскові, церков Николи в Липні і ин., і в останнім IX розділі кидає загальний погляд на пам'ятки новгородсько-псковської архітектури та висказує, що Новгородці не довго трималися византийських взорів, а скоро витворили з них свій окремий тип, залишаючи у византийським то, що показувалось для них непрактичне або невідгідне. Так само, коли в XIV в. Новгород стояв в торговельних зносинах з Ганзою і на його будівлях слідні західні німецько-романські впливи, то впливи сі не показалися невідгідним наслідуванем і копіюванем, а дали з західної архітектури Новгородцям тільки те, що було для них догідне і користне.

Взагалі сей зошит праці д. Новицкого представляє з себе досить механічно злучену до купи компіляцію з дотеперішніх студій по історії штуки, а її користність стоїть в залежности від основности тих монографій, які він використовує: там де він переповідає Кондакова й Лошкарьова, він стоїть переважно на ґрунті фактів, там де він іде за ріжними більш менш гіпотетичними висновками Забеліна і т. и., його виклад має досить проблематичну вартість. Але за браком подібного зводу і за се дякувати. Рисунки додані в досить значному числі, виконані гарно. Дивно тільки, що автор чомусь, наче за премію, додає в кінці копії новітших образів.

М. Г-а.

Описаніє старинныхъ русскихъ утварей, одеждъ, оружія, ратныхъ доспѣховъ и конскаго прибора, въ азбучномъ порядкѣ расположенное. Павла Савваитова. Спб., 1896, ст. II + 184 + 16 таблиць.

Під сим титулом вийшло друге виданне користного й для нас словаря руських домашніх і воєнних старинностей. Перше вийшло 1865 р., неб. Срезневский вказав у нім ряд прогалин, і від тоді Савваітов займав ся доповненням свого словаря, але вмер не довівши своєї роботи до кінця. Петербурське археологічне товариство видало її, як її автор полишив.

Матеріял оброблено по звичайній в російській науці схемі: давній руський побут + московський; переважна маса матеріалу дотикаєть ся сього останнього; пізнійший українсько-руський лишив ся майже цілком на

боці; рівнож дуже мало, майже зовсім не використано археологічного матеріалу — автор майже виключно черпав з письменних, свійських джерел. Рисунки, додані до словаря, переважно не мають документального характеру: се не копії певних автентичних предметів (що було б корисно), а рисунки, зроблені навіть без вказівок на жерела, на яких оперті сі образки.

М. Г.

Тимошенко И. Е. — Литературные первоисточники и прототипы трехсотъ русскихъ пословиць и поговорокъ, К., 1897, ст. XXV—174.

Тільки в останні часи метод порівняного студювання творів народньої літератури придбав загальне розповсюдження і за сей невеличкий протяг часу дав користні і цінні здобутки. Завдяки йому ми можемо провирати — хоч поки що недалеко — в історію літератур і там, де нема для нас свідощів і памяток. Се придає велику вагу висше згаданому методу, але ним треба користуватись досить обережно: в казках, піснях і т. и. двох ріжних народів, що стоять досить далеко оден від другого на антропологічній скалі, можемо знайти багато подібного, але булоб нельогічно звідси перейти до виводу що до взаємного впливу отсих народніх літератур. Иноді можна впасти в помилку і зауважати генетичні відносини там, де є подібність на ґрунті загальнолюдеьского споріднення: бо подібне в подробицях побуту чи народньої літератури зустрічає ся однаково й у Ескимосів з Фіджі, як і в Басків з Сіу і т. д.

В таку помилку впав і д. Тимошенко, автор висше занотованої книжки. Він добре знає грецьку і латинську літературу й шукає — як не виключно, то переважно — там аналогії до руських приказок. Не можна сперечатись, що був у нас культурний вплив клясичних літератур, завдяки посередництву Візантії, а потім Польщі (ст. XIV), але булоб сьмільливим відшукувати для всіх поданих у д. Т. приказок прототипи в клясичних мовах. Чи можемо ми сказати з певністю, що подані у д. Т. приказки мають як раз таку генезу й не могли самостійно виникнути на нашім ґрунті? Ні... Таки приказки — як чорний як дьоготь, білий як сніг (чи біліїший від снігу), солодший від меду — могли самостійно виникнути в кожній країні, де тільки зустрічають ся дьоготь, сніг, мід... А між тим — д. Т. дає для отсих приказок — в Гомера (*νέφος*) *μελάντερον ἢ τε πίσσα*, (*ἔπποι*) *λευκότεροι χιόνος*, *τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέειν αὐδὴ* (ст. 10). Поруч з сказано-зроблено ми знаходимо — *αὐτὰ 'ἐπέειθ' ἄμα μῦθος ἔην, ἄμ' ἔπος ἄμ' ἔργον dictum-factum* (ст. 6). Порівняння людини з каміннем д. Т. виводить в *σοὶ δ' αἰεὶ κραδίη στερεωτέρη ἐστὶ λίθος* (10). Між російськими приказками

ми знаходимо деякі приказки в українській верзії — напр. пани як дурні: що хотять те і роблять (*μωρῶ καὶ ἄρχοντι ἔππερ ἄν δόξῃ* (N. 253), чим горщик накипів, тим буде смердіти -- *quo semel est imbuta recens, servabit odorem Testa diu* (Гораций, пор. й уривок з Варрона — N. 144), жите людини як булька на воді — *ut dicitur — homo bulla* (Варрон — N. 145) і т. и.

Не треба міркувати, що в сій книжці, де зібрано — як подано в заголовку — 300 приказок (ми не перелічували) — нема користних аналогій і порівнянь; зовсім ні: книжка має певну вартість, як збірка аналогій до руських приказок, але не первотворів, і ми хотіли лише зазначити не всюди докладний метод автора — робити вивід про гезузу на підставі одної лише подібности. *О. Г-ий.*

Къ исторіи исправленія книгъ въ Болгаріи въ XIV вѣкѣ. Исслѣдованіе П. А. Сырку. Томъ I, вып. I, Спб., 1899, ст. XXXII + 609.

Професор петербурського університета Сырку, від довшого часу студуюючи діяльність болгарського патріарха Єфимія Тирновського, видав тепер широку біографію його на тлі сучасного релігійного і культурного життя (в 2 випуску, видав ім ще 1890 р., автор зібрав літургічні писання Єфимія, в 3-ім огляне його літературні писання, а в II т. має бути мова про поправу церковних книг). Ся праця має свій інтерес і для нас: під впливом Єфимія стояли його земляки руські митрополити Кипріяни і Гр. Цамблак, і виясненне тодішніх релігійних і культурних напрямів Болгарії може дещо дати й для того темного періоду в історії нашої культури. Крім того автор подекуди говорить за Кипріяна й Гр. Цамблака й спеціально (с. X, 252). Деякі цікаві подробиці можна вказати й по за тим (нпр. про мініятюри ватиканського кодекса хроніки Манасії — с. 425 і т. и.) *М. Г.*

А. Верзиловъ — Очеркъ торговли Южной Руси 1480—1569 г. (Сборникъ Черниговского земства 1898).

Ся розвідка д. Верзилова з'явила ся наслідком праць автора за часи перебування його у київському Університеті, де він працював у професора В. Антоновича, котрому він складає свою подяку у коротенькій передмові до свого дослідю. Автор висловлює думку, що внутрішні відносини Литовсько-Руської держави в значній мірі вияснені вже ученими істориками, вияснені відносини політичні, суспільні, церковно-релігійні, навіть родинні, а тепер на черзі дослідити історію інституцій фінансових і торговельно-промислових. Виходячи з такого погляду автор робить

пробу подати відомости про згадані справи. Свою працю він опер, як сам поясняє в передмові, головню на київських археографічних виданнях і материялах, при тім праця друкуєть ся як була закінчена з кінцем 1893 р.; тому автор не використав галицьких археографічних видань, як *Akta grod. i ziem.*, *Жерела й ин.*, *Archiwum ks. Sanguszków*, монографії про українську торгівлю Яблоновского і т. и.; за теж він використав і передруковав матеріял з кількох актових (волинських) книг XVI в., що надає його праці особливу цінність.

Після загального огляду тогочасного становища України, виробу продуктів і їх обміну, д. Верзилов розповідає про різні напрямки фінансової політики і їх зміни, подає докладні відомости про довіз на Україну різних предметів з Турції, з Криму, з Угорщини, від Волохів, з Чехії і Моравії, з Франції й інших західних країв, з Німеччини, з Московського царства, про предмети довозу по кожному із згаданих країв, про довіз соли, стежить торговельні шляхи, наводить пункти, які були осередками торгівлі та підносить малу участь у торговельних справах тубильців. Далі автор подає нарис внутрішньої торгівлі, збирає відомости про ярмарки, торги, виказує шляхи, якими постачали у міста, напр. у Київ, рибу, м'ясо, мід, віск, шкури, дає відомости про оподаткування торгівлі, визначає, хто мав право вести торгівлю, подає відомости про бровари, винниці, зазначає змагання уряду монополізувати торгівлю трунками, права дідичів на видання дозволу на таку торгівлю.

Нарешті подаєть ся нарис обставин, в яких був вивіз товарів з України, та показують ся предмети сего вивозу; вивіз був невеликий: через Україну перевозили більше товару, ніж вивозили його з України. Найбільше вивозили у Турцію, у Волощину, в західні краї і Польщу, в Московське царство: футра, сукно, продукти хліборобства, ловецтва, рибальства, лісництва, мід; найбільшу участь в сій торгівлі мали Волохи, мешканці Крима, московські купці; торгівлю футром і шкірами вели здебільшого Жиди; хліб і ліс вивозили переважно у Гданськ, почасти у Московську державу.

І. Шраг.

Польско-литовская унія на сеймахъ до 1569 года. Историческій очеркъ М. В. Довнаръ-Запольскаго, Москва, 1897, стор. 28, 4^о (відбитка з II Трудів словянської комісії московського археологічного Товариства).

В сій розвідці поставив собі автор задачею прослідити головні моменти боротьби Поляків з Литовцями в справі унії від 1385 р., змагання Литовців до задержання політичної самостійности, та змалювати постулати, які ставили політики обох народів в часі, коли унія доходить

до заключена. Ціла розвідка ділиться на три частини. У вступі застерігає ся автор проти висновків проф. Анатоля Левицького та проф. Прохаски, буцім то Польща піднесла культурно Литву через унію з нею, бо шляхоцькі вольности та економічний розцвіт Литовсько-руської держави, каже він, набирають сили в протязі довгих літ, коли то Литовці стикають ся з Поляками, але не привілеями 1401, 1413 та інших років.

В першій частині начеркує автор змагання Литовців до політичної самостійности за час від 1385, себ то від коли Ягайло стає польським королем, аж до смерти Жигмонта I. При с'ім малює автор суспільні відносини на Литві та пояснює причину, чому не вдають ся там повстання проти унії. Друга частина обіймає часи до 1566 р. Автор переходить детально всі сойми, де виступають виразно змагання Поляків до інкорпорації Литви. Литовці аж тоді зачинають думати про унію, коли Литва була загрожена війною з сусідною Москвою. Ширше застановляє ся автор над переговорами 1566 р., для котрих видав нові матеріали в I т. Документів архіва юстиції. Тоді складено два сойми: польський в Люблині, литовський в Бресті та між обома соймами вели ся переговори про унію. Її мотиви ось які: спільний вибір спільного володаря, спільні вороги та друзі, спільні сойми, що збиратимуть ся раз в Польщі, раз в Литві. Литовці одначе застерігають собі, що Поляки не будуть нічого вводити до сих точок унії та предкладають сей проєкт унії коронній раді. Наслідком впливу короля кінчить ся сей сойм без ніяких наслідків для унії.

Коли з одного боку литовські вельможі виступають ворожо проти унії, так знов литовська шляхта стремить до неї — тут автор вказує причини сього. По його думці треба шукати причини сього в упадку впливу вельмож та духовенства обох держав та в руху шляхоцького стану. Литовська шляхта веде постійну боротьбу з вельможами та духовенством. Спільність її інтересів із польською шляхтою мусіла повести Литву до унії, і вплив її, що раз-у-раз змагає ся, прискорює сею унію. В актах є сліди, де литовська шляхта домагає ся унії, присягає на неї радо, вкінці король, що стремить також до унії, опирає ся на сій шляхті. Противні унії литовські вельможі — вони бачуть, що унія веде Литву до втілення її до Польщі, і хто знає, як булоби розвивала ся справа унії, колиб не ся обставина, що Литва була загрожена на сході від Татар та Москви. Литва стояла проти сих ворогів одинокою, тож мусіла глядіти союзника — сим і пояснює ся довершене унії.

Сеся праця д. Запольського інтересна тим, що ш. автор звертає увагу не так на факти, як на дух часу, який віяв тоді на Литві, підносить в натиском сю обставину, що фєвдальний лад почав упадати на

Литві на користь дрібної шляхти та міщанства. Сеся обставина пре Литву до унії із Польщею — дві держави, що починають вирівнювати ся під зглядом суспільного ладу, шукають зближення із собою, одначе як рівні з рівними, шукають у себе взаємно помочі проти сильніших ворогів. В додатку до своєї розвідки помістив автор три документи. В першій просять Литовці від Поляків підмоги проти Москви. Другий документ се відповідь коронної ради литовським послам на згадану повисше просьбу та разом бачимо тут згадку про унію. Третій документ се відповідь коронної ради королю (1551 р.) на його проєкт унії, де рада жадає спільного сойму, аби на нім обговорити важніші річи, головню оборону проти Турків.

А. К.

Документи московскаго архива министерства юстиції, Том I, Москва, 1897, стор. 570 + XXIII.

Материяли надруковані в I томі сеї нової публікації московського архива юстиції належать до історії великого князівства Литовського XV—XVI. в. та взяті в Литовської Метрики, що переховує ся в тім архиві. Їх можна поділити на три частини: 1) материяли про служебне володінне землею, 2) материяли до історії економічного побуту селян та міщан, 3) соймові материяли.

До першої частини належить книга данин вел. кн. Казимира, що є неначе дневником великокняжої канцелярії що до роздачі земель. Сеся книга данин вел. кн. Казимира містить в собі понад 1200 записей земель і в кожній записі виказано, хто одержав землю, де та яку, а також умови під якими записано землю. Крім сих записей данин містить вона в собі записи рішень великокняжого суду в справах володіння землею. Таким чином сеї записи служать історично-правничим жерелом що до роздачі земель Казимиром. Великою хибкою сеї публікації є то, що ш. автор не задав собі труду віднайти хронологічний порядок сих записок документу. Вже проф. Бершадський вказав на брак хронологічного та географічного порядку в сім памятнику та пояснює се тим, що, в оригінальній рукописі були поперекидані листи, і потім переписано його з поперекиданими листами, тому хронологічний порядок затратив ся. Інтересне булоби віднайти сей порядок, але ш. видавець не зробив сего.

До сієїж категорії себто до історії володіння землею належать три грамоти в. кн. Жигмонта Кейстутовича на маєтности в жомойській землі з 1435 та 1438 р.; пять грамот в. кн. Казимира до тоїж землі з 1442 р. та грамота старости жомойського Яна Кезгайловича з 1560 (?) р. також про жомойське староство.

З материялів до історії економічного устрою найважніша ревізия Берестейського староства 1566 р. себ то часу, коли в ста-

ростві була вже переведена волочна система. Далі належать сюди кілька інвентарів з 1-ої і 2-ої половини XVI в. 1) села Березинок (місцевість ближше не означена) з поч. XVI. в. до 1525 р. 2) містечка Ганушишок (Ганушишки - Новоалександрівське у. ковенській губ. в чадоській вол.) з 1534 р. 3) Мядельської волости в Вилейській п. Виленській губ. з 1545 р. 4) Ворненського двора Виленська губ. з 1547 р. 5) замку Радошкович — Виленська губ., з 1549 р. 6) замку Довголяшок (міст. Свентянського пов.) з 1553 р. 7) замку Оршанського (місцевість неозначена ближше) з 1560 р. 8) Двора Видоговського (Річ низьк. пов. Мінської губ.) з 1563 р. 9) майна розданого Полочанам 1563 р. 10) села Річчії на верхівях р. Припегі з 1565 р. Нарешті маємо тут опись границь Литовської держави з вел. кн. Московським, з означенем числа хат в пограничних селах коло 1523 р. (чернігівські границі, любецькі, мглинські та рославські).

Третю частину документів становить кореспонденція королів Жигмонта I та Жигмонта Августа. Є се ряд відповідей на різні просьби, що були предметом соймових дебат, а то на соймі Виленським, 1563 та 1565 р., Берестейським 1566 р., Городенським 1567 та 1568 р. та Люблинським 1569 р. Се постуляти, які ставить шляхта що до збільшеня своєї власти, та ухвали про війну Ливонську та Московську; крім сього маєм в двох місцях натяки на польсько-литовську унію: в відповіді кор. і в кн. Жигмонта Августа на просьби шляхти Витебського повіту (стор. 202—203). Король відповідає шляхті, що унія, якої домагала ся вона через послів на берестейським соймі, не дійшла до кінця, і обіцює їй, що ся унія буде вборві переведена в користь Литви та Польщі. В другім місці маємо відповідь Жигмонта Августа на просьби князів, панів та шляхти подані на Люблинським соймі. Се діяло ся вже по уложеню унії і сеся відповідь головню дотикає границь держави. Як бачимо, сї звістки про литовсько-польську унію дуже скупі та приходять лише принагідно в королівських відповідях. Д. Довнар Запольський добачує в своїй розвідці „Польско-Литовская унія“ ще два натяки на унію: в відповіді Августа на просьби шляхти Підляшської землі (стор. 185), що просить короля, аби обдумав способи згоди з Поляками; але тут іде мова не так про унію, як радше про безпеку границь від наїздів Поляків на Литву. Друге — Литовські послы городенського сойму 1567 р. просять від Поляків підмоги проти Москви (стор. 460); але се має тільки далекі звязки з справою унії.

А. К.

Русская Историческая Библиотека т. XVIII. Донскія дѣла, кн. I, Спб., 1898.

Історія донського козацтва дуже тісно вяже ся з історією козацтва українського; ось чому оброблене історії першого дуже інтересне для

історії України; тим часом ледви чи в усій історії Росії є поле менше оброблене як історія славного Дона. Маса належних до неї актів порозкидано в ріжних виданях, часто провінціяльних і вже затрачених; за розроблене їх і за вложене історії війська або декотрих її епізодів, з дуже малими виїтками, брали ся люде, мало до того приготуєні і т. и. Тим то годї не врадїти, що петербурська Археографічна Комісія взяла ся за видане донських актів. Власне вийшов величезний том, виданий під редакцією В. Г. Дружиніна, серйозного знавця донської історії, автора гарної монографії про розкол на Дону; том містить донські акти від 1594 до 1640 р. Акти ті повитягано з найріжнородніших жерел, а найбільше з рукописий Московського головного архива міністерства заграничних справ; багато актів увійшло вже надрукованих давнїше, але в новім виданю все се виходить в науково-систематизованій формі, то б то в хронологічнім порядку, з увагами, показчиками і т. и.

Живі вносини українського козацтва во славним Доном були голвно вже в другій половині XVII ст., але й перша половина його не обійшла ся без них, і в опублікованих актах є отсі цікаві вказівки:

1625 р. 9 жовтня донський атаман в Москві казав між иньшим:

А запороскихъ дей черкасъ нынѣ у них на Дону нѣтъ, которые были и тѣ пошли къ себѣ во Запороги. И у Азова у приступа съ ними запороскіе козаки не были. А нѣсколько де лѣта приѣхали де с моря на Донъ запороскіе черкасы Олексеѣмъ зовуть Шаеранъ съ товарищи четыре человекѣ, а были они на каторгѣ, а съ каторги посажены были въ терскомъ городкѣ въ тюрьму, а того не вѣдають въ которомъ городѣ, а ис тюрьмы вырѣзались и приѣжали на Донъ и побыли на Дону недѣли в двѣ и покрали у козаковъ четверо лошадей добрыхъ и побѣжали въ Запороги передъ их поѣздомъ въ Москву незадолго безъ войскового вѣдома. А больше де того черкасъ у нихъ нынѣ на Дону нѣтъ“ (ст. 236).

1632 р. марта 27 царіциньскій воевода писав у Москву:

„Да они же, государь, Донскіе и Яицкіе козаки въ нижнихъ и въ верхнихъ городкахъ говорили, только де къ намъ на Донъ ненеча на веснѣ не будетъ государева жалованья и его государева жалованнаго слова, и мы де пойдѣмъ з Дону всѣ въ Запороги къ Литовскому королю на службу, только де отъ него къ намъ письмо будетъ; а пережь де сего насъ Донскихъ козаковъ ходило къ Литовскому королю на помочь 700 человекъ, какъ де былъ бой у Литовского короля съ турскишъ. Да и тотъ де у насъ у козаковъ на Дону слухъ есть жъ, что де Государь на насъ холопей своихъ ненеча на веснѣ указаль послать на Донъ посылку, чтобъ насъ холопей его всѣхъ з Дону

збити и по Дону де будуть государевы города ставить; а какъ де у насъ у козаковъ подлинная вѣсть учинится, и мы де тотчасъ в Дону отпешемъ въ Запороги къ запороскимъ черкасамъ и къ намъ де придуть на помощь запороскіе черкасы многіе люде, тысячъ десять и больши. А у насъ де у Донскихъ козаковъ в запороскими черкасы приговоръ учиненъ таковъ: какъ приходу откуды чають какихъ донскихъ людей многихъ на Дон или въ Запороги, и запороскимъ черкасамъ на Дону намъ козакамъ помагати, а намъ донскимъ козакамъ помагати запороскимъ черкасамъ, а Дону де намъ такъ безъ крови не покидывать. Да они же де государъ донскіе козаки въ большомъ нижнемъ войскѣ сказывали ему, Васькѣ Угримову съ товарищи, которые де Государъ донскіе козаки въ прошломъ 139 году пошли в Дону на Черное Море воровать подъ турецкого города войною 1500 человекъ, и тѣхъ де Государъ козаковъ турецкіе люде назадъ съ моря въ Донъ не пропустили, и тѣ донскіе козаки пошли съ моря Нѣпромъ въ Запороги. И послѣ де Государъ того, тѣхъ донскихъ козаковъ пришло изъ Запорогъ на Донъ 500 человекъ, а 1000 человекъ донскихъ козаковъ остались въ Запорогахъ. И тѣ де Государъ донскіе козаки изъ Запорогъ пришедъ на Донъ сказывали козакамъ: присылалъ де король при нихъ въ Запороги къ запороскимъ Черкасамъ, а велѣлъ имъ струги всѣ свои пожечь, въ которыхъ де Государъ они ходять изъ Запорогъ на Черное море въ стругахъ подъ турецкіе города войною, чтобъ де имъ нынеча на веснѣ на Чорное море подъ турецкіе города не ходить. И струги де Государъ у нихъ пожгли всѣ, а донскихъ де козачьихъ струговъ запороскіе черкасы жечь не дали. А говорятъ де Государъ запороскіе черкасы въ Запорогахъ, что Литовский де король съ Турскимъ помирились на 5 лѣтъ, а вызвалъ де литовскій король изъ Запорогъ запороскихъ черкасъ всѣхъ къ себѣ въ литовскіе города на лежу, а сказана де имъ королевская служба. Да емуже Государъ пятидесятнику Васькѣ сказывали на Дону въ нижнихъ же городкахъ на большомъ войскѣ запороскіе черкасы, а пришли де они на Донъ изъ Запорогъ передъ его Васкинымъ прїѣздомъ, которые де Государъ донскіе козаки пришли къ нимъ съ Чорного моря въ Запороги, и тѣ де Донскіе козаки, 1000 ихъ человекъ, всѣ пошли зимовать въ ихъ литовскіе города“ (ст. 340—2).

Нарешті 1633 р. 12 марта воронїзкій воєвода доносив цареві, що „пришолъ на Донъ къ атаманомъ и козакомъ изъ Запорогъ полковникъ, а съ нимъ запороскихъ черкасъ человекъ съ 400 и болши, и хотять де, государъ, тѣ черкасы тебѣ государю служить вмѣстѣ съ донскими козаками, итти за крымскими царевичи. Да на Дону жъ де Государъ которые зимовали черкасы въ нижнихъ козачьихъ городкахъ въ Черкаскомъ да въ Маначахъ; и тѣ де Государъ черкасы хотять итти за крым-

скими царевичами съ тѣмъ же полковникомъ съ Павломъ Енковымъ, который пришелъ на Донъ изъ Запорогъ съ Черкасы. А сколько де Государь Черкасъ зимовало въ Черкаскомъ и въ Маначахъ, тово не вѣдомо“ (ст. 345—6).

Ол. Маркевич.

Szelągowski: Paweł Piasecki — historyk polski XVII wieku. — Studium nad kroniką i życiem jej autora. (Przewodnik naukowy i literacki, 1898).

Як видно з заголовку та як ще ближше зазначає се автор у вступі, ся праця має „пояснити повстання хроніки Пясецкого й характеру цілої сієї праці“. Відповідно до теми автор ділить свою роботу на дві частини подаючи на перед біографію хроніста, себ-то історію його молодости, служби при королівським дворі, духовної кар'єри й кінці його політичної діяльності; по тім автор приступає до другої частини своєї теми — аналізу самої хроніки. Так бодай по нашій думці бажав автор поділити свою працю, хоч на ділі воно випало инакше. Пишучи нпр. про духовну кар'єру Пясецкого д. Шельонговский перериває розпочате оповідання й виставляє два епізоди з політичної діяльності Пясецкого за життя Жигмонта III і Володислава IV. Опісля знов наступають деякі біографічні дати, а в VII відділі вертає автор далі до духовної діяльності хроніста. Через се затрачуєть ся одноцільність оповідання і коли-б читач хотів пригадати собі деякі деталі відчитаних уступів, стра-тив-би немало часу над відшуканнем відповідного місця. Се саме діє ся й з політикою хроніста. Нам видить ся, що коли обі частини сеї студії мають становити одну цілість, а не дві якісь зовсім відрубні, звязані з собою тільки іменем Пясецкого праці, то повинен був автор і політичну діяльність і „загальні політичні погляди“ Пясецкого висловлені в його хроніці злучити в однім уступі виказуючи zarazом згідність або незгідність його поступовання з теорією. Стільки що до загального поділу праці. Що до основности в обробленню, то в сьому разі перша частина стоїть висше другої — сю останню можна-б радше вважати доповненням першої. Звертаючи першим разом більше уваги на саму особу Пясецкого, треба було авторови більше праці присвятити в другій частині самій аналізі хроніки, тимчасом в порівнянню з великостю цілої студії, хроніці присвятив автор за мало місця.

Се були-б на нашу думку головніші хиби праці шан. автора — через них одначе не тратить студія своєї вартости й історик, що користує ся хронікою Пясецкого, найде в студії д. Шельонговского багато цінних вказівок.

О. Ц.

Tadeusz Korzon — Dola i niedola Jana Sobieskiego, 1629—1674, Wydawnictwo Akademii Umiētności, т. I—III, Краків, 1898, I т. ст. X + 586 + 3 табл.; II т. ст. VI + 446; III т. ст. VII + 542 + мапа.

В сій чималій тритомовій праці подав д. Корзон біографію Собеского на тлі історії Польщі в 1629—1674 р. р., себ то часів найбільшого владання її суспільности та тих гарних проблисків будучої воєнної слави, що найшла свій вираз в обороні Відня, а свого героя в Яні Собескім. На тлі сучасних подій рисує ся живо його особа — з початку не визначного в політичній кар'єрі чоловіка, далі кор. маршалка, гетьмана, вкінці короля. Як оден з найвизначніших діячів сучасної Польщі, а особливо на уряді гетьмана Собеский займає важне місце і в тодішній політиці України. Ми власне спинимо ся на тих моментах, де тодішня польська історія стикала ся з українською.

Тему укр.-польських відносин автор ширше порушує вперше у VII відділі п. т. „Wyrzawa Jana Kazimierza wojenna 1663—1664“. Сей похід — як звісно — лишив ся без позитивного результату — замість добути Задніпрове та скріпити тим свої впливи на Україні, Поляки лишили за собою тільки огірчення та невдоволення. „Легко було предвидіти — каже д. Корзон — що козачина не покорить ся перед безсилюю та слабою власттю“. Се признає автор, але з його опису королівського походу читач не був би в силі витворити собі сего виводу. Описуючи похід з всіма його успіхами, д. Корзон повинен був зазначити й його хиби, а того він не робить. Тільки на 199—200 стр. подибуємо кілька слів про перепони у королівськім поході та і тут їх головна причина — брак симпатії для короля і польського ладу на Україні — лиш дуже невразно виходить на яв. Тому й не дивно, що автор опісля з здивованем питає ся: „Що його (короля) примусило вертатись... Чи прибули звідки небезпечні звістки? Чи стріли ся які ненадійні перепони, чи понесено які невідшкодовані страти? Автор не вміє вияснити сього, бо не вірить і в одиноку відшукану ним в джерелах „рацію“, страх, що леди пустять при близькій весні й королівська армія увязне серед рік та багон. Ясніше сю справу висвітлив Костомаров в „Руїні“. Сам мотив сього походу — скріпити впливи Поляків у руських землях та ще й проєкт його, що вийшов з уст несимпатичного на Україні гетьмана Тетери, не міг віщувати щасливого результату. Предвиджував се й Любомірський, але його песимістичний погляд не найшов признання у короля. Але заходи Тетери преднати лівобережний нарід для польської справи не мали успіха, як і заходи правобер. гетьмана звабити Січовиків у службу Поляків. Мабуть завзятий опір місточок: Боришполя, Остра, Рожна, Сал-

тикової Дівиці та невдала облога Глухова досить сильно оправдують наглий поворот польської армії у Сіверський Новгород. Піднесений д. Корзоном аргумент про бездорожжя був тільки покривкою, видуманою авторами польських джерел, аби подати оправдання королеви.

Справедливо завважив також Костомаров, що багато міст здалось на ласку Поляків тільки за впливом Богуна, що мав великий мир на Україні ще з часів Хмельниччини та на-разі віддав ся в услуги короля. З поворотом сього останнього в Польщу й козацький ватажок покинув невдячну службу. Від сеї пори — жалував ся Чарнецький королеві — треба було кожде село приступом добувати, і звівство польського воїownika виступило в цілій силі на верх. Але д. Корзон замовчав про се — сеї образ не приніс би слави „польській цивілізації“, що так невдячно приймалась на Україні.

Перейдем тепер до уступу: „Zamiar ekratryacy“, де автор ширше обговорює політику Дорошенка. По бомбастичнім вступі на тему „wyuzdanych żywiołów kozaczyzny trawionych żrącą nienawiścią do Lachów i do krzyża łacińskiego“, далі їх гетьмана „przewrotnego i ambitnego służalca sułtańskiego“ Петра Дорошенка, автор подає короткий погляд на тодішню політичну ситуацію на Україні і поясняє політику українського гетьмана до Польщі. Глядячи на неї з становища Поляка автор не був в силі заглибитись у її внутрішні мотиви, тож відкидає погляд руських істориків: Костомарова, Антоновича, Еваріїцького, що вважали в нїм воїownika за рідний край.

Ми не будемо оправдувати політику українського гетьмана з боку етичного й не можна її сею мірою міряти. Вважати-ж знов егоїзм і амбіцію головними мотивами Дорошенкової політики значило-б інсинуувати сій останній брак всякої логіки, бож вона як раз не давала заспокоєння згаданим пристрастям; догодити їм міг Дорошенко тільки йдучи в слїди Тетери або Брюховецького, але не на сій тернистій дорозі, що нею ступав за весь час гетьманства. Як оборотний політик Дорошенко не зраджує на разі своїх дійсних плянів та силує ся зручною дипломатією замилити очи польському правительству до хвилі запевнення собі помочи в Туреччині. Се видно вже з перших листів Дорошенка до Собеского — оден з 20 вересня 1666, другий з 1 жовтня. „Приняв їх (Собеский) за добру монету не підозріваючи хитроців та наміру випровадити Ляхів з України“, каже д. Корзон, і дійсно Дорошенко сповнив в части свій плян знищивши Маховського з його відділом. І в сьому разі Дорошенко тільки консеквентно здійснює свою ціль, вирівнюючи брак воєнних здібностей зручною дипломатією. Собеский буде від сеї пори тільки пасивним зварядем обмотаним сіткою Дорошенкової політики, але й ся остання буде нерідко тільки зворотом монети плаченої польським правительством українському гетьманови.

Перший том своєї праці д. Корзон кінчить описом приготувань Туреччини та козаків до підгаєцького походу й докладна опись сього останнього покінчена у XVIII відділі п. т. „Podhajce“.

На 48 стор. II т. автор дає вираз своїм власним рефлексіям згадуючи про „перепросини“ Собеского Дорошенком після уложення підгаєцької умови. „Як виразно явилась в сій хвили релятивна вартість двох вождів: корить ся сей, що мав 24.000 перед кор. гетьманом, що мав ледви 3.000 війська. Дійсно ріжницю матеріяльних сил вирівняла інтелектуальна висість Собеского“. Правда, згода наступила без волі Дорошенка, та чия се заслуга? чи виключно Собеского? ні — навіть з описа д. Корзона випливає, що тільки завдяки нападови Сірка на Крим війна взяла иньший оборот як собі сього бажав Дорошенко. Зрештою, коли становище Дорошенка будемо мірити навіть його умовою з Собеским з д. 19 жовтня 1667, наберемо вражіння зовсім иньшого чим д. Корзон.

Відділ: „Sprawa Ukrainy“ містить в собі погляд на українську ситуацію; в ньому силувався автор висунути на верх всякі можливі аргументи, що понижалиб українського гетьмана як патриота, політика та войовника. Нам годі спорити на сю тему: як довго польські історики на всякі автономічні змагання українсько-руського народу, що довели до конфлікту з Польщею, будуть дивити ся з становища виключно польсько-державного, так довго в сих справах будуть істновати дві гадки. Мабуть осуджувати політичних діячів тільки на сій основі, що вони виступали проти Польщі, се ще не аргумент. Певно, Дорошенко не був вже геніяльним Хмельницьким і в його політичній кар'єрі не мало хиб — головна з них: іменованне Многогрішного гетьманом в лівобічній Україні, вазначена сильно д. Корзоном, тільки вивід знов випав не зовсім щасливо. „Коли-б оборотности і перфидности (przewrotność) — каже автор — виставало для твореня політичних організмів, Дорошенко збудовав-би або бодай почав-би будувати тепер козацьку державу. Але не вмів сього учинити“. Безперечно, не вмів відповідно використати ситуації, та се ще мабуть не „przewrotność“.

Можна думати, що й Собеский, хоч сам найбільше інтересований в Дорошенковій політиці, дивив ся на неї з більшим зрозумінням. Його „коротка гадка“ наведена д. Корзоном — „широка, світла, глибоко гуманітарна“ повторимо за шан. автором, відкриває нашим очам правдиво глибокий погляд сього державного мужа на тодішню політичну ситуацію на Україні. Піднята ним гадка: усунути всі народні непорозуміння, признати Україні автономію в найдальших границях, не усуваючи самого Дорошенка — ся гадка, як би була переведена в дійсність, зродила-б безперечно красші овочі, ніж вузка та скостеніла в собі політика поль-

ського правительства. „Він не дочекався жадного результату в свого наглого проєкту аж до 13 марта, видів одже в тім кривду свою і краю“.

Дійсно се була кривда Собеского, і ще більш краю, бо знов привела Дорошенка до союзу в Туреччиную. Острожська комісія, як сього сподівався Дорошенко, не могла уставити *modum vivendi* — бажання українського гетьмана сягали занадто далеко, аби могли бути приступні для плитких політичних розумів польських панів, сим останнім припала більш до вподоби без'ідейна політика авантюрика, Ханенка. Не похваляв сього Собеский, „бо злою та божевільною радою дали Ханенкови булаву“.

Як не була поперед щирою політика Дорошенка, так тим більш не можна було її сподіватись після признання Ханенка правобічним гетьманом. І розвиваючи далі дипломатичну аґцію Дорошенка, шан. автор не забуває у кождім місци зазначити його хитрість та нещирість. Воно й правда, що Дорошенко від початку своєї політичної кар'єри аж до кінця не був ніколи щирим в відносинах до Польщі, ані — в більшій часті — до Москви: схилитись на одну або другу сторону значило для нього зречи ся всіх своїх мрій, але чим була тепер політика польського правительства що до Дорошенка? Без огляду на добродушність Собеского, що багато обіцював та нічого не був в силі сповнити, ми мусимо сю політику назвати теж нещирою, бо-ж признати Ханенка правобічним гетьманом значило відмовити сеї ранги Дорошенкови, а тим самим всякі дипломатичні зносини з ним польського правительства, о скільки вони давали йому надію на привернення булави, були нещирі або супроти Дорошенка або його противника — Ханенка. Не дивно, що й сей останній скоро показує своє невдоволення: „Низові козаки (Ханенка і Сірка) — як писав оден-невістний кореспондент — уймають ся про найменьшу кривду тутешніх людей (городових козаків) та при кождій нагоді говорять: „Підемо назад у Січ“. Осада кріпостей дуже їм не припала до вподоби. А про острожську комісію говорять: коли городові нею невдоволені, треба її змінити. Одже загалом козаки все одні і одна віра. Крук крукови очий не видовбе“. І сам Собеский мав нагоду недвозначно про се переконатись. Коли Ханенко запропонував Собескому виправу на Кальник і козакам сказано було, що до браславського замку має бути заведена польська залогова, то козаки не давали й говорити собі про се та гордо відповідали: „Досить що кланяєм ся вам та прийнялисьмо вашу протекцію, але залогова не приймем“.

Можна бути певним, що коли-б не було Дорошенка, Ханенко пішов-би в його сліди. Але фалшива амбіція роз'єднала його з народніми ідеалами й похнула в союз з Польщею в надії, що при її помочи добе ся гетьманської булави. Та ся дорога не р'єднала йому признання на

Україні: з виїмком брацлавського полку весь нарід відчахнувся від нього. Бачив се й Собеский, що тільки дорогою уступок Дорошенку може бути розв'язана щасливо справа України. Сей погляд висказав він у своїй заяві в д. 19 лютого 1672 р. Між иньшими радами, як ратовати вітчину перед ворогами особливож від „Отоманської порти, що умисно висланим чаушом виповіла війну“, подає Собеский під розвагу сойму гадку: дозволити Дорошенкови на все чого бажає, бо 1) і ціла Україна стоїть завзято при Дорошенку 2) і царі турецький і московський взяли його в опіку 3) і Ханенко та Запороже бажають від річи посполитої тогож що Дорошенко, ба навіть ще більше. Але всі ради Собеского „були горохом, що кидаєть ся о стіну“. Сойм не був в силі, чи радше чи не був здібний одним ударом розв'язати сю проблему, що тільки десятків літ спивяла політичний розвій Польщі і України. Він (сойм) радше волів слухати сварок Паца з Ольшовским — каже д. Корзон, — про такі справи, що ними інтересують ся сварливі баби на хуторах, волів пильновати „тайну свободи, вільний голос пєсла, коли над горлами бесідників та виборців висів вже турецький меч...“.

От се й характеристика тодішніх репрезентантів польського правительства, що на її ласку й неласку мав здатись український гетьман. Оден тільки Собеский з невеличким числом товаришів серед безупинного воєнного гарту на Україні вмів заховати твердість гадок та сьвіжий і ясний погляд на політичну ситуацію.

Між тим течія історичних подій поплила своїм коритом — Дорошенко, добувши в спілці з Турками Подільский Камінець — являє ся — як колісь Хмельницький, під мурами Львова. Соромна угода в Бучачу покінчила нещасну для Польщі кампанію. Особа Дорошенка губить ся від сеї хвилі в оповіданню д. Корзона — виринає тільки в хвилях меньше значних. Найінтереснійша тут згадка на 378 стор. III т. про нову невдалу пробу Собеского поєднатись з Дорошенком; тут читаємо: „в марті 1674 Ханенко зложить військові клейноти... оправдуючи дане йому Собеским назвиско „гільтая“.

О. Целєвич.

Ал. Лазаревскій — Очерки, замѣтки и документи по исторіи Малороссіи, К., 1896, ст. 158.

Книжка під сим титулом містить в собі чотирнадцять відбиток з „Київської Старини“ 1895—1896 р. і з десятої книжки: „Чтеній київського історичного Товариства“; є тут рецензії, документи, некрольоги, біографічні нариси й иньше. Збірник починаєть ся посмертною згадкою про Олександра Ханенка, родовитого українського пана, що інтересував ся письменними памятками місцевої старини, ба полишив по собі деякі праці в історії України. За тим некрольогом ідуть два листи Г. П.

Галагана (1859 р.), члена чернігівського комітета, що займав ся поліпшенням кріпаків. Сі листи дають важний причинок до історії визволення селян. Далі подає автор довшу рецензію на „Київські Епархіяльні Відомости“ з р. р. 1892, 1893, 1894. Автор зазначає, що Епарх. Відомости поправили ся: останніми літами стали появляти ся в них статі, що мають наукове значенє; вказує сі інтересні статі, та подає до них свої замітки, але дуже обережні, більш загального характера. По сій рецензії приходиться доволі широка біографія Івана Мартоса, потомка козацької старшини, на основі листів та звісток, які полишив приятель Мартоса Ломиковський. Д. Л. говорить про його походженє, освіту, чиновницьку кар'єру, про різні зносини, коротко — ціле його *curriculum vitae*. По-при се подає також виїмок із дневника Ломиковського, де є „інтересні риси із суспільного побуту глухих закутин України“.

З иньших річей уміщених в сьому томі збірнику годить ся піднести сумлінну і основну рецензію на „Історію Запорожських козаків“ Еваріїцького, 2 томи, 1892—1895, та статю „Лубенщина і Вишневецькі князі“. В рецензії закидає Лазаревський Еваріїцькому повну безсистемність в його праці, незнанє у використаню потрібних жерел, повну недостачу критичного аналізу. Рецензент каже, що автор „Історії Запорожських козаків“ вносить у свою книжку все, що лише стріне в книжках, які попадуть ся в його руки; „користуючи ся богатим апаратом, пише Лазаревський, автор зовсім звехтував виводи ученої критики, наслідком чого явила ся повна недостача науковости в його праці“.

У статі „Лубенщина і князі Вишневецькі“ виказує автор по жерельним дослідям, яким робом Посульська пустиня перетворила ся в залюднену Лубенщину, що „в половині ХVІІ ст. являєть ся в виді ряду городків, місточок, сел і хуторів“. При тім він нарікає на недостачу жерел, що далиб спромогу „познайомити ся з економічним боком в колонізації“ в Лубенщині, та „звідки находили люде в південну лівобережну Україну, отже і в Лубенщину“. Але все таки автор трібує порішити сі питання. Далі говорить він про діяльність князів Вишневецьких, що загарбали Лубенщину і иньші місцевости, а поперед усього, про головні прикмети діяльності Яреми Вишневецького в „задніпрських“ його маєностях, та виказує, що походи Яреми проти московського царства не були так успішні, як се оповідають польські історики. Вкінці своєї статі намагаєть ся автор психологічним робом виказати, звідки виринув у Яреми безмежний фанатизм до своїх земляків. „Увесь той польський патріотизм, каже автор, ціла сесья воєнна енергія Яреми була тільки результатом „тої присягнутої ворожнечі проти своїх, яку ми так часто стрічаємо в ренегатів свого народа“.

Ю. К.

Частная переписка Ивана Романовича Мартоса (1817—1830 г. г.) (К. Старина 1896, VI, X, XI, 1897, VIII, 1898, VI—VIII).

В Києвській Старині за 1896—8 р. надруковав д. Лазаревський кореспонденцію Мартоса, потомка козацької старшини й визначного репрезентата української інтелігенції сього століття. Листи сї писав не сам Мартос, а його приятелі до нього, як от: скульптор Іван Петрович Мартос, екс-міністр Тропинський, поет Капніст, дідич Ломиковський, професор медично-хірургічної академії Велланський і ин.

Не багато інтересного дають вони нам, бо заповнені звичайними, конвенціональними листовими фразами подяки, випитуваннями про здоров'я, приїзд і від'їзд знайомих осіб, про родинні звязки і всякі буденні домашні відносини. Але все таки є тут де-що, що характеризує деяких людей в української інтелігенції як осібної верстви з її відокремленим життєм в перших початках XIX ст.; є тут дещо і з суспільного життя України.

Насамперед ударає в очі, як то усі тодішні прояви і течії, які порушували західню Европу, не находили майже ніякого відголосу і симпатії між сими людьми. Нарікають вони на духа часу, на „юрбу вільнодумців“, на „модний сьвіт“ і „модних філософів“. Ось що говорить містик Ломиковський про одного чоловіка, що займав ся сьвітськими справами: „Всяким таким (богословським річам) віддає він саму малу частину часу і зараз спішить до сьвітських творів, не кажучи вже про застарілий нахил до всяких політичних видань і новин“. Одні з тих людей дивлячи ся на житє крізь призму туманного містицизму палили в дитинячою наївністю твори, що розходили са в їх поглядами; другі знову виходячи з пункту сервілістичної льояльності гляділи тільки на те, чи все робить ся „по высочайшему повелѣнію“; малі, незначні провини людей називали „зіпсутем обичаїв“ і „мервїстю“; шумними величаннями царя і многоліттями на його честь, та своїми титулами розраджували себе і звїщали собі взаємно. „...Доношу вам на осібній записці повний мій титул, додаючи до того, що в 1802 р. без всяких моїх заходів і навіть без моєї відомости, естляндське лицарство, принявши мене в свою верству доставило мені через депутацию дворянського репрезентанта грамоту на сю гідність“. Оден з кореспондентів так характеризує сучасників: „тепер домінують дві секти, так прозваної осьвіти: одна складаєть ся з французької пустословности, яка учить, як обманювати простий народ, значить, руських бояр; а друга масонська містика, що прийняла на себе фальшивий вид благочестя й займає людей склонних до божевільства“. Вельми вважали на зверхню панську коректність і на зверхню опінію. Горячим їх бажанєм і старанєм було жити в тісних вносинах і посвояче-

нях з людьми найвисшої верстви, з гарного і достатного роду. Пильно заходили ся, аби придбати собі і для своїх ласки у царя і в його функціонарів. „Чоловік Любов Івановни учив ся в Римі архітектури, має незвичайний талант, рисує і складає вельми гарно, і то в грецькім смаку, в нашій і римській академії професор, але царю незвісний... трудно, майже неможливо викоренити у нас чужинців, що виробили собі міцне довіре, мабуть і сам час сього не направить“, а на иньшому місці: „...має незвичайний талант, але на нещастє його не вживає цар, тому що він йому незвісний“. Їх найбільш інтересували ставляне пам'ятників царям і иньшим державним діячам, відзначення урядників, маєткові процеси по смерті якого напана, заграбуваня чужого добра і находи на чужу землю. Розумієть ся, ті находи і загарбуваня, як також розкішні, вибагливі, розтратні бенкети получені з величезними грами в карти і з довгами кидають дуже сумне сьвітло на висшу верству української суспільности: „Граф Кирило Гудович заняв самоправно батьківський дім малолітних сиріт Трохимовських; він по своїм примхам і забаганкам рубає стелю в домі, рубає стіни, рубає набір для вибагливих фірточок; заняв дім без умови і без ніякої заплати грошей, управляє домою як своєю власністю...“, а на иньшому місці читаємо: „Скибенський празник був доволі многолюдний, генерал-губернатор вшанував його своєю присутністю. Бенкет тягнув ся пять днів; їда, пите, танці тягнули ся аж до утоми, але головна роля припала ростратній грі в карти; всі майже в довгах, а грають в більші гри“. До чиновницького стану мали великий пієтивзм; хто не хотів прийняти якого уряду, сей був у підозрінку нелюбяльности, бо заслугував собі імя нечесного чоловіка. „...Люде, що віддали ся літературі, високопарними фразами висказують ся про добродійність, про любов до вітчизни, а самі вітчизні не служать, не працюють і лежать як нероби; ними погорджую й уважаю єгоїстами, але нині молоді люде живуть своїми правилами, над вітцями і старцями вони сьміють ся, а тому причина остроумні книжки“.

Відносини до селян були чисто панщизняного, крепацького характеру. Иноді для зверхнього попису і для зверхньої оцінки говорили, що улекшують селянський гнет. „Рік від року стараю ся по змозі полекшати роботу своїх селян, так аби ся повинність основувала ся на справедливости, і аби мої мужики мали більшу полекшу, як мужики моїх сусідів“. Та ся хвальба не спияла їх говорити ось таке: „...люде в мене, як і всюди майже злодій в злодія... коли розпитати ся у иньших поміщиків. то ще більше крадуть. Так нині наш народ розпустив ся“, або отсе: „...я дармував, а мої мужики займали ся моїми ділами, як от: орали, робили ріжні побудовання для домашньої худоби, пошивали стріху, молотили хліб, віяли, сушили і молили; квасили капусту... вели далі

цегляні побудованя; купали коні; різали січку для худоби; приготувляли на зиму сани екіпажі і робочі сани; рубали ліс; ловили рибу; вивозили навіз на конопляні поля і огороди; курили горівку; робили солод; обшивали дїравих людей і ин.“

Все те по нашій думці ще найбільш інтересне у переписці Мартоса; иньші звістки, як ми вже те на вступі зазначили, то містичні і побожні балаканки, та листовні гречности.

Ю. К.

А. Лотоцкій — Гдѣ обучалось подольское духовенство до учрежденія подольской духовной семинаріи (Подольскія епархіальная вѣдомости 1898 ч. 36—9).

Ся статя написана в поводу столїтя Подільської духовної семинарії. Зразу говорить автор коротко, де вчили ся кандидати съвященства в найдавнїйші часи, ще від заведеня на Руси християнства, і вказує, що тоді розсадниками просьвіти були єпископські катедри і монастирі. Потім автор, оповідаючи про часи панованя Польщі на Поділю, зупиняє ся на братських школах, особливо тих, що були ближе до Поділя, докладно говорить про братські школи львівську, виленську, могилівську, київську та про відділ останньої, що існував короткий час у Винниці. Ті школи не були спеціально духовними, в них учили ся всі, в тім числі й кандидати на съвященників. Спеціально духовні школи повстають аж у XVIII ст., і в таких шкіл мала значіне для Поділя переяславська славяно-латинська школа, инакше називана семинарією. Але найбільший вплив на освіту подільського духовенства мали уніятські василіянські школи та єзуїтські й иньші католицькі, що повстали на Поділю й иньших сусїдніх місцевостях від початку XVIII ст. З останніх звістї школи: каменецька, шаргородська, барська і винницька. В кінци статі автор говорить про місцеві дяківські парафіяльні школи, де часто учили ся кандидати на съвященників, що потому приготувляли ся до съвященства самі практично, бувши самі дяками. Від заснованя на Поділю духовної семинарії справа освіти подільського духовенства пішла иньшою дорогою.

Ю. С.

Н. Теодоровичъ — Историко-статистическое описаніе перквей и приходовъ Волынской епархіи, Томъ I: Житомирскій, Новоградъ-Волынскій и Овручскій уѣзды. Почаїв, 1888, стор. 430 + 2 + IV. Томъ II: Ровенскій, Острожскій и Дубенскій уѣзды, II., 1890, стор. 690 + VII. Томъ III: Кременецкій и Заславскій уѣзды. II., 1893, стор. 687 + IX.

Томъ IV: Староконстантиновській уѣздъ. II., 1899 г., стор. 928 + VI.

Укладання „Историко-статистическихъ описаній“ епархій діло не нове; воно почало ся в різних епархіях наслідком урядових роспоряджень ще в 1850 р. Тоді власне вийшов наказ синода епархіальним архієреям постарати ся про укладання таких „описаній“. Через се ріжними часами появили ся описи епархій Харківської, Чернігівської, Катеринославської, Минської. І на Волини діло се задумано давно; брали ся за него ріжні-особи з учителів волинської семинарії, та якось не ладилось. Аж 1886 року опись парафій і церков Волини узяв на себе учитель волинської семинарії Н. Теодорович і от вже 13 літ трудить ся над сим ділом, злбутком чого були висше прописані чотири томи*). З першого початку описи парафій були замалі, відомости про сучасний стан парафій і церков брали ся тільки з урядових документів — „клеровыхъ вѣдомостей“, а відомости історичні тулили ся в нотках (найбільше — виписки з „Архива Ю. В. Руси“, „Описей актовыхъ книгъ“ київського центрального архива і з деяких иньших ще друкваних жерел). Тому в тих описях стрічало ся дуже багато зайвого, непотрібного, як реєстри всіх дрібних церковних річей, книжок, документів, які тільки є в церкві. Так вийшли описи трех східних повітів — Житомирського, Новоградволинського і Овручского, що складають первий том „Описанія Волинской епархіи“. Далі д. Теодорович, приступаючи до описей дальших повітів, написав відозву до духовенства тих повітів, просячи присилати йому про парафії відомости історичні, етнографічні і т. и. Деякі з сьвященників відізвили ся на се й поприслали свої відомости про свої парафії, і д. Теодорович в дальшій своїй праці мав спроможність писати описи сел повнійше, подавати в них багато історичних, географічних і етнографічних уваг, так що другий том, що містить в собі описи трех повітів — Ровенського, Острожського і Дубенського, вийшов значно грубший, а третій том такої же великості обіймає тільки два повіти Кременецький і Заславський. Нарешті, коли 1896 р. з усеї епархії зібрані були церковні „літописи“ для епархіального древнехранилища (музея) в Житомирі, д. Теодорович став черпати з тих цінних матеріалів різні відомости для своєї роботи; до того ще історичні відомости д. Т. став брати і з польських жерел, і з деяких архивів, як нпр. з архива Почаєвської лаври, й історичні відомости вже не виносились в нотки, а вставлялись в самий текст; через те вся робота стала варт-

*) Сі книжки властиво окремі відбитки з „Волинскихъ Епархіальныхъ Вѣдомостей“, де звичайно ті описи друкують ся.

нійша і розрослась так, що один повіт Староконстатинівський (134 парафії) заняв цілий великий том в 934 стор. Автор навіть розширив заголовок останнього четвертого тома, додавши до попереднього заголовка новий: „Волинь въ описаніяхъ городовъ, мѣстечекъ и сель въ церковно-историческомъ, географическомъ, этнографическомъ, археологическомъ и др. отношеніяхъ“, — заголовок щось задовгий, але відповідний до зміста книжки.

Взагалі четвертий том праці д. Теодоровича робить добре вражіння, ліпше як попередні томи, бо в сім четвертій томі більше історичних відомостей, як слід провірених. Можна би тільки порадити авторови не друкувати різні дрібязки церковного інвентаря, що стрічають ся і в сім четвертій томі. Описи звичайних церковних річей потрібні для якої-небудь „клирової відомости“ або „літописи“, в подібних же описах церкви треба вказувати тільки на такі річи, що мають якусь історичну або археологічну вартість. І ще одно треба сказати: до таких грубих книжок, як надруковані томи „Описанія Волинской епархіи“, треба додавати докладний показчик не тільки парафій, що описані в книжці, але й інших місцевостей і осіб, які тільки є в книжці; інакше трудно орієнтувати ся в такій масі відомостей. Думаємо, що се буде зроблено після того, як вийдуть описи всіх повітів: тоді буде оден показчик для всіх томів.

Нарешті не можемо не пожадати невтомному працювитуму д. Теодоровичу з добрим успіхом закінчити описи ще трех західних повітів, після чого Волинська епархія буде мати повний цінний опис, якого не мають другі українські епархії. Ю. С.

Юго-западный край, статистическое обозрѣніе, т. I — Восточное Полѣсье, составилъ Толмачевъ, К., 1897, ст. VIII + 480 + з табл. + з мапами.

Отся книжка є першим томом окремої серії праць присвячених описи т. зв. Південно-східного краю і дотикає ся східного Поліся, себ-то в загальних рисах — тереторії обмеженої на північ границею Мінської губернії, на полудни київсько-брестським шляхом, на захід лінією Случи й Припети, й Дніпром на сході. Автор користував ся окрім друкованої літератури ще працями офіцерів російського генерального штабу, урядовими відомостями й справозданнями.

Книжка поділяє ся на дві частини — фізична опись району (1—138) й статистична (138—480). В фізичній описи цікаві проби обрахувати площу лісу (65—82), огляд і опись гір (4—11), рік (26—65) і клімату (104—138); але звістки про геологічну будову, зібрані на реко-

гноціровках офіцерів генерального штабу і карта ґрунтів викликають деякі непевности. В статистичнім відділі передовсім треба занотувати загальну органічну хибу: в таблицях — нема Українців, як окремої етнографічної ґрупи: автор нотує ґрупи — Русские, Поляки, Німці, Жиди, Чехи (169—173). Етнографічні звістки про Українців неповні, хоч і дають деякі цікаві подробиці для характеристики народнього життя цієї місцевости: автор оповідає про обставини життя, про будівлі, про господарський інвентар (239—245), додає й в тексті на взірєць селянську хату і подвіре на Полісю. Цікава також і загальна характеристика української людности на Полісю (174—178). Огляд теперішнього володіння землею зроблено досить повно і докладно, але маленький історичний етюд володіння землею не вдовольняє читача. Між хибамі праці треба занотувати, що автор не завсіди критично розбирає джерела і з великим довірем приймає звістки про штунду, зібрані офіцерами на рекогноціровках або ісправниками¹⁾ (163). Деякі звістки здають ся неясними, темними і невдоволяють читача: на приклад, на питання, чи стає людям свого хліба чи доводить ся прикупати його — відповідає таблиця на стор. 333, де коло назви села поставлено такі нотатки: хліба майже завсіди стає“, „іноді не стає“, „в деякі роки не стає“, „хліб купують дуже рідко...“ яка ріжниця між такимв нотатками? чи вони ідентичні?

Автор не вістаєть ся лише об'єктивним справоздавцем, иноді за цифрами і таблицями ми бачимо його індивідуальні погляди: наприклад, з приводу сумного стану релігійного життя в деяких місцевостях (замало церков і парохів) він додає власні *ria desideria* (152—157); бачимо ясно, яку школу — міністерську чи церковно-приходську — ставить висше автор (456), а в одному місці знаходимо досить характерну нотатку: „з жалем доводить ся признатись, що народом заправляють не власти духовні чи сьвітські, але Жид, що вмів підбити собі нарід й прищепити йому ріжні користні для себе повіря (176)“. Взагалі можна сказати, що автор не дуже далеко стоїть від правди й читача теж обгорне сум, коли він придивить ся таблицям про релігійне життя народа (152—157), народню освіту й медичну заемогу.

До книги додано статистичні таблиці, три карти: географічна, карта ґрунтів і карта фабричного промислу.

О. Г-ий.

А. Малинка — Родыны и крестыны (Матеріалъ собранъ въ м. Мринѣ, Нѣжинскаго уѣзда) (К. Старина, 1898, V с. 254—286).

Д. Малинка відомий вже нашим читачам з похвальних рефератів про иньші давнійші його праці. І ся праця дуже цікава що до змісту, ба

¹⁾ Старостами.

й обробленю її не можна нічого закинути. Автор починає її хвилиною, коли жінка почуваеть ся матірью, переходить всі важніші фази при родинах і хрестинах, та кінчить увагами про старшу трошки дитину, яка все ще вістає під старанною опікою матери. Велике число віровань і забобонів подаване при кожній нагоді (пр. забобони в часі тяжкості жінки, розв'язаня, хрестин і т. д.) прегарно ілюструє працю і пояснює її дуже докладно. В прапї залучені також тексти пісень про те, як чоловік шукає ва пупорівкою, як мати при породі вмирає, пісні сьпівані в часі хрестин, пісні колискові. Останні цікаві хочби й тому, що доси зібрано їх у нас дуже мало. Деякі тексти пісень незвичайно попсовані. — Для прикладу наведу одну строфку:

Якъ осидлавъ королевичъ вороного коня,

Бежить, бежить и въ день и въ ночи,

Прыбегает пудъ новы ворота:

Выйды, выйды, Марусыне, краше золота! і т. д.

Пісня, сьпівана при хрестинах покритці, в якої автор наводить лише одну строфку:

Ой нещасны ты подужки,

Що поийлы тыйи грушки;

Було двое, стало трое.

Шира драла за яромъ!

дуже пригадує звісну польську пісню, що звичайно починаєть ся словами:

Nieszczęśliwy ten ganeczek — Ach joj, joj, joj;

Gdziem straciła swój wianeczek — Ach ty, Boże mój

На що відповідає любовник:

Було nie jeść tyle gruszek — Нор суп, тра ла ла! і т. д.

Замітна також мова околиці Мрина. В ній приходить намість корінного *о* звичайно *у*, пр.: муї, пуд, рубликув, Буг, гдувочки, вичурки, женихув, однуї, кут (кіт), руска (роса), пуйдемо і т. д., хоч що правда правило се не всюди консеквентно переведене. Приходять також такі вирази, як: юї, своєюї, матюнко і ин. Багато звичаїв в Мрина подібні до наших галицьких; є одначе ріжниці. Я не буду їх тут вичислювати, згадаю лиш про одно. У нас трафляють ся часто випадки, що поліжниця не має нікого при собі в часі злогів і сама відбирає дитину. Чи в околиці Мрина незнані такі випадки? *В. Гнатюк.*

Чтенія въ историческомъ обществѣ Нестора лѣтописца, кн. XI, К., 1896, ст. 45 + 203 + 116.

В відділі протоколів знаходимо короткий зміст кількох рефератів:

Д. Ю. Кулаковского „Раскопки въ Крыму лѣтомъ 1895 г.“ — Референт мав припоручене спорядити археологічну мапу Крима, але виго-

товив лише мапу околиці Симферополя; при сій нагоді переведив д. Кулаковський розкопки могил та найшов нові написи на розвалинах християнських будівель в гірських долинах Крима.

Д. Лазаревський в рефераті: „Свѣдѣнія о пребываніи кн. Іереміи Вишневецкаго въ Лѣвобережной Украинѣ и объ уходѣ его оттуда“ подає крім того де-що про родину Вишневецких взагалі.

Інтересний також реферат д. Василенка „Протоколи Верховнаго Тайнаго Совѣта какъ матеріаль для исторіи Малороссіи XVIII вѣка“. Справи гетьманщини рішав початково Сенат, але указом з 1727 р. передано їх В. Т. Раді. Оголошені протоколи дають цінні матеріали для нашої історії, бо з одного боку пояснюють відносини петербургського правительства до України і погляди його на українські справи, а з другого освічують поодинокі події української історії в першій половині XVIII віка. Так нпр. рішалась там справа відпустки Данила Апостола з Петербурга на Україну, справа наложеня податків на Україну, висилка козаків в кріпость св. Креста, розкватерованє російських полків на Україні і т. и.

Дальше розбирає д. Василенко статью Мякотина „Крестьянское землевладѣніе въ Полтавскомъ уѣздѣ въ 1767 году“: автор прийшов до виводу, що третина людности не мала самостійних господарств, половина мала самостійні господарства, решту ділить автор між бідні і багаті господарства, де про те перевагу мали бідні. Треба одначе запримітити, що виводи автора йдуть лише до $\frac{1}{4}$ часті Гетьманщини, та що автор не доторкає ся иньших сторін економічного побута.

В рефераті „О чигиринскомъ подстаростѣ Данилѣ Чаплицкомъ“ подає д. Каманин деякі біографічні подробиці. Особа ся — як справедливо замічає референт — незамітна сама по собі, будить інтерес лише завдяки сій обставині, що Хмельницький вказує на него, як на головну причину повстаня, хоч в дійсности так не було. Походженє Чаплицького невідоме. В Гербовнику Несецького пише ся він „Данило Чаплицький“, що потверджують і звістки актових книг Центрального Архива при київськїм університеті; отже в письмах і мемуарах неправильно називають его „Чаплинський“. Дальше говорить референт, що родина Чаплинських жила на Волині в с. Миловши, і вчисляє членів сеї родини; натомісьць Чаплицькі походили з с. Юрківців в Брацлавщині. З сеї родини стрічає ся в актах лише Матей, писар винницького город. суда. Сам Данило був чигиринським підстаростою коло 1639—40 р.; з початком війн Хмельницького є він ротмістром надворної волоської хоругви в полку корон. хорунжого Олександра Кенєцпольського. В битві під Жовтими Водами не брав Чаплицький участи, а участь його під Корсунем непевна,

хоч імовірна; натомість участь Чаплицького в битві під Пилявцями, Збаражом і Берестечком доказують документи. При кінці 1651 р. слід Чаплицького гине, а в 1653 р. був уже хто иньший ротмістром надвornoї хоругви Конецпольського. В тім часі, себто між р. 1651—1653 помер мабуть Чаплицький. Оповідане літописи Величка про спіймане і увязнене Чаплицького Хмельницьким називає референт вигадкою; противно, є сліди, що вони оба жили в приязні перед заверухом; рівно-ж — на думку д. Каманина спір Хмельницького з Чаплицьким прибільшений, щоб оправдати причину повстаня, а романтичного підкладу сего спору і побитя сина Хмельницького не було зовсім.

З нагоди 300-літнього ювілея проголошеня унії в 1595 р. прочитав д. О. Левицький реферат „О Брестской церковной унії 1596 г.“. Задля унії пролито багато сліз і крови і вона лишила незатерте пятно в нашій літературі, штуці, вірованях і звичаях. В поглядах на унію не годить ся референт з иньшими істориками і не вважає її ділом єзуїтів та польського правительства. Гадка завести унію виринула довго перед 1596 р., ще за королів Казимира і Александра, але перед тим католицем мав доволі до діла з протестантизмом, що продістав ся й у межі Польщі, тай польське правительство ніколи не було сильне для того. Причину унії добачує д. Левицький в великім розладі між духовними єрархами і сьвітськими людьми серед самої православної церкви на Україні. Українсько-руські пани хотіли зрівнати ся з польською шляхтою, а що їх матеріальні засоби не старчили на великопанське житя, проте ласо споглядали вони на великі монастирські і єпархіяльні добра. Щоби отже добити ся духовних гідностей і загарбати церковні добра в свої руки, до того не надавав ся цілком виборний устрій православної церкви. Не треба додавати, що найвиші церковні уряди діставали ся людям зовсім негідним, а про їх господарку церковним майном нема вже що й говорити.

В сїм часі цілковитого упадку заборолом православної церкви явилось міщанство. Воно завдяки своїй освіті і маґдебурьскому праву, що надавало містам самоуправу, з успіхом боронило православя. Те саме міщанство старало ся також зреформувати православну церков за помочию братств. Таким робом міщанство боронило виборного демократичного принципа, а висше духовенство стояло за виключенєм мирян від церковних справ, як у латинській церкві. Сю незгоду використали єзуїти, піддержали руських єрархів, а сї останні прийняли з влячности за те унію. Такий погляд д. Левицького. Можнаби спорити з автором, чи не ва слабо акцентує він участь польського уряду та єзуїтів в цілій сій справі. Трудно повірити, щоби сї два чинники так пасивно заховували ся!

З праць уміщених в цілості, праця д. Лазаревського „Историческіе очерки Полтавской Лубенщины XVII и XVIII в. в.“ буде обговорена окремо, а тепер скажемо дещо про розвідку д. Павлова „Догадка о происхожденіи древне-русскаго преданія, которое называетъ перваго русскаго митрополита Михаиломъ Сириномъ“.

До найбільше заплутаних питань в історії руської церкви належить безперечно питання: хто був першим руським митрополитом? Що до питання звідки походить переказ, що перший руський митрополит звав ся Михаїл Сирин, здогад д. Павлова такий: В літописи під роком 988 є текст символу віри, що його мав передати кн. Володимирови при хрещеню корсунський єпископ; того єпископа не названо там по імені. В Ізборнику Святослава 1073 р. є також символ віри, а автором його був Михаїл сінкел, єрусалимський пресвітер. По сконстатованю тотожності обох символів консеквентно виведено, що то Михаїл сінкел — бувши вже очевидно в той час корсунським єпископом — хрестив кн. Володимира, а по тім зістав першим руським митрополитом. На попертє свого здогаду наводить д. Павлов і сю обставину, що сего Михаїла прозвано „Сирин“ себто Сириєць (Сирия і Палестина, сумежні краї, були в той час під панованем багдадських каліфів, що резидували в Сирії); звязь переказа про першого руського митрополита з літописним символом віри виступає виразно в полудневій редакції устава сьв. Володимира. Щоб оминути суперечність і традицію про першого митрополита Леонтия, порадили собі літописці так, що Михаїла поставили на першім, а Леонтия на другім місці.

Прот. Лебединцев в замітці до сеї статі проф. Павлова кладе заміну імені м. Леонтия іменем м. Михаїла на XVI, а не XIII в., як се робить д. Павлов. Дальше каже, що на сю заміну мало свій вплив і хрещене Русинів в р. 865 за патр. Фотія. Вправді п. Фотій в своїм посланію не наводить імені митрополита, але в сербським перекладі Амартола названо його Михаїлом. До більшого затемненя сеї справи причинили ся і тотожні імена грецьких імператорів Василя IX в. і Василя X в. Д. Лебединцев старає ся також на свій лад пояснити походженє прізвища „Сирин“.

В відділі „Матеріялів“ надруковано: „Генеральное слѣдствіе о маетностяхъ Прилуцкаго полка“ — дальша частина сего першорядного джерела для внутрішньої історії Гетьманщини.

Д. Соболевский подає опис панегірика з 1728 р. „Ехо радости, привѣтство и благодареніе изъ Малыя Россіи“. Написав се Ехо Яков Галяховський, ученик „кіевських славно-латинських училищ“ в честь Петра II за дозвіл вибрати собі гетьмана і иньші полекші дані сим царем України.

Д. Лазаревський подав уривок статі Полетики „О началѣ, возобновленіи и распространеніи ученія и училищъ въ Россіи и о нынѣшнемъ оныхъ состояніи“, який зацілів з неї. Ся статя Полетики була вже зложена в друкарни, але Ломоносов заборонив її печатати. Подано при тім також лист Полетики з 1758 р. до тодішнього архимандрита київопечерської лаври Зосима Валькевича з просьбою достатчити йому матеріялів до сеї праці. Праця ся мала на меті показати чужинцям, що Росія й перед реформами Петра I не була позбавлена цілком освіти та просвітних інституцій.

Нарешті той же д. Лазаревський подав кілька документів з старих актів, кілька літ тому назад переданих київським губернським правлінням в центральний архів при університеті, додавши замітку про сі акти взагалі. Сі документи походять з генеральної канцелярії, генерального суда і малоросійської колегії, але — на жаль — вони так знищені, що деяких годі вже прочитати. Про їх вартість може свідчити се, що між ними документами знайдено рисунки козацьких корогв, яких навіть описий ми не маємо.

П. Р.

Историческое Обзорѣніе, т. IX, Спб., 1897, стор. 290.

Між иньшими статями надрукованими в сїм томі ми знаходимо кінець цікавої розвідки С. Л. Пташвцого — Средневѣковыя западноевропейскія повѣсти въ русской и славянскихъ литературахъ. Исторіи изъ Римскихъ дѣяній (157—197.). Автор поставив собі мету — простежити в яких відносинах стоять східнославянські збірники різних оповідань в *Gesta Romanorum* до подібних збірників в західних літературах і як буде можливо -- визначити генезу таких збірників в східнославянськїм письменстві. Для того зупинюючись спеціяльно на кожнім оповіданню, він порівняв редакції різних збірників — східнославянських і західних, щоб зауважити їх відносини, а потім пильно відмічав всі характерні слова чи вирази мови, які моглиб свідчити про вплив иньшої граматики чи лексики себ то про переклад. Після довгої праці він прийшов до цікавих виводів: аналіз зміста збірників, аналіз самих оповідань і їх мови свідчать ясно, що в основі є лише одна редакція, оден переклад, оден текст, і його потім пізніші писці, кожний сам по собі, незалежно від иньших, в деяких місцях виправляли по якомусь польському виданю. Основний переклад теж зроблено з польського тексту, але яка се редакція *Gesta Romanorum* — вяснити поки що не можна, бо не знайдено польського тексту. Таким чином текст оповідань в східнославянських збірниках не має слідів безпосереднього византийського впливу і є, певно, найбільш пізною редакцією між редакціями *Gesta Romanorum*, які появили ся в середновічних літературах.

О. Г-ий.

Rozprawy Akademii umiejętności wydział historyczno-filozoficzny, serya II, tom X (загального рахунку т. XXXV), Краків, 1898, ст. 498.

Сей (останній) том містить в собі ось які розвідки: А. Prochaska „Na soborze w konstancyi“ (I—100 ст.). Стаття займає ся участію польського посольства в роботах собору і становищем його до папи Мартина V і цесаря Жигмонта. З розвідки показує ся, що становище посольства до питання: „хто висший папа чи собор“ — було неясне. Спеціально для історії унії руської церкви (про що також була мова на соборі) стаття не приносить нічого, бо автор з огляду на давніші свої розвідки (Dążenia do unii cerkwi za Jagiełły) не займає ся нею (див. ще особну рецензію на сю працю в XXVII т. Записок).

К. Potkański „Kraków przed Piastami“ (101 - 255 ст., стаття обговорена особно в XXVI т. Записок). Автор хоче відтворити історію Кракова з доби перед-пястової. До сього жерел нема майже ніяких. Аль-Бекрі й Козьма, що можуть хіба уважатись компетентними в сій справі, подають лишень коротонькі і то неясні (як Козьма) звістки про Краків з тих часів, а інші дрібніші звістки не змінюють погляду в сій справі. Традиція про Кракуса і Ванду, що в неї автор хоче витягнути верно історичної правди, так прикрашена і тісно повязана з циклом традицій малопольських взагалі, що авторови не вдалось дійти до якого-небудь результату. Тут хіба археологія була-б в стані помочи і може тоді не було-б треба довільно ставляти гіпотезу про велике торговельне і стратегічне значенє Кракова з сього часу. Але що археологія тимчасом не дала потрібного матеріялу, то і результати розвідки автора не значні — не по вині його, скажемо.

З важніших згадати треба про се, що автор кладе завойованє Кракова Чехами десь недовго по р. 955; до сього доходить він на підставі звістки Аль-Бекрі й прагматизму історичних дат сеї доби (битва над Лехом 955 і пр.). Сей погляд здає ся нам справедливим. Автор дуже обережний в ставленю гіпотез і у нього звістка Козьми, ніби то Болеслав Хоробрый здобув Краків від Чехів 999 р. не має повної віри, бо він евенчуально (опираючись і тут знов на прагматизм історичних дат) пересунув-би сей факт і на рік 990. Що до впливу апостольства Кирило-методієвського, то автор признає єму важне місце опираючись на звістці в т. зв. панонській легенді „Vita S. Methodii“.

А. Brückner „O Piaście“. (307 - 352 ст.). Автор виводить значє слова „piast“: на його погляд се в усякім разі не nutritor або щось подібне, а відносини слова „piast“ до „piastun“ таке саме як пр. „wieść“ до „wiastun“, krzyk до „krzykun“, „bieg“ до „biegun“ etc. Пяст се було хіба прозвище, а не вважалось воно назвою гідности або якого

уряду. Ціле оповідане про Пяста автор вважає за байку витворену в XI віці на підставі чеського подання про Пшемисла.

ґ. Piekosiński: „Czy król Władysław Jagiełło był za życia królowej Jadwigi królem polskim, czy tylko mężem królowej?“ (280—289). Статя дуже цікава. Автор опираючись на документі Ягайла з 18 лютого 1386, де він зве себе лишень „dominus et tutor regni Poloniae“, дальше на сїм, що Ягайло за додержане своїх обіцянок панам польським і Ядвигі мусїв дати закладників в особі Витовда і Скиргайла (а се булоб непотрібне як-би Ягайло був польським королем — як каже автор), далі — на звістці Длугоша, немов Ягайло по смерті Ядвиги вибиравсь на Литву і лишивсь тоді лише, як пани-йому порадили, аби одруживсь з Анною Цилейською, що мала правні претенсії до польської корони, далі на сїм, що Ягайло в 1433 і 1434 р. переводить пертрактації з панами для забезпеченя трону своїм синам (а се булоб безпредметовим, як-би Ягайло був польським королем, бо королївський престол — як думає автор — був ділччим у Польщі), а в кінци опираючись на сїм, що багато правних документів має підпис Ядвиги, або підпис її й Ягайла, — доводить, що Ядвига була королею польським, а Ягайло був лишень співрегентом її.

Про сю розвідку появилась уже рецензия др. Прохаски (Kwart. hist. r. III 1898, ст. 599), де він збиває виводи автора розвідки; з закидів піднесених найважйїшим був-би сей, що згаданий документ з 18 лютого 1386 р. був виставлений перед коронацією, про що свїдчить литовська печать на документі. Закид сей, хоч як поважний, не рїшає ще остаточно справи піднесеної автором розвідки. Як порадити собі з звісткою Длугоша про поступки Ягайла по смерті Ядвиги? Чи можна Длугошови закинути тенденційність з огляду на звістні відносини його до Ягайловичів? Миб скорше припустили, що Длугош в своїй історії „зробив би“ Ягайла правним польським королем, нїж як мав би подавати неправдиву звістку, що моглаб кинути підозріне на правно-державне становище Ягайла. Припускати знов, що Длугош не знав добре сих справ, не можна, зваживши, що Длугош доволї докладно представляє польські справи за Ягайла. — Шан. рецензент бере теж сї звістки за правдиві, але він не кладе на них більшої ваги, бо се поступованне Ягайла вважає за комедію перед польськими панами. Отжеж як хто хоче розуміти справу так як шан. рецензент, тоді він і упорав ся б з Длугошом, в противнім разі питанняє вістає ся неясним. Вістають ще й сї підписи Ядвиги на документах; др. Прохаска вияснює сей факт вправді винятковим становищем Ядвиги в Польщі, але се надто сказано загально і неясно, щоб можна було прийняти погляд др. Прохаски. Справа „королївства Ягайлового“ зробилась, як бачимо, неясною і рїшити нині її в сю або ту

сторону доволі тяжко. В тім і ціла заслуга автора розвідки, що за-квєстїонував справу „Ягайлового королївства“, справу, уважану досї за цілком певну, що не піддавалась навіть критиці.

ґ. Piekosiński: Sejm walny Warszawski z r. 1572 (256—269 ст.). Автор доводить на підставі поодиноких ухвал сойму з р. 1572, що сойм той відбув ся, але наслідком хвороби короля перервано його і тому справ загального значеня, як загранична політика, екзекуція королївських дібр і ин. не порішено тоді, тому неістнуванє актїв, що повиннї дотикати ся сих справ, не може квєстїонувати істнуваня сойму з р. 1572.

ґ. Piekosiński: „Sądownictwo w Polsce wieków średnich“. (353—386). Се лише частина заповідженої праці. Автор представляє судівництво з доби т. зв. „жупанської“, далї емансипацію королївської власти з під елементів опертих на родовїй системї. Давнї жупани, родовї старости і віча уступають місця королївським урядникам: воеводам, каштелянам і взагалї власти монарха, що з початку була лиш екзекутивною і тільки підчас війни ставалась загально-державною.

ґ. Piekosiński: „Laudum Wojnickie ziemi krakowskiej z r. 1503, w przedmiocie pospolitego ruszenia pospółstwa“ (270—279).

ґ. Piekosiński: „Moneta polska w dobie piastowskiej. I. Zawiązki rzeczy menniczej w Polsce wieków średnich“. (387—410). Автор бачить грошеву звязь між Польщею і Німєччиною і ріжницю між вартостію гроша вибиваного для торгowlї заграничної і для торгowlї краєвої. В пол. XII віку заведно одноцїльну монетарну стопу.

ґ. Piekosiński: „Przywilej króla Kazimierza Wielkiego w przedmiocie założenia sądu wyższego prawa niemieckiego na zamku krakowskim“. (290—306 ст.) - се документ з р. 1356, поданий в цілости.

Ом. Терлецький.

Видавництва й книжки, обговорені в сім томі:

Часописи за р. 1898: Кїевская Старина

Университетскія Извѣстія кїевскї
Записки харьковскаго Университета
Труды Кїевской Духовной Академіи
Кїевскія Епархіальныя Вѣдомости
Волынскія Епархіальныя Вѣдомости
Подольскія Епархіальныя Вѣдомости
Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости
Кїшиневскія Епархіальныя Вѣдомости
Черниговскія Епархіальныя Извѣстія

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости
 Курскія Епархіальныя Вѣдомости
 Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ
 Земскій Сборникъ Черниговской губерніи.

- Dr. Lubor Niederle — Věstník slovanských starožitností, II, 1899.
 О. И. Леонтовичъ — Арійскія основы общественнаго быта древнихъ Славянъ, 1897.
 В. А. Мошковъ — Скифы и ихъ соплеменники Фракійцы, 1896.
 А. М. Лобода — Русскій языкъ и его южная вѣтвь, 1898.
 Н. Дашкевичъ — Еще разысканія и вопросы о Болоховѣ и Болоховцахъ, 1899.
 А. П. Новицкій — Исторія русскаго искусства, I, 1899.
 П. Савваитовъ — Описаніе старинныхъ русскихъ утварей, одеждъ, оружія, ратныхъ доспѣховъ и конскаго прибора, въ азбучномъ порядкѣ расположенное, 1896.
 И. Е. Тимошенко — Литературные первоисточники и прототипы трехъ сотъ русскихъ пословицъ и поговорокъ, 1897.
 П. А. Сырку, — Къ исторіи исправленія книгъ въ Болгаріи въ XIV вѣкѣ, 1899.
 А. Вервиловъ — Очеркъ торговли Южной Руси 1480—1569, 1898.
 М. В. Довнаръ-Запольскій — Польско-литовская унія на сеймахъ до 1569 года, 1897.
 Документы московскаго архива министерства юстиціи, т. I, 1897.
 Русская Историческія Библіотека т. XVIII, 1898.
 Szelaḡowski: Paweł Piasecki — historyk polski XVII w., 1898.
 T. Korzon — Dola i niedola Jana Sobieskiego, 1629—1674, 1898.
 А. Лазаревскій — Очерки, зашѣтки и документы по исторіи Малороссіи, 1896.
 — Частная переписка Ивана Романовича Мартоса (1817—1830), 1898.
 А. Лотоцкій — Гдѣ обучалось подольское духовенство до учрежденія подольской духовной семинаріи, 1898.
 Н. Теодоровичъ — Историко-статистическое описаніе церквей и приходовъ Волынской епархіи, т. I—IV, 1888—1899.
 Толмачевъ — Юго-западный край, 1897.
 А. Малинка — Родыны и хрестыны, 1898.
 Чтенія въ историческомъ обществѣ Нестора лѣтописца, т. XI, 1896.
 Историческое Обзорѣніе, т. IX, 1897.
 Rozprawy Akademii umiejętności, wydział historyczno-filozoficzny, т. XXV, 1898.

З ТОВАРИСТВА.

З а с і д а н н я в и д і л у

(лютий—цвітень)

Усіх засідань виділу в поданім повисше часі було вісім; важнійші справи полагождені на них такі:

І зас. 4 лютого. а) Виділ уконституував ся вчасі, вибравши заступником голови Сидора Громницького, секретарем Волод. Гнатюка, адміністратором камениці К. Паньківського. Для иньших аґенд визначено Волод. Охримовича, Вяч. Будзиновського і Юл. Січинського і полишено їм час, аби розглянули ся в призначених собі справах і на найближшій засіданю зложили справозданне. б) Ухвалено письмєнну подяку д. Як. Миколаєвичови в Тернополи, що дарував старі монети до музею Товариства. в) Ухвалено висилати свої виданя університетським бібліотекам — в Австрії в Чернівцях, Відни і Грацу, в заграничних університетів (крім Росії) університетським бібліотекам у Липську, Берліні, Білграді і Софії. г) Ухвалено вислати привітну телеґраму бережанським Русинам з поводу съвяткованя ювілею Котляревського.

II зас. 8 лютого. а) прийнято до відомости бюджет наукових видань на рік 1899 предложений головою Товариства в сумі 16.250 зл. Поодинокі рубрики його такі: Записки (6 томів) 4.200 зл. Етнографічна комісія (4 т.: два Етнографічного Збірника і два Етнольгічних Материялів) 2.800 зл. Археографічна комісія (1 том) 1.500 зл. Збірники секцій (3 до 4 томи) 2.700 зл., Правнича Часопись (1 том) 500 зл. Історична Бібліотека (1 том) 550 зл. Російсько-український словар (1 т., докінченне) 300 зл. Евентуальний дефіцит Літературно - Наукового Вістника 1.500 зл. Бібліотека Товариства (оправа книжок і закупно нових) 1.000 зр. Стипендії і запомоги 300 зл., Загальні видатки (кореспонденция, порто й ин.) 600 зл. Видатки участі Товариства в київськїм археольогічнїм з'їзді 300 зл. б) Рішено внести петицію до Ради міста Львова з жа-

данеш аби замінено назву часті ул. Чарнецького перед домами ч. 24—28 на площу Тараса Шевченка і дозволено поставити на тій площі пам'ятник Шевченкови. в) Виділ уконституував ся дальше вибравши Волод. Охримовича касиром, Ів. Франка магазинером, Юл. Січинського контрольором, Вяч. Будзюновського референтом друкарні. г) Порішено прийняти нового функціонера до веденя справ книгариї, а дотеперішньому функціонарови Ів. Петрушевичови полишити саму бухгалтерію і адміністрацію Л. Н. Вістника. д) Підвисшено платню курворови Товариства.

III зас. 22 лютого. а) Федорови Примакови, студентови філософії уділено 30 зл. запомоги на наукову подорож до Триесту і 30 зл. як задаток ремуералії на працю. б) Надано місце мавіпулянтки в книгариї п. Клим. Панкевичевій. в) Поручено заступникови голови Сид. Громницькому наглядати загальні адміністраційні справи Товариства. г) Ухвалено Яков. Миколаєвичови письменно подяку за дарованне печатки до музею Товариства.

IV зас. 8 марця. а) Порішено завести телефон в Товаристві і поручено занятись тим Ів. Петрушевичови. б) Ухвалено висилати Правничу Часопись лиш тим членам, що зложать за неї окремо від вкладки 1 зл. в) Принято звичайними членами за праці С. Єфремова, Мит. Єндика, Мик. Дерлицю, дра Адама Соловія, Ол. Грабовського, дра Якова Невестюка, дра Теофіля Гвоздецького, Кліма Глібовицького.

V зас. 22 марця. а) Принято звичайним членом за працю О. Галевича. б) Виділ згодив ся перейняти на себе майно „Драматичного Товариства ім. Котляревського“ в разі його розв'язаня. в) Визначено одноразову підмогу в квоті 70 зл. на пам'ятник неб. Юліяна Целевича. г) Принято до відомости письмо київського комітету для урядженя археологічного з'їзду в справі письма Товариства про допущене українсько-руської мови до читаня рефератів і дискусії на з'їзді. д) Директиви, дані виділови на загальних зборах, полагоджено так: 1) Рішено оголосити урядові години в бібліотеці, канцелярії і книгариї Товариства в часописях, а членів виділу на таблиці в канцелярії. 2) Від власних видань рішено давати покупцям опуст такий: від суми 5—10 зл. 5%; від суми 10 зр. і висше 10%. е) Принято до відомости зміни виплат в Товаристві від початку 1 цьвітня.

VI зас. 19 цьвітня. а) Принято до відомости, що для обезпеченя каси справлено в канцелярії залізні двері і віконниці. б) Принято чотирох нових членів. в) Порішено поургувати тих членів, що незаплатили вкладок, аби зложили їх найдальше до кінця червня під загрозою ужитя 27 §. статуту Товариства. г) Ухвалено завізвати директорів секцій, щоби до кінця червня зарядили вибір дійсних членів і предложили

виділові до затвердження. д) Принято до відомости меморіал до міністерства освіти в справі науки руської мови в гімназіях і рішено вислати його до міністерства. е) Принято до відомости справоздане з адміністрації дому Товариства по день 15 цвітня. ж) Ухвалено завести електричні дзінки в льокалях Товариства.

Засідання секцій.

25 н. с. січня спільне засідання секцій фільольогічної і історично-філософічної для наради в справі участі в київськiм археологічнiм з'їзді в поводу одержаного запрошення; ухвалено удати ся до виділу з просьбою, аби зажадав пояснення, чи українсько-руська мова буде допущена на з'їзді до рефератів та дискусій і в публікаціях з'їзда.

8 н. с. лютого засідання істор.-філософічної секції: а) В. Охримович предложив розвідку І. Черкаського: Спадщина в звичайовім праві на Україні (ухвалено до друку в Правничій Часописи); б) секція нараджувала ся над предложеним дром С. Дністрянським проєктом перекладу цивільного кодекса на руську мову.

15 н. с. лютого спільне засідання історично-філософічної і фільольогічної секції в справі предложення кандидатів на дійсних членів; ухвалено скликати в тій справі спільне засідання всіх секцій за особистими запрошеннями всіх краєвих членів Товариства.

Тогож дня засідання історично-філософічної секції: а) М. Грушевський предложив працю д. Л. Ч.: Україна по 1654 р. (надруковано в ХХІХ і ХХХ т. Записок); б) Вибрано правничу комісію, що уконституовала ся вибравши головою сов. Тита Реваковича, заступником дра С. Дністрянського, секретарем дра Волод. Охримовича.

Тогож дня засідання фільольогічної секції: а) Др. І. Франко предложив розвідку: Галицький Москаль-Чарівник (надр. в ХХVІІ т. Записок); б) ухвалено надруковати в VI т. Етнографічного Збірника збірку новель, зладжену О. Роздільським; в) в V т. Писань С. Руданського ухвалено надруковати його поему „Цар Соловій“, зредатовану А. Кримським.

1 н. с. марця засідання історично-філософічної секції: а) С. Рудницький реферує початок „Географії України-Руси“ дра Г. Величка (принято до друку); б) Др. Франко предложив „Причинки до історії Галичини в ХVІІІ в. (надр. в ХХVІІ т. Записок); в) Др. С. Дністрянський предложив розвідку: Заручини в австрійськiм праві (ухвалено до друку в Правн. Часописи)..

15 н. с. марта засідання фільольогічної секції: Др. В. Охримович реферує свою працю про акцент в українсько-руськiй мові; поручено її до реферату дру О. Колесі.

Тогож дня засідання історично-філософічної секції: а) Проф. Грушевський предложив II. т. своєї історії України-Руси; б) він же предложив „Кілька документів з життя Забужської Руси в XVI в. (надр. в XXVIII т. Записок): в) вела ся нарада над розширенням програми Правничої Часописи.

17 н. с. марта засідання математично-природописно-лікарської секції — уложено лісту кандидатів на дійсних членів секції.

1 н. с. червня на спільнім засіданню всіх трех секцій вибрано і на засіданню 7 н. с. червня затверджено виділом отсих осіб на дійсних членів Товариства на основі §. 19 нового статута: в секції історично-філософічній — В. Антоновича, Ф. Вовка (Волкова), М. Грушевського, С. Дністрянського, М. Зобкова, К. Левицького, В. Охримовича, Ю. Сіциньського, П. Стебельського, Ост. Терлецького, С. Томашівського, Я. Шульгина; в секції фізіологічній: О. Барвінського, В. Гнатюка, М. Дикарева, І. Кокорудза, О. Колесу, О. Кониського, В. Копцовського, С. Смаль-Стоцького, К. Студинського, І. Франка; в секції математично-природописно-лікарській: Г. Величка, І. Верхратського, І. Горбачевського, О. Дакуру, В. Левицького (в Тернополі), П. Огоновського, Е. Озаркевича, І. Пулюя, Щ. Сельського, О. Черняхівського.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hrušewskyj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskyj 29—86; 3. Šewčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Šewčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barwiński 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačownyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskyj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messapparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachiwskyj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarewskyj's. Desiderata von M. Hrušewskyj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Sašekwič, von W. Kocowskyj 25—35; 3. Šewčenko und Mickiewič, vergleichende Studie von Dr. A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanci“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. J. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hrušewskyj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 2.2 231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Šewčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynowskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von W. Lewickyj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hrušewskyj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrienko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonowskyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Šewčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hrušewskyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und kommerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Weličko S. 1—36; 2. Bittschrift Honta's und Zeliezniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Šewčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archeographische Note von M. Hrušewskyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von ** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben im Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyński S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von W. Lewickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Warlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko S. 1—38 u. 1—XVI, 2. „Lobrede auf Witowd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch, lithuanischen Chronik, von M. Hrušewskyj 1 16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohila im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyński 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Šewčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert., von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von B. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakowskyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürs, Litthauen, von M. Hrušewskyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barwiński s. 1—34; 2. Warlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5. Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Šewčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kiewer Gebietes, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Lewyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyński 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakowa 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Šewčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hrušewskyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašiwskyj, I 1—14; 3. Taras Šewčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—16; 5. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kušewič, lemberger Rathherr und sein Notizbuch, von S. Tomašiwskyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., redigirt von M. Hrušewskyj 1—48; 3. T. Šewčenko's letzte Reise nach Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archeologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Knižewič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hrušewskyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von W. Hnatiuk 1—38; 3. T. Šewčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyčkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., redigirt von M. Hrušewskyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Sewčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Warlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken auf Očakow im J. 1545, mitgetheilt von E. Barwinskyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniažewič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. A. I. Markewič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der alruthenischen Geschichte, von M. Hrušewskyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerreise in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašiwskyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hrušewskyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hrušewskyj S. 1—20; 2. Warlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Iwan Nekrašewič, mitgetheilt von A. Lotočkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hrušewskyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotočkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897 dargestellt von W. Budzynowskyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hrušewskyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von W. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyčkyj und sein Aufstand historische Skizze von Michael Hrušewskyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan-Tomašiwskyj 1—138; 3. Chmelnyčkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Iwan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyčkyj's nach einer ital. Gravüre von J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyčkyj's (St. Temberski Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyčkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiw (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hrušewskyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celew y č 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Lewyčkyj 1—43; 4. Iubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Uebersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotliarewskij's Werke in Galizien, von Dr. I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryčkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Wolynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hrušewskij 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von I. Makowej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Iwan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Iwan Werchratskyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celewyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Iwan Werchratskyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hrušewskij 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kiew und der Antheil der Šewčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Iwan Werchratskyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Поодинокі томи „Записок“ (I—XXII, XXV—XXX) коштують 3 корони, т. XXIII—IV 5 кор., комплект I—XX т. продасть ся по 48 кор.; VIII річник коштує 12 кор.

Preis einzelner Bände (I—XXII, XXV—XXX) der Mittheilungen 3 Kronen., B. XXIII—IV 5 Kr., B-de I—XX komplet kosten 48 Kr., VIII Jahrgang kostet 12 Kr.

ПЕРЕВІРЕНО

Літературно-Науковий Вістник виходить місячно книжками коло 12 арк., річна передилата 16 кор. = 8 руб. (при бандерольній пересилці). Кн. V—XII річника 1898, з додатком статей розпочатих друком у попередніх книжках, 12 кор. = 6 руб. Адміністрація: Чарнецкого 26.

Адреса Товариства: Львів, Чарнецкого 26.

Adresse der Gesellschaft: Lemberg, Čarnecki-Strasse 26.